

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Neabrahamovske religije i sinkretička učenja u drugoj polovini 20. st.

-MAGISTARSKI RAD-

Kandidatkinja:

Hatidža Dedović

Broj indeksa: 471/II-SOC

Mentor: pr. dr. Dino Abazović

Sarajevo, oktobar 2024. godine

U mnogim kulturama i religijama širom svijeta, učitelj kao simbol mudrosti, znanja i vodstva zauzima posebno mjesto. U mom slučaju taj učitelj je moj mentor pr. dr. Dino Abazović. On je pokazao svoju mudrost jer me je strpljivo čekao da pronađem svoj put i da razvijem svoje potencijale. Pustio me je bez pritiska da tragam za mudrošću, jer je razumijevao moju želju za duhovnim rastom, ali i potragu za unutrašnjim mirom. Mentor kao guru i šaman nesvjesno i pomaže svom učeniku ono što je njemu bitno kao čovjeku. A, ta njegova vjera u učenika i jeste odraz njegovog čovjekoljublja. Učitelj je znao da je i sam put istraživačice bio obilježen znamenjem, ali on u nju nije sumnjao, znao je da ona uprkos preprekama i pauzama neće zalutati na tom putu njenog prosvjetljenja. „Alhemičar“ je od samog starta i znao da je to njeno samotno iskustvo i da će baš ona koja ga je i ponekad naljutila u svojoj tvrdoglavosti ostvariti svoj san. Jer ona „kopa“ u tom istraživanju kako bi pronašla svoju duhovnu sreću. On već sada zna da ona i kada ode ostavlja pisani trag generacijama čija su interesovanja drugačije neabrahamovske religije. Guru je pustio da učenica ostvari svoju životnu pustolovinu, potičući je da ostvari iskustvo probrazbe tokom duhovne potrage. S razlogom je dobar učitelj, jer daje slobodu, razumije, čuti i mudro čeka da učenica završi svoj spisateljski san. Nasmiješi se i kada ode, srca puna sreće, znajući da je i on bio i roditelj i pokretač njenog neobičnog i duhovnog ostvarenja sna tokom njene tvrdoglavo uporne i iscrpljujuće istrage. Spokojan je i miran što ona pokazuje na kraju pustolovine škrinju zakopanog blaga drugačijih religija. Pomagao joj je da u tom snu neutone i da nezaluta...

autorica

Hatidža Dedović

SADRŽAJ:

Uvod	1
I DIO: METODOLOŠKI OKVIR RADA	2
1.1. Izbor i definiranje problema istraživanja.....	2
1.2. Cilj istraživanja.....	4
1.3. Sistem hipoteza.....	4
II DIO: TEORIJSKI OKVIR RADA	6
2. Dva pogleda na razvoj religije.....	6
2.1. Abrahamska ekumena kao primjer paradigme.....	19
III DIO: NEABRAHAMOVSKJE RELIGIJE, SINKRETIČKA UČENJA, NOVE RELIGIJE, ALTERNATIVNI DUHOVNI POKRETI	23
3. Religije Dalekog istoka.....	23
3.1. Hinduizam.....	24
3.2. Novine suvremenog hinduizma-ženski pokreti.....	35
3.3. Hinduizam kao religijski nacionalizam i njegova uloga u savremenom svijetu.....	41
4. Budizam.....	47
4.1. Izazovi suvremenog budizma.....	58
4.2. Ćainizam.....	66
4.3. Uloga Ćainizma u vremenu društvenih promjena i globalizacije.....	72
4.4. Parsizam (mazdaizam)-vjera	77
4.5. Sikizam-Vjera Gurua.....	81
5. Vjerski sistemi: Kine, Tibeta i Japana	93
5.1. Parmanentni monoteizam-bahaizam.....	108
5.2. Religijski surogati i sinkretička učenja.....	115

5.3. Samosvjesni pokret druge polovine 20. stoljeća-New Age.....	128
5.4. Nove religije, alternativni i duhovni pokreti u „sekularnom dobu“.....	135
6. Indijanske religije.....	147

IV DIO: INTERPRETACIJA REZULTATA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA.....

7. Intervjui.....	160
7.1. Analiza intervju.....	176
7.2. Rezultati anketnog istraživanja.....	181
8. Zaključak.....	204
Literatura.....	208
Biografija kandidata.....	215
Izjava o autentičnosti rada.....	216

UVOD

Važan dio svake kulture, bila je religija. Iako i danas etimologija riječi religija nije do kraja utvrđena, ona je svakako imala važnu ulogu u svakodnevnicu tokom povjesti čovječanstva, a igra također i danas. Tako je i kod bosansko-hercegovačkog čovjeka. Međutim nema opšte prihvaćene definicije religije, jer je i sama riječ religio profitabilna u mnogim jezicima svijeta. Za neke vjera predstavlja takvo čovjekovo stanje, kada je on uvjeren u postojanje bilo čega. Nije ni čudno što se i sociolozi spore oko niza pitanja koje spadaju u domen vjere, odnosno religije. Historijski tragovi o postojanju čovjeka na planeti Zemlji govore da je od pamtivjeka u nešto vjerovao, da je tome nečemu izražavao zahvalnost, pokornost. Može se s pravom i postaviti pitanje: Zašto je potrebno historičaru čija je uža specijalnost povjest XX vijeka da proučava religiozne sisteme prošlosti? Šta to uostalom vezuje ljude prošlog stoljeća sa živim i mrtvim religioznim sistemima, da li su oni zaista mrtvi? Da li drevni kultovi još prekriveno egzistiraju? Zašto i dalje u našem društvu privilegovane religije neblagonaklono gledaju na druge religije, sekte i alternativne duhovne pokrete? Kako ne uviđaju da drevni kultovi još prikriveno egzistiraju? Jer ljudi današnjice ne primjećuju, da neke uobičajne radnje koje svakodnevno rade u životu su ostaci izumrlih ritusa ili rituali još živih i egzistirajućih religija. Kako vidimo, religija živo utiče ne samo na pojedinca, nego i na širu zajednicu, i društva tokom cijelog XX vijeka. Još jedno pitanje zaokupljuje um i historičara i sociologa. Mogli bi ga formulirati ovako: „Da li državnici i „veliki“ ljudi svjetske: politike, nauke, kulture, ekonomije, pripadnici svjetskog jet set-a, u XX stoljeću su bili religiozni, kao i većina njihovih prethodnika u prošlim stoljećima. I na ovo pitanje je odgovor potvrđan. Ključni cilj istraživanja su bile neabrahamovske religije i sinkretička učenja u drugoj polovini 20. stoljeća, jer je većina istraživača u Bosni i Hercegovini u naučnom istraživanju bila upravo više naklonjenija abrahamovskim religijama i to je razumljivo, jer predstavljaju centre religijske moći u Bosni i Hercegovini, što znači da i imaju veći ekskluzivitet u društvu i više vjerskih sljedbenika. Postoje istraživači koji su oslobođeni tih stereotipa, jer su svjesni novih promjena i izazova globalizacije, trenda postojanja i drugačijih religija. Treba istaći da kroz ovaj rad ćemo vidjeti da je druga polovina 20. stoljeća pogodovala buđenju interesovanja ne samo prema religijama Dalekog istoka, već prema suvremenoj ufologiji, feminističkoj duhovnosti, novim religijama, sinkretičkim učenjima, da one itekako ostavljaju trag na suvremenog čovjeka. Ekskluzivističke religije u BiH trebaju biti svjesne prolaznosti monopola, jer se s novim dobom i religije mijenjaju.

I. DIO: METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1. Izbor i definiranje problema istraživanja

Iako ne bi trebalo biti nikakvog šematizma u istraživanju religija, to ipak nije karakteristika svakog društva. Umjesto da se akcenat stavi na kvalitativni doprinos u istraživanju novijih religija i sinkretičkih učenja, vrlo često se sa predrasudama gleda na istraživače, ponajviše zbog njihovih različitih usmjerenja i struka. A, to je i odlika bosanskohercegovačkog društva. Jer, ono je i davalo primat u naučnom istraživanju više abrahamovskim religijama. Nedovoljno je imalo sluha za proučavanje drugih religija, osobito neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u drugoj polovini 20. stoljeća.

Razlog tome je što se monoteističke religije na ovim prostorima susreću i prepliću već vijekovima. Abrahamovske religije predstavljaju i centre religijske moći u Bosni i Hercegovini, što znači da i imaju veći ekskluzivitet u društvu i više vjerskih sljedbenika. Zbog te svoje stečene, uljuljkane i razmažene privilegije one se teže otvaraju prema drugim religijama: konfucijanizmu, taoizmu, šintoizmu, budizmu, sikizmu, bahaizmu i drugim neabrahamovskim religijama, a još teže prema religijskim surogatima i sinkretičkim učenjima. Iako bi religije trebale da predstavljaju osnovnu integrirajuću snagu društva, vrlo često upravo privilegovane svjetske religije neblagonaklono gledaju na društvene promjene i krize, jer upravo one doprinose porastu drugih religija, sekti i alternativnih duhovnih pokreta. Malo koji vijek kao što je 20-ti obiluje sinkretičkim učenjima i novim oblicima duhovnosti. Sinkretizma je bilo i ranije, jer stoljećima je bilo pokušaja da se sjedine različiti vjerski elementi u novi sistem vjerovanja, tako da je to uobičajna ljudska težnja, i zasigurno je povjest sinkretizma duga i zamršena. Diljem svijeta, mnoštvo je primjera pokreta koji su se pojavili kao rezultat sjedinjavanja različitih religijskih tradicija.

Pored religijskih surogata i vladajućih ateističkih doktrina, sinkretička učenja često spajaju nespojivo. Tu se miješaju islam i hrišćanstvo, Voodoo rituali i satanizam, kao i indijska filozofija i zen-budizam. Čak je i naučna fantastika, ta književna mitologija modernog doba dobila svoj izraz u djelima L. Rona Habarda. Svojom misionarskom djelatnošću, mnogi iz svijeta poznatih su doprinijeli popularnosti sinkretičkih učenja u drugoj polovini 20. stoljeća.

New Age je tokom ovog stoljeća stekao pristalice i među novim generacijama. I on je produkt sinkretizma. Izazovi globalizacije i nove društvene promjene pogodovale su ponovnom novom buđenju interesovanja prema religijama Dalekoga istoka, ali su i transirale put

laganom porastu novih alternativnih oblika duhovnosti. Abrahamovske religije nisu objektivno ni svjesne trenda postmoderne duhovnosti koji se razvijao u mnogim zemljama tokom 20. stoljeća, niti pojave suvremene ufologije, feminističke duhovnosti i kulta slavnih osoba koji su također karakteristični za drugu polovinu ovog stoljeća. Neke od tih slavnih osoba imaju i vlastita stalna mjesta hodočašća. Abrahamovske religije ne primjećuju da ni druge religije nisu u ovom stoljeću statične, jer one su uvijek više ili manje u procesu evolucije. Zanimljivo je i pojavu pada autoriteta tradicionalnih religija, osobito na Zapadu, jer je i društvo postalo više sekularno. Nesvjesni su radikalnog preobraženja vjerskog prostora u postmodernoj duhovnosti. Ne propituju razloge gubitka svog autoriteta u pojedinim zemljama, za razliku od postmoderne duhovnosti koja propituje tradicionalni vjerski prostor i pretpostavlja „besprostornost“ dok putuje informacijskim autocestama i postaje cyber stvarnost.

Nemjerljiva je uloga i neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u drugoj polovini 20. stoljeća i kod multikulturalnih društava, a kao prilog ovoj tvrdnji govori i činjenica da su u svakodnevnom životu bosanskohercegovačkog društva ipak se legitimizovala i određena sinkretička učenja. I religije koje nisu abrahamovske predstavljaju zanimljivo polje za sociološka i komparativistička istraživanja.

Specifičnost poslijeratnog bosanskohercegovačkog tradicionalnog društva ogleda se i zbog monopola nacionalnih religijskih zajednica u zatvorenosti prema pripadnicima drugih i drugačijih religija. Mediji, ekskluzivističke religijske zajednice, država i akteri građanskog društva onemogućuju put samorazvoja neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja.

Istraživačka zainteresovanost se ogleda kroz sljedeća problemska pitanja:

- Da li će bolje upoznavanje sa neabrahamovskim religijama pomoći u boljem razumijevanju etičkih načela drugih religijskih sistema i od strane abrahamovskih religija i da li će omogućiti učinkovitiji interreligijski dijalog?
- Da li će bolje razumijevanje religijskih surogota otkloniti stereotipe prema drugačijima?
- Da li će abrahamovske religije svatiti da su i religijski monopoli prolazni i da postojanje i bolje razumijevanje i drugih religija i sinkretičkih učenja nije pretnja njihovom ekskluzivitetu?
- Da li će adekvatno razumijevanje i drugih religija omogućiti učinkovitiji kulturni i religijski pluralitet?
- Da li će i učenje i o drugim religijama povećati toleranciju i društvenu koheziju?

U ovom radu, akcenat će biti na proučavanju neabrahamovskih religija i njihovih etičkih načela, ali i različitih mješavina sinkretičkih učenja, jer u određenom vremenskom periodu itekako su znale iznenaditi zatečene vjerske sisteme. Vrlo često upravo privilegovane religije zaboravljaju kako veći dio alternativnih religijskih skupina ima porijeklo izravno u jednoj od glavnih svjetskih religija. Nijedna ekskluzivistička religija ne bi smjela podcijeniti ni druge religije, osobito u drugoj polovini 20. stoljeća, gdje i religijska konkurencija još više jača, u odnosu na prethodna stoljeća. Iako je naše društvo tradicionalnije više sklonije abrahamovskim religijama, bitno je razumjeti ulogu i drugih religija u globalizacijskom procesu, zbog uočavanja glavnih sličnosti i glavnih razlika između abrahamovskih i neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja.

1.2. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja i jeste da se prikupe empirijski podaci, da se teorijski obrade, te da ukažu na nedovoljnu upućenost u religijske sisteme neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja.

Zadaci istraživanja će pokazati kakav trend i učinak imaju neabrahamovske religije i sinkretička učenja u drugoj polovini 20. stoljeća na društveni i javni život bosanskohercegovačkog građanstva.

Iznimno je važno sa stanovišta sociologije religije baviti se fenomenima novih religijskih pokreta i sinkretičkih učenja, jer sociolog i treba da produbi svoja saznanja i razumijevanje uloge i drugih religija.

Proučavanje religijskih izvornih, spisa i pravih knjiga i drugih religija omogućit će i bolje upoznavanje privilegovanih abrahamovskih religija sa drugim i drugačijim religijama, a bit će i korisna strategija i bosanskohercegovačkog društva kod interreligijskih dijaloga.

Ovo istraživanje će se primarno fokusirati u nastojanju da se prikaže koliko su neabrahamovske religija i sinkretička učenja u drugoj polovini 20. stoljeća nepravedno zanemarene od strane sociologa i komparativista, jer su nedovoljno istražena.

1.3. Sistem hipoteza

Glavna hipoteza u istraživačkom radu je:

Neabrahamovske religije i sinkretička učenja u drugoj polovini 20. stoljeća nemaju na nivou društvenog i javnog života ekskluzivitet i trend kao abrahamovske religije, niti su dovoljno istražene od strane komparativistike, jer u Bosni i Hercegovini još uvijek se nije uspjela

kultivirati znanost komparativne religije. Zbog centara religijske moći abrahamovskih religija, pripadnici drugih religija se suočavaju sa brojnim problemima i stereotipima.

Pomoćna hipoteza:

Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini otežava članom 18 registraciju novih religijskih pokreta, neabrahamovske religije i sinkretička učenja su i pravno diskriminirane u odnosu na privilegovani položaj tradicionalnih vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini, jer imaju pravni status kao udruženje građana, što ih stavlja u nezavidan položaj u odnosu na privilegovani položaj abrahamovskih religija.

U cilju provjere hipoteza za potrebe ovog rada, koristit će se istraživačke metode analize sadržaja i arhivske građe, ali će se zbog nedostatka relevantne literature sprovesti anketni upitnik, kojim će se ispitati mišljenja građana o ovom problemu. Intervjui s pojedinim novim religijskim pokretima će omogućiti da se dobije objektivan i relevantan uvid o trenutnom stanju na terenu.

II DIO: TEORIJSKI OKVIR RADA

2. Dva pogleda na razvoj religije

Prije nego krenemo na dalje razmatranje, trebali bi da objasnimo šta je Bog. Po pravoslavnoj teologiji Bog je Duh. On je Otac svih ljudi, nalazi se na svakome mjestu, sve vidi i sve čuje i sve može. Ujedno, Bog je jedan i ima tri lica.¹ Složićemo se da ovako tvrđenje može zadovoljiti samo hrišćane. Islam ima drukčije gledanje. Po njemu Allah (dželle šanuhu) je Gospodar Svijetova, koji je svijet stvorio iz ništa. On nije rođen, niti je koga rodio. On je čovjeku bliži od njegove vratne žile kucavice. Njegova prisutnost ispunjava muslimansku svijest svakog momenta. Allah je Jedan, Tvorac i Gospodar Sudnjeg dana.² Ako bi pored tumačenja ove dvije najzastupljenije konfesije u Bosni i Hercegovini, tražili i druga teološka tumačenja Boga, lako bi uvidjeli da ga ona dalje upotpunjuju, ali bi uvidjeli i druga neslaganja u teološkim interpretacijama Boga. Npr. u konfucijanizmu ne postoji ideja o transedentalnoj ozbiljnosti koja je usporediva sa islamskom koncepcijom Boga, slično je i u taoizmu. Jer, Kinezi, umjesto da su vjerovali u Boga Stvoritelja, koji upravlja svemirom, vjerovali su u providnost, volju neba, ili naprosto nebo samo kao uzrok svega. U Tao Te Chingu, Tao je osnovni put prirode, ali je i začetnik svega i bit života, jer daje početak, ime i oblik svemiru. Konfučije insistira na ovlašćenju Neba na „Putu“ čiju ravnotežu nadzire Nebo, sveobuhvatni upravljač svih pojava i stvari, neprikosnoveni autoritet.³ Sustave vjerovanja treba razumjeti, nepotrebno ih je uspoređivati. Nekako je i logično da se teolozi nikada neće složiti po pitanju definicije Boga. Još jedno, drugo pitanje koje se nameće je: „Da li su ljudi u prošlosti jedni druge proglašavali za bogove?“ U udžbenicima marksizma, kod nas, pojam „obogotvorenje čovjeka ili“pobožanstvenje“ je najlošije objašnjeno. Ono što je primjetno, da li se radilo o : Krišni, Isusu ili Vaspazijanu proces divinizacije i deifikacije čovjeka u ljudskim kulturama, ma koliko one različite bile, je poprilično sličan.⁴ Ako posmatramo iz perspektive današnjice,

¹ Cisarž. A, Branko (1973): Pravoslavna nauka o veri , BIGZ, Beograd, str. 1-10.

² Smailagić Nerkez (1990): Leksikon islama, Svjetlost, Sarajevo, str. 23-25.

³ Bakar. O. i Nai G. C. (2018): Islam i konfucijanstvo; Civilizacijski dijalog el kalem, Sarajevo

⁴ Dedović Hatidža je analizom dostupnih vjerskih tekstova i drugih historijskih izvora zaključila da se proces devinizacije odvija zavisno od slučaja do slučaja u nekoliko etapa: Jedna od njih je da sama osoba prizna direktno ili indirektno da je božanstvo. To priznanje može biti: kratko, duhovito i ironično, kakvo je u slučaju Vaspazijana: „Kuku, ja postajem Bog!“ Ili duže kao u slučaju Krišne . Krišna je svoje priznanje izrekao pred Arđžunom (Arjunom) u stihovima Bhagavad-gite:„Iako sam gospodar svih živih bića i nerođen, a Moje transcendentalno teelo nikada ne propada, ipak se pojavljujem u svakom milenijumu u Mom izvornom transcendentalnom obliku. Kad god i gde god dođe do zanemarivanja religioznih principa, o potomče Bharate, i porasta bezbožnosti- Ja se pojavljujem. Da bih izbavio pobožne i uništio nevernike i ponovo uspostavio principe religije, pojavljujem se milenijum za milenijum... Zemlja, voda, vatra, vazduh, eter, um, inteligencija, i lažni ja-ovih osam elemenata predstavljaju Moje odvojene materijalne energije... Ove dve prirode su izvor svih stvorenih bića. Znaj da sam Ja poreklo i uzrok uništenja svega što je materijalno i svega što je duhovno u ovom svetu. O

nesumnjivo uočavamo da je Vaspazijan i u trenutcima umiranja imao smisao za humor. Reformator Rima je bio pronicljiv, ambiciozan. Koliko god izgledala njegova izjava narcisoidna, ona je istovremeno postala dalekovidna, jer i u 20. stoljeću po sličnoj matrici umišljaju mnogi da su ko i on postali bogovi. U raznim stručnim i sinkretičkim prikazima razvoja religije čovječanstva, koje su često finansirale kako naučne tako i pojedine vjerske organizacije, nalaze se i tekstovi koji pokušavaju da objasne nastanak i razvitak moderne nauke o religiji. Autori tih tekstova, obično, vezuju početke komparativne religije za: nekog od vodećih prosvjetitelja Evrope XVI, XVII ili XVIII stoljeća, za neke od slavni sociologa, lingvisti, filozofa, psihologa, ideologa, pravnika, antropologa ili kulturologa XIX stoljeća Evrope ili Sjeverne Amerike, neki za osvještene arapske teologe klasičnog perioda islamske civilizacije pod Abasidima, drugi smatraju da komparativna religija nije nezavisna nauka nego samo disciplina: teologije, sociologije, psihologije, ideologije...pa tako i nema jedinstvenog stanovišta po pitanju povjesnog razvoja, modernih stremjenja i kulturoloških pogleda te discipline. Po njima komparativna religija se može posmatrati iz raznih uglova od kojih je samo jedan-teološki, nekritičan. Sve ovo dosada navedeno su samo proizvoljne

osvojitelju bogatstva, ne postoji istina viša od Mene. Sve počiva u meni, kao što su biseri nanizani na niti. O Knutin sine, Ja sam ukus vode, svetlost sunca i meseca, slog om u vedskim mantrama, zvuk u eteru i sposobnost u čoveku. Ja sam izvorni miris zemlje i toplota u vatri. Ja sam život svega što živi i pokora svih asketa. O Prthin sine, znaj da sam izvorno seme postojanja, inteligencija inteligentnih i hraborost svih moćnih ljudi. Ja sam snaga snažnih, lišen strasti i želje. Ja sam seks koji nije protivan religioznim principima, o gospodaru Bharata (Arjuna). Ja prebivam kao Nad- duša u srcu svih živih bića... O Arjuna, kao Svevišnja Božanska Ličnost, znam sve što se desilo u prošlosti, sve što se dešava u sadašnjosti i sve što će se desiti u budućnosti. Ja znam sva živa bića, ali Mene niko ne zna... Svojim neispoljenim oblikom prožimam čitav ovaj univerzum. sva bića su u Meni, ali Ja nisam u njima... Čitav kosmički poredak je pod mojom kontrolom...Budale me ismejavaju kada siđem u ljudskom obliku... Ja sam otac ovog univerzuma, majka, deda i potpora...Ja sam cilj, održavalac, gospodar, svedok, prebivalište utočište i najdraži prijatelj. Ja sam stvaranje i uništenje, osnova svega, počivalište i večno seme... „Isus je u sva četirje evanđelja tvrdio direktno i indirektno da je Bog. Ovdje donosimo najupečatljivije riječi iz posljednjeg Jovanovog (Ivanovog) Evanđelja. „ja sam kruh života. Tko doazi meni neće ogladnjeti...Ja sam svjetlost svijeta, tko ide za mnom neće hodati u tami, nego će imati svjetlost života...Zaista, zaista, kažem vam;ja sam vrata ovcama...Kroz me tko uđe, spasit će se... Ja sam pastir dobri. Pastir dobri život svoj polaže za ovce.. Ja sam uskrsnuće i život;tko u mene vjeruje, ako i umre, živjet će. I tko god živi i vjeruje u mene, neće umrijeti nikada... Ja sam Put, Istina i Život. Nitko ne dolazi Ocu osim po meni...Ja sam trs, vi loze. Tko ostaje u meni i ja u njemu, taj donosi mnogo roda. Uistinu, bez mene ne možete učiniti ništa.“/Usporedi prevode izvora i literature:

Trankvil Svetonije, Gaj (1978.): Dvanaest rimskih careva, Naprijed, Prevod, uvod i bilješke Stjepan Hosu, Zagreb, str. 300-301.

Swami Praphupada, Šri Šrimad A. C. Bhaktivedanta, (1982), Vaduz, Bhagavad-gita kakva jeste, potpuno prerađeno izdanje sa izvornim sanskritskim tekstovima, THE BHAKTIVEDANTA BOOK TRUST GARUDA, str. 182-495, Dalje se citira „Bhagavad-gita kakva jeste...“

Biblija, Stari i Novi zavjet; IV izdanje, Prijevod: Dr. Antun Sović, Silvije Grubešić, Filbert Gass, Nikola Milićević, Dr Ljudevit Rupčić, (1976): Kršćanska sadašnjost, Zagreb, str. 1013-1034, Dalje se citira samo: „Biblija, KS...“

Biblija ili Sveto pismo, Staroga i Novog zavjeta, Prijevod: Đure Daničića i Komisije Svetog Artijerijskog sinoda Srpske Pravoslavne Crkve, (1988): Jugoslovensko biblijsko društvo, str. 102-103, dalje se citira samo: „Sveto pismo, SPC...“

Sveto pismo Staroga i Novog Zavjeta I Izdanje, Prevedeno sa originalnih tekstova, Prijevod Dr. Branko Dijaković, (2000): Rijeka, Udruženje kršćana za promicanje duhovne kulture, str. 136-173, Dalje se citira samo: „Sveto pismo, UKZPDK...“

konstrukcije koje mogu imati naučnih elemenata. Zasluga za formiranje komparativne religije kao neovisne nauke pripada jednom Rumunu.⁵ Mirca Eliade je nezaboravna ličnost koji je čitav svoj život posvetio istraživanju istorije kulture, tragao je za svetim i u najkriznijim vremenima 20. stoljeća. Rođen je 1907. u Bukureštu, a umro je 1986. godine, američki je kulturni historičar rumunjskog porijekla. Studirao je filozofiju u Bukureštu i Indiji; bio je profesor na University of Chicago. Proučavao je religiju primitivnih društava Australije, Polinezije i Afrike, religiozne kulture drevne Indije, Egipta, Grčke i Rima. Bio je jedan od najboljih poznavalaca komparativne mitologije i povijesti religija. Njegove najpoznatije studije kao: Mit o vječnom povratku; Šamanizam; Yoga; Sveto i svjetovno; Mit i zbilja; Rasprava o povijesti religija (izdana prvi put 1949. a prošireno izdanje 1965.) izvršile su revolucionarni skok u historijskoj nauci. Eliadeu se često pripisuje tzv. povjesni pristup u promatranju religija, ali svi njegovi kritičari zaboravljaju da je upravo njegova zasluga da je komparativna religija postala nauka u kojoj čak i historija figuriše kao pomoćna naučna disciplina. Eliadova je greška samo što se „prekasno“ rodio pa su mnoga njegova naučna tvrdjenja verifikovana i zaživjela daleko prije njegove izuzetne pojave. Gledajući iz ugla 21. stoljeća uviđamo koliko je on u svojim intervjuima bio dalekovidan po pitanju shvatanja komparativne religiozologije još za svog života. Tada je govorio da je to nemoguća naučna disciplina. I doista su se tokom 20. stoljeća istraživači suočavali s velikim bogatstvom i raznovrsnošću religijskog života u uporednoj perspektivi, kao što su različita shvatanja pojmova: „religija“, „vjera“ i „vjerovanje“ u proučavanim kulturama. Čak i religiozolozi su morali da u obzir uzimaju da i religije stupaju u vrlo složene interakcije s kulturnim, političkim i ekonomskih sistemima, postajući sastavni dio globalizacijskih procesa. Religija je na žalost u drugoj polovini dvadesetog stoljeća odigrala veliku ulogu i u konfliktima, pa i onda kada nije bila njihov neposredan uzrok, postala je sredstvo i opravdanje, čak i onda kada se tome opirala. S razlogom se i daje kratak historijat i osvrt na razvoj nauke o religiji koji će i definitivno dovesti do dva pogleda na razvoj religije. Ova bipolarnost koja je definitivno oformljena 50-tih godina prošlog vijeka komparativna religija kao znanost, do danas, nije uspjela da prevaziđe. Historičari i antropolozi su otkrili da najraniji zabilježeni materijalni tragovi o postojanju religije kod čovjeka datiraju približno od 60. 000 godina p.n.e.⁶ Posljednjih godina antropolozi su produžili datiranje najstarijih ostataka čovjeka na 3, 5 miliona godina. U pogledu porijekla religije ne postoji jedinstveno mišljenje u nauci. Obični

⁵ Eliade Mirča: Cuolino Ioan P. (1996): Vodič kroz svjetske religije, Beograd,

⁶ Latić Džemaludin: (1999): Svjetske religije, Priručnik za nastavnike i učenike 1.. Razred srednjih škola, BKC, Sarajevo, str. 18.

vjernici kada se spomene pitanje porijekla religije, pomisle na imena kao što su: Muhammed, Buddha, Konfucije i Isus. U gotovo svakom religijskom sistemu možemo pronaći središnju ličnost kojoj se pripisuje zasluga za utemeljenje „prave vjere“. Premda pojedince možemo smatrati osnivačima glavnih religija koje i danas eguistiraju, vrijedi zapaziti da oni ustvari nisu bili začetnici religije.⁷ Ako izuzmemo velikog islamskog teologa Ebu'l-Hamida Muhammed El-Ghazalija (r. 1058. u 1111.) koji u svom monumentalnom djelu: „Ihja' u' ulumi'd-din“ („Oživljenje vjerskih nauka) polemiše sa svim vrstama: filozofa, metafizičara, naučnika, prirodnih nauka, teologa raznih vjerskih pravaca, prošlosti i njegovog vremena mi ne vidimo kompleksnijeg teologa sa grandioznijim djelom u islamu tog perioda.⁸ Epohalni sukob između hrišćanske religije i filozofije na Zapadu započeo je u periodu renesanse, kada Evropljani, posredstvom muslimana u Španiji i Siciliji iznova otkrivaju starogrčku filozofiju i kulturno naslijeđe. Ako izuzmemo Rogera Bacona (1214-1292), Rene Decartes (1596-1650) prvi je u Evropi koji odbacuje autoritet božijih Objava. Za Baruha Spinozu (1632-1667) Bog je Univerzum. No najteži sukob religije i filozofije nastupa sa francuskim prosvjetiteljstvom u XVII i XVIII stoljeću. Diderot, Voltaire i Rousseau odbacuju hrišćansku religiju i postavljaju temelje deizma.⁹ Immanuel Kant (1724-1804) pravi sintezu između racionalizma i empirizma i zajedno s nešto mlađim G.W.F. Hegelom (1770-1831) postavlja velike temelje njemačkoj klasičnoj idealističkoj filozofiji.¹⁰ Hegel u svojoj slavnoj Estetici postavlja filozofski primat religije kao više forme ljudske djelatnosti nad umjetnošću i trasira puteve: Feurbachu, Marxu i Weberu. Kao predstavnik apsolutnog idelaizma, Hegel zastupa mišljenje da je sve što postoji postalo iz apsolutne ideje, koja je suštinski duhovne prirode, ali „ne duh u njegovoj konačnoj pometenosti i ograničenosti, već opšti, beskonačni i apsolutni duh koji sam sobom određuje šta u istini jeste istina.“¹¹ Djelo engleskog prirodnjaka Charlesa Darwina

⁷ Grupa autora (1995): Čovječanstvo u potrazi za Bogom, Watchowr Bible and Pract Societi of New York, Broklyn, New York, str. 20-21.

⁸ Ipak Imama El-Ghazzalija ne možemo smatrati začetnikom nauke o religiji.. Ako izuzmemo Mašićev prijevod njegovog grandioznog djela „Oživljavanje vjerskih nauka“ koje su komunističke vlasti spalile, tek danas, u nakladi „libris“ se štampa ovo djelo u enciklopedijskom kompletu 8+1 knjiga. Ovo je prvo cjelokupno izdanje na bosanskom i južnoslavenskim jezicima. O El-Ghazzaliju usporedi: Filip Hiti, (1988): Istorija Arapa od najstarijih vremena do danas, II fototipsko izdanje, prevod Petar Pejčinović, Sarajevo, Biblioteka posebnih izdanja Veselin Masleša, str. 337, 339, 336, 372-373, 389, 392-293, 396, 433, 491, 526, 531, 667.

Latić, Džemaludin (1999): Svjetske religije, Priručnik za nastavnike i učenike 2. Razred srednjih škola, BKC, Sarajevo, str. 141-150.

⁹ Ibid, str. 11-13.

¹⁰ Hegel, Georg Vilhelm Fridrich (1986): Estetika I, IV izdanje, Prevod Dr. Nikola Popović, Beograd, str. 102-112, 175-234.

Hegel, Georg Vilhelm Fridrich (1986): Estetika, II, IV izdanje, Prevod Vlastimir Đoković, Beograd, str. 34-85, 157-204, 233-253.

Hegel, Georg Vilhelm Fridrich (1986): Estetika, II, IV izdanje, Prevod Vlastimir Đoković, Beograd, str. 39-52, 62-78, 91-93, 159-163, 186-198, 446-504.

¹¹ Ibid I, str. 138.

(r. 12. II 1809. u Sherwsburyju, u 19. IV 1982. u Downu) izazvalo je revoluciju u naučnom svijetu polovinom XIX stoljeća. Darwin nastavlja i produbljuje ideje svoga djeda liječnika Erasmusa Darwina (1731-1802) a 1859. objavljuje glavno djelo: „on the Orgin of Species by Means of Natural Selecrion“. Darwin je položio temelje za teoriju organske evolucije i smatrao da je vjerovanju da su živa bića nastala netprirodnim aktom stvaranja konačno nastupio kraj. Darwinizmom se bavio i njegov sin.¹² Darwinova nauka dovela je dalje do stvaranja desetak znanstvenih teorija o religiji koje su suvereno vladale u zadnjoj polovini XIX stoljeća i kroz cijelo XX stoljeće. Ludvig Feurbach (1804-1872) smatra u svojim tezama da iskaze o Bogu zapravo treba shvatiti kao iskaze o čovjeku. Čovjek je po Feurbachu težio ka stvaranju predodžbi, pojmova o Bogu, a zatim je te predodžbe počeo posmatrati kao da imaju svoj vlastiti život. Da bi smo teologiju pravilno razumjeli, taj proces treba preokrenuti i religiozne doktrine tumačiti po ljudskoj mjeri.¹³ Karl Marx (5. V 1818.-14. III 1883.), tvorac posljednjeg velikog i orginalnog filozofskog sistema čovječanstva, u gotovo svim svojim radovima dotiče se i kritike religije. Njegovi baštinci tzv. marksisti-lenjinisti su više manje uspješno iskrivili njegovo učenje. Ekstremne devijacije kao npr. staljinizam i titoizam malo šta imaju od izvornog Marxa. Zato je i najbolje da citiramo marksističke povjesničare religije da ne bi pali u hiperkritičnost. „Sredinom prošloga veka Marks i Engels su, stvarajući pretpostavke za svoje tumačenje problema religije, obratili posebnu pažnju na tri glavna momenta. Prvi- to je teza da nije „misleći Robinson“, kako su zajedljivo nazivali tajlerovskog divljaka-filozofa, tvorac religiozne teorije, nego da je to društvo u celini-„...religiozno osećenje“ je i sam društveni proizvod...“. To ne negira individualnost procesa mišljenja koje i „ ...postoji samo kao individualno mišljenje mnogih milijardi prošlih, sadašnjih i budućih ljudi.“ U ovom slučaju nije reč samo o mišljenju.“Čovek se-pisao je Marx- izdvaja kao individua samo u istorijskom procesu. On se u početku javlja kao rodovsko biće, kao plemensko biće, kao životinja u stadu“. U tome je suština problema. Individua kao ličnost koja kritički razmišlja i apstraktno rasuđuje, kao ličnost kojoj je svjesna refleksija-proizvod je relativno kasnijeg perioda, rezultat drugog razvitka civilizacije. Što se tiče perioda kada su se formirale prve religijske predstave prvobitnih ljudi, za njih je karakteristična zajednica poput stada koja se postepeno i sporo pretvarala u etničku zajednicu. Upravo se u osnovi religije nalazilo društveno stanje. Drugi važan momenat koji su isticali Marx i Engels je teza da religijska vjerovanja i slične predstave dozrijevaju i poprimaju različite oblike ne samo po

¹² Davies Douglas (1987): Proučavanje religije, Religije svijeta, Kršćanska sadašnjost, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, str. 15.

¹³ Ibid, str. 17.

sebi, nego pod uticajem određenih socijalnih uslova svakog naroda, tako su se i stopile s njim...“ Istina, uticaj socijalnih uslova na ljudsku svest nikad nije bio adekvatan.“... Svaka religija je-pisao je on-ništa drugo nego fantastičan odraz u glavama ljudi onih spoljašnjih sila koje vladaju nad njima u njihovom svakidašnjom životu, -odraz u kojem zemaljske sile dobijaju oblik nezamajlskih sila“. Međutim, upravo su se spoljašnji uslovi, od prirodnih do društveno-političkih sila, odražavali u religiji i samim tim ostavljali značajan pečat koji je u mnogim prilikama bio odlučujući.“Jedan Bog-kako s pravom ističe Engels-nije mogao nikako da se pojavi bez jednog cara...“ Treća važna marksistička teza glasi da je religija-sredstvo kojim oni imaju vlast i moć ugnjetovanja čoveka. Upravo je to imao na umu Marks kada je govorio da je religija opijum za narod. Razvijajući tu misao V.I. Lenjin je pisao da je religija- „jedan oblik duhovnog ugnjetovanja“ i još, da je „ ugnjetovanje ljudi od strane religije samo produkt i odraz ekonomskog ugnjetovanja unutar društva“. U radovima Marksa i Engelsa religija je viđena kao određen sistem ideja i institucija, kao vid ideologije, i konačno kao nadogradnja iznad baze socijalno-ekonomskih odnosa. To praktično znači da materijalno-tehnički stupanj razvitka ljudskog društva i produkcionni odnosi igraju odlučujuću ulogu u procesu nastanka, dozrevanja i učvršćivanja u svesti ljudi ovih ili onih ideja, u procesu stvaranja-na osnovu tih ideja-odgovarajućih institucija. Naravno, ideje i institucije, kao i čitava sfera nadogradnje, imaju sekundaran značaj u odnosu na bazu. To međutim, nikako ne znači da ideje nemaju svoju autonomnu sferu i svoje imanentne zakone evolucije, da se svaka promena, kao u matematičkim funkcijama, događa u neposrednoj zavisnosti od manjeg, recimo, kolebanja u sferi baze. Marks i Engels su ne jednom reagovali protiv takvih vulgarizacija. U pismu J. Blochu 1890. Engels je primetio: „Ako neko iznese mišljenje u tom smislu da je ekonomski momenat tobože jedini momenat koji određuje sve, on pretvara takav stav u apstraktnu, besmislenu frazu koja ništa i ne govori“. Marks i Engels su bili daleko od sličnog ekonomskog determinizma koji su im njihovi sledbenici pripisivali. To se naročito ticalo pitanja uloge ideja: dovoljno je setiti se poznate teze da ideja koja obuzme mase, postaje velika materijalna sila. ¹⁴ U periodu nastanka marksizma pojavljuje se mitološka teorija koju je oformio Charles Dubois koji je nastojao da dokaže da su drevni bogovi i heroji bili oličenje nebeskih pojava, pri čemu je Hrista svrstavao u astralno-mitološke likove. Tu teoriju su dalje razvili braća J. i W. Grimm.¹⁵ Ova teorija je kao i marksistička prevaziđena, ali još uvijek popularna. Umjesto apstraktnih ideja o napretku i razvoju, naučnici, koji djeluju

¹⁴ Vasiljev, Sergejević Leonid (1987): Istorija religija istoka, prevod: Petar Antonović, Vera Kusicki, Momčilo Đerković, Novo delo, Beograd, str. 13-15.

¹⁵ Ibid, str. 11.

u razdoblju od 1870. do 1920., pokušavaju utvrditi razdoblja kroz koja je čovječanstvo prošlo i odrediti vjerovanje za svako pojedino razdoblje. Ta su pak razdoblja odredili u skladu s naglaskom koji su, u dosluhu sa svojom apstraktnom teorijom, dali svakom pojedinom razdoblju. Osnovna mana takvog metodološkog pristupa su generalizacije na osnovu naučnih podataka koji su dostupni. Nova otkrića moraju se nasilno nakalemiti na već ustaljene sheme. To znači, da se unapred vezuju ruke istraživaču. U tom periodu se razvijaju različiti naučni pristupi religiji. To su četiri glavna: antropološki, sociološko-filozofski, povjesno-političko-futurološki i medicinsko-psihološki. U tom periodu i teolozi kao i vjernici daju svoje pristupe koje nazivamo individualni pristupi. Takvi metodološki pristupi dovode do nužno selektivnog promatranja religioznog fenomena i dalje zamućuju vrlo nejasnu sliku većine vjerskih sistema. Otac slijedeće teorije je britanski grof Edward Burnett Tylor (r. 1832., u 1917.), kustos muzeja u Oxfordu od 1883. i dugogodišnji profesor antropologije na univerzitetu. Po njemu religija se pojavila vrlo rano-kada su prvi ljudi počeli vjerovati da duhovna bića borave i upravljaju svim prirodnim pojavama. U svom prvobitnom djelu Prvobitna kultura (1871.) on je te duhove nazivao animae. Prestrašeni i začuđeni pred njima, ljudi su ih počeli obožavati i smatrati bogovima, iz čega se evolucijom razvio prvi stadij religije. Odmah da kažemo, animističko-tejlerova teorija je, kao i prethodne dvije (marksistička i mitološka) prevaziđena.¹⁶ Slijedeću teoriju, koja je proizišla od Grimm-Dubois mitološke teorije postavio je njemački naučnik Fridrich Max Muller (r. 1823., u. 1900.). Školovan u Njemačkoj u Leipzigu i u Parizu, živio u Engleskoj, gdje je i umro. Za razliku od Tylora koji se bavio religijom Mexica, proučavao je i religiju i mitologiju orijentalnih naroda, naručito Indije. Poznatija djela su mu: Komparativna mitologija (1856.), Uvod u uporednu nauku u religijama (1873.), Predavanja o porijeklu i razvoju religije u svjetlosti religija Indije (1883.). Bio je odgovoran za izdavanje 50 svezaka Svetih knjiga Istoka. Popularno nazvan „Otac“ nadimak koji je nezaslužno nosio jer nije tvorac komparativne nauke o religiji. Muller se složio sa Tylorom da je religija počela kao obožavanje duhova, ali je odbacio onaj dio teorije po kojoj je prthistorijski čovjek vjerovao u duhove koji obitavaju u prirodi. Mileova teorija smatra da sile prirode imaju ljudske osobine, dobru i lošu ćud, zbog čega ih je transormisao u božanstva koja je, potom počeo obožavati. I Tylor i Muller su smatrali da je politeizam izvorna i

¹⁶ Davis Douglas, N.d., str. 14-15.

Opća Enciklopedija, (1982): Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, tom VIII, str. 352.

Latić Džemaludin, Svjetske religije 2 str. 18-19.

Vasiljev L.S., N.d., str. 11.

Sharpe J. Eric, Šest najvažnijih ličnosti u proučavanju religije, Religije svijeta, str. 19-20.

prvobitna ljudska vjera.¹⁷ William James (r. 1842., u. 1910.) psiholog i filozof tvorac je džejmsovo-medecinsko-psihološke teorije religije a i osnivač je pragmatizma. Dugogodišnji je profesor Harvardovog Univerziteta. Osnivač je i prvog američkog psihologijskog laboratorija. Bavio se problemom religioznog doživljavanja. Njegovo djelo: Vrste religioznog iskustva (1902.) jeste klasično djelo džejmsove teorije. Ljudska besmrtnost (1908.) su njegova izvorna predavanja. James je ocrtao mnoga važna razlikovanja između tipova religioznog iskustva od kojih je najpoznatije ono između optimističkog iskustva „religije zdravog razuma“ i pesimističkog iskustva „religije bolesne duše“. Raspravljao je o „promjenjivim stanjima svijesti“. Njegova teorija govori o nejasnom teizmu udaljenom od hrišćanstva. James smatra religiju veoma važnom kao pomoć čovjeku da živi zbiljski i odvažan život. Religija ukazuje na činjenicu da s nama nešto nije uredno, drugim riječima, pomaže čovjeku da prihvati samog sebe i prilike u kojima živi i ne podlegne nevoljama i teškoćama života. Freud i Jung su obezvrijedili džejmsovu teoriju postavljajući nove.¹⁸ William Robertson Smith (1846-1894) najpoznatiji je po djelu: Predavanja o religiji Semita (1889.), želio je dokazati da je pokretačka snaga ljudskog duha-libido-spolna energija, i da pojam Boga izvire iz odnos djeteta prema ljudskom ocu. Godine 1883. je izabran za profesora arapskog u Cambridgu. Usredsredio se na pojam žrtve za koju je smatrao da je manje legalna transakcija a više svrsipogodan način utemeljenja zajedništva s božanstvom. Smatrao je da je običaj i obred često značajniji od vjerskog sistema. Težio je promatranju prakse u religiji. Za razliku od prethodnih, robertson-smitova teorija je još uvijek važeća kod povjesničara. Nathan Soderblom, pravo ime Lars Olof Jonathan, (r.1866., u. 1931.) nobelovac, nagrada za mir (1930.), pisac je mnogih djela s područja povjesti religija i komparativne religije: Religije svijeta, Kompendij povjesti mnogih djela s područja povjesti religija i komparativne religije; Religije svijeta, Kompendij povjesti religija: Hrišćansko jedinstvo, Crkva i mir. Prvi je koji je formirao tim naučnika za povijest religija. Profesor je komparativne religije u Uppsali. Njegovo predavanje: Živi Bog (izdano posthumno 1931.), unutar vjerskih sistema svijeta. Njegova teorija pravi rezlike između „mističnog tipa“ i „religija objave“, a kasnije između dva oblika misticizma-misticizam ličnosti (apostol Pavle) i misticizma beskonačnosti (hinduizam). Njegova mistično-historijska teorija je još uvijek važeća kod povjesničara.¹⁹ Rudolf Otto (r. 1869., u.1937.) školovao se u Erlangenu i Gotingenu, nakon ranih radova, posvetio se filozofiji i psihologiji religije, a poslije 1911., proučavanju indijskih religija.

¹⁷ Opća Enciklopedija, (1979): Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, tom V, str. 610.

¹⁸ Sharpe Eric J., N.d., str. 19.

Opća Enciklopedija, (1978): Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, tom IV, str. 36.

¹⁹ Opća Enciklopedija, (1981): Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb tom VII, str. 557.

Njegovo najpoznatije djelo je Pojam svetog (1911.). U njemu je dokazao da religija počinje s „osjećajem numioznog“ tj. tajanstvenog drugog božanstva koje je strašno i privlačno. Svetost i misterioznost leži u srži religioznog iskustva, i ta se svijest nalazi u osnovi svih vjera. Sveto je istina, dobrota i ljepota, koje reprezentiraju osnovne i univerzalne aspekte ljudskog bića, njegova kasnija proučavanja Indije uključuju Misticizam Istoka i Zapada (1932.) i kritičko izdanje Bhagavad-gite. Sukob s nacistima ga baca u stranu. **Otova monoteistička-historijska teorija** konačno je otvorila animističko-tejlorovu teoriju i po njoj čovjek od svog „pada na Zemlju“ zna za Boga-Stvoritelja. Imena koja su pretpovjesna plemena i narodi davali Bogu: „Veliki Bog“, „Dobri Stvoritelj“, „Vrhunska Božanska ličnost“ i sl., žrtvovanje životinja Bogu u čast i sveštenstvo, najbolji su dokaz o monoteizmu kao izvornoj religiji čovječanstva.²⁰ Otto je „glavni krivac“ za raskol u historijskoj nauci, to je dovelo do **Dva pogleda na razvoj religije**: 1. još uvijek važeći kod povjesničara i 2. koji su prihvatili komparativisti religije, antropolozi i teolozi. To je dovelo da se, 50-tih godina prošlog vijeka, formira ova bipolarnost koju nauka još nije uspjela prevazići. Prvo, još važeće povjesno gledanje na razvoj vjere mogli mi predstaviti ovako:

Animizam	⇒	Fetišizam	⇒	Totemizam	⇒	Politeizam	⇒	Monoteizam	⇒	Odumiranje vjere	⇒	Ateizam
----------	---	-----------	---	-----------	---	------------	---	------------	---	------------------	---	---------

Drugo, komparativno gledanje, na razvoj vjere bi mogli predstaviti ovako:

Prvobitni monoteizam	⇒	Plemenski Monoteizam	⇒	Henoteizam	⇒	Plemenski Politeizam	⇒	Klasični Politeizam	⇒	Klasični Monoteizam	⇒	Permamentni Monoteizam
----------------------	---	----------------------	---	------------	---	----------------------	---	---------------------	---	---------------------	---	------------------------

Probijanje Otove teorije nije bilo glatko, engleski antropolog, R. R. Marett (1866-1943), izložio je pročišćenu teoriju animizma, tzv. teoriju animatizma. Nakon proučavanja vjerovanja Melanzijanaca s pacifičkih otoka i urođenika Afrike i Amerike, zaključio je da „primitivni narod“ umjesto predodžbe osobne duše, vjeruje da postoji neosobna sila ili natprirodna snaga koja oživljuje sve; to je vjerovanje u čovjeku probudilo osjećanje strahopoštovanja i bojazni, što je postalo temelj „primitivne religije“. Marett smatra da je vjera čovjekov emocionalni odgovor na nepoznato. Vjera je više stvar plesanja nego razmišljanja.²¹ Sigmund Freud (1856-1939) u knjizi Totem i Tabu pokušao je objasniti porijeklo vjere. Freud smatra da je najranija vjera iznikla iz neuroze očeve figure. Smatrao je da je u primitivnom društvu otac dominirao klanom, kao što je slučaj kod životinja. Sinovi koji su mrzili i divili se ocu, pobunili su se i ubili ga. Kanibalistički divljaci su ga pojeli što je kasnije dovelo do grižnje savjesti pa su izumili rituale i obrede poput pričesti, koja se još

²⁰ Latić Džemaludin, Svjetske religije 2, str. 19.

²¹ Čovječanstvo u potrazi..., str. 23-24.

practicira u hrišćanstvu.²² Freudova teorija pada u vodu jer bi mogla objasniti samo neke aspekte hrišćanstva. Već u islamu i judaizmu imamo suprotno, kurban-žrtvu umjesto žrtve-sina. Postavljamo pitanje: "Zašto Freud nije vidio suprotno oca koji ubija sina?" Čak žrtvovanje Molohu djece, je sigurno bilo češće nego ritualno ubistvo Oca. Škot James George Frazer (1854-1941) postavio je tzv. frajzerovu antropološku teoriju. Polazio je od običaja i duhovne strukture „primitivnih naroda“ i nastojao je objasniti folklor i korjene evr. civilizacije. Golema dokumentarna vrijednost njegovih radova, izuzetna snaga predočavanja i hrabrost u hipotezama utjecali su mnogo na razvoj antropologije i historiografije XX st. Njegova shvatanja o razvitku kulture i civilizacije u historijskoj nauci su napuštena, mada su predstavljale pionirske poduhvate u tumačenju historije religija. poznatija djela su mu: Totemizam i egzogamija; Folklor u Starom zavjetu; Obožavanje prirode; Adonis; Osiris; Proučavanje povijesti istočnjačkih religija. Godine 1890. objavio je utjecajnu knjigu Zlatna grana, u kojoj je tvrdio da je religija iznikla iz magije. Frejzerova teorija tvrdi da je čovjek najprije pokušao upravljati svojim životom i svojom okolinom oponašajući ono što je vidio u prirodi. Najprije, mislio je da može dozvati kišu prskajući vodu po tlu uz bubnjanje koje je zvučalo poput grmljavine ili da može nauditi svom neprijatelju ubadajući igle u lutku protivnikovog lika. To je dovelo do rituala, magičnih formula i magičnih predmeta u mnogim područjima života. Kad oni nisu funkcionisali kao što se očekivalo, tada se krenulo umirivanju i zazivanju pomoći od nadnaravnih sila, umjesto da se pokuša upravljati njima. Rituali i čarolije pretvorile su se u žrtve i molitve, i tako je nastala religija. Riječima samog Frazera, religija je „udobrovoljavanje ili umirivanje sila moćnijih od čovjeka“. Frazer je smatrao da je religija izgubila svoj smisao, i da ju je kao stupanj u ljudskom razmišljanju zamijenila nauka. Frejzerova teorija se više temeljila na umovanju nego na historiografskim činjenicama.²³ Razvojni smjer složene Jangove psihologije određen je njegovim interesom za simbole izložene u mitologijama i religijama. Carl Gustav Jung (1875-1961) promatra religiju kao kolektivno podsvjesno, smatra da treba povijest istraživati vrlo uopšteno jer na taj način razvija se ljudska rasa i naše društvo osvjetljuje individualnu povjest. Promatrao je simbolizam budista, hinduizam i zen-budizam, nauk Lao-cea i Konfucija. Po njemu se arhetipovi razvijaju u mitovima kao i religioznim predodžbama svih vremena i civilizacija. Fundamentalno djelo mu je Psihologija i religija (1940).²⁴ Za razliku od Junga Bronislav Malinowski (1884-1942) napušta povijesni okvir i odlučuje se za intenzivno proučavanje

²² Ibid, str. 25.

²³ Opća Enciklopedija, (1977): Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, tom III, str. 60.

²⁴ Opća Enciklopedija, (1978): Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, tom IV, str. 185.

uloge religije u zajednicama Novog Zelanda. Vjerovao je da naučni zakoni se mogu primjeniti i na religiju. Biološke potrebe pojedinca su i potrebe zajednice. Magija je korisna jer u kriznim vremenima društva usmjerava čovjeka. Po njemu, religija predstavlja integrirajuću snagu društva. Malinowskova antipovjesna teorija proizišla je iz promatranja „primitivnih društava“. je najindividualnija jer je njegovu teoriju religije oblikovao vlastiti strah od usamljenosti, tame i smrti.²⁵ Malinowskovo skretanje od historije više je pokazalo nesamostalnosti jer i vlastita iskustva i prošlost mogu biti dijelovi i iskustva opšte povijesti. Sociologija se takođe početkom XX vijeka brzo razvijala. Max Weber (1864-1920) i nešto stariji Emil Durkheim (1858-1917) dali su zapažena mišljenja o razvoju religije. Durkheimovo djelo Osnovni oblici religioznog života nastavlja se na tradicije prethodnika. Ono predstavlja evolucijski pristup religiji, ali ne prihvaća mišljenje da su religijske ideje samo zabluda ljudskog duha. Značajno je da Durkheim raskida sa Freudom i Frazerom. On smatra da u vjeri postoji nešto zbiljsko i da se čovjek ne zavarava. A, religioznu dimenziju društva koja nadilazi pojedinca/ku, Durkheim je itekako izrazio u svojoj „definiciji religioznog fenomena“ iz 1895. Tu on ukazuje na društveni aspekt religije: religiju karakteriziraju obaveze, pravila i norme koje proizilaze iz kolektiva i koje pojedinca/ku vežu za kolektiv. Weber je pokušao pokazati kako religiozne ideje utječu na svakidašnji društveni život grupe. Najviše pažnje je izazvala njegova knjiga Protestantska etika i duh kapitalizma u kojoj postavlja pitanja o uticaju religije na ekonomski i privredni život. U tom djelu želi dokazati kako je kalvinizam u ideji o predestinaciji naveo vjernike da prihvate iskren i razuman život u kojem će težiti ispunjenju svojeg poziva kao dobri službenici Božije milosti. Reformacija je dovela do naglog razvoja trgovine i industrije uz maksimum ulaganja kapitala i minimum gubitka energije od strane onih koji su odgovorni za proizvodnju dobara.²⁶ Weber je dao i zapažene studije: Konfucijanizam i taoizam; Hinduizam i budizam; i Staro židovstvo. Danas, iz njegove škole, je iznjedrila misao da je marksizam samo jeres nastala u krilu protestantizma i svoju profatibilnost našla u osiromašenim katoličkim, pravoslavnim, muslimanskim i konfučijanskim i budističkim zemljama čiji vjerski sistemi i civilizacije nisu mogle da prate ekonomski uzlet i kulturni prosperitet protestantizma. Gerardus van der Leeuw (1890-1950) je jedan od najistaknutijih fenomenologa religije. Za njega moć je i izvor i bit svake religije, koju možemo pratiti od ideje čovjeka u melanezijskoj religiji do strahopoštovanja i zadivljenosti u svjetskim religijama. Antropolog E. E. Evans-Pitghard (1902-1973), veliki

²⁵ Dauglas Davis, N.d., 17,

Opća Enciklopedija, (1979): Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, tom V, str. 289-290.

²⁶ Opća Enciklopedija, (1977): Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, tom II, str. 448-449.

Opća Enciklopedija, (1982): Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, tom VIII, str. 617-618.

profesor Oxforda, je izrekao veliku misao: „Religija je ono što religija čini“. Analizirao je magijske i vjerske elemente u životu „primitivnih“ afričkih plemena te je strukturalistički pokazao kako različiti oblici magije oblikuju zatvoreni logički sistem uvjetovanosti prirodnog i društvenog poretka. Njegovo temeljno djelo je Teorija primitivne religije.²⁷ Claude Levi-Straus, profesor na Univerzitetima San Paolo, New York i Pariz usmjerio je svoja istraživanja na oblike društvenosti južnoameričkih indijskih plemena u nadi da će pronaći izvornu bit ljudskih odnosa. Pokušao se vratiti Dubois-Grimmovo prevaziđenoj mitološkoj teoriji na novi način. Antropološki strukturalizam pedesetih godina prošlog stoljeća tražio je u religiji strukture ideje, vrijednosti i vjerovanja društva. Mitologike Levi-Strusove se naslanjaju na francuskog antropologa Lucien Levy-Bruhla (857-1939), profesora Sorbonne koji je promatrao ponašanja ljudi u „primitivnim zajednicama i oštro suprostavljao moderno i arhaično društvo. Njegova Primitivna mitologija je već odavno prevaziđena.²⁸ Umjesto evolucijskog pristupa naslijeđenog iz XIX vijeka, javlja se novi pristup „teorija značenja religija“. Ovaj pristup naglašava dinamičku prirodu religije i vjerskog iskustva i teži da istisne ostale navedene teorije i pristupe. Iako nije imala velikane kao susjedne: Hrvatska-Čedomila Veljačića, a Srbija-Veselina Čajkanovića i Vladetu Jerotića,²⁹ bosanskohercegovačka komparativistika i nauka o vjeri posljednjih godina dala je niz zapaženih imena. Pored Džemaludina Latića ističe se i: Barbara Lukarić, Željko Budović, Micheal Striker, Emir Hadžović... Iako različitih usmjerenja i struka dali su kvalitativni doprinos u religijskoj komparativistici. Jedan od najslavnijih je Emir Hadžović, poznat po čuvenom Hadžovićevom postulatu koji glasi: „Ne smijemo prihvatiti shematizam u historijskom razvoju religije. I pored sličnosti i razlika, svaki vjerski sistemi prošlosti i sadašnjosti je individualan u svom razvoju i poput svakog čovjeka koji je individuum za sebe, tako je i vjera društveni individuum u svom razvoju i poput svakog čovjeka koji je individuum za sebe, tako je i vjera društveni individuum za sebe sa svim svojim različitostima i traži interdisciplinirani znanstveni tretman. Jedino što mogu argumentovano tvrditi da vjerski osjećaji svakog čovjeka bilo kada i bilo gdje progresivno rastu u drugoj polovini života“. Ovaj postulat je neoboriv.³⁰ Da vjera i religija, mogu pozitivno uticati na zdravlje to dokazuju od 80-tih godina prošlog stoljeća brojna empirijska istraživanja u SAD koja pokazuju da je visoka razina religijskog

²⁷ Opća Enciklopedija, (1977): Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, tom II, str. 635.

²⁸ L. S. Vasiljev, N.d, str. 11-13.

²⁹ Profesor pastoralne psihologije Beogradskog Univerziteta.

³⁰ Interes Dr. Hadžovića za povijest religija je golem. On proučava konfliktne situacije u sadašnjosti i prošlosti vjerskih sistema. Predmet njegovog interesovanja je, recimo: Veliki raskol/hizma hrišćanstva 1054. gdje vrši psihijatrijsko vještačenje uračunljivosti glavnih aktera tog događaja. Prije nekoliko godina u Tuzli je održan naučni skup: religija, politika, ideologija, kome su prisustvovali: Marko Oršalić, Krstan Bjelac, Muhamed-Tunjo Filipović, Mirko Pejanović i dr. Zbornik radova sa tog skupa nam nažalost trenutno nije dostupan.

angažmana umjereno povezana sa boljim zdravstvenim statusom. Ali, pored pozitivnog utjecaja religioznosti na zdravlje, ima i takvih istraživanja koja potvrđuje suprotno da isto tako religija negativno utiče na fizičko i mentalno zdravlje. Sve ovisi kako se vjera i religija percipira, jer može pružati socijalu podršku i socijalnu kontrolu koja nije nužno štetna po zdravlje.

2.1. Abrahamska ekumena kao primjer paradigme i za ostale religije

Interesovanje za Abrahamovske religije u nauci je uvijek bilo veliko. To se često objašnjava činjenicom da su i one najrasprostranjenije u svijetu.³¹ Obično teolozi zamjeraju Abrahamovskim religijama svete ratove. I unutar abrahamovskih vjerskih sistema dolazi do prebacivanja na tu temu. Hrišćani zamjeraju muslimanima džihad, muslimani hrišćanima krstaške ratove a Jevrejima moderne ratove 20. vijeka. Jevreji zamjeraju kontinuirane genocide hrišćanima a muslimanima netolerantno neprihvatanje postojanja države Izrael i njenog historijskog glavnog grada Jerusalima. Kada je godine 1947. otkrićem svitaka s Mrtvog mora osvijetljena monaška sekta, koja je živjela izdvojeno u neplodnoj pustinji Qumrana, malo ko je mogao pojmiti značenje i značaj Kumranske zajednice na razvoj religije. Zajednicu je osnovao čovjek poznat kao „Učitelj pravde oko 165. g. p.n.e. i postojala je do 68. g. n.e., kada je uništena u jevrejskom ustanku. U Kumranskim rukopisima zapažen je rukopis „Rat sinova svjetla protiv sinova tame“. U tom rukopisu nalazi se eshatološka vizija budućnosti u kojoj se vidi što svakog čovjeka čeka. Tekst je bez pogrešaka i nema nikakvih podataka o autoru, pisaru i vremenu. **Kumranski prikaz definitivne borbe sinova svjetla protiv sinova tame utjecao je na Novozavjetni opis duhovne pripreme hrišćana za predstojeću borbu, a način borbe na moderni muslimanski pojam džihada.** Simbolika svjetla izražena u pristupnoj suri Kur' ana El Fatihi ovdje dobija dodatno objašnjenje. Simbolika svjetlo i tama su dva principa koja se međusobno isključuju i taj dualizam je bitna shema svega što postoji.³² Za razliku od modernih teologa abrahamovskih religija sveti rat za kumranskog pisca nije nužda već imperativ remena. Karl-Josef Kuschel je sa svojom knjigom

³¹ NA PLANETI ŽIVI PRIBLIŽAN BROJ SLJEDBENIKA NAJVEĆIH RELIGIJA:

hrišćana 971 702 000 oko 16% svjetske populacije
od toga kršćana rimokatolika 422 429 000
od toga pravoslavnih 163 623 000 (ostatak su nezavisne i protestantske crkve)
nehrišćana:

muslimana 924 612 000 oko 15% svjetske populacije
hindusa 689 205 000 oko 10% svjetske populacije
budista 311 438 000 oko 4, 5% svjetske populacije
konfucijanista i taoista (sljedbenika kineskih religija) 170 236 000 oko 1, 6% svjetske populacije
sikha 17 735 000 oko 0, 16% svjetske populacije
Jevreja 12 810 000 oko 0, 11% svjetske populacije
Šintoista 3 205 000 oko 0, 4% svjetske populacije

Izvornik: Džemaludin Latić, Svjetske religije 1...

³² Kumranski rukopisi iz pećina kraj Mrtvog mnora, tekstove izabrao, preveo, objašnjenja, pogovor i riječnik napisao Eugen Veber, predgovor Dr. Branko Bošnjak, MISAO I DILEME, Velika biblioteka, Beograd, 1982., BIGZ, str. 18-21, 232-280.

France Richard, Religijsko zaleđe Novog Zavjeta, David i Pat Alexander, Biblijski priručnik, Mala enciklopedija, str. 494-498.

„Spor oko Abrahama“ želio prekinuti „bratsku svađu u Abrahamovoj kući“.³³ Autor pokazuje kako se na Abrahamu vidi ono što tri religije dijeli i ono što ih ujedinjuje.. Zatim skicira viziju jedne abrahamske ekumene, tako da je njegova knjiga vrhunac te ekumene u svjetskim razmjerama. Kuschel shvaća ekumenu kao zajedništvo ili jedinstvo u razlikama, jasnije rečeno, kao jedinstvo koje ne potire, nego afirmira razlike abrahamskih religija: judaizma, hrišćanstva i islama, što znači da se jedinstvo i razlike uzajamno ne isključuju, nego uključuju: što su jasnije razlike, to je jasnije i jedinstvo, i obratno. To je, zapravo, pluralno jedinstvo, jedinstvo koje se afirmira u pluralitetu razlika. Abraham može nadahnuti i ohrabriti promicatelj abrahamske ekumene, jer su bitne tri dimenzije abrahamskog vjernika (izvedene iz Abrahamove vjere): ne obožavati svoju vlastitu religiju, prijateljski (bratski i sestrinski) poštovati i ljubiti pripadnike drugih abrahamovskih religija i putovati u posve novu i nepoznatu zemlju (u nebesku domovinu).³⁴ Kao izvor mira protiv fanatizma i isključivosti ovaj rođeni Nijemac nudi praoca: hrišćana, muslimana i Jevreja, jer svi tri religije se pozivaju i polažu ekskluzivno pravo na njega. Ne zanemaruje se ni uloga pramajki: Hadžare i Sare. mada naglašava da se ideološko kritički mora preispitati činjenica da njih dvije igraju rubnu ulogu. Ovu knjigu možemo podijeliti i u dva dijela, koja su kao dvije različite struje, u prvom djelu autor opisuje puteve razilaženja, u toj porodičnoj svađi muslimana, hrišćana i Jevreja. Svi se oni dave u vlastitoj isključenosti. Svako vjeruje da najčešće čuva očinsko-majčinsku baštinu. Tako postaju nesposobni za ekumensko bratstvo. U drugom djelu Kuschel opisuje puteve približavanja. Abraham je zajednički otac vjere i poziva na buđenje svijesti o njihovim temeljima. Na taj način ih međusobno približava. Autoreva ekumenska prakticirana teologija treba da primjeni istraživanje temelja. Biblija tu igra ključnu ulogu. Ona je za Jevreje i hrišćane Sveto pismo, Muslimani je cijene kao „Objavu“. Za svoje istraživačke kriterije Kuschel uzima podjednako i Bibliju i Kur'an. Ne može se lakomislno baciti studija „Spor oko Abrahama“, jer je ona nešto poput dobre mantre, hoćemo reći da Kuschelova riječ zaista djeluje na čitaoca, moćna je pogotovo kada postane tradicija, tradicija rezumijevanja i povjerenja. Praotac hrišćana, muslimana i Jevreja može poslužiti ne samo za abrahamsku ekumenu, već kao i dobar primjer općenito međureligijskog komuniciranja koji je izuzetno važan za napredak komuniciranja među svim religijama, tj. neabrahamovskim religijama, pa i sinkretičkim učenjima. Od Karla Josefa Kuschela sve svjetske religije mogu učiti o međureligijskom dijalogu. Međusobna interakcija i umreženost vjernika je od velike koristi i

³³ Kuschel, Karl-Josef (2001): Spor oko Abrahama, Što židove, kršćane i muslimane dijeli a što ih sjedinjuje, II izdanje., prev. Ladislav Fišić, Svjetlo riječi, str. 15, 28.

³⁴ Mahmutćehajić Rusmir (2005): Preporučena čitanja, Uputa nastavnicima; Tolerancija i religijski principi, Međunarodni Forum Bosna, Sarajevo, str. 150.

dobra za ostatak čovječanstva kako u sadašnjosti, tako i u budućnosti. U svojoj drugoj knjizi³⁵ Kuschel je dokazao da je njemački pjesnik Gotthold Ephraim Lessing napravio veliki obrat u teologiji religije, što je osobito došlo do izražaja u njegovoj drami Natan Mudri i u Paraboli o prstenu. Kod ranog Lessinga dolazi do promjene perspektive u promatranju islama. On pravi stratešku revoluciju spram islama. Cilj drame asocijativno jeste pomirenje tri velike abrahamovske religije, čije buduće misije treba posmatrati kao njihovo međusobno natjecanje oko dobra. Koja od abrahamovskih religija ima pravi prsten, o tome ne odlučuju neki autoriteti, nego praksa ljubavi slobodna od predrasuda. Ljubav odlučuje koja je religija prava. To, zapravo znači da Jevreji, hrišćani i muslimani treba da nastoje da jedni druge nadviseni u čemu drugom-nego samo u ljubavi slobodnoj od predrasuda, da se natječu u dobru, u onom, dakle, što ih čini ugodnim pred Bogom i ljudima.³⁶ Od Lessinga treba učiti kako se predati Bogu i etosu. Njegov Natan jeste „Bogu predan čovjek“. Kao takav zaštićen je od fatalizma, cinizma i pasivnosti. Ostao je predan svom stvoritelju i nakon strašnog ubistva njegove djece. Dakle, Lessing ne zagorava ukidanje abrahamovskih religija (što je htjelo prosvjetiteljstvo), ni u ime humanizma (što je htio marksizam), niti zagovara ravnodušnost (što danas želi scientizam). On zahtjeva promjenu, obrt, od sporenja i sukobljavanja do prakse ljubavi. Protivi se posjedovanju istine, jer je svjestan da je čovjek ne može imati, on je može samo tražiti. Istina se mora praktikovati kao ljubav. U Natanu Mudrom, Lessing, priča priču protiv smrti i krvi, koji religiozni fanatizam vijekovima uzrokuje. Tako je središte ove drame historija jedne porodice-slika porodičnog čovječanstva. Svi likovi „Natana Mudrog“ su porodica. Postoji izvorno jedinstvo sviju nas u toj, novoj, abrahamovskoj porodici i iz tog odnosa isijava prijateljstvo i ljubav. Preneseno na abrahamovske religije snaga o prstenu znači da su sve tri religije djeca istog Oca. Praksa tri prstena je ljudska praksa Božije ljubavi. Zapravo svaka religija mora vjerovati da samo ona posjeduje pravi prsten, a to vjerovanje omogućuje svakoj od tri religije uzajamno natjecanje u dobrom. Kuschel naglašava da Lessing nije profesionalni teolog. Pošto je pisac on teološke probleme gleda izvana. Kao savjet to preporučuje abrahamovskim teologijama jer samo tako posmatrajući problem one će biti na istoj razini. Kuschel se protivi apsolutnosti bilo koje religije, te osobito opominje hrišćane: „budi kršćanin, ne iz prkosa prema Židovu, i ne prema muslimanu“. Ovim želimo reći da je samo Bog apsolutan. Kada religija apsolutizira samu sebe, ona negira svoju vlastitu bit i pretvara se tako u lažno božanstvo. Istinit je onaj vjernik koji ljubi svog suparnika.

³⁵ Kuschel, Karl-Josef (2003): Od sporenja k natjecanju religija, Lessing i izazov islama, prev. Ladislav Fišić, Svjetlo riječi, Sarajevo,

³⁶ Mahmutćehajić, Rusmir, N.d., str. 150-151.

Kuschel je uzeo Lessinga kao dobar primjer jednog hrišćanina u promatranju islama. Lessing je taj koji promatra islam i iznutra. On je primjer očigledne paradigme jer pokušava muslimanskim očima posmatrati historiju. Kuschel ne krije kako mu se i rodila ideja za pisanje ove knjige. Dok je radio na svojoj prethodnoj studiji „Spor oko Abrahama“ naišao je na ove riječi u Kur'anu u suri El-Maide ajet 48: „Natječite se oko dobra“. Riječi sure ovog ajeta podjednako se mogu idejno odnositi i na neabrahamovske religije. Treba nastojati promatrati religije kako izvana, tako i iznutra i ne odnositi se prema različitosti druge, suparnički. Sve religije se trebaju isključivo natjecati oko dobra. Lessingov antitragični komad podsjeća u nečemu na Boccaacciiov „II Dekamerone“ a to je izraz prkosne životne radosti. Natan Mudri se završava bajkovito jer „kršćanski sin i židovska kći su kao tjelesna djeca jednog muslimana“. Nije li ta iluzija, gledajući očima ondašnjeg čovjeka, zapravo oružje protiv cinizma. Lessingov koncept gledanja religije postao je program koji i današnjeg čovjeka može dirnuti i nadahnuti ga na pomirbenu različitost. To osobito može vrijediti za Jerusalem. Ljubavlju se abrahamovske religije trebaju boriti protiv ponora. Po riječima Templera završavamo ovaj kratki prikaz Kuschelovih knjiga: „Dakle!-zemlja čuda. Može li Ona vama biti drukčije? Cijeli se svijet ovdje zbija.“ (III/10)

<https://www.facsimiles.com/facsimiles/dead-sea-scrolls#&gid=1&pid=1>

III DIO: NEABRAHAMOVSKJE RELIGIJE, SINKRETIČKA UČENJA, NOVE RELIGIJE, ALTERNATIVNI I DUHOVNI POKRETI

3. RELIGIJE DALEKOG ISTOKA

Kada govorimo o živim religijama Istoka, smatramo da treba istaći da ovi religijski sistemi nose, nanose praiskonskih indoevropskih plemenskih religioznih sistema; turkmenskog šamanizma, kao i ostatke, vjerskih civilizacija Indije, Kine, Japana... To možemo vidjeti i letimičnim uvidom u mitologije stepskih, skitskih i slavenskih plemena, Germana i Kelta i mongolskih plemena centralne Azije. Tako, recimo, slavensko božanstvo, Triglav, sa kipom koji se čuvao na bajoslovnom otoku Rujan, ima osobitosti višerukih i višeglavih hinduističkih božanstava. Vrhovni slavenski bog Perun je imao slične attribute, a i samo ime je istog rječničkog korijena, kao indijski bog Indra.³⁷ Slavenska riječ budan, koja na bosanskom znači probuđen je istoga korijena kao i riječ Buda. Germanski i skandinavski mitovi o ratnicima imaju sličnosti sa običajima kaste kšatrija u Indiji.³⁸ Šamanizam je izraz koji se označava da bi se označile ideje, običaji i vjerovanja koji su povezani s pojedincima, koji se nazivaju šamanima i pokazuju magijske i duhovne moći. Sam izraz dolazi preko ruskog od riječi sibirskih Tunguza, ali njen korjen ne mora biti iz Tunguzije i Sibira. Mnogi narodi iz centralne Azije koriste srodne riječi da označe magijsko-religijsku praksu u kojima se zločudne sile pobjeđuju uz pomoć duhova-pomoćnika. Ruski etnolozi su naginjali tome da je povežu s duhovnim iscjeljivanjem. U nauci je preovladalo mišljenje Mirce Elijade da je šamanizam-tehnika ekstaze. Kada je u pitanju izučavanje šamanizma, najviše sukobljenih mišljenja je oko njegovog porijekla i povjesti. Po uskoj definiciji on je ograničen na Aziju. Tunguska riječ šaman potiče od palijskog samana, preko kineskog sha-men, što ukazuje da su korjени šamanizma u južnoj Aziji i Indiji. Simbolika tunguskog šamanizma djelimično je pod utjecajem budizma. Šamanizam je religija koja evoluirala. Svojevremeno je ranoj etapi u razvoju religije i kulture i samim tim inferiorna u odnosu na kasnije religiozne pojave. Šamanističke ideologije i tehnike zabilježene su među nepismenim narodima širom svijeta. Postoje pouzdani dokumenti o drevnosti šamanističke kosmologije, kao i opšim religijskim tipovima koji su vezani za šamanističke rituale. Šamanizam je poznat po težnji da se obnovi

³⁷ Vasiljev Spasoje (1986): Slavenska mitologija, Arion, Zemun, str. 11-18, 37-47, 51-60, 87-91.

³⁸ Živković Tibor (1988): Skandinavski mitovi, Dereta, Beograd, str. 1-80.

/ 7. III 2005., profesor Jan Ragnar Hagland sa Odsjeka za skandinavsku studiju i komparativnu književnost, Trondheim, održao je predavanje Rune i vikinško doba u organizaciji Nova Akropola iz Sarajeva. Profesor Hagland je posebno govorio o germanskom i skandinavskom prožimanju sa kulturama drugih naroda./ Vidi: Evans Emreys, Kelti, Mitologija ilustrirana enciklopedija..., str. 170-178.

komunikacija s bogovima i duhovima koja je prekinuta u vrijeme stvaranja čovjeka. Njegove religijske dimenzije postaju očigledne. Šamanizam se ne mora vezivati za bilo koju etapu ljudskog ili religijskog razvitka, već je on u velikoj mjeri fundamentalan za sam karakter religije.³⁹ U VI stoljeću p.n.e. dolazi do vala pobuna protiv svešteničke politike staroga svijeta. Val je imao izvor u Persiji. To je Zaratustrino učenje-zoroastrizam. Pored Zarature, poznati su: Buddha (563-483 g. p.n.e) - otac budizma, Mahavira (599-527. g. p.n.e.) - utemeljitelj džainizma, Konfucije (551-479. g. p.n.e.) – tvorac konfucijanizma, Lao-tze (rođen 604-531. g. p.n.e) – osnivač taoizma. Njihovom vjerskom reformom formiraju se religiozni sistemi živih religija Dalekog istoka.

3.1.HINDUIZAM

Hinduizam je jedna od živih svjetskih religija. Ova religija je prošla nekoliko razvojnih etapa i u svakoj etapi je, čuvajući prethodno stečene elemente, prihvatila uticaj različitih kultura, tako da su se u njoj desile duboke promjene. Podložnost hinduističke religije uticajima govori o tome da je ova religija prihvatila mnoga uvjerenja, tako da se lahko sporazumjela sa svakom religijom i kulturom i unutar sebe davala mjesta njihovim elementima.⁴⁰ Percepcija današnjeg shvatanja hinduizma kao svjetske religije prisutna je tek od kraja 19. vijeka. Tada su hinduistički reformatori i orijentalisti sa Zapada hinduizmom počeli nazivati različita vjerovanja i prakse karakteristične za život ljudi jugoistočne Azije. Hinduizam nema jednog osnivača, nema sjedinjen sustav vjerovanja, nema jedinstven princip spasenja ni centralnu vlast. U tom je smislu ta religija vrlo različita od ostalih svjetskih religija. Znakovito obilježje hinduizma je raznolikost, iako bi se većina znanstvenika složila s tvrdnjom da postoje zajedničke crte koje se protežu kroz različite tradicije od kojih se ta religija sastoji.⁴¹ Najraniji počeci hinduizma vezani su za visoke kulture rane Indije koje datiraju iz vremena oko 2300. g.p.n.e. To su dva različita izvora civilizacije Inda, sa glavnim gradovima: Harapa u Pandžabu i Mohendžaro u Sindu. Gradovi svjedoče o visokoj urbaniziranosti i jedinstvenom planiranju naselja. Smatra se da ova civilizacija nije imala izražene hramove. Već oko 1600. ta veličanstvena civilizacija se raspada. Danas je nemoguće stvoriti bilo kakvu pretpostavku pri interpretaciji duhovne i religiozne kulture rane civilizacije Inda. Sačuvani nedešifrirani religijski natpisi na trgovačkim pečatima ne odaju nam pravu funkciju mnogih struktura u

³⁹ S. D. Gill Šamanizam, Enciklopedija živih religija (1990): Nolit, Beograd, str. 692-695.

⁴⁰ Žive svjetske religije (1433/2012), Sarajevo, Fondacija „Mulla Sadra“, str. 27.

<https://mullasadra.ba/wp-content/uploads/2014/11/zive-svjetske-religije.pdf>

⁴¹ Warier Maya: Povjesni pregled (Hinduizam) :Religije svijeta (2009.) Mozaik knjiga, Grupa Mladinska, str. 134.

gradovima, pa i religijske ideje su nam nepoznate. Neki naučnici zbog pronađenih ženskih figura su došli do zaključka da je plodnost povezivana sa religijom i bila u centru interesovanja kulture Mohendžoro. Odatle induktivno zaključujemo da je njihov religiozni kult vjerovatno bio skocentrisan na Veliku Božicu Majku. Još jedna figura se pojavljuje kao Muški Bog, prepoznatljiv kao prototip povjesnog boga Šive, koji sjedi tako da mu se tabani dodiruju u yoga položaju) sa penisom u stanju erjeksiije. Tog boga, koji je okružen sa životinjama Mirča Elijade naziva Šiva-Pasaputi.⁴² Sredinom II milenija Arijci, indoevropski nomadski konjanici i ratnici, izvršili su najezdu u dolinu Inda i u Pandžab. Upravo oni predstavljaju drugi izvor hinduizma, tj. njihova vjerska tradicija (vede), koja je prenošena usmenim putem. Sve što se o Arijcima zna nalazi se u drevnim zbirkama pjesama i himnama koje su posvećene bogovima, a koje su nastale između 1400. i 400. g.p.n.e. Sama riječ **vede** znači na sanskritu znanje, spoznaja.⁴³ Vedska književnost bila bi shvatana kao božansko otkrivenje i znanje koje posjeduju opštu istinu za sva vremena. Vede se sastoje od četiri zbirke: **Rigveda, Samaveda, Yadžurveda i Altharvaveda**. Rigveda sadrži himne u čast arijskim bogovima koji su više persenifikacija prirodnih sila, Arijci su kao i svi Indoevropljani izvorno monoteisti. Strofe Rigveda su se recitovale u toku žrtvenih obreda i djele se na 10 mandala. Kasnija predaja govori o postojanju nekoliko rigvedskih škola. Do danas se sačuvao samo jedan originalni tekst Rigveda, a to je djelo šankarske škole. Yadžurveda je zbirka žrtvenih formula i prozih uputa o obredima. Od njih se sačuvalo 5 revidiranih tekstova ili zbirki-samshita. Četiri zbirke: Kathaka, Kaprsthala, Maitrajani i Taittiriya čine Crnu Yadžurvedu. Peta zbirka- Vadžasab-neji predstavlja sa dvije podzbirke Bijelu Yadžurvedu. Yadžurveda je ispod razine Rigvede jer je pisana prozom. Samaveda je zbirka samana ili melodija s odabranim stihovima za pjevanje. Ovi napjevi su priručnik koji koristi sveštenik tokom obrednih ritualija. Altharvaveda sadrži magične formule za obrede i čari, posebno za liječenje bolesti. Razlikuje se od ostale tri vede, ne samo u vjerskom pogledu, nego i svojim posebnim stihovanim književnim oblikom. Rana faza vedskog perioda traje od 1200. do 1000. g. p.n.e. Vede su kasnije dopunjene drugim spisima među kojima se posebno ističu Brahmane i Upanišade. To je i vrijeme poznog vedskog perioda od oko 1000. do 550. g.p.n.e. Stil brahmane je suh i monoton. Brahmane upućuju kako se trebaju izvršavati kućni i javni rituali, te poprilično detaljno ulazi u njihova dublja značenja. Brahmane su sastavili

⁴² Eliade Mirča: Cualiono Ion P. (1996): Vodič kroz svjetske religije, Narodna knjiga, ALFA, Beograd, str. 158. Ilustrovan enciklopedija Istorija I (1985): „Mladinska knjiga, „Vuk Karadžić“, Ljubljana, Beograd, str. 36-37. Grupa autora, Povijest svijeta od početka do danas (1990): „Naprijed“, Zagreb, str. 136-141.

⁴³ Klaić Bratoljub, Veliki rječnik stranih riječi izraza i kratica, Priredio i dopunio Željko Klaić (1972); Zora, Zagreb, str. 1399.

vedski sveštenici u prvoj četvrtini I milenija p.n.e. Dodatak ovim knjigama čine Aranajike ili „Šumska knjige.“ Ovo su ime dobile prema usamljenim i povučenim mjestima, na koje su se povlačili pojedinci ili grupe „tragalaca za znanjem“. Upanišade, što doslovno znači „sjedenje blizu nogu učitelja“, su uglavnom kratki tekstovi filozofske ili praktično filozofske prirode u kojima se manje naglašava vjerski element. Napisane su na sanskritu između 800. i 400. g.p.n.e. Postoji veliki broj upanišada. Ortodoksni hinduisti navode 108, od kojih se 13 računaju kao siuti-otkrivene. Prve među njima Brhadarniyaka i Čanddugiya su pisane prozom i u uskoj su vezi sa Brahmanama. Osnovni pojmovi i motivi filozofije Upanišada se sastoje u: razrađivanju pojma Brahmana kao svete snage što se oslobađa i postaje temeljna stvaranost svemira; duša-ataman, poistovjećuje se sa svetom snagom-Brahmanom; Upanišade sadrže učenje kako duša može ostvariti svoju istovjetnost s Brahmanom pomoću kontemplativnih tehnika i tako najdublja bit čovjeka postaje identična biti svijeta. Upanišade dalje razmatraju potrebe za prevazilaženjem uslova ljudskog života koji proizilaze iz ograničenja **karme** i **samsare** sa njihovim neizbježnim ciklusima rođenja i umiranja, i to ne samo u ljudskom tijelu. Religiozna misao Indije je od Upanišada usvojila **mokšu**, ideju o konačnom oslobođenju kao cilju spoznaje istine.⁴⁴ Zapravo za stjecanje pristupa duhovnog znanja i jeste ključno učenje karma-samsara-mokscha, a metode samodiscipline i asketizam nužne su za to ostvarenje. Masovnija upotreba gvožđa i masovniji prodor Arijaca sa sjevera prema dolini Ganga dovodi do miješanja Arijaca sa šumskim mobilnim plemenima i sjedalačkim stočarima. To dovodi do formiranja **brahmanizma-religije obreda i žrtve**, što dovodi do daljih političkih i kulturnih posljedica. Plemenske države prerastaju u kraljevstva zasnovana na teritoriji, a ne na srodstvu. Državna vlada ratnička klasa (ne kasta) kšatrija na čelu sa kraljem, uz pomoć članova moćne klase nasljednog sveštenstva bramana. Tim klasama su predodređeni slojevi: seljaštva, trgovaca i zanatlija poznati kao vaišije, kao i radnička klasa šudra. Van ove četiri klase, koje su razbijene u mnoštvo kasta, su nedodirljivi-parije. Parije su društveni otpad: kriminalni elementi, prosjaci, prostitutalne žene, besposličari... Brahmanizam je funkcionisao dok su vjerski obredi imali duboku svrhu i rađeni smišljeno za poboljšanje vojno-političko-privrednog ustrojstva ranih arijskih država. Kada su obredi i žrtvovanja svedeni na obične ritualije i proformu, dolazi do krize arijskog vjerskog sistema i uspona reformiranih doktrina: hinduizma, budizma i đainizma. Polovinom VI vijeka p.n.e. pojavljuju se nove komponente koje će reformirati vedski brahmanizam s elementima prearijskih kultova i dati konačan oblik klasičnom hinduizmu. Barbara Lukarić je primjetila

⁴⁴ P. H. Aschby, Hinduizam, Enciklopedija živih religija, str. 238.

Tilby Angela i Yule John-David, Tumač imena i pojmova, Religije svijeta, str. 433-434.

da je ortodoksni hinduizam svojevrsni „light sistem“ brahmanizma. Hinduizam nema ni osnivača ni proroka. Nema određenu crkveno-vjersku ili institucionalnu strukturu, ni strogo određen credo, ni osnivača. Radhakrišnan je primjetio da je hinduizam više kultura življenja nego vjera. Inače hindu je persijska riječ i znači Indijac. Sami Indijci svoju vjeru nazivaju **sanatana dharma**. Nekoliko faktora je utjecalo na razvoj koncepcije ortodoksnosti u historiji indijske religije. Prvi od njih je sruti-doktrina božanskog otkrivenja istine preko veda. Tokom perioda od 500. do 200. g.p.n.e. oblikovalo se i 6 tradicionalnih darsana-filozofskih škola, paralelno sa razrađenim sistemom kasta-varna. te škole religioznog mišljenja razvrstavane su prema bramanskim mjerilima. Bile su podijeljene na dva razreda: astika-pravovjerne škole i neastika-krivovjerne škole. Tih 6 tradicionalnih darsana imaju svoja gledišta-sadaršanu. Svrstane su u tri grupe po dvije škole: mimamsa (vedanta, niaja), vaisesika i samakhaya (joga).⁴⁵ Tih šest škola zvanih *astika*, ortodoksne su u prihvatanju autoriteta Veda. Jedna od najznačajnijih indijskih filozofskih tradicija filozofija je nedualizma (*advaita vedanta*). Njezin je autor Shankara, najslavniji indijski filozof teolog. Vedanta je danas najutjecajnija i najvažnija od ostalih 5 škola. Ona je ta koja je obrazovala filozofsku osnovu suvremene hinduističke misli. Zanimljivo je kada je Vedanta stigla u SAD krajem devetnaestog stoljeća, zato što je upravo ona donijela Amerikancima najrašireniju indijsku formu monoteističke religijske filozofije. Swami Vivekananda, indijski apostol na Zapadu, bio je opčinjen mističkim religijskim vođom Ramakrishnom (1836-1886), koji je iskombinirao brojne aspekte hindu tradicije u svom učenju i praksi. Poslije Ramakrishnine smrti; Vivekananda je isprofilirao to gibanje u međunarodnoj deklaraciji o hinduizmu, posvetivši ga mističnom idealu Ramakrishne, ali i djelovanju u svijetu. Početkom 1896., zatekavši se s Društvom Vedante u New Yorku, Vivekananda je predstavio hinduizam Amerikancima u formi za koju je mislio da im je najprikladnija da ga razumiju. Put znanja ili *jnana* je uveliko postao putem intelektualnog razumijevanja, kako je simbolički Društvo Vedante (Vedanta Society) predstavljalo lekcije o filozofiji Vedante i održavalo kružoke posvećene klasicima indijske religijske literature. *Jnana* je Društvu podarila njegov temeljni poziv u SAD. Put djelovanja ili *karme* je još uvijek bio značajan za indijske i američke ogranke tog pokreta. Više negoli ijedan drugi izvezeni indijski pokret u SAD, Vedanta je odgovarala kršćanskim običajima, razvijajući religijsku službu koja je uključivala himnu i sveti tekst, molitvu i propovjedničko obraćanje. Vedanta se obraćala višoj i srednjoj klasi Amerikanaca, i ljudima iz drugih kultura

⁴⁵ Tuči Đuzepe, (1982): Istorija Indijske filozofije, Nolit, Beograd, str. 40-43.

Eliade Mirča, N.d, str. 162.

Veljačić Čedomil, (1958): Filozofija istočnih naroda, knjiga prva, Matica hrvatska, Zagreb, str. 183-214.

koji su bili upoznati sa kulturom Indije i koji su razvijali oduševljenje za južnoazijsku duhovnost. Kasnije se ona počela obraćati i azijsko-indijskim useljenicima. Vedanta je ponudila ideje koje su se pomiješale sa liberalnim protestanskim učenjima o imanentnosti Božijoj i o dobrotnosti ljudske prirode. Znakovito je bilo to što je Aldous Huxley, učitelj „perenijalne filozofije“ bio član Društva Vedante i što je Vedanta ponudila opredjeljenje za monaško posvećenje. Vedanta je nastavila opstojati u dvadesetom stoljeću kao neznatna, ali stamena prisutnost (u ranim devedesetim u dvadeset centara sa, možda, 2,500 aktivnih članova i mnogo više simpatizera). Prema tome, narastajuća pluralnost hinduizma sa novijim pokretima koji su naglašavali put *jnana*, kako je izražen kroz disciplinu svjesne prakse yoge. Učenje o *karmi* je također, u nešto raširenijij formi, utjecalo na Amerikance.. Kroz nekastinsko usmjereno tumačenje Mohandesa K. Gandhia (1869-1948), političkog i duhovnog vođe Indije tokom njene borbe sa Velikom Britanijom, put *karme* je utjecao na nenasilan otpor Crnaca u američkom pokretu za građanska prava. Ovdje je karma postala onom formom društvenog djelovanja, koju su iziskivale ideje pravde i prava, djelovanja vršenog bez obzira na osobne posljedice.⁴⁶ Opšte poznato današnje obilježje hinduizma je varna, koja društvo dijeli na strogo određene kaste. To je duboko usađeno u psihu Indijskog čovjeka. Moderna Indija se bezuspješno bori protiv kasta. Rječita je tragedija porodice Gandi. Indira i Radživ Gandi su žrtve obračuna unutar kasta. Politički atentat je samo povod. Hinduistička mitologija obrazlaže postanak klasa. Klase i kaste su nastale iz pojedinih dijelova tijela prvobitnog „nadčovjeka“ Puruše. Tako bramani kao najviša klasa potječu od Purušinih usta. Kšatrije-ratnička klasa je potekla od njegovih ruku. Trgovačko-bankarska klasa vaišije je nastalo od njihovih bedara, a šudre-radnička klasa je nastala od njegovog najnižeg tijela, od njegovih nogu. Vjeruje se da je jedan od osnovnih izvora ove četveročlane podjele bio pokušaj Arijaca da očuvaju strogu rasnu podvojenost sebe kao bjeloputnog rodovskog plemstva i nižeg tamnoputog domorodačkog stanovništva Indije.⁴⁷ Razdoblje od 300.g. p.n.e. do 300. g.n.e. bilo je odlučujuće za prelazak is strogo ortodoksnog ka klasičnom hinduizmu. Tada budizam i đainizam dostižu vrhunac u Indiji i dalje se razvija i orodubljuje vedantska „ortodoksija“. Tada počinje vrijeme **bhakti** (ljudi odanih samo jednom Bogu). Principi bhakti ulaze u

⁴⁶ Albanese, L. Catherine (2004): Amerika, religije i religija, Embassy of the United States of America BiH, Sarajevo, str. 344-345.

⁴⁷ / Mit o Puruši su najbolje literarno obradili Vladimir Gansovič Erman i Eduard Naumovič Temkin, vodeći svjetski indiolozii./
Erman, V. G. i Temkin E. N. (1981): Mitovi stare Indije, „Izdavačka radna organizacija „Rad“, Beograd, str. 31- 31.

Prinošenje Puruše za žrtvu, 12, može se pogledati i na sljedećoj internet stranici:
https://issuu.com/dharma1971/docs/mitovi_stare_indije

religiju i **hinduizam koji se razvio iz izvornog monoteizma i počeo da se raslojava ka klasičnom politeizmu vraća se unatrag i postaje temeljna svjetska henetoistička vjera.** Tako je ono što je bilo sastavni dio temelja religije dobilo priznanje. Božanstva veda se zamjenjuju starijim bogovima ili se poistovjećuju sa njima. To je razdoblje u kojem se zapisuju priče iz prošlosti, lokalne legende a mitologija dobija prepoznatljiv kolorit, kao osebujan i poseban, jedinstven u svjetskoj povjesti.⁴⁸ Taj period u religioznoj povjesti Indije nazivaju i **razdoblje epova.** Prvo, što moramo znati, da je ono što je nastalo i kružilo u obliku lokalnih legendi smatra se najboljim izrazom indijskog pogleda na svijet. Drugo, na šta ukazujemo, da zapadno poimanje epa i epske pjesme nastalo na pjesničkim tradicijama Jugoistočne Evrope, u indijskom poimanju stvari nije isto. Veliki indijski epovi, u kojima postoje neke povjesne aluzije na davne događaje, ukazuju na trajnu borbu između dobra i zla, vasiona i haosa u čovjekovim poslovima. Religiozna postavka indijskih epova omogućava uvjerenje da će red pobjediti i da postoji božanski put kroz zbrku sumnje, osvete i zabuna. Epovi su pisani jednom vrstom specifičnih dvosložnih strofa nepoznatih zapadnoevropskoj pjesničkoj tradiciji. Mnogi indioloz i indijske epove i ne smatraju epovima, nego posebnom vrstom indijske religiozne književnosti. Osnovna postavka epova: **Ramayane** (koja ima 24 000 strofa) i **Mahabharate** (sadrži 90 000 strofa) jeste da je povijest podijeljena na cikluse. Na početku dharma-pravednost i red obilježavaju svijet. Kroz 4 razdoblja svijet se izopačuje. Bogovi uništavaju svijet i iznova ga oblikuju. Proučavanje dvaju hinduističkih epova, *Ramayane i Mahabharate*, smatra se svetom dužnošću i pomoći u napredovanju prema oslobođenju (*mokscha*) iz ciklusa svjetovnog života. Te epove, koji su navodno napisali drevni sveci Valmiki i Vyasa (odnosno „onaj koji je prikriven mravinjakom“ i „kompilator“), učenjaci smatraju zbirkama narodnih priča napisanih u čast kraljeva i pjesama koje su pjevali putujući svirači.⁴⁹ Ramayana je priča o voljenom mužu i vjernoj ženi. U narodnom hinduizmu priča o princu-bogu Rami, koji je spletkama uklonjen sa prijestolja, sluša se od ranog djetinstva. Ramino ime služi za utjehu i ostarjelima, Rami kao **avataru**, zahvaljuju i radnici nakon uspješno obavljena posla. Sita je primjer žene koja se veliča zbog vrlina ljubavi, odanosti i čedne uljudnosti. Mahabharata je pjesma koja se stavlja pred kraj trećeg razdoblja i početak posljednjeg razdoblja **Kali Juge.** Sama pjesma govori o dinastičkom sukobu između pobočnih grana jedinstvene dinastije, sukobu „sinova Pandua“ ili **Pandava** i „sinova Karua“

⁴⁸ Flaherty O' Wendy, Hinduizam, Mitologija ilustrirana enciklopedija, str. 14-33.

Čovječanstvo u potrazi za Bogom, str. 95-128.

Erman G. V. i Temkin N. E, N.d. str. 5-13, 215-252.

Ions Veronica (1985): Indijska mitologija, IKP „Otokar Keršovani, Opatija, str. 40-127.

Vasiljev L.S., N.d., str. 108-207.

⁴⁹ Gabriel Theodore: Sveti spisi (Hinduizam), N.d, str. 144.

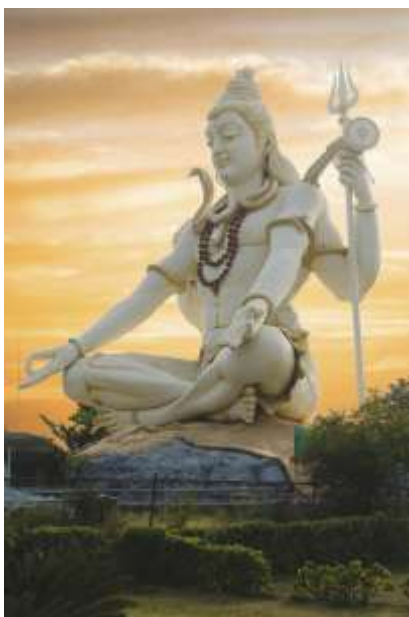
ili **Kurava**. To je klasičan sukob dobra i zla čiji vrhunac čini „**Pjesma uzvišenog ili Bhagavad-Gita**“. U pripovjedačkom obliku u njoj su izneseni interesi hinduističkog nauka: važnost *dharme*, odgovornog ponašanja i održavanja društvenog reda i stabilnost koja se kombinira s važnošću štovanja transcendentalnog Boga kao svojega osobnog boga.⁵⁰ Ova pjesma je najdublji religiozni i filozofski dijalog ikada napisan. General **Ardžuna**, treći brat Pandava, pot utiskom najstarijeg brata Yudhištira, koji rat smatra mrskim i kroz asketsku meditaciju želi izaći iz sukoba, takođe namjerava da istupi iz sukoba. Pošto veliki indijski general, Ardžuna, promatra raspored protivničkih vojski pred bojnim poljem Kurukšetre, gdje se treba odigrati najznačajnija bitka indijske i svjetske povjesti. Klonuo je promatrajući svoje rođake i prijatelje, zavađene i na suprotnim stranama, i obratio se svome rođaku a sada i njegovom kočijašu princu **Krišni**. Krišna je 8 avatar-utjelovljenje boga **Višnua**. Bhagavad-Gita se opravdano smatra Biblijom hinduizma. Krišna uspjeva nagovoriti Ardžunu da prihvati borbu u najvećem dijalektičkom dijalogu svjetske filosofije. Ardžuna pobjednički izdaje naredbu za borbu protiv porodice Kurua. Krišna u ovoj pjesmi ističe da su znanje, djelovanje, i pobožnost istinski putevi ka spasenju. Ova pjesma govori da je spas svima dostupan. Klasne razlike nisu prepreka, već način da se osigura spas. **Bhagavad-Gita se ne može shvatati ako se Krišna ne prizna za jedinog i istinskog Boga, spasitelja svemira i čovječanstva**. Hinduisti se slažu da imaju zajednička vjerovanja, principe i strukture. Sve studije poznatih hinduističkih vjerovanja počinju s bogovima i božicama hinduizma. Hinduisti mogu biti politeisti, monoteisti ili monisti (vjerovanje da je cjelokupna stvarnost zapravo jedno). Čak postoje i ortodoksni hinduisti koji su ateisti. Mnogi hinduisti vjeruju da postoji samo jedan Bog (*Brahman*) kojeg se može štovati u mnogo oblika. Bog, na primjer, može izgledati kao dijete, prijatelj, kralj, majka ili ljubavnik. Njega se može prikazati kao muško ili žensko, ili pak u neljudskom obliku, može ga se štovati kao da je bezobličan (*nirguana Brahman*) ili kao da ima oblik (*saguna Brahman*), može ga se prikazivati u obliku kao živućeg sveca ili gurua. Ponekad se Boga doživljava kao trojstvo, kao *Trimurti*. *Trimurti* se sastoji od Brahme (Stvaratelja), Vishnua (Održavatelja) i Shive (Razaratelja). U posljednje vrijeme Trimurti se zamjenjuje skupinom petero bogova (Vishnu, Shiva, Shakti, Surya i Genesh). Dva vodeća božanstva, koja štiju svi hinduisti, su Shiva i Vishnu. Hinduizam je vjera koja podstiče hiperaktivnu seksualnost. **Šiva**, vrhunski hinduistički bog plodnosti, smrti i razaranja, beskonačno dugo vremena zadovoljava svoje žene, da bi, poslije seksualnih odnosa zaplesao

⁵⁰ /Bhagavad-Gita je puno prevedena. Najcejenjenije je Prabhupadino izdanje Bhagavad-gita kakva jeste./
Warier Maya: Povjesni pregled (Hinduizam) , N.d. str. 138-139.

vječni ples kao Šiva Nataraja. Falusni simboli, posvećeni Šivi, bogu sa penisom u erjkciji, su izvorni temelj hinduističke tradicije. Plodnost i muški princip seksualne dominacije prisutan je u mitovima o Krišni Hrišikeši – Vrhovnoj Božanskoj Ličnosti. Krišna je pobjegavši od zlog rođaka Kamse živio među pastircama u svetom gradu Vrndavana. Vješt u muzici i priči, i neboplavog tena, uživao je veliku ljubav žena, kćeri i sestara obližnjih govedara. Priče o Krišni simboliziraju intimnost poštovalaca sa Bogom. Hranjenje krave je djelo vjere u hinduizmu. Iako neki Hindusi jedu meso, većina su vegeterijanci, a konzumiranje govedine je tabu-zabrana ove vjere. Dok su veliki arijski bogovi: Agni, Indra i Varuna obilježili rana vedska razdoblja, dotle veliko trojstvo-Trijada: **Brahma-Stvoritelj, Višnu-Održavatelj i Šiva-Razaratelj** nadkriljuju svijest klasičnog hinduizma. U svijesti Indijca najveći u trojstvu je Šiva. On je izvor dobra i zla, veliki razaratelj života i onaj koji ponovo nesputanom seksulnošću stvara novi život. Za razliku od Evropljana Indijci najviše slave razaranje. Za Istočnjaka razaranje je i konačno oslobođenje-put za raj. Za razliku od Šive Višnu je poznat pod svojih **10 avatara**. To su njegove zemaljske inkarnacije kroz povjest svijeta. Vaishnavizam (vishnuizam; odanost Vishnuu), shaivism (shivaizam; odanost Shivi) i shaktizam (odanost božici Shakti ili Devi) najpoznatije su tradicije hinduizma. Štovanje božica jedna je od najosobnijih tradicija hinduizma, a datira još iz prapovjesnog doba. *Shakti* („moć, snaga, sila“) riječ je koju upotrebljavaju za opis snage bilo kojeg božanstva. Na sve se božice može gledati kao na zasebna božanstva ili kao na različite oblike (Maha)devi, *Velike božice*. Božicu (*Adyashakti*) štiju kao vrhovno biće, ali i kao družicu muškoga boga. Družice triju velikih bogova su Lakshmi, Sarasavati i Paravati. Za mnogo hinduskih žena Sita, Ramina žena, uzor je hinduske žene čiju odlučnu cjelovitost i hrabrost danas naglašava Indijski pokret žena.⁵¹ Veliki dio hinduističke tradicije povezan je sa obožavanjem rijeka. Pa, i sama kultura drevne civilizacije doline Inda nastala je uz obalu rijeke. Velike cisterne u sačuvanim ruševinama Mohendžodara govore o značaju vode u ritualnom životu ondašnjeg stanovništva. Nekoliko himni je vedska književnost Arijata posvetila riječnim božicama. Svih 7 rijeka-majki, koje pominju vedske himne nalaze se u sjeverozapadnoj Indiji. Smatralo se da one predstavljaju božice vode, da nose sam nektar besmrtnost. Hinduistička mitologija je osobito povezana sarijekom Ganges (Gang), koju odani hindusi nazivaju Ganga Ma (Majka Ganga). Dalje oni smatraju, da je ona nekada bila Mliječni put na nebesima.⁵²

⁵¹ Hammer Raymond, Vječno učenje: hinduizam, Religije svijeta str.174-176.
King S. Anna: Vjerovanja (Hinduizam), N.d. str. 146- 147.

⁵² Čovječanstvo u potrazi za Bogom, N.d. str. 121. /Ovdje se nalazi detaljnije ispričana mitološka priča./

Šiva

Lakshmi

Sarasavati

Izvor fotografija: <https://hr.eferrit.com/10-najvaznijih-hinduskih-bogova/>

Gang se prema mitskoj predaji tokom spuštanja na zemlju podijelio na 7 tokova, od kojih 3 teku ka istoku, 3 ka zapadu, a Bagirati-indijski Gang, teče na jug. Sedam rijeka majki čine: Sindu, Sarasavati, Jamuna, Godavari, Bagirati i Kaveri.⁵³ Predaja kaže da Narmadine vode ističu iz Šivinog tijela. Danas se iz njenog korita vadi poznato glatko kamenje koje se naziva bona linga. Lingami služe kao falusni simboli Šive u hramovima Indije. Godavari se i naziva „Gautami“, po drevnom mudracu koji je skrenuo tok Ganga u istočnom pravcu. Kaveri se u Misoru i Madrasu naziva „Gang juga“. Legenda saopštava da je ona nastala tako što je mudrac Agasya prenio Gang u jednom krčagu. Iako je Gang Ma danas zagađena rijeka i dalje je cilj svakog Indijca da se barem jednom u životu okupa u ovoj svetoj rijeci. Za hindusa rijeka uopšteno predstavlja tok života, rađanja i umiranja, koji se naziva samsara. U hinduizmu su bitna i sveta mjesta. Hinduističke mitove je nemoguće odvojiti od njihove geografije. Neka od tih mjesta su gradovi, drugi su brdska svetišta, ušća rijeka ili himalajske pećine. Hinduist koristi za takva svetišta riječ **tirtha**. Dalje smatra da ona nisu nastala ljudskom rukom, već voljom bogova. Tirtha se često vezuje za pojedine događaje iz mitova i legendi, poput onih iz Ramayane ili za epizode Krišninog života. Tako je najpoznatija i najveća indijska tirth grad Varanasi-**Benares**. Hindusi ga nazivaju i Kosi-Grad Svjetlosti. To je multikonfesionalno svetište. Za đaine je značajan kao rodno mjesto tirthankare. Već milenijum i po on je i centar i budističkih monaha, a istovremeno i mjesto hodočašća hindusa. Također je i Šivin grad. Šivin najvažniji hram u ovom gradu je Višvanatha. **Ajađa** je drevno

⁵³ Eck, L. D., Svete reke hinduizma, Enciklopedija živih religija, str. 672.

svetište Rame, nalazi se na rijeci Saraju u sjevernoj Indiji. Najviše je popularan u proljeće, tokom mjeseca šaita, kada more hodočasnika dolazi zbog Raminog rođendana. Krišnino rodno mjesto je **Matura**, smještena na rijeci Jamuri. u prošlosti i on je bio mjesto vjerske aktivnosti đaina i budista. Najviše je posjećen u vrijeme Krišnino rođendana, tokom monsunskog mjeseca. **Hordvar** se nalazi u podnožju Himalaja. To je poznato kupalište monaha na rijeci Gangi, tzv. Gospodnja stopala. **Kanjči** je smješten u državi Madras u južnoj Indiji. Danas je podijeljen na Šiva-Kanjči i Višnu-Kanjči. Šiva- Kanjči ima svoj sopstveni hram Kaiši-Višvanti i čuveni hram Ekamreševa.⁵⁴ Neki od 7 svetih gradova u Indiji su i sjedište boginja-**pithe**. Poznatije pithe su: **Kaligat** u Kalkuti pripada božici **Kali**, poznato je i svetište **Kamarakšu**. Hramovsko bogoslužje dolazi iz potrebe ranih običaja doline Inda. Potrebe bogova zadovoljavaju vjernici, pripremljeni kroz obrede pročišćenja, i to već u jutarnjem bogoslužju. Višnuti vrše 16 postupaka bogoslužja po određenoj proceduri. Za to vrijeme se pjevaju himne, zvone zvona, pali tamnjan ili mirisni štapići i svira obredna muzika. Hram pored duhovnog ima i simbolično značenje. Svetište je srce vjernika a toranj je let duha na nebo. Sveštenik u bogoslužju čita vede a to radi i skupini koja stoji u plitkoj vodi Ganga u Varanasiju. Hinduist ponavlja **mantre**-molitvene formule koje govori glasno ili u sebi kada meditira. Vjernici i daruju cvijeće i novac i idu oko oltara. Bogoslužje nije kongregacijsko već individualno. Dužnosti vjernika u kući se razlikuju prema klasama i kastama, kao i prema spolu i dobu vjernika. Dužnosti brahmanske klase su najteže. Postoji posebna soba u kući za puđu sa oltarom najmilijeg božanstva. Pored toga postoji i **mandala**-simbolički prikaz u vidu slike svemira. Vatra i voda služe sa pročišćenje. Hinduisti obavljaju svoje obrede 3 puta dnevno. Pri obredu svi imaju znak kaste na čelu. Obrede muškarci vrše goli do pojasa i bosonogi. zatim dodiruju 6 dijelova tijela, ponavljajući molitve i meditirajući. Večernje pobožnosti su slične ali sa kraćim mantrama. Podnevne pobožnosti uključuju savjetovanje sa učiteljem-**guruom**. Svečanosti hinduizma su u velikoj mjeri povezane s promjenom godišnjih doba. Najpoznatije su Holi, vesela proljetna svečanost u čast Krišne u kojoj se ukidaju kaste i tabui-prvobitno procesija plodnosti; Divali, jesenja svečanost svjetla povezana s božicom Kali i **Lakšami**- Višnova žena, to je i Nova godina; Dasara je 10 dana slavlja u čast božice Kali postoje i druge svečanosti vezane za kulturna mjesta o kojima smo govorili.⁵⁵ Osim navedenih postoji nekoliko lokalnih svetkovina koje se izvode u različitim dijelovima hinduističkog svijeta. *Kumbh Mela* je možda najpoznatija od njih. Ona u velikom broju privlači hodočasnike na četiri mjesta u Indiji na kojima se održava (Haridwar, Nashik, Ujjain i Allahabad). U

⁵⁴ Eck, L. D., Sveti gradovi hinduizma, Enciklopedija živih religija, str. 675-676.

⁵⁵ Hammer Raymond, Hinduski kult i blagdani, Religije svijeta, str. 197-199.

svakom od njih slavi se neizmjenice svake tri godine. *Purnna Kumbha Mela*, svetkovina koja se održava svakih dvanaest godina u svetom gradu Allahabadu, u posljednje vrijeme zaslužila je odliku najmnogoljudnijeg okupljanja ljudi na svijetu.⁵⁶ U hinduizmu ima mnogo obreda vezano za patrone, pokrovitelje raznih profesija. Ti rituali (uglavnom religijskog karaktera) popraćeni su vašerom i veseljem. Što se tiče pogrebnih obreda, treba znati da u Indiji nema groblja. Tamo postoje sveta mjesta na kojima spaljuju mrtve. Lijes se omota platnom, a stariji rođak potpali lomaču. Ostatke (pepeo) stavljaju u sud i potapaju u rijeci. Deset i više dana obitelj nosi znak žalosti-komad bijelog platna. Zadržan je i obred nuđenja „rižinih lopti“ umrlima prvih deset dana poslije smrti (povremeno i nakon toga). Udovica se rijetko udaje drugi put (u stara vremena je dobrovoljno spaljivana uz umrlog muža).⁵⁷ Svakako da su se s novim religijskim pokretima promjenile osobne prakse i poštovanja gurua što je svakako uzrokovalo porast kultnog fenomena u modernom hinduizmu.

⁵⁶ Warrier Maya, Štovanja i svetkovine, Religije svijeta, str. 155.

⁵⁷ Cvitković Ivan, (2010): Religije suvremenog svijeta. DES, Sarajevo, str. 59.

3.2. NOVINE SUVREMENOG HINDUIZMA-ŽENSKI POKRETI

U hinduizmu je vidljivo prisustvo obožavanja kako muških, tako i ženskih idola, kao boginja i bogova. Neki od festivala i slave ženske boginje. Npr. Durga Puja kao jesenji festival slavi majku boginju Durgu, u nekim djelovima Indije ovaj festival se može uporediti sa Božićem na Zapadu. Durga, Boginja Majka je dobronamjerna, zaštitnički nastrojena, žestoka i susjećajna. Prepoznatljiva je po svojih simboličnih deset ruku koji drže nekoliko oružja, kao i lotos i školjku, ona uništava zla i štiti nevine. A, njene dvije kćeri-Laxmi, boginja bogatstva i Sarasawati, boginja znanja i svih oblika umjetnosti-također se obožavaju. Žene su prisutne i u brojnim pričama iz hinduističke mitologije. A iz njih može se saznati i o eruditskim ženama filozofima Gargi i Maitreyee iz 6. i 8. stoljeća nove ere koje su izazivale učene muškarce na akademske debate. U epskim pričama itekako su isprepletene priče o životima žena unutar složene strukture klasnih i kastinskih hijerarhija. Žene su bile prisutne kroz vjekove i milenije i svakako da se na žene iz visokih kasti gledalo drugačije. Manu za žene iz viših kasta kaže, valja da budu pod zaštitom očeva, muževa, kasnije i sinova. Ne treba nikad da budu nezavisne, jer su slabe i nepostojane prirode, kao i zbog posljedica u društvu do kojih bi se došlo ako bi im se dopustilo da djeluju nezavisno od autoriteta muškaraca. U Manuovo vrijeme svim je ženama bilo zabranjeno da slušaju Vedu i poricana mogućnost odricanja od svjetovnog života (sannyasa). Ipak, norme i očekivanja koje proizilaze iz tih propisa (na primjer potčinjenost željama muža i njegove porodice, podnošenje rđavog ophođenja s njima, prednost koja se pridaje muškoj djeci i ograničena sloboda) proželi su hindusko društvo i utjecali na osjećaj svih žena o tome kako da se vladaju i kako ih drugi vide. Iako nisu bile potisnute u drugi plan kao čandale, žene nisu imale izravnog pristupa vjerskim spisima i institucijama, niti su mogle duhovno napredovati i uspostavljati odnos s božanskim. Ipak je pokret bhakti nekima pružio velike mogućnosti da se izraze. Pjesnikinje kao što su Antal, Akkamahadevi i Mirabai, kao i pjesnici iz niskih kasti, Kabir i kožar Ravidas, pokazivali su da je ljubav prema Bogu otvorena svim ljudima, bez obzira na spol i kastu, kao i da se slobodno može iskazivati na maternjem jeziku. Budući da im je slušanje sankritskih Veda bilo onemogućeno, a da nisu mogli pristupiti religiji ponovo-rođenih, ovi su pjesnici otkrivali vlastitu duhovnu stazu, prisni i neposredni odnos sa svojim Bogom. Svakako da žene tokom 20. stoljeća postaju više primjetljive i njihov položaj se mijenja u odnosu na ranija stoljeća, više iskazuju svoje stavove, raspravljaju o razlikama među spolovima i kastinskom uređenju, više se zalažu za obrazovanje, pa čak se uključuju i u političku borbu. Od 1880. žene iz srednje klase se sve više uključuju u profesionalni život i pokret za reformu, mada je napredak

spor i težak. Pandita Ramabai (1858-1922) se javno zalagala za obrazovanje djevojčica-udovica, mogućnost da se žene obrazuju u medicinskim školama, kao i za učiteljice. Godine 1887. napisala je djelo *Hinduistkinja iz više kaste*, a 1889. osnovala i pansionatsku školu za mlade udovice. Pandita Ramabai je potjecala iz braminske porodice, ali ju je razočarenje što se u okviru hinduističke reforme i pokreta obnove ženama ne nude nove mogućnosti, potaklo da se obrati na kršćanstvo, zbog čega su je bengalski hindusi izopćili. U zalaganju za obrazovanje pridružile su joj se i druge žene. Argument im je bio da žene „kao majke nacije“ trebaju biti primjereno obrazovane. Sarojini Naidu (1879-1926), budući lider ženskog pokreta i partije Indijskog nacionalnog kongresa, rekla je jednom „Obrazujte vaše žene i nacija će se starati za samu sebe... ruka koja ljulja kolijevku upravlja svijetom“. Uključivanje žena u nacionalizam išlo je zajedno s njihovim zalaganjem za obrazovanjem; i Annie Besant i Sarojini Naidu pozivale su se na hinduističke boginje i žene u hinduističkoj mitologiji, navodeći ih kao uzore za žene i njihovo uključivanje u političku borbu. Taj je aktivizam trajao od 1920. do 1947., kada je Indija stekla nezavisnost, tj. u razdoblju kada su se žene zajedno sa muškarcima uključivale u kampanje građanske neposlušnosti koje je u borbi za indijsku samoupravu organizirao Gandhi. Žene su se borile da im se omogući učešće u tzv. maršu soli 1930, tj. u demonstracijama protiv poreza na sol koju su nametnuli Britanci. Žene su postojale vođe mnogih grupa koje su radile na ukidanju zakona o soli, zalagale se za bojkot nošenja strane odjeće, razvoj domaće industrije, organizovale štrajkove i demonstracije. Mnoge žene su hapšene zbog sudjelovanja u takvim aktivnostima.⁵⁸ I, nema sumnje da su te žene u svom aktivizmu bile inspirisane miniarhistom Gandijem, ta njihova građanska neposlušnost nije bila zločin, već duh koji je podvrgnut zakonima u kombinaciji sa samouzdržavanjem. Ni one kao ni Gandhi nisu željele da nema države, već su bile protiv državne opresije nad pojedincima/pojedinkama. Prema Gandhiju onda kada se osoba suprostavlja sankciji a vrši neposlušnost, ona kreira kaos i anarhiju budući da, kako kaže 15. prosinca 1921. u *Young India*: „ Onaj ko pruža građanski otpor je (...) filantrop i prijatelj države te iz želje za pravednošću zakona, a ne iz želje za stanjem anarhičnog kaosa proizilazi dužnost građana da bude neposlušan. Na taj način građanin kao pojedinac preuzima „suverenu odgovornost“ za vlastite postupke te ne dopušta da javni mir bude ugrožen nepotrebnom primjenom organizirane sile u javnom prostoru. Tako i sam Gandhi u časopisu *Young India* od 14. siječnja 1920. ističe: „(...) borbe se obično sastoje od suprostavljanja greškama u obliku nepravednih zakona (...) stoga, *satjagraha* se u velikoj mjeri pojavljuje u javnosti kao

⁵⁸ Knott Kim (1998:), *Hinduizam*, Šahinpašić, Sarajevo, str. 81, 83.

građanska neposlušnost ili građanski otpor“. Tako je prema hinduskoj mudrosti: *ahimsa paramo darama*-nepovređivanje je najviši zakon ili vrhovna religija-Gandhi koncipirao *satjagrahu* kao tehniku prevladavanja konflikta, a koja kao takva nadilazi ideje *conflict resolution* kako je poznat na Zapadu, već se ispostavlja kao specifičan zahtjev za izgradnju života. Gandijevska „tehnika rješavanja konflikata je poznata pod svojim gudžaratskim imenom-*satjagraha* i interpretirana je kao 'pasivan otpor', 'nenasilan otpor', 'nenasilna direktna akcija' čak kao borbena nenasilje. *Satjagraha*, kako je i sam Gandhi govorio, derivirana je iz dva ključna principa, ideja *Satje* kao istine i ideja *ahimse* kao nenasilja, ona bi u prijevodu značila „doslovno oslanjanje na Istinu i njena sredstva, stoga, sila-Istine.“ Poseban impuls mirotvoračkoj misli kod Gandhija kao uvjerenost daje značenje *Satje* koja nije samo istina na gudžaratskom jeziku već i ono što *jest*, dok je *Asatja* ili neistina istovremeno *ono nepostojeće*. Derivirajući iz tih premisa, Gandijev ideal *satjagrahe* nije bio usmjeren k usvajanju, učenju, indoktriniranju, naučavanju, školovanju o istini, već nasuprot tome o izgradnji svih sudionika konflikta koji bi idejom nadilaženja ideje o „istinitom i pogrešnom“ tvorili osnovu zajedničkog uzdizanja k miru.⁵⁹ S nezavisnošću Indije žene se još više fokusiraju na borbu za jednakost i prava. Nadale su se da će neke njihove zahtjeve uvažiti nova vlada i da će unijeti načela o tome u ustav i novi indijski zakon. Jednakost je doista bila zajamčena u ustavu 1950., ali nade žena u pogledu podizanja uzrasta za saglasnost na udaju i samu udaju, prava žena na razvod, i reformi zakona o naslijeđivanju i mirazu nisu se materijalizirale u novoj povelji (iako su neki od tih zahtjeva kasnije prihvaćeni i unijeti u zasebne zakone). Tek 70-tih i 80-tih, u borbu za prava su se pored obrazovanih i politički svjesnih žena počele uključivati i žene iz širih narodnih slojeva. Svuda u zemlji se pokreću protesti protiv obaveze miraza i njegove zloupotrebe, nasilja u kući, silovanja i *sati-ja*, kao i do zalaganja za pravo žena na rad, reformu zakona o naslijeđivanju, veću zaštitu okoline i građanskih prava. Pa ipak, tek 70-tih i 80-tih osnivaju se pokreti za prava žena s ograncima u gradovima i selima, a koje se bave lokalnim problemima i čije su pripadnice žene iz svih društvenih slojeva i vjerskih staleža koji žele javno govoriti i djelovati. Osnivanje 1978. novina *Manushi*, ženskog lista koji uređuju i pišu žene (urednicu su Madhu Kishwar i Ruth Vanitha), pružilo je priliku za novo vrednovanje položaja žena, njihovih uloga, vizija, kao i predstava o ženama. Tu kao i u mnogim drugim inicijativama, žene su radile skupa, svjesne zajedničkih interesa ali i različitog porijekla. Bunile su se protiv rasta komunalizma, u kojem su različite vjerske i političke

⁵⁹ Tatar Adnan: Mir i Pojedinac u misli H.D. Thoreeaua i M. Mahatme Gandhija *Urbosnensia časopis za teološka i međureloigijska pitanja* GOD. XIX br. 2. 2015, str. 402, 413, 414.
/Opširnije pojašnjeno Gandhi u : T. VEBER, Pojedinac i konflikt iz Gandhijeve perspektive str. 152, 146.

težnje hindusa, muslimana i sika sve više sukobljavale, što je podrivalo napore ženskog pokreta za ostvarenje prava za sve žene bez obzira na njihovo vjersko porijeklo. Žene su se osobito borile protiv institucije miraza, iako je miraz kao institucija zakonski zabranjen 1961., ipak su običaji istrajavali, a društvo je tada i dalje zabrinjavalo zlostavljanje žena zbog miraza. U borbi protiv ukidanja miraza ženama u Indiji i inozemstvu su se aktivno pridružili i muškarci od kraja 70-tih godina. Neke porodice odbijaju da daju i uzimaju miraz, što je ideja koju podstiču neke vjerske grupe. Zakon o mirazu u Indiji je dobio amandman 1983. a neki koji su ga prekršili su poslani u zatvor. Pa ipak kada dođe do smrti neke žene, policija i sudovi teško ustanovljuju da li se radi o nesrećnom slučaju u kući, ili ubistvu zbog miraza. O nedjelima protiv žena, i o zločinima protiv nedodirljivih se veoma često izvještavalo u indijskim novinama (više od 10 000 slučajeva godišnje). Kao i žene, velika manjina koju sačinjavaju nedodirljivi nije homogena skupina, već je podijeljena po kastama i jeziku. Zahvaljujući 70-tih djelovanju pisaca i malih grupa običnih ljudi širom Indije više se informišu o položaju dalita, kao i onih koji su ugroženi, raseljeni i potlačeni. Kroz literaturu i neke oblike protesta, dnevne novine i časopise, kao što je *Dalitski glas*, činoe otpora na pojedinim mjestima, kao i sudjelovanje članova parlamenta iz „registrirane kaste“ u političkoj raspravi, nedodirljivi i članovi indijskih plemena počinju djelovati skupa i pomažu da se njihov glas čuje. Mnogi ljudi u okviru modernih i dalitskih i ženskih pokreta su se okrenuli od hinduističkih ka svjetovnim odgovorima, vjerujući i nadajući se da će tako ostvariti jednakost i pravdu. Mislili su da će svjetovna vlada Indije, kada zemlja postane nezavisna, zakonima izvršiti promjene. U praksi su te promjene bile spore, a novi zakoni su bili teško primjenjivi, jer su im se suprostavljale kako vjerske tako i društvene tradicije, kao i snaga stečenih prava i interesa. Ipak, sekularizam nije bio jedino utočište za pripadnike potlačenih grupa. Čak i danas oko osamdeset posto indijskih kršćana potječu iz zajednica nedodirljivih, a daliti čine 16, 2 % ukupnog broja indijskog stanovništva. Gotovo polovica dalitskog stanovništva živi ispod indijske granice siromaštva, a čak ih je više (62%) nepismeno. Manje od 10 % dalitskih kućanstava imati pristup sigurnoj pitkoj vodi, struji i toaletu. Što je najgore od svega, daliti su svakodnevne žrtve najgore zločine i zvjerstva, daleko nadmašujući druge dijelova društva, unatoč činjenici da se mnogi napadi ne prijavljuju zbog straha od daljnje odmazde. Između 1992. i 2000. policija je diljem zemlje registrirala ukupno 334.459 poznatih kaznenih djela protiv Dalita. Navedeni primjeri svjedoče da religijski protest žena i dalita ima mnoge oblike: jedni prihvaćaju nova vjerska usmjerenja, dok drugi ostaju unutar hinduističkog okvira ali nastoje prilagoditi njihove simbole ili preobraziti tradicije. Pokret dalitskih žena se prilagođavao promjenama hinduističkog društva i svakako da je pronalazio nove strategije da

bi ostvario jednakost i pravdu. Mahila Samiti (DMS) je organizacijski pokret dalitskih žena na sjeveru Indijske države Uttar Pradesh (UP). DMS podržava Vanangana, feministička nevladina organizacija koja ima svoje korijene u programu Mahila Samkhya (MS), koji je pokrenula Vlada Indije u kasnim 1980-ih za osnaživanje žena putem popularanog obrazovnog pristupa. Članice Mahila Samakhya (MS) dobile su čvrstu osnovu u feminističkom razmišljanju, a obučene su za mobilizaciju i vodstvo temeljeno na feminističkim načelima osnaživanja. MS program podstiče učinkovitu mobilizaciju dalitskih žena, uključujući i obuku dalitskih žena za mehaničare ručnih pumpi za vodu, od čije opskrbe ovisi većina lokalnog stanovništva. Godine 1993. vodstvo je odlučilo formirati zasebnu dobrovoljnu organizaciju pod nazivom Vanangana, kako bi se omogućio daljni rad sadalitske žene. Ženske mehaničarke ručni pumpi uglavnom su pripadale Dalitima ili Adivasima. One su se suočavale s otporom s vrha, ali kretajući se u grupama naučile su se nositi s pitanjima nedodirljivosti i uspjele razbiti niz tabua. Madhavi, jedan od osnivača Vanangane, rekao je da im je fokus bio na ženama koje su stekle pristup tehnologiji koja je promjenila njihov vlastiti osobni identitet. Korijeni Dalit Mahila Samiti leže u feminizmu organiziranja. Dalitskim ženama trebalo je mnogo godina i iskustva da se pojave kao vođe vlastitog pokreta. Od kasnih 1980-tih i ranih 1990-tih postaje više vidljivija borba dalitskih žena da izađu iz svojih domova. Nacionalna federacija dalita žena (NFDW), osnovana je 1995. godine, ona je bila ta koja je prisilila ženske pokrete da se ozbiljnije uključe u pitanja rješavanja kaste. I dalje se u ovom modernom svijetu, dalitske žene nose sa mnogim nevoljama. I zasigurno je profesor Marathija iz Aurangabada Dr. Gangadhar Pantawane, ujedno osnivač-urednik Asmitadarshana u pravu kada definiira Dalite na sljedeći način: „Dalit nije kasta. On je čovjek kojeg eksploatiraju društvene i ekonomske tradicije zemlje. Ne vjeruje u Boga, ponovno rođenje, dušu i učenje svetih knjiga, odvajanje, sudbinu i nebo jer su ga učinile robom. Vjeruje u humanizam. Dalit je simbol promjene i revolucije „ (Zelliot, 1978).⁶⁰ Usud dalitske žene kroz povjest je bio da se bori za promjene. Iako su i Rigvedi mnoge žene recitirale himne i brinule se o poljoprivrednim poljima svojih očeva, išle u rat i ostajale bez udova, bile zauzete izradom košara, bojenjem i mljevenjem, ipak istina je da nije bilo puno mjesta za ženske glasove. Pa nije doista ni čudo, što su reformatori, nacionalisti, ženski pokreti i dalitski borci za oslobođenje dovele do stvaranja izraza „hinduizam“ i izazvale moderne rasprave o njegovoj prirodi. Tako su krava kao simbol nacije i hinduizam kao tip religije zapravo

⁶⁰https://www.awid.org/sites/default/files/atoms/files/changing_their_world_dalit_womens_movement_in_india.pdf

<https://vc.bridgew.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2678&context=jiws>

moderne ideje u Indiji. Krava kao simbol nacije ima manji značaj u nezavisnoj Indiji, dok se pojam hinduizma i dalje razvija. Moralni imperativ za budućnost hinduizma, smatraju mnogi hindusi, jeste da se sam preobrazi i više otvori prema marginalnim grupama.⁶¹

Izvor fotografije: <https://www.thenewsminute.com/article/how-stats-mask-realities-dalit-women-live-146-years-lesser-issue-deeper-76604>

Izvor fotografije: <https://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2010/dec/21/india-hindu-dalit>

⁶¹ Knott Kim, Hinduizam, N.d, str. 115-116.

3.3. HINDUIZAM KAO RELIGIJSKI NACIONALIZAM I NJEGOVA ULOGA U SAVREMENOM SVIJETU

Indija jeste najstarija zemlja na svijetu, jer ona je mnogo ranije dok se mnoge zemlje i nisu razvile imala svoju kulturu i civilizaciju. Ona jeste po broju svojih sljedbenika treća religija svijeta. Međutim, ova zemlja je u svojoj suvremenoj historiji, bila u dugoj zebnji između religije i politike. Kroz svoju povjest i sama je bila izložena hinduističkim reformatorskim pokretima. I svi su oni nastojali obnoviti nekadašnju slavu drevne hinduističke prošlosti. Viševjekovni sukob sa islamom, a kasnije i s britanskim kolonizatorom, namećao je hinduizmu politiku otvaranja i popularizaciju kroz čitav 19. i 20. vijek. To je period velikih ljudi i pokreta u kojima i zapadna kultura poprima hinduistički utjecaj. Najpoznatiji populizatori hinduizma tog period su: Ram Mohum Roy (1772-1883), Šri Ramakrišna (1836-1886), Vivekananda (1863-1902), Rabindranth tagore (1861-1941), Mahatma Gandhi (1869-1948), Auribindo Ghose (1870-1950), Swami Narajana (1781-1830), Sai Baba (umro 1918.), sathya Sai Baba (rođen 1926.), Swami Dayananda Saraswati (1824-1883), B.G. Tilak (1856-1920), Dr Ananda Coomraswamy (1877-1947), i Swami Prabhupada.⁶² Reformistički pokreti i svi ovi populizatori hinduizma su na neki način omogućili renesansu hinduizma. Međutim pored ove ljepše slike hinduizma, i ova religija poput Janusa, ima dva lica. Drugo lice hinduizma je i hinduistički nacionalizam. Korjeni hinduističkog nacionalizma sežu od druge polovine 19. stoljeća. Već 1875. osnovana je organizacija Arya Samaj, koja je prema svom programu trebala jednim djelom spriječiti preobraćenje hindusa na islam ili kršćanstvo i drugim djelom putem ponovnog preobraćenja dovesti kršćane i muslimane u majčinsko naručje hinduizma. Članovi su sebe već tada smatrali borbenom avangardom hinduizma i razvili su starateljski stav prema konzervativnom hinduističkom društvu kojeg su htjeli ujediniti, formirati i odbraniti. Kao odgovor na stvaranje Muslimanskog saveza 1913. osnovana je Hindu Mahabha s ciljem ujedinjenja indijske nacije podijeljene kastinskim sistemom. Jedan od funkcionera Kashev Baliram Hedgewar je utemeljio aktivističku organizaciju kombinirajući fizički trening i vojnu organizaciju s ideologijom vjerskog buđenja. To je bila osnova za stvaranje Swayamsevak Seng (RSS), Nacionalno dobrovoljno udruženje etablirano 1925. godine. Cilj RSS je bio da Indiju učini hinduističkom državom u kojoj će manjine koje pripadaju religijama su porijeklom izvan Indije, (kršćanstvo i islam) tretirati kao građane drugog reda, Zapravo RSS je vidio prijetnju u ovim religijama, jer su mogli prouzrokovati dehinduizaciju. RSS je Indiju nazivao Bharat Mata-majčinska zemlja,

⁶² Hammer Raymond, Hinduski kult i blagdani, Religije svijeta, str. 197-199.

ona je imala i svoju „svetu geografiju“. Kada je došlo do podjele indijskog potkontinenta 1947. godine, na tu podjelu se gledalo kao na silovanje. I Gandijeva metoda nenasilja i nesaradnja s britanskom vlašću, ubrzo će postati uspomena. Jer je sa slobodom došlo do rascjepa Gandijeve domovine na čijem je ujedinjenju tako predano radio. Britanska Indija je podjeljena na dvije države, Indiju i Pakistan, i njihovim odvajanjem izazvan je rat između Hindusa i muslimana. Gandija su ovi događaji duboko ražalostili, te je 13. januara 1948. g. započeo štrajk glađu, verujući da će se time zaustaviti krvoproliće i započeti život u miru. Do 18. januara vođe Hindusa i muslimana sklopile su dogovor o prestanku sukoba, pa je Gandi okončao štrajk. Ali, samo dvanaest dana kasnije, u Nju Delhiju, jedan ortodokсни Hindu ga je ubio, pribojavajući se Mahatmine tolerancije svih uvjerenja i religija. U vrijeme nereda vezanih za podjelu velika skupina ljudi priključila se RSS-u. Ubica Mahatma Gandija bio je povezan sa ovom organizacijom koja je bila zabranjena u periodu od 1948. do 1950. godine. Život Gandija je imao dve dimenzije, jednu versku i drugu političku. Dok ga je religija podsticala na traženje savršenstva i čistote, dotle ga je politika usmeravala na pronalaženje praktičnih rešenja. Pokret za osamostaljenje Indije od britanske kolonijalne vlasti, odvijao se opet u okvirima sekularnog nacionalizma. Svakako da mi danas uočavamo razlike između hindu nacionalističke vizije indijske demokratije, koja se značajno razlikuje od sekularne vizije. Indijski nacionalizam je prolazio kroz svoje metamorfoze u određenim vremenskim periodima. Ali, svakako je za Indiju ključna 1980-godina, jer je ona iskusila ponovno izbijanje religijskog nacionalizma. Hindutva, ideologija hinduističkih nacionalista, danas se očituje kao organiziran militantni oblik religijske nadmoći čiji predlagači zazivaju osnivanje hinduističkog *Radža*-države u kojoj bi hinduizam definirao građanska prava, nacionalnu pripadnost i nacionalnu kulturu. Utjecajni začetnici politiziranog, aktivističkog religijskog nacionalizma današnjice različiti su organizirani hinduistički pokreti koji su se pojavili još u britanskoj Indiji. Danas Sang Parivar, odnosno takozvana „obitelj“ društvenih i političkih organizacija, radi na promoviranju Hindutve, a njezin politički ogranak, stranka Bharatiya Janata, dobio je na izborima 1999. godine dovoljnu podršku za formiranje petogodišnje koalicijske vlade.⁶³ Zahvaljujući toj pobjedi na izborima (jer su imali 29 procenata glasova) oni su postali vladajuća partija u Indiji. Bhartija Janata Party (Indijska narodna partija, BJP) je počela naglo dobivati na značaju zahvaljujući svojoj agresivnoj kampanji da se na lokalitetu džamije Babri (izgrađene u 16. vijeku), u gradu Ayodhya, ponovo izgradi hram za gospodara Rama. Pristalice BJP tvrdile su da je na tom lokalitetu nekada i bio hram, a sam grad Ayodhya

⁶³ Bazaz Wangu Madhu (2002): Hinduizam: Svetske religije, Čigoja štampa, Beograd, str. 77.
Warier Maya: Povjesni pregled; Religijski nacionalizam u savremenoj Indij i (Hinduizam) , N.d. str. 139.

je po drevnim Hindu vjerovanjima rodno mjesto Rama. L. K. Advani, lider BJP, u javnim istupima naglašavao je da zahtjev za rušenjem jedne i izgradnjom druge bogomolje nije ni pravno, ni historijsko pitanje, već je to pitanje nacionalnog identiteta - „sa kim se treba nacija identificirati, sa Ramom ili Baburom“. Šestog decembra 1992., u masovnim neredima i sukobima između hindusa i muslimana, džamija je u potpunosti uništena i demolirana, što je bio povod širenju sukoba između hindusa i muslimana širom zemlje. Državne vlade BJP-a su smijenjene i pokrenuti su slučajevi protiv rukovodećih BJP-a kao što su Advani, Murli Manohar Joshi i Uma Bharti. Preokret događaja doveo je do toga da je Kongres izgubio muslimanske glasove u UP-u i Biharu u korist Mulayama Singha Yadava i Lalua Prasada. Inače, jedno od centralnih mjesta hindu nacionalizma jeste naracija po kojoj je hiljadugodišnja vladavina muslimana spriječila stvaranje hindu nacije, tako da hindu religijski nacionalisti muslimane i ostale ne-hinduse, predstavljaju kao Ravana (demona). Hindu religijski nacionalisti uvijek stavljaju znak jednakosti između indijske nacije i hindu nacije (Hindu Rashtra), pokušavajući na taj način ukazati na značaj stvaranja države nacije, a ne države nacija. S aktivnostima BJP pokrenuta je zapravo najmasovnija mobilizacija hindu nacionalista, vodstvo ove partije se zalaže za „dharmasala“ koncept nacionalizma. Po L. K. Advaniju, niti sekularizam, niti ustavna demokratija nije mogla donijeti jedinstvo hindusima, već je pokretač jedinstva samo religija.“ Upitno je kako se to jedinstvo hinduizma postiže? Jer, u propagandne svrhe zapravo se manipuliše religijom. BJP se nije dvoumila da ni nakon događaja u Ayodhyi podrži religiozno nasilje kada je to odgovaralo političkim ciljevima. U decembru 2002. partija je dobila izbore u Gudžaratu sa beskompromisnom hinduističkom izbornom platformom i motom „Hindusi su u opasnosti“. Zahtjev za ponovnu izgradnju hinduističkog hrama ne ograničava se samo na Ramino svetište u Ayodhyi. Zapravo, BJP i RSS su napravili strateški izbor tri kulturna mjesta; osim Ayodhye tu je i hram posvećen Krišni u Mathura i Šivin hram u Benaresu. Hinduistički nacionalisti se nadaju da će naglašavajući muslimanski vandalizam protiv tri najveća hinduistička hrama u svakom od tri regiona, gdje svaki od ova tri boga ima svoje najčeće uporište, izazvati religiozno buđenje koje bi obuhvatilo cijelu Indiju. A, cilj ove političke igre je stvaranje jedinstva protiv vanjskog neprijatelja, kao i namjera da se muslimanska manjina učini odgovornom za novodne nepravde za vrijeme vladavine Mogula prije nekoliko stotina godina. BJP ovako pokušava politički profitirati upotrebljavajući srdžbu većine prouzrokovane navodnom favorizacijom rasnih manjina od strane državne vlasti. Zbog te igre za tobožnje stvaranje hinduističkog jedinstva, na meti su ne samo muslimani, već i kršćani. Iako su odnosi između hindusa i kršćana u početku bili mirni i prijateljski, izmijenjena politička klima je okuražila radikalne

hinduske elemente da se okrenu i protiv kršćanske manjine. Od 1998. godine izvršeno je oko pet stotina napada na kršćansku manjinu, a od toga je između 1950. i 1998. izvršeno samo pedeset registriranih napada na kršćane. Da stvar bude gora, religiozna nasilja su često bila podržavana od hinduističkih političara. Hinduističke ekstremne ideje same služe kao protureakcija za podsticanje muslimanskih ekstremista. A, činjenica je da Indija kao nacija posjeduje i nuklearno oružje, pa to pored religijskih nacionalista izaziva daljna krupna i eksplozivna pitanja. I ovakav šovinistički i nasilan religijski nacionalizam i dalje ima svojih pristalica, vrlo često i pogađa iseljeničke zajednice jer oni Indiju doživljavaju kao svoju svetu zemlju, a s njima se također manipuliše jer se poistovjećuju s predodžbama hinduističkog religijskog pokreta, pa i s hinduističkom domovinom. Hinduistički nacionalisti zahtjevaju hinduizaciju indijskog državnog poretka, kulture, pa čak i obrazovnog sustava. Ta je tendencija, koju se obično naziva nelogizmom *safronizacija* jer je safronin najpoznatije azijsko bojilo koje se povezuje s hinduizmom, u porastu i jača iako joj se suprotavlja indijska intelektualna elita. Ona se protivi politizaciji religije, njezinu poistovjećivanju s nacijom i sve većoj netrepeljivosti prema drugim vjerama. Ustraje na tvrdnji da je za nacionalni identitet vrlo teško spojiti se s identitetom jedne religije, koliko god ona bila demografski nadmoćna, i to posebno u vjerski raznolikoj zemlji kao što je Indija.⁶⁴ S pravom je zabrinuta indijska intelektualna elita, jer bilo kakva politizacija religije svakako da može pojačati međusobne konflikte. Svakako da je ružnija slika 20. stoljeća religijski nacionalizam u Indiji. Ali, ne može se poreći da su mnogi hinduistički reformatori na pragu tog istog vijeka doprinjeli nekim pozitivnijim promjenama, osobito u stjecanju slobode žena. Jer, neki od njih su zagovarali određeni etički oblik hinduizma koji se bori protiv društvenih praksi kao što je sati (samožrtvovanje udovica na pogrebnim lomačama njihovih muževa) i ženidba djece. Zapravo je kampanja Rama Mohana Roya rezultirala zabranom običaja sati. Chandra Vidyasagar oženio se udovicom kako bi postavio primjer poboljšanja kvalitete žena koje se smatralo praktično mrtvima. Gandhi je bio prvi čovjek u modernoj Indiji koji je predstavio žene u svojoj kampanji za neovisnost. One su sudjelovale u javnim prosvjedima i pokretu građanskog neposluha. Stečeni poticaj nije se izgubio u suvremenoj Indiji, a tradicionalna slika indijske žene, koja je puka kućanica ponizna svome ocu i mužu, ubrzano se mijenja. Žene su sve brojnije u dobivanju zaposlenja te kao članice vlade. Moderne hinduiskinje eksponirane su u javnosti i natječu se s muškarcima u svim područjima, čak i u zanimanjima koja se tradicionalno smatraju isključivo muškim, kao što je pravo, inženjerstvo te policijske i

⁶⁴ Gabriel Theodore: Hinduizam u savremenom svijetu , N.d, str. 162.

vojne snage. Feminističke skupine vrlo su aktivne u pokušajima stjecanja jednakosti.⁶⁵ U zadnjoj polovini 20. stoljeća stanje u Indiji se uveliko promjenilo u odnosu na nekad ranije. Indira Gandhi je bila premijerka Indije (1966-1977) kada mnoge Zapadne zemlje nisu mogle ni zamisliti da imaju ženu na čelu države. To, dakako, ne znači da su sve žene u društvu ostvarile ravnopravnost i da nema diskriminacije. Žene su se izborile za to da proučavaju *Vede* i da se bave interpretacijom svetih tekstova, što je ranije bilo rezervisano isključivo za muškarce iz više kaste.⁶⁶ U 20. stoljeću žene postaju gurui i žive asketski. Međutim odlika suvremenog hinduizma je i jačanje kastinskog sistema. Kaste nisu nestale nego su se smatrale zastarjelim u odnosu na moderne ideale ravnopravnosti. Gandhi je utjecao na indijski ustav i zakone tako da su jamčili povlastice u obrazovanju i zapošljavanju čak i „nedodirljivima“. Posljednjih su godina te iste povlastice naišle na otpor „istaknutih zajednica“ koje navode da je politika pozitivne diskriminacije potkopala ekonomski status njihovih zajednica. U nekim je predjelima došlo do kastinskih ratova između *savarna*, pripadnika *varne* odnosno kastinskog sustava, i *avarna*, odnosno „nedodirljivih“.⁶⁷ Od svih hinduističkih reformatora na pragu 20. stoljeća, bez sumnje je Šri Šramad A.C. Bhaktivendata Swami Prabhupada najveći populizator hinduističke teologije 20. vijeka. Rođen je 1886. u Calcuti. Godine 1912. sreće prvi put svog duhovnog učitelja Sarasvatija Gosvamija, da bi 1913. postao mu inicirani učenik. Poslije poznanstva sa Sarasvati Thakurum koji ga je zamolio da proširi vedsko znanje uz pomoć engleskog jezika., Prbhupada piše svoj čuveni komentar Bhagavad-gite, a 1914. bez ičije pomoći pokreće dvonedeljni časopis, danas se štampa na preko 20 jezika. Godine 1917. dobija počasnu titulu „Bhaktivedanta“. U svojoj 54 godini života povlači se od porodice i bračnog života i postaje vanaprastha. Prihativši odvojen red života u Vrndavanu živi skromno posvetivši se pisanju komentara i intenzivnom poučavanju. U Radha-Damodora hramu 1920. godine otpočeo je rad na svom životnom djelu, prijevodu i tumačenju Šrimad-Bhagvatarna, upućuje se 1925. u SAD u New York, sa nekoliko rupija u džepu. U julu 1926., osniva Međunarodno društvo za svesnost Krišne. Već 1927. uvodi vedski sistem osnovnog i srednjeg obrazovanja. Tih godina broj učenika se povećava na 150. Za 12 godina, iako star, obišao je zemaljsku kuglu 14 puta. Nastavio je sa plodonosnim pisanjem i njegova djela predstavlja vrhunac hinduističke religije, filosofije i kulture. Kako je podržao vijetnamske

⁶⁵ Ibid. str.164.

⁶⁶ Šiljak S. Zilka (2019): Sociologija roda-feministička kritika, TPO fondacija, Sarajevo, str. 198.

⁶⁷ /Nedodirljivi su ljudi osuđeni na duhovnu onečišćenost jer su se rodili izvan kastinskog sustava, a time su osuđeni na „nečista zanimanja“ kao što su čišćenje, štavljenje kože ili priprema alkohola./ Gabriel Theodore: Hinduizam u savremenom svijetu , N.d, str. 163.

nacionaliste gubi na popularnosti. Ovaj veliki čovjek umire 1977. godine.⁶⁸ Hindu Vašinavska zajednica nema drugu tradiciju u Bosni. Početkom 80-tih godina prošlog vijeka formiraju se prve zajednice. Komunisti burno reaguju i strogo kažnjavaju posjedovanje i rasturanje hinduističkih vjerskih knjiga. Tako i remek djelo „Priče o najdivnijem“ se proglašavaju pornografijom. Od 1985. godine zajednica je legalizovana. Ova zajednica se u BiH organizuje već od 1988. godine, međutim zvanična registracija je uslijedila tek 2003. godine. Procjenjuje se da je 2020. godine u BiH bilo blizu 500 sljedbenika. Primjetno je da je posljednjih godina publicitet pokrete Krišne manje uočljiv u BiH. To je danas mlada zajednica, koja svojom neobičnošću privlači mnoge ljude. Zahvaljujući Georgu Harrisonu pripadnike popularnog zvanog Hare Krišna pokreta vidamo na ulicama svjetskih metropola.

Izvor fotografije:<https://balkandiskurs.com/2019/02/26/drustvo-za-svjesnost-krisne-religijske-manjine-u-bosni-i-hercegovini-dio-ii/>

⁶⁸ Bhagavad-gida kakva jeste, str. 707-708.

Šrimad Šri A.C. Bhaktivedanta Swami Praphupada (1995): Život nastaje iz života, ISKON, The Bhaktivedanta Book Trust, Zagreb, str. 255-256.

4. BUDIZAM

Oko VI vijeka p.n.e. od mobilnih stočara u sjevernoj Indiji razvile su se sjedečke zajednice zemljoradnika kojima su vladali oligarsi ili malene kraljevske dinastije. To je vrijeme naglih društvenih promjena i stvaranja tržišta novih religioznih ideja. Najznačajnije među njima donijelo je filozofsko i etičko učenje budizma koje je nastalo, kao i nešto ranije hinduizam, kao suprotnost ritualima i krutom sistemu brahmanizma. To učenje će postat osnova jedne od najraširenijih istočnjačkih religija, i jednog od vodećih vjerskih sistema današnjice. Budizam se s pravom danas stavlja na četvrto mjesto svjetskih religija. Iz svoje kolijevke Indije proširio se na cijelu Aziju, ali i van nje, jer svoje sljedbenike ima danas i u Evropi i SAD. Moglo bi se sa sigurnošću reći da je kulturno i umjetnički obogatio sve zemlje koje su došle pod njegov uticaj, jer magija njegove privlačnosti počiva na poruci njenog tvorca i fleksibilnosti u prilagođavanju različitim kulturama i filozofijama. Ko je bio Buddha? O buddhinom (Budinom) životu postoji više različitih priča ali su osnovni biografski i historijski podaci poznati. Horhe Luis Borhes je dobro primjetio da paralelno egzistiraju religiozno-legendarna i biografsko-historijska tradicija. Jedna drugu nadopunjuju, ali i često iskrivljuju. Negdje oko 560 ili 563. g.p.n.e., dok je Zaratustra još djelovao u Persiji, u mjestu Lumbiniju, na sjeveru doline Ganga, kraj metropole Kapilavastua, duž današnje granice između Nepala i Indije rođen je Sidarta Gautama, poznatiji kao budući Buda-**Prosvjetljeni**. Pripadao je oligarskom rodu plemićke porodice **Šakja** (Sakja) koja je dala u historiji više kšatrijskih čelnika. Sidartin otac je kralj Sudodane, monarh koji je bogatstvo sticao iz krupnog alodijalnog zemljoposjeda, od uzgoja pirinča. Sidartina majka je čuvena po ljepotici Maya, o kojoj legenda govori da je prije svoje smrti u snu već saznala pretpostavke koje se tiču rođenja njenog djeteta. Budistički sveti tekstovi opisuju da se neobično rođenje budućeg Bude desilo u parku sal drveta nazvanom Lumbinin gaj. Po porodu, kraljica Maya umire. Mitovi govore o čudesno-mirnom njegovom djetinstvu ali većina historičara ih danas odbacuje. U tim burnim vremenima stare plemenske saveze i mini kraljeve ugrožavala je moćna monarhija Magadaha, čije careve Bimbisara i Ađatasatu često spominju budistički kanonski spisi. Svi pokušaji da se rekonstruiše Budin povjesni život gotovo su nemogući. Velika je vjerovatnoća, da kralj Sudodana svjestan teške političke i vojne situacije, želi da omogući svome sinu i prijestolonasljedniku ugodan život i da barem na taj način odgna zebnje svoga srca. Tekstovi Pali kanona kažu da se Sidarta oženio svojom sestričnom u 16. godini. Za tu priliku otac naređuje da se podignu tri palate i da se iz okoline kompleksa tih dvoraca izbaci sve što bi ukazivalo na: prolaznost, bolest ili smrt. Kraljević Sidarta pobjeđuje na svedbenim

takmičenjima u: krasnopisu, botanici, gramatici, borilačkim vještinama, trčanju, skakanju i plivanju. Njegova žena princeza Yaśodhara rađa mu sin Rahula, kada je Sidarta bilo 19 godina. Sljedećih 10 godina Sidarta se odaje čulnim uživanjima u svojim palatama sa ogromnim haremom od 84 000 žena-priležnica i druge žnske posluge. No, očeva želja da sina odgoji pod staklenim zvonom ne daje rezultata. U 29. godini života Sidarta u svojoj kočiji sa zaprepašćenjem primjećuje pogrbljenog starca, a zatim čovjeka izjedenog gubom i mrtvaca kojeg nose u sanduku. Vječni kočijaš mu objašnjava da sve to ljude čeka. U posljednjoj šetnji vidi kaluđere prosjake. Da li je Budin otac sve to htio prikazati sinu na vrijeme, da ga dodatno očvrstne i pripremi za vladarsku dužnost? Kako bilo da bilo, ostvario je suprotan učinak. Poslije žestokog razgovora sa ocem Buda se vraća na dvor i tužan obilazi svoj harem. Tu promatra usnule žene, neke od njih su raspuštene i neuredne kose, drugima žvale teku iz usta dok spavaju, treće mrmljaju u snu, dok četvrte su zaražene kožnim bolestima. Razočaran princ tek sada shvaća da i žene pripremaju za ljubav s njim. Tada je odlučio da napusti prinčevski život i zamjeni ga asketskim životom beskućnika. Sljedećih 6 godina proveo je tražeći odgovor od hinduističkih učitelja-gurua, o smislu života. Sve to je bezuspješno. Ni yoga, ni filozofija, niti strogi asketski život nije mu pomoglo da nađe duševni mir. Brzo je shvatio da je ekstremno samoodricanje beskorisno. Fizički obolio krenuo je Srednjim putem. Dok je meditirao pod drvetom pipale odupirao se napadima i iskušenjima demona **Mare**. Četvrtog dana je pod tim istim drvetom, koje se nekad naziva i bo, doživio iskustvo u 39. godini života, poznato kao prosvjetljenje. Priroda toga doživljaja je bila takva, da je lično iskustvo postalo osnovni element cjelokupne budističke religiozne tradicije.⁶⁹ Dostignuvši prosvjetljenje Buda je krenuo podučavati druge svojoj novootkrivenoj istini-**dharmi**. Njegova prva propovjed održana je u vidu besjede; upućene njegovim ranijim učenicima, petorici asketa-**Bhikkua**, koji su ga napustili nakon Budine odluke da krene putem umjerenosti; u gradu Benaresu u Parku jelena u Sarnatu. Oni će se kasnije preobratiti i postati jezgro zajednice budističkih kaluđera-**sangha**. Tu je po predanju „pokrenuo točak Zakona“. Glavni budistički tekstovi opisuju nekoliko stadijuma svijesti koje je Buda doživio. U njegovoj **I propovjedi u Benaresu** nalazi se izlaganje njegovog učenja o **Četiri plemenite istine**. Ove istine iznose univerzalnu činjenicu patnje i njen uzrok. Četiri plemenite istine su njegova analiza uzroka patnje. Osmostruka staza je rješenje.

⁶⁹ Borhes Luis Horhe (1991): Šta je budizam?, prijevod i pogovor Silvia Monros-Stojaković, PP „Bata“, Beograd 1991, str. 5-25.

Ling Trevor (1992): Istorija religije istoka i zapada, SKZ, Beograd, str. 112.

Drummond Richard, Gotamo Buda, Religije svijeta, str. 227.

- Prva istina iznosi univerzalnu činjenicu patnje i njen uzrok. Duhovna, emocionalna i fizička patnja je posljedica prošle **karme**.
- Druga istina govori da patnja dolazi iz žudnje-**tanha**. Žudnja proizvodi čežnju ili posezanje za krivim stvarima ili osobama pripisuje vrijednost koju ne mogu izdržati. Ništa u materijalnom svijetu nije vrijedno krajnjeg poštivanja.
- Treća istina je da nestajanje žudnje znači kraj patnje-**aniča**. Moguće je ukinuti patnju. Buda je prvi **utvrdio da ta opšte ljudska dilema može biti rješena**.
- Četvrta istina je da gašenje žudnje postiže se otkrivanjem **Osmostrukog puta**-astapada.

Osmostruka staza je niz od osam etapa koje vode poništavanju želje. Prve se mogu usvojiti u svakodnevnom životu, ostale zahtevaju veći napor i koncentraciju. Poput mnogih Budinih učenja i one su naizgled jednostavne, ali detaljnija proučavanja otkrivaju njihova suptilnu i zamršenu značenja. Drugim riječima Osmostruki put je: 1. pravilna spoznaja ili gledišta, 2. pravilne težnje i stavovi, 3. pravilan i ispravan govor, 4. pravilno vladanje i ispravna djelatnost, 5. ispravan način života, 6. ispravno usmjeren napor, 7. požrtvovano zalaganje i 8. ispravna meditativna sabranost-**samadhi**. Osam stavaka se svrstavaju u tri skupine: prva dva stavka pod mudrost ili razumjevanje, slijedeća tri pod moralno-etičko ponašanje i posljednje tri pod duhovnu disciplinu. Cilj života je **nirvana**. To nije uništavanje sebe, već je preobraženi oblik ljudske svijesti nezavisan od stvarnosti s vlastitim dinamizmom. To je vječno kraljevstvo pouzdanja i istinsko utočište. Budistička dharna je put do cilja ili nirvane koja daje unutrašnju moć i vrijednost životu. Veličina je čovjeka da poslije nirvane vrati se putem dharme i prigrlji učenike u prijateljstvu, vezama i iskrenošću u skladu sa onim što je lijepo. Besjeda o Srednjem putu i o Četiri plemenite istine čini srž **Prosvjetljenja** i kao takva se smatra suštinom Budinog učenja. Zajednica monaha je imala dvije funkcije. Prvo, monasi su bili odgovorni za propovedanje dharme. Drugo, sangha je omogućavala bhikuima da se u potpunosti posvete dostizanju nirvane. Buda je još jednom odstupio od hinduističke tradicije dozvolivši ženama da se pridruže sanghi. Prva budistička monahinja bila je Budina tetka koja ga je podigla. Ovi budistički monasi i monahinje sledili su Budin primer i lutali od mesta do mesta šireći ovo učenje. Buda je ohrabrivao svetovnjake da vode što ispravniji život. Kao vodič za svakodnevno ponašanje, Buda je ustanovio Pet pravila ili propisa: 1. Uzdržavanje od oduzimanja života, 2. Uzdržavanje od onoga što nije dato, 3. Uzdržavanje od seksualne izopačenosti, 4. Uzdržavanje od neistinitog kazivanja, 5. Uzdržavanje od toksičnih materija koje mogu pomutiti um. Buda je umro u 80-toj godini od posljedica lošeg varanja-Dg.

Circulus vitiosus. Među njegovim posljednjim riječima bilo je upozorenje sljedbenicima da ne zavise od njega već od dharme i sebe samih. Precizniji izvještaj kaže da je rekao: „Svi sastavni djelovi bića propadaju. Marljivim radom postignite svoje spasenje“. ⁷⁰ Smrću je doživeo konačno prosvjetljenje ili parinirvanu. U budističkoj umetnosti Buda uvek leži na desnoj strani, glave naslonjene na dlan desne ruke. Kao mrtav prikazan je s nogama potpuno ispruženim, paralelnim, jednom preko druge celom dužinom. Buda koji leži, s Sri Lanke, također je ogromnih razmera. Ovaj položaj predstavlja Budinu smrt ili parinirvanu. Često je okružen svojim najbližim učenicima i sledbenicima, ali i drugim božanstvima i bodisatvama. Dok odmara noge su mu savijene u kolenima i nekad je jedna presavijena preko druge. Negdje Buda zna i biti nasmejan. Buda se predstavljao u različitim položajima, ili asanama, koje je zauzima pri učenju, blagosiljanju ili meditaciji. I pokreti njegovih ruku (mudre) takođe su konvencionalizovani. Ako podučava, desna ruka mu je otvorene šake i prstiju usmerenih nagore. Ako je u dubokoj meditaciji, ruke su mu u krilu, dlanova okrenutih nagore, s desnom rukom preko leve. Njegov osmeh odiše iskustvom nezamajlske lepote. Predstavlja ideal spokojstva i unutrašnjeg mira. Često su mu oči zatvorene, ali Buda ne spava-on gleda u sebe. Mnogo puta je prikazivan kako sedi na lotosovom prestolu. Ova biljka u budizmu ima duboko simbolično značenje. Njen koren se nalazi u mulju pod vodom, ali cvet se otvara iznad njene površine. Baš tako i Buda živi u iskvarenom svetu, ali svoju čistotu uvek zadržava. ⁷¹ Nakon Budine smrti postalo je neophodno utvrditi njegovo učenje i sakupiti ga u izvornom obliku. Zato je nekoliko mjeseci kasnije u **Radegahi** održan I Budistički sabor (koncil). Odredbe ovog koncila su pregledane na II budističkom saboru u **Vesali**. Glavni susret učenjaka je bio na **III sinodu-koncilu u Pataliputti**. Ovaj sabor je održan 253. g.p.n.e. više od 220 godina nakon Budine smrti. Više hiljada monaha je 9 mjeseci: provjeravalo, dopunjavalo i konačno svrstavo predaju koja se prenosila. Materijal je bio čuvan u usmenom obliku metodom faktografsko-mnemotehničkog prenošenja učeničkih naslijeđa, a tek iz I vijeka p.n.e. imamo prve zapise iz Šri Lanke (Cejlon). Osnovna zbirka budističkih svetih spisa zove se **Pali kanon**, po jeziku na kojem je pisan. To je glavni izvor učenja za konzervativne budiste. Inače Pali kanon se zove **Tripatika**-Tri košare, jer se sastoji od tri dijela izvorno napisana na palminom lišću i čuvana u košarama. Prvi dio je Vinaya-pitaka ili Košara reda.

⁷⁰ Bazaz Vangi Madi (2002): Budizam: Svetske religije, Čigoja štampa, Beograd, str. 24, 25, 28.

Drumond H. R., Budino učenje, Enciklopedija živih religija, str. 105-110.

Drummond Richard, Budino učenje, Religije svijeta, str. 235.

Tučić Đuzepe, N.d. str. 69-84.

⁷¹ Abazović Dino: Radojković Jelena, Vukomanović Milan, (2007): Religije sveta: budizam, hrišćanstvo, islam, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, str. 32-33.

Bazaz Vangi Madi, N.d. str. 77-79.

Sadrži građu o Budinom životu i nastanku monaške zajednice, te pravila monaške discipline. Uz to, sadrže i informacije o osnivanju i istoriji prvih manastira. Drugi dio je Sutta-pitaka što znači vodeće linija ili knjiga uputa. Tu su Budina učenja i 547 legendi i priča iz prijašnjih Budinih postojanja. Ova druga korpa sadrži i Theripathu-pobožne pesme prvih budističkih monahinja. Theripatha je najranija zbirka na svetu sakralne poezije žena. Među autorima je i Budina tetka, njegova pomajka Mahapradapati. Posljednji dio je Abhdhamma-pitaka-Košara višeg učenja. Njenih 7 knjiga potječu od III do I vijeka p.n.e. U najvažnije delove mahajanske Tripatake spada Lotosova sutra. Poput judeohrišćanskog Zaveta, Lotosova sutra je veliko književno delo. Njen autor, verovatno sam Buda, koristi obilje slika i parabola za prenošenje svoje poruke. Jedna priča podseća na biblijsku parabolu o izgubljenom sinu. Tema Lotosove sutre je opšte spasenje i dostizanje stanja budastva od strane svih vernika. U istočnoj Aziji mnogi budisti veruju da Lotosova sutra obuhvata i usklađuje ceo spektar budizma. Osim ovog kanona postoje sveti zapisi pisani na raznim azijskim jezicima. Najistaknutiji su: Pitanja kralja Milinde, Putpročišćenja, Kratak pregled značenja višeg učenja. Liberarni budisti imaju više autoritativnih tekstova. Najznačajniji su: Sukhvativyuha, Lotos dobrog zakona-Sadhrmapundarika, Lankavatra, Vodič do savršene mudrosti ili Prađanaparamita-sutra i dr.⁷² U prvim vijekovima poslije Budine smrti, njegova religija je bila koncentrisana u istočnim oblastima doline Ganga. Polagano širenje je dovelo do netrepeljivosti hinduskih brahmana, koji su se bojali za sopstvene privilegije. Tek par vijekova poslije indijski kralj Ašoka (vladao od 269. do 232. g.p.n.e.) pojavljuje se kao najznačajniji branitelj budizma. U prvoj fazi tzv. militantnoj Ašoka je pokorio veći dio teritorija Indije. U drugoj fazi tzv. humanitarnoj on prelazi na budizam i okreće se humanom aspektu širenja te vjere. Svog sina Mahindu i kći Sanghamittu šalje na Cejlon. Najstarije sačuvane stupe, stupovi i stijenje, svojevrsni spomenici s relikvijama, potiču iz ovog perioda, i pored uklesanog učenja Bude su zapravo obavještenja o Ašokinoj vladavini. Zahvaljujući Ašokinim naporima budizam je od indijske sekte prerastao u svjetsku religiju. Sa Šri Lanke budizam se širi prema istoku u Buimu (Mianmu), Tajland i u druge dijelove Indokine. Na Cejlonu budizam je postao državna religija. Tamo je ostala praksa da samo budista može postati car. Tokom Ašakine vladavine ova religija je uvedena i u današnju Burmu (ne postoje dokazi za ranija tvrđenja da se to dogodilo prije V vijeka p.n.e.). Dvadesatak godina poslije III koncila Pataliputti, čiji je bio pokrovitelj, car Ašoka umire od gladi, što je jedinstven slučaj za vladara u svjetskoj povijesti. Sa pravom se ovaj vladar može nazvati i drugim osnivačem budizma. A, o Ašokinoj vladavini

⁷² Metz Wulf, Iz sjećanja u zapis, Religije svijeta, str. 238.
Bazaz Vangi Madi, N.d. str. 65- 66.

kao trajni zapis najbolje govore stubovi. Zapisi na njima opisivali su i njegove ideale, među kojima je bila prisutna ideja tolerancije svih religija. Na stubu koji još uvijek stoji u Delhiju, Ašoka je u kamenu isklesao svoju filozofiju: „U religiji je najvažnija izvrsnost. Religiju čine dobra dela, milost, ljubav prema bližnjem, čistota i čestitost. Nju čini i samilost prema siromašnima i hendikepiranima, ljubaznost prema životinjama, pticama i svim bićima. Neka svi obrate pažnju na ovaj edikt i neka on traje vekovima. Onaj ko deluje u skladu s njim, dostići će večnu sreću“. Ovim je zaista izražena plemenitost etike budizma.⁷³ Ovaj ambiciozni vladar je zapravo započeo proces pretvaranja budizma u svjetsku religiju. Jer, budistički kaluđeri u kasnijim vijekovima učvršćuju Ašokino djelo. Nekoliko sljedećih vijekova budizam se učvršćuje u Indiji sa velikim središtima: Barut, Sanči, Maharašatri i Andra Pradešu, gdje je cvjetala budistička umjetnost i arhitektura. Mnoge pećine kao Bnasik i Karle služili su kao manastiri ili središta za vjernike-**kaitja**. Jedan od najčuvenijih manastira je Mahavira-Veliki manastir, a nalazio se u glavnom gradu **Anuradhapuri**. Upravo on je zaslužan za očuvanje legitimnog postupka zakuleređivanja. Budizam je od početka naginjao ka rascjepu. Kasniji vjerski sabori su dovodili do daljih ideoloških rascjepa. Budizam iako jedna religija, ustvari je podijeljen na nekoliko različitih škola. Svaka od njih na svojstven način tumači Budino učenje. Svaka ima vlastite doktrine, svete knjige i običaje. Neke od tih škola se dijele na mnogobrojne sekte, koje proživljavaju asimilaciju ili pak padaju pod uticaj lokalne kulture.⁷⁴ Danas se **theravada budizam**-strog „nauk starih“ smatra poprilično konzervativnim, jer je taj vid učenja doktrina „starijih“. U stvari to je disciplina koju upražnjava ljudska jedinka, u želji da sopstvenim trudom postigne spasenje. Pojedinaac koji dostigne cilj zove se **arhant**. Ličnost, na taj način, je ta koja je postigla duhovno savršenstvo i oslobađanje od boli i patnje u krugu ponovnog rađanja. Smatra se da cilj arhanstva može

⁷³ Ibid. str. 34.

⁷⁴ Dr Suzuki je primjetio da je budizam tokom svog razvoja poprimio oblik koji se toliko razlikuje od tkz. Primitivnog ili originalnog tipa da opravdano možemo istaknuti njegovu povjesnu podjelu na dvije škole Hinayana i Mahayana, ili Mala kola i Velika kola spasenja. Mahayana, sa svim svojim raznim formulama zapravo nije ništa drugo do razvijeni oblik budizma kojemu je krajnji izvor indijski utemeljitelj, veliki Buddha Sakyamani. Kada je ovaj razvijeni oblik Mahayane uveden u Kinu, a potom u Japan, nastavio se dalje razvijati u tim zemljama. Razvoj su, bez sumnje poticali kineske i japanske budističke vođe koje su znali primjeniti načela svoje vjere na nestalne uvjete života i religijske potrebe ljudi. Promjene i prilagodba koju su proveli još je više produbila već postojeći jaz između Mahayane i njenog primitivnijeg oblika. Temeljne ideje Mahayane su iznesene u Prajnaparamita skupini budističke književnosti, prve od tih ideja pojavile su se ne kasnije od tri stotine godina nakon Buddhine smrti. Zameci su im, nesumnjivo, u spisima koji pripadaju tzv. primitivnom budizmu. Međutim, one se nisu mogle razvijati, tj. nisu se mogle svjesno spoznati kao najbitnije u učenjima utemeljitelja, ukoliko sljedbenici zaista nisu živjeli njegova učenja u raznolikim i promjenjivim uvjetima života. S tako obogaćenim iskustvom i sa zrelošću u razmišljanju, indijski su budisti razvili Mahayana oblik budizma koji se razlikovao od svog primitivnog ili izvornog oblika od Asange i Vasubandhua. U kini se razvilo još škola: Tendai (t'ien-tai), Kegon (avatamsaka), Jodo (ching-t' u), Zen (ch'an) i dr. Osim ovih u Japanu postoje: Hokke, Shingon, Shin, Ji i dr. Sve ove škole-sekte pripadaju krili Mahayana budizma. Suzuki Teitaro Daisetz (2001): Uvod u zen budizam, Biblioteka QUANTUM. Biovega, Zagreb, str. 47-48.

dosegnuti samo monah. S obzirom da meditaciju i boravak u samostanu mogu izdržati samo osobe snažne volje, kritičari ovu školu nazivaju hinayane ili manje vozilo. Theravada budizam danas je zastupljen u Šri Lanki, Burmi, Tajlandu, Kambodži i Laosu. U theravatskom budizmu, cilj je bio dostizanje nirvane napredovanjem po Osmostrukoj stazi. **Mahyana budizam**-veliko vozilo obuhvata mnogo različitijih vjerovanja. To je liberalnija škola budizma. Njena doktrina je u tome da svako osjećajno biće može postati **budhisattvom**, jer se Budina priroda nalazi u svakom od nas. Tako je ovo učenje u suprotnosti od učenja theravada, za kojeg postoji samo jedan Buda i u kojem je prosvjetljenje omogućeno samo maolobrojnijoj eliti. Umjesto asketske discipline, mahayana je isticala vjeru i posvećnost Budi, te ljubav i susosjećanje prema svim živim bićima. Ovakav vid učenja našao je na simpatije praktičnih ljudi. Dok je Buda smatran dobrim hindusom i učiteljem u ranom budizmu, ideja vječnog Bude je razvijena kod liberalne škole. Lotos-sutra uči da je Buda živio od bezvremenih početaka i da će živjeti bezbroj godina u budućnosti. To znači da ovaj vječni Buda, se s vremenom na vrijeme, manifestuje kao zemaljski Buda, koji živi i radi među ljudima. Ono što je zajedničko između theravatskog i mahajanskog budizma je što priznaju Sidhartu Gautamu za osnivača svoje religije, ipak među njima bilo je razlika. U theravatskom budizmu ideal je bio arhat. To je osoba, obično monah, koji Osmostrukom stazom dolazi do prosvjetljenja, što znači i do nirvane. Cilj mahajanskog budiste je dostizanje samog budstva. Theravedanci su isticali važnost istorijskog Bude čija veličina leži u njegovoj dharmi. Iako je za njih bio vrhunski predstavnik ljudskog roda, nisu ga smatrali božanstvom. U mahajanskom budizmu, istorijski Buda je samo jedan u mnoštvu buda i bodhisatvi. Vrhovni atribut theravatskog budizma je mudrost. U mahajanskom je budizmu vrhovni atribut saosjećajnost kojom se do spasenja dovodi čitav niz bića. Theravada ima samo jednu školu religiozne misli. Mahajanska grana budizma ima više škola. Njihove slobodne interpretacije budizma su bile otvorenije za stvaranje novih škola koje neprestano niču.⁷⁵ Najpoznatije sekte Mahayana budizma su Čista zemlja i **zen**. Prva svoja vjerovanja usmjeruje na spasiteljsku moć **Amida Bude**, koji je svojim sljedbenicima obećao ponovno rađanje u Čistoj zemlji. Buda Amitabha („Buda beskrajne svjetlosti“) jedan je od omiljenijih „novih“ Buda mahajanskog budizma. Ponavljanjem formule „namo Amitabhe“-slava Amitabhi poklonik se pročišćuje kako bi bio prosvjetljen ili ponovno rođen u Zapadnom raju. U jednoj sekti Čiste zemlje u Japanu džo do-shin sljedbenici vjeruju da je milost Amidina apsolutna i da može iskorjeniti zlo. Preporučuje se ženidba s mololjetnim djetetom i rođenje djece s njim-tzv. sakralna pedofilija. Zen (ch'an,

⁷⁵ Chen S. K. K., Budizam, Enciklopedija živih religija str. 114.
Bazaz Vangi Mandi, N.d., str. 54-55.

škola u Kini) je pribjegavala jednostavnijem i neposrednijem metodu meditacije. Ch'an učitelji su tvrdili da se recitovanjem i proučavanjem sutri ne može spoznati unutrašnji doživljaj prirode budizma. Ova škola zbog insistiranja na meditaciji, predstavlja kinesku pobunu protiv indijskog verbalizma i skolasticizma. Ovaj isti ch'an, nakon što je uveden u Japan, postići će glavnu ulogu u: religioznom, umjetničkom, književnom i materijalnom životu Japana. Zapadno poimanje nauke, logike i filozofije nastalo na arapsko-muslimanskim tradicijama srednjeg vijeka naići će na blagi i nježni podsmijeh sažaljenja svakog zen učenjaka. Nelogičnost i viša afirmacija dovodi do praktičnosti ove vrhunske filozofije. Godinama studenti zena pokušavaju da dožive **satori**. Tek tada mogu da dožive zauzimanje novog gledišta koje ih dovodi do **koana**-vježbe za zazen ili **dhajanu**. Život redovnika se odvija u dvoranama za meditaciju ili **zendo**, zgradama pravokutnog oblika različitih veličina (otprilike 10x20 m). Prostor dodjeljen svakom redovniku je jedan tatami-prostirka od rogozine 0,9x1,8m, na kojem se sjedi, meditira i spava. Posteljina je jedan prekrivač bilo ljeto ili surova japanska zima. Redovnik nema lične svojine, osim svoga uma, kasaya i koromo-redovničke halje, te nekoliko knjiga, britve i zdjela. Sve to drži u kutiji od papir-mašea, veličine 33x25x9cm. Svoju imovinu nosi oko vrata na širokoj vrpci. Bez ikakvog luksuza, ovi redovnici prosječnog znanja većeg nego zapadnoevropski akademici, permanentno studiraju decenijama i svojom iskričavošću plijene i bogate moćnike kao i ljude iz naroda. Danas mahayana budizam igra značajnu ulogu u religioznom i filozofskom životu: Tibeta, Kine, Koreje, Japana i Vijetnama. Tantrizam ili tantrayana je budizam nastao pod utjecajem hinduizma. Tante su tekstovi koji se povezuju s upotrebom ritualne magije. Primjena ritualnih propisa tih tekstova koji su vremenom osim svjetovnih magijskih aktivnosti uvrstili i tehnike za stjecanje prosvjetljenja, zahtijeva inicijaciju, učiteljeve ili gurove detaljne upute te prisezanje na zavjete tajnosti. Tante su uključivale magične izraze (mante), okultne dijagrame (mandale) i simboličke pokrete ruku (mudre). Tantričke metode su koristili i hinduisti i budisti. Cilj im je bio dostizanje mističnog jedinstva sa realnošću izvan svakodnevnice. U hinduizmu je ono simbolično predstavljeno vezom boga i njegove supruge. U budizmu je to bila veza između bodhisatve ili bude i ženskog partnera. Razlikuje se od dvije prethodne škole po tome što naglasak stavlja na ritualne radnje, što se oslanja na posvećenje, koje se sastoji od ponavljanja mantri i **mudri**. Pravilno izgovorena mantra proizvodi moć koja je usmjerena na dobro ili zlo. Mudre se sastoje od ritualnog pokreta tijela, ruku ili prstiju. Završne korake u procesu prosvjetljenja predstavljaju **mandale**. Tantrizam je postao izazov mahayani u VII vijeku n.e. Najpoznatiji skok indijskog tantričkog budizma je Varjayana-**Dijamantsko vozilo**, čije već ime odmah simbolizira seksualni simbolizam. Vajra je, u

gramatičkom smislu, simbol falus. Taj simbolizam je prožeo strukturu tantrizma. Njegov tajni jezik je na više nivoa. Već u VIII stoljeću ova grana budizma je cvjetala u Kini, odakle je već prvih godina IX vijeka prenetu u Japan.⁷⁶ Od početka nove ere budizam je počeo da se širi i van južne Azije. U I vijeku prodire u Kinu, gdje budistički kaluđeri zajedno sa trgovcima kreću na put preko opasnih planina i pustinja, odakle se širi na Koreju i Japan. U Kini dostiže svoj preporod ova ideologija tokom VII vijeka, da bi već tokom XII doživjela naglu stagnaciju. Kada je tokom III vijeka n.e. prodru u Koreju ona je bila podijeljena na tri kraljevine. Zlatno doba budističke umjetnosti i književnosti, ove zemlje trajalo je od VII vijeka do vremena dinastije Koryo (935-1392.g.). Budizam u Koreji postepeno opada za vrijeme dinastije Yi. U Japanu prvo njegovo zvanično prenošenje je palo u 538.g. U Tibetu je uveden početkom VII vijeka u vrijeme ženidbe tibetanskog kralja nepalskom princezom. Tu se morao suočiti sa vrstom plemenskog šamanizma-**religijom bon**, zatim ga savladati i od 1042. g. postaviti temelje svog kasnijeg religioznog razvoja. Dosta kasnije će je jedna žuta sekta pod vodstvom Dalaj-lame donijeti pobjedu. **Lamanizam**-svojevrsni tibetanski budizam, će biti dominantan na tim prostorima vjekovima, sve do sredine 20. vijeka, kada je vojska Narodne Republike Kine okupirala ovu zemlju, protjerala Dalaj-lamu i nasilnim metodama useljavanja promjenila etnopsihološku strukturu petricifirane i konzervativne tibetanske zajednice. Tantrizam je zamijenjen theravada budizmom u Burmi sredinom XI vijeka kada sjevernoburmanski kralj pobjeđuje jug i ujedinjuje zemlju. Iz donje Burme Budino učenje prodire i u današnji Tajland. Kralj Anawrahta zauzima i sjeverni Tajland i prelazi na theravada budizam. U ovoj oblasti ova religija je već bila ukorijenjena tokom XII i XIII vijeka. Budizam će tu postati državnom religijom 1238.g. u periodu osnivanja kraljevine Thai. Iz Indokine se širi dalje morskim putem. s obzirom da je Indokina pod uticajem kineske kulture, normalno je da je ch'an škola kineskog budizma ovdje bila dominantna. Budino učenje se širi i na sjever od Kašmira u centralnu Aziju. Ovo širenje je praćeno kako smo ranije istakli daljim ideološkim raslojavanjima. Dok se budizam ukorijenio u cijeloj jugoistočnoj Aziji i na Dalekom Istoku, dotle je u Indiji izmicao. Tamo su propala budistička sveta mjesta poput Lumbini i Guddha Gaya. Praktično budizam nestaje u zemlji svog porijekla već u XIII

⁷⁶ Eljade Mirče, N.d, str. 51.

Suzuki D.T., N.d., str. 89-155, 181-185.

Metz Wulf, Jedan cilj, mnogo putova, Religije svijeta, str. 241-242.

Wiliams Paul, Sveti spisi, Svjetske religije, str. 197.

Bazaz Vangi Mandi, N.d., str. 60.

stoljeću.⁷⁷ Budizam u prvoj polovini 20 vijeka bilježi stagnaciju, slab ugled i djelotvornost. To je naručito izraženo među budistima Kine, Koreje, Vijetnama i Japana. Prvi Akt restauracije Međija u Japanu od 1868. ukida budizam kao državnu vjeru. I u Burmi ova vjera se povlači. U Tajlandu imamo budističku reakciju kralja Rame V-Branitelja budističke vjere, iz godine 1888. Polagani oporavak budizma se vezuje i za Proslavu 2500-te godišnjice Budine smrti godine 1956.⁷⁸ Od tog perioda razne kriminalne skupine rasturača droge i narkotika prelaze na Zapad i propovjedaju zen budizam. Zen budizam je izvršio značajan uticaj na japanske umjetnosti. Zen je ostavio traga i na japansko slikarstvo, u kojem nema religioznih prizora. Umesto toga, zen umetnici stvaraju portrete zen učitelja. Ipak, ideje zena su uticale ne samo na sekularnu, već i na religioznu umetnost. Pre svega, doktrina Praznine je inspirisala umetnike da „prikazuju onim što nije prikazano“. Japanski umetnici nisu ispunjavali platna ili papir potezima kičice. Veći deo površine slike je prazan-bar za oko. Um je popunjava onim što je umetnik nagovestio. Zen je nadahnuo i slikarski pravac poznat kao sumi-e. Zen se odrazio i na vrtlarstvo. Osnovni elementi kineskih bašti bili su kamenje (uključujući i planine), vode i biljke. Japanci su otišli još dalje u pojednostavljenju. Najčuvanija bašta na svetu nalazi se u okviru hrama Rionan-dži u Kjotu. U njoj ništa ne raste. Petnaest pažljivo raspoređenih kamenova leži na belom izgrabuljanom šljunku. Apstraktni dizajn ove bašte uključuje um i poziva na meditaciju.⁷⁹ Veće interesovanje za terapijske mogućnosti budističkih manastira raste od 80-tih godina prošlog stoljeća, kada su budistički monasi uspjeli da izliječe više ljudi oboljelih od živčanog rastrojstva. Važno je i pomenuti „da veliki hrvatski komparativista religije, Čedomil Veljačić (1915-1996.g.), završio je svoj život kao budistički monah.“⁸⁰

⁷⁷ O teritorijalnom širenju budizma i njegovom ideološkom raslojavanju je dato u nauci više sintetičkih prikaza. Predlažemo za temeljno čitanje poglavlje u „Napretkovo Povijesti Svijeta“: INDIJA I KINA DO POČETKA NOVOG VIJEKA.

⁷⁸ Ware F. Caroline; Panikkar M.K. i Romein M. J., N.d., str. 293-298.

⁷⁹ Bazaz Vangi Mandi, N.d., str. 88-89.

⁸⁰ Procenat budista u cjelokupnoj populaciji stanovništva Dalekog i Srednjeg Istoka u 20. vijeku je sljedeći; theraveda budizam je zastupljen u :Indiji 0, 7%, Bangladešu 0, 8%, Šri Lanki 67%, Burmi 82%, Tajlandu 90%, Kambodži 98%, Laosu 95%, Južnom Vijetnamu 5%; tibetanski budizam je zastupljen u: Tibetu 99%, Nepalu 40%, Sikimu 35%, Mongoliji 98%, Butanu 98%;zen budizam i budizam Čiste zemlje je zastupljen u: Japanu 78%, Koreji 70%, Kini 40%, Sjevernom Vijetnamu 85% i Maleziji 25%. Izvornik: Istorija I, Ilustrovana enciklopedija, str. 63.

Slika ležećeg Bude u hramu What That Lung Laosu

Izvor fotografije: <https://www.getyourguide.com/hr-hr/vientiane-l399/?backwards=true>

Divovski kip Bude S. u Hong Kongu na otoku Lantau, odražava sklad i jedinstvo čovjeka i prirode, ljudi i njihove vjere.

Izvori fotografije: <https://www.zanimacija.com/tema/3963/veliki-buda-na-ostrvu-lantau-hong-kong>

4.1. IZAZOVI SUVREMENOG BUDIZMA

Budizam se morao adaptirati izazovima 19. i 20. stoljeća. Brojne budističke zemlje su itekako osjetile težak pritisak zapadnih religijskih, političkih, ekonomskih i kulturnih uticaja. Moderni pojmovi liberarne demokratije i socijalizma i moderni obrasci kapitalističke ekonomske organizacije uvedeni su i postali važni elementi u mišljenju i životu budista i nebudista širom Azije. S pravom je Elizabeth J. Harris postavila nekoliko ključnih pitanja. Što budizam može ponuditi suvremenom svijetu? Na koje načine učvršćuje tradiciju? Kako bismo odgovorili na ova pitanja, najprije trebamo sagledati neke snage koje su utjecale na razvoj budizma u zadnjih dvjesto godina.⁸¹ Evropski kolonijalizam 19. stoljeća kao imperijalistički pokret je itekako uticao na budizam. Jer, sami posjetitelji sa Zapada počeli su da se interesuju za budizam, poslije su ga počeli i da prenose. Ali, taj isti azijski budizam je doživljavao preporod dok se opirao kršćanskoj misionarskoj aktivnosti koja je pratila taj isti kolonijalizam. Budisti su se snalazili i u složenoj situaciji, uglavnom su odgovarali na različite načine. Koristili su različite mjere kako bi odgovorile na prisustvo zapadnih kršćanskih misionara. Na Šri Lanki, na primjer, arhivski spisi navode da su budisti najprije htjeli suživot s kršćanima. Bili su voljni nabaviti im svete tekstove i poučiti ih paliju, jeziku na kojem su napisani. Kad su, međutim, otkrili da su misionari koristili njihovo znanje da potkopaju budizam, gostoprimstvo je preraslo u sukob i uzrokovalo nastanak „protestantskog budizma“: oblika budizma koji je protestirao protiv kršćanstva, ali je u isto vrijeme od njega posuđivao neke elemente. U Mijanmaru je, pod utjecajem Šri Lanke, došlo do sličnih pokušaja oživljavanja vjere. Pokreti u obje zemlje ojačali su jedni druge. Početkom 20. stoljeća, i kineski je budizam doživio preporod, također pod uticajima sa Zapada, iako je u tom slučaju utjecaj bio manji zbog širenja sekularnih ideologija. Sredinom 20. stoljeća na budizam Kambodže, Kine, Koreje, Laosa, Tibeta i Vijetnama nepovoljno su utjecale sekularne ideologije, posebno komunizam.⁸² Danas uviđamo da su ratovi i revolucije 20. stoljeća spriječili stvaranje ujedinjenog budističkog pokreta cijelog svijeta. Budizam, iako četvrta svjetska religija, koliko god da je stekao zbog privlačnosti veći broj pristalica, on se ipak mora sagledati kroz paradoksalna sočiva, koja zapravo pokazuju dva oblika budizma: moralni budizam, koji se suprotstavlja diktaturi i podržava demokratiju i nemoralni budizam koji podržava nasilje i nacionalizam. Zbog propagiranja nenasilja, prijateljstva, ljubavi i tolerancije, budizam se bez upotrebe sile iz postojbine Indije relativno brzo širio na teritoriju čitave Azije. Međutim, nakon što je bio suočen sa zapadnim

⁸¹ Harris J. Elisabeth; Budizam u suvremenom svijetu, Religije svijeta, str. 211.

⁸² Ibid.

kolonijalizmom u 16. vijeku (dolazak Portugalaca u Sri Lanku), a naročito u 19. stoljeću (evropski kolonijalizam u Tajlandu, Mijanmaru/Burmi, Vijetnamu), budizam je darivao narodima Indokine snažan osjećaj nacionalnog identiteta. A i tzv. komunistički režimi u Kini, Laosu, Kambodži dodatno su uticali na krizu budizma. Moralni budizam zasigurno nasuprot nemoralnog može odigrati javnu ulogu u promoviranju pravde i mira. Nemoralni oblik militantnog budizma je specifičan jer podržava nasilje i nacionalizam. Tako, da religijski nacionalizam kao fenomen modernog doba nažalost postoji i u ovoj religiji. Nemoralni oblici militantnog budizma nalaze se prvenstveno u dvije azijske nacije Šri Lanki i Mijanmaru. U Šri Lanci, većinski singalski budistički nacionalisti prakticiraju nasilje nad manjinskim tamilskim etničkim hindusima i hrišćanima. To vjerski motivirano nasilje je prvenstveno uzrokovano elitom na vlasti i upravo ti budistički nacionalisti u Mijanmaru su oponašali militantne budističke nacionaliste u Šri Lanki od britanske kolonijalne vlasti. Zato i dalekosežnije posljedice i ima ta politizacija budističke religije u Sri Lanki zbog djelovanja političkih budističkih svećenika Bhikkhusa, koji podržavaju nasilje kao odgovor na poteze političara koji su protiv religije. To nasilje je njima i sredstvo borbe protiv drugih religijskih grupa, prije svega pripadnika hinduizma, tj. Tamila. Želja komunista nakon osnivanja Narodne Republike Kine je bila da budizam nestane, jer komunistička partija je ograničavala slobodu vjeroispovjesti. Tibetanci su se 1959. pobunili, a kineska armija je surovo ugušila ustanak. Dalaj-lama je prebjegao u Indiju. Za vrijeme Kulturne revolucije, osobito između 1966. i 1976. godine odigrali su se nasilni napadi na budističke vođe i vjerske zgrade Crvena straža se obušila na mnoge od 20.000 tibetanskih manastira i budističkih hramova, uništila ih, a sa njima i neprocjenjivo vjersko blago. Tibetanske lame su napadnute i osramočene. Posle 1975. godine, uspostavljanje komunističkog režima u Laosu i Kambodži bilo je kobno za budizam. Vlada Laosa je ograničila delatnost sanghe, ali religiju nije zabranila. Međutim, u Kambodži su Crveni Kmeri nastojali da je u potpunosti iskorene. Monahe i monahinje su poklali, a sanghu uništili. Danas Kambodža pokušava da zaleči rane iz ovog surovog doba i ponovo uspostavi sanghu i kambodžansku religioznu kulturu.⁸³ Međutim ne može se reći da nije bilo pozitivnih primjera promocije budizma. Kralj Mindon je npr. pozitivan primjer, jer je pokrenuo modernizaciju zemlje. Obnova religije bio mu je najdraži cilj. Sazvao je budistički sabor u Mandalaju 1871. godine čiji je cilj bio utvrđivanje konačnog izdanja budističkih tekstova. Po njegovom ostvarenju je naredio da se ovi spisi isklešu na 729 stela, ili stubova, u njegovoj

⁸³ Bazaz Vangi Madi (2002): Budizam: Svetske religije, Čigoja štampa, Beograd, str. 105.

prestonici. Sri Lanka, ponosna na svoje mesto u istoriji budizma, postala je moderna snaga za njegovo širenje izvan svojih granica. Godine 1873. budistički monah iz Sri Lanke i metodistički sveštenik u trodnevnoj javnoj debati su dokazovali prednost svojih religija. O porazu metodiste naširoko su pisale svetske novine, izazivajući novo oduševljenje budizmom. Bila je to prekretnica u preporodu budizma kao moderne religije. Anagarika Dharmapala, rođen 1864. godine u Sri Lanki, svoj život je posvetio obnovi ove religije. Godine 1891. otputovao je u mesto Budinog prosvjetljenja, Bod Gaju u Indiji. Ražalošćen otkrićem da su ondašnji spomenici i građevine zanemarivani i napušteni, odlučio je da ga učini novim centrom pobožnosti. Sledeće godine je osnovao Društvo Bodh Gaja, prvu međunarodnu budističku organizaciju. Pod njegovim vodstvom, Društvo je radilo na ujedinjenju svih budista i preduzelo nove misionarske napore. Budizam je postao privlačan još u 19. stoljeću, zahvaljujući prevođenju budističkih spisa na evropske jeziku i to od strane entuzijastičkih britanskih, njemačkih i francuskih naučnika. U budizmu su mnogi otkrili novu mudrost. Privlačan je bio i nekim filozofima npr. A. Schopenhaueru koji je u svom stanu držao kip Bude zajedno sa bistom I. Kanta, kojeg je smatrao učiteljem. Zainteresovanost za ovu religiju pokazao je Britanac, ser Edvin Arnold, ali i Henri Dejvid Toro. Ser Edvin Arnold 1879. je napisao knjigu o Budinom životu pod naslovom Svetlost Azije. Preko noći je postigla uspeh, a interes se s filozofskih studija i univerziteta preneo na srednju klasu. Toro je bio duboko zainteresovan za azijsku religiju i misao. Preveo je na engleski jezik francusku verziju Lotosove sutre. Godine 1893. budizam je dospeo u srce Amerike. Čikago je tada bio domaćin kolumbijske izložbe o napretku nauke i tehnologije Sjedinjenih država. Organizatori su odlučili da priznaju i duhovnu stranu čovečanstva i organizovali Svetski parlament religija. Među budistima koji su mu prisustvovali, bili su Anagarika Dharmapala i zen majstor Sojen Šaku. A, osoba koja je popularizirala zen širom Sjedinjenih Država je bio Suzuki Daisetsu Teitaro, poznatiji kao D. T. Suzuki (1870-1966). Jedanaest je godina proveo prevodeći budističke tekstove i njihove japanske komentare. Kasnije, 1950. godine, vratio se u Sjedinjenje Države da podučava studente sa Univerziteta Kolumbija i drugih škola. Njegova predavanja o budizmu uopšte i zenu posebno, privukli su publiku punu oduševljenja. Zen je ušao u američku književnost kroz dela pisaca „bitnika“ iz pedesetih godina, naručito Džeka Keruaka i Alena Ginzberga. Prisutan je bio u mnogo čitanim kratkim pričama DŽ. D. Selindžera. Šezdesetih godina su mnogi predstavnici kulture „brojanja“ u zenu našli smernice ka novom, nematerijalističkom načinu života.⁸⁴ Danas se centri zen meditacije nalaze svuda po Sjedinjenim Državama. Poslije su se

⁸⁴ Ibid. str. 104, 108, 109, 111.

ideje budizma počele miješati s elementima drugih istočnjačkih religija, maštovito se transformirati, odstupajući od tipičnog budizma i doprinoseći formiranju novih vjerskih pokreta. Predstavnike omladinskih pokreta, poput hipija 1960-tih privukla je labava organizacijska struktura budizma, velike mogućnosti za njegovo individualno tumačenje. Međutim, zbog površnog znanja o budizmu, ovaj pokret je te ideje često i vulganzirao. Tako da se takav budizam pretvorio u vrstu okultizma. Popularnost tokom 20. stoljeća stekla je japanska budistička sekta Ničerin (Ničerin Šošu), koja je nastala prema učenju japanskog monaha Nichirena iz 13. stoljeća (1222-1282). Godine 1253. osnovana je Nichiren Shu (Škola Nichiren). A, tokom stoljeća sekta Ničerin je pridobila brojne sljedbenike u Japanu, naglo je počela rasti poslije Drugog Svjetskog rata, s munjevitim usponom Soka Gakai, koji je počeo kao laički pokret Nichiren Šošu budizma. Lotosova sutra, ključni spis mahayana buddhizma, sadrži bit nauka Ničeren Šošu, da je povjesni Sakyamuni Buddha manifestacija Vječnog Buddhe, onoga koji je prosvjetljen od početka. U nauku Ničerin Šošu, sam se Nichiren smatra Vječnim Buddhom. Zapravo, ova japanska budistička sekta može se smatrati novim, autohtonim oblikom japanskog budizma, jer se Nichirenova djela smatraju ključnim izvorom nauke Nichiren buddhizma. Iako ima japanske korijene i naglašava nacionalizam, Nichiren Shoshu se ubraja u buddhističke pokret s najaktivnijim djelatnostima obraćanja novih članova, u Japanu i izvan njega djelovanjem Soka Gakkai. Tri su ključna elementa u Nicherin Shoshu- 'tri velika zakona': *kaidan*, mjesto obožavanja koje se nalazi u Taiseki-ji; *gohonzon*, sveti predmet obožavanja; i *daimoku*, naslovna rečenica Lopočeve sutre. Samo izgovaranje Namu-mjoho-rengekjo („Poklonjenje Lotosovoj sutri divine dharme“) podiže svijest na nivo prosvjetljenja. Od svih članova Ničerin sekte se zahteva odanost Lotosovoj sutri i posvećenost ličnom usavršavanju. U njoj se uči o važnosti prevladavanja problema svakodnevnog života i od svakoga se traži da preuzme odgovornost za razvoj sopstvenog jedinstvenog potencijala. Baš kao što često samom sebi probleme stvara, tako može i da ih reši, razvijajući osobine Bude, mudrost i životnu snagu. Sljedbenici Ničerina veruju da će sa porastom njihove vlastite mudrosti, samilosti i životne snage, one postepeno proširiti i u širu sferu postojanja. Vođa Soka Gakaija ovo objašnjava na sledeći način: „Velika izmena u karakteru samo jednog čoveka izmeniće sudbinu celoga naroda, a time će izmeniti i sudbinu celog čovečanstva.“ Do kraja Drugog svjetskog rata Taiseki-ji bio je loše održavan, no kako je članstvo Soka Gakkai postalo milijunsko, kompleks se razvijao, te postao središtem hodočašća za članove Nicherin Shoshu i Soka Gakkai. Do rušenja 1999, *Sho-hondo* (Veličanstveni glavni harem) bio je najveći buddhistički hram na svijetu. Taiseki je i dom *Daigohozona*. To je mandala za koju se drži kako ju je izradio sam Nicherin. Nicherin Shoshu tvrdi da je Nicherin *gohonzon* u Taiseki-jiu

namjenio ne samo pojedincu, već i cijelom čovječanstvu. *Daimoku* je rečenica '*namu-myoho-renge-kyo*', početna rečenica Lopočeve sutre, a pjevaju je ujutru i uveče oni koji traže prosvjetljenje i blagoslov. Mnogi je sljedbenici smatraju ključem za postizanje zdravlja i sreće u našem dobu. 1991. Soka Gakkai se s puno gorčine odvojio od Nichiren Shoshu. Godine 1999. vođa Shosua uništile su *Sho-hondo* u Taiseki-jiu. Iako Nichiren Shoshu i njezina laička udruga, Hokekyo, još uvijek postoji, izgubila je veliki dio poleta koji joj je davao Soka Gakkai.⁸⁵ Od mnoštva novih religija u Japanu, a procjenjuje se da ima oko 183. 000 službeno registriranih religija, a neslužbeno možda i nekoliko tisuća više, ipak se kao jedna od najvećih religijskih sekta u Japanu, izdvaja Soka Gakkai, koja trenutno broji preko 12 milijuna članova. Ova religijska sekta osnovana je 1930. godine kao laička budistička organizacija budističke škole Nichiren Šošu. A, od 50-tih godina 20. stoljeća ubrzano je rasla. Pokret je prakticirao i vrlo agresivan prozelitizam poznat kao *shakubuku* (slamanje). To je uključivalo kritiziranje drugih religija i drugih buddhističkih skupina te vrlo nasilne pokušaje preobraćenja ljudi, što je za posljedicu imalo veliki broj (katkada prilično neodlučnih) novih članova. 60-tih godina 20. stoljeća Soka Gakkai se počeo baviti politikom preko Komeita, konzervativne političke organizacije koja je 1980. godine bila treća najveća stranka u Japanu, dok je 1995. godine imala 52 mjesta u donjem domu kongresa od ukupno 511 u donjem domu Kongresa. Ikeda Daisaku je 1970. godine prekinuo formalnu vezu između Soka Gakkai i Komeita. Međutim, činjenica je da su gotovo svi prakticirali tu religiju prije nego što su bili izabrani u stranku. Kako se pokret širio, rastle su i napetosti između Ikede i svećenstva Nichiren Shoshua. Ikeda je 1979. odstupio iz predsjedništva Soka Gakkai i osnovao Soka Gakkai International (SGI), kako bi se usredotočio na razvijanje pokreta izvan Japana. Krajem devedesetih godina Komeito je postao stranka New Komeito, koalicijski partner vladajuće Liberarne demokratske stranke Japana, što je i danas, iako je u međuvremenu ponovno promijenila ime u Komeito. Nažalost, među novijim religijskim pokretima Japana ima i onih najozloglašnijih, poput, Aum Shinrikyo, kojeg je osnovao poluslijepi guru Shoko Asahara 1984. godine kao apokaliptični kult čija doktrina predstavlja svojevrsnu mješavinu joge s kršćanskim i budističkim vjerovanjima. Asara je za sebe tvrdio da predstavlja utjelovljenje Krista i jedinog japanskog prosvjetljenog duhovnjaka, a svoje je sljedbenike uvjerio u ideju kako će SAD 1997. godine započeti Treći svjetski rat koji će od cjelokupnog čovječanstva preživjeti jedino članovi Aum Shinrikyoa. Aum je imao oko 50.000 članova na vrhuncu svoje moći koje je dosegao 1995. godine. Popularnost pokreta počela je rasti nakon što je Aum Shnrikyo dobio i službeni status religijske organizacije 1989.

⁸⁵Ibid. str. 111.

Miller David, Nichiren Shoshu, Enciklopedija novih religija, str. 21-22.

godine, a kako su mu se pridruživali brojni diplomci 16 prestižnih japanskih sveučilišta, postao je poznat po nadimku „religija za elitu“. Istovremeno je rasla i popularnost Asahare, koji je postao medijska ličnost i pojavljivao se u vrlo gledanim emisijama (primjerice, bio je gost slavnog komičara i voditelja Takeshija Kitanoa).⁸⁶ Članovi Anuma su privukli pažnju javnosti napadom podzemne željeznice u Tokiju 20. januara 1995. godine, u kojem je 13 ljudi poginulo, a hiljade ih je bilo povrijeđeno nakon oslobađanja nervnog gasa u sistem gradskog metroa. Ta akcija donijela je sramotu i nered u grupi. Ovaj teroristički napad je zasigurno jedan od najsmrtonosnijih incidenata koji se dogodio u Japanu od kraja Drugog svjetskog rata. Istovremeno je bio i najozbiljniji, jer je izazvao masovne poremećaje i rasprostranjen strah u društvu. Međutim, pored djelovanja terorističkih pokreta, drugu polovinu 20. stoljeća karakteriše ujedinjenje budističkih organizacija u međunarodna udruženja budista koja su sebi postavili primarni zadatak očuvanje mira. Prva takva velika organizacija osnovana je 1950. godine u Colombu-Svjetsko budističko bratstvo (WBB), čiji je cilj bio uspostavljanje saradnje među različitim budističkim školama. Na konferencijama ove organizacije nije se samo raspravljalo o različitostima u okviru iste vjere, već su i predlagane mjere za ujedinjenje snaga zbog širenja poruke budizma. Kasnije, u junu 1970. stvorena je nova organizacija, Azijska budistička konferencija za mir (ABKM). Trenutno ima 17 nacionalnih centara u 13 azijskih zemalja i u Rusiji. IX Generalna konferencija mirovne organizacije „Azijska budistička konferencija za mir“ održana je u julu 1983. u Burjatiji pod motom „Duhovni razvoj čini svijet održivim“. Godine 1989. osnovana je organizacija *International Network of Engaged Buddhist* („Međunarodna mreža angažiranih budista“). Pokreti angažiranih budista sada se osnivaju u cijelom svijetu. Angažirani budisti ustraju na tome da su meditacija i društveni angažman vrlo blisko povezani i u skladu s Budhinom porukom koja glasi da moramo znati kako funkcioniraju naši umovi i srca ako se želimo ponašati mudro, a ne pohlepno i s mržnjom. Brojni meditacijski centri Azije i Zapada danas snažno naglašavaju tu poruku. Položaj žena se u budizmu mijenja već od kraja 19. stoljeća. Osobito zadnjih pola stoljeća po pitanju ženskih redova. Mnogo štošta se počelo mijenjati nakon osnivanja Sakyadhite („kćeri Budhe“), međunarodne organizacije budistica. Na njihovim su se konferencijama sretale potpuno zaredene redovnice iz zemalja mahayanske tradicije i „suvremene redovnice“ iz zemalja poput Šri Lanke. To je na kraju dovelo do održavanja svečanosti zaredivanja, na kojima su redovnice iz zemalja poput Tajvana i Koreje, zajedno sa suosjećajnim theravadskim redovnicama, zaredivale redovnice iz zemalja u

⁸⁶ Jelčić Erik (2020): Vjerski kultovi u današnjem Japanu, Završni rad, Pula, str. 1, 10, 11, 15, 16.
file:///C:/Users/PC/Downloads/jelcic_e.pdf

Miller David, Soka Gakkai, Enciklopedija novih religija, str. 23.

kojima nije bilo višega reda. Taj proces još uvijek traje. Kod vraćanja mogućnosti zaredivanja svim budističkim ženama ne radi se samo o vraćanju izgubljenih „prava“. Radi se i o tome što sve žene mogu napraviti za budizam. Bilo da sve žene dobiju mogućnost zaredivanja kao punopravne redovnice ili ne, one se sada sastaju zbog potrebe zajedničke meditacije, suradnje na zajedničkim projektima i širenja svoje vizije o svijetu preobraženim Budhinim učenjem.⁸⁷ Međutim, ipak je kroz povjest u pojedinim regijama bilo ženskih budističkih monahinja, tj. i danas je njihovo zaredivanje negdje učestalije, za razliku od drugih regija, posebno u Theravada regijama kao što je Tajland, gdje nekada nije bilo ženskih monaha. Opet, neke su monahinje tek dobile svoja zaredenja 1988. i 1996. godine, npr. u Šri Lanci. Ustvari i danas zaredene budističke redovnice mnogo štošta duguju jednoj ženi iz historije, Maha-prejapati Gautama, Budinoj tetki i hraniteljici koja se uporno izborila i nakon tri Budina odbijanja, da postane monahinja. Postoje zapisi o ženama *Therigatha* (stihovi starijih monahinja) u kojima se izražava oduševljenje monahinja zato što su se oslobodile porodičnih obaveza. Odlazak u pagode i asketski način života za mnoge žene je bilo oslobađanje od teške stvarnosti u kojoj su živjele. Međutim, među monahinjama je bilo žena iz različitih društvenih slojeva-princeza i plemkinja koje su tragale za prosvjetljenjem neovisno o materijalnim blagodatima koje su uživale. Monaški redovi, i muški i ženski, su imali svoje padove i uspone, ali i danas su aktivni i u Aziji i Americi. **Fo Kuang Shan** je jedan od velikih hramova koji je osnovan u Južnom Tajvanu 1967. i ima zaredene i žene i muškarce. Važnu ulogu je imao i u teološkom obrazovanju žena i osnaživanju ženskih samostana da same obavljaju ceremoniju zaredivanja za žene, iako je to izvornim Budinim pravilima zabranjeno. Budistička znanstvenica i feministica Chatsuman Kabilsingh je jedna od zaredenih žena na Tajlandu. Mnoge od njih djeluju kao teologinje laikinje (koje su formalno obrazovane, ali nisu zaredene kao časne sestre) i angažirane su na važnim socijalnim projektima u budističkim zajednicama. Neke od njih su i prominentne javne ličnosti jer sada aktivnije učestvuju u javnom i političkom životu.⁸⁸ Monasi i monahinje itekako su aktivno uključeni u promovisanju mira u drugoj polovini 20. stoljeća. Tijekom 1990-tih održavali su se mirovni pohodi „Hodočašća za istinu“ (*Dhammayietre*). Ti su pohodi prolazili područjima koja su još uvijek razdirali sukobi. Sudjelovali su redovnici i redovnice, vjernici i vjernice, a ponekad su, dok su hodali kroz unakrsnu vatru, na kocku stavljali čak i svoje živote. Takvi „dragocjeni“ svjedoci predstavili su budizam modernom svijetu. No oni se ipak nisu zalagali za nenasilje u svim prilikama.⁸⁹ I u

⁸⁷ Harris J. Elizabeth; Budizam u savremenom svijetu, str. 214.

⁸⁸ Šiljak Spahić Zilka (2019): Sociologija roda-feministička kritika, Sarajevo, str. 204.

⁸⁹ Harris J. Elizabeth, N.d., str. 213.

modernom svijetu budizam je itekako privlačan, jer su i dalje itekako primjenljiva budistička učenja na današnje kako socijalne, tako i etičke teme. Čak i više od dva milenija budizam je i dalje moćna religijska, politička i društvena sila, kako u Indiji, njenoj prvobitnoj domovini, tako i u mnogim drugim zemljama. Uspjeh budizma je u uspješnim reformama koje ga čine još privlačnijim i djelotvornijim, u strpljenju i mudrosti da odgovori i na nove izazove, u društvenoj angažiranosti aktivnih budista. Jedno je posve sigurno da i u ovom suvremenom svijetu i dalje kako vjernika, tako i ateistu Budino učenje navodi na razmišljanje.

Časne sestre i monasi u Doi Inthanonu na Tajlandu

Izvor fotografije: <https://factsanddetails.com/asian/cat64/sub415/entry-2819.html>

Izvor fotografije: <https://factsanddetails.com/asian/cat64/sub415/entry-2819.html>

4. 2. ĐAINIZAM

Donekle sličan budizmu je vjerski pokret poznat kao đainizam. Ovaj religiozni i filozofski sistem radikalnog asketizma nastao je u sjevernoj Indiji u VI vijeku p. n.e. Naziv đainizam potiče od titule **đina**, što znači pobjednik, koja je data osnivaču religije.⁹⁰ Đaine zovu još i *Tirthankare*. To su dvije riječi sinonimi, a znače „tvorci prelaska“.⁹¹ Tirthankare su zapravo vjerski učitelji koji su, prema vjerovanju đainista postigli prosvjetljenje i svekoliko znanje svladavši samsaru. Samsara označava vječnu patnju kroz koju prolazi pojedinac, kroz niz uzastopnih života u fizičkom tijelu. Kao pojam koristi se u indijskim filozofskim-vjerskim učenjima, ne samo u đainizmu, već i hinduizmu i budizmu. Potpuni cilj doktrine ovog vjerskog sistema je potčinjavanje materijalnog svijeta i trijumf nad ovozemaljskom egzistencijom. Naime đaini vjeruju da čitav svemir nadahnjuje životom bezbrojne pojedinačne duše; da one nastanjuju ne samo ljudska bića nego i ostala živa stvorenja poput životinja, biljki i insekata. Doktrina koju je preporučio **Mahavira** razlikuje se od brahmanizma, tako i od hinduizma i od budizma. Osnovni princip đainske spoznajne teorije, po riječima Čedomila Veljačića, jeste **syād-vāda** ili nauka o relativnoj vrijednosti znanja. Riječ *syāt* je optativ od glagola *as-bitī*, a u adverbijalnom smislu ta riječ znači „može biti“. Najbliži termin, koji se pojavio u evropskoj filosofiji je *als ob* u relativističkoj interpretaciji Kantove filosofije. Svojom logikom relativnog razbristravanja, đainizam je upućen na pluralistički pogled na svijet. Pri tome ga razlozi, kojima bi se paralela mogla tražiti u Lajnicovoj monadologiji, navode, da uži smisao riječi *monas* ograniči samo na onu jednostavnost, koja je dana neposredno kao jednostavna supstancija, u vlastitoj svijesti, a ne kao element sklopa, koji bi se radije mogao nazvati atomom. Đainski pojam materijalnog atoma je u sličnom smislu funkcionalan i neodređen po kvantitetu i kvalitetu.⁹² Ono što đainizam odvaja od od brahmanizma i hinduizma je doktrina **ahimse**-nenasilja.⁹³ Pošto svaku živu stvar nastanjuje **điva**, važno je izbjegavati vršenje nasilja nad bilo kojim živim stvorenjem. Preciznije rečeno, đainizam je odbacio bramanski sistem prinošenja životinje za žrtvu. Razlog je to bio više metafizičke, nego suosjećajne prirode. Cilj đainskog sistema svodio se da *điva* uđe u carstvo u kojem bi boravila u vječnom spokojstvu. Da bi to postigla ona je morala izbjeci zamku karme-materijalne supstance koja prijanja uz *đivu*. Karma je ta koja zamračuje dušu i daje joj tjelesnu čvrstinu. da bi se *điva* u potpunosti oslobodila potrebno

⁹⁰ Eljade Mirče, N.d, str. 198.

⁹¹ Emma Salter : Povjesni pregled (Džainizam), Religije svijeta (2009.) N.d, str. 165.

⁹² Veljačić Čedomir (1958), Filozofija istočnih naroda, knjiga prva, Indijska filozofija i odabrani tekstovi, Matica hrvatska, Zagreb, str. 117, 120.

⁹³ Ling Trevor (1992), Istorija religije istoka i zapada, SKZ, Beograd, str. 128.

je učiniti još nešto: „spaliti“ karmu nastalu u ranijim životima. To se postiže strogom asketskom samodisciplinom i meditiranjem. Etički dualizam njihove doktrine je takav da je samoubistvo postom-**samlehana** preporučljivo. Ipak ova sopstvena nebriga o sopstvenom životu bila je jednaka krajnjoj brizi za svaki drugi život. Život treba da bude poštovan, bio to život jedne buhe ili jednog mrava. Odbacivši brahmanizam, đaini su zapravo prihvatili misao o bogovima kao bićima uzvišene vrste. Sam metod asketske samodiscipline bio je suroviji kod đaina nego kod budista. Sastojao se od mučenja i nagosti tijela. Razlike su vidljive i kod učenja. Budisti odbacuju trajnu individualnu suštinu poznatu kao duša. Kod njih je karma sistem moralnih, uzročnih odnosa čijim posredovanjem, ono što čovjek čini u životu ne prestaje da odjekuje godinama, kroz bezbrojne druge živote.⁹⁴ Zapravo većina đainističkih vjerovanja se i bavi prirodom duše i njezinim oslobađanjem od ropstva. Jer, duša koja je vezana u samsari pati čak i ako tijelo u kojem je inkarnirana uživa u sretnom životu. To je stoga što vezane duše nisu svjesne svoje prave prirode, koja je stanje svekolikog znanja i apsolutnog blaženstva. Svekoliko je znanje čisto, istovremeno znanje o svemu. Jednom kad duša postane potpuno svjesna svoje prave prirode, oslobađa se iz kruga *samsare* i postaje oslobođena duša (*arhat* ili *kevalin*) koja ne trpi daljne inkarnacije i ne pati od daljnih svjetovnih okova. Kad umre fizičko tijelo u kojem prebiva oslobođena duša, ona doseže *mokshu*, stanje apsolutne čistoće i savršenstva, i zove se *siddha*. *Siddhe* ne posjeduju fizičko tijelo. One prebivaju u vrhovnom djelu svemira gdje postoje u stalnom stanju svekolikog znanja i blaženstva i nemaju više veze sa zemaljskim, svjetovnim stvarima. Karma se ne može zalijepiti na dušu sama od sebe. Kako bi se to dogodilo, mora biti prisutna *kashaya* (prevodi se kao „strast“, a podrazumjeva osjećaje ljutnje, ponosa, obmane i pohlepe). Duša proizvodi *kashayu* kao odgovor za vezanost. Postoje dvije vrste vezanosti: vezanost za događaj ili stvar i zaziranje od događaja ili stvari. Karma ponekad ima neugodne, a ponekad ugodne ishode. No budući da svaka vrsta *karme* zarobljuje dušu u *samsaru*, nepravilno je bilo kakvu *karmu* nazivati „dobrom“. Ona djeluje tako da potiče dušu da proizvodi energiju koja joj privlači još više karme. Vrsta karme koju je duša stekla određuje njenu sljedeću inkarnaciju.⁹⁵ Đainska kosmologija gleda na vrijeme i na svemir kao ciklični proces i smatra da su ideje đainizma postojale oduvijek. U sadašnjem ciklusu kosmičke historije živjela su 24 velika učitelja-**trithankare**. Prvi od tih velikih učitelja Adinhata kao i još 21 njegov sljedbenik živjeli su u doba prahistorije. **Paršva**, za kojeg je utvrđeno da je historijska ličnost, je 24 veliki učitelj.

⁹⁴ Folkert W. K., Đainizam, Enciklopedija živih religija, str. 178-179.

Elijade Mirče, N.d, str. 200.

⁹⁵ Emma Salter, Vjerovanja, N.d. str. 173.

Vardahama što znači napredni, svojim sljedbenicima poznat kao Mahavira-**Veliki junak**, bio je stariji Budin savremenik. Rodio se kao drugi sin kšatrijskog čelnika Sidarte 599. g.p.n.e. Odgojen kao princ u jednoj od plemenskih republika, kraj današnje Patne u Bihar, oženio se princezom koja mu je rodila kćer. U dobi od 28 godina, nakon smrti roditelja, odrekao se porodičnog života i postao prosjak i asket, koji traži oslobođenje od jednoličnog kruga uzastopnih smrti i rođenja. Prišao je Paršavinoj sekti koja je egzistirala već 250 godina. Mahavira je lutao u askezi 12 godina da bi u 40-toj godini spoznao istinu-**kaivalvu**. Umro je 527. g.p.n.e. i trajno ušao u nirvanu, svoj konačni mir, u gradu Pevapuriju, kod rodne Patne. Prema đainističkoj legendi, Mahavira je prenio vođstvo zajednice na 11 učenika-gandahare, nad kojima je stajao Gautama Indrabuti. Đainizam se širi u redovima kšatrijske aristokracije sa laičkim i redovničkim članovima oba spola. Dva stoljeća su Mahavirini članovi bili mala zajednica. Indrabhuti Gautama i Sudharman bili su jedina dvojica od Mahavirinih jedanaest najbližih učenika koji su ga nadživjeli. Tradicija kazuje kako je prosvjetljenje Indrabhutija Gautame omela njegova jaka vezanost za Mahaviru. Džainisti slave združene događaje Mahavirine *moksche* i prosvjetljenja Indrabhutija Gautame tijekom svetkovine Dipavaliya koji se zbiva u studenom. Sudharman je bio predvodnik asketske zajednice sve dok se i sam nije prosvjetlio. Naslijedio ga je njegov učenik Jambu, koji se također prosvjetlio. Vjeruje se da je za života Mahavira osnovao džainističku zajednicu koja je brojila 36 000 redovnica, 14 000 redovnika, 318 000 žena laika i 159 000 muškaraca laika. Njegova prva tri učenika bila su tri brahmanska svećenika: Indrabhuti Gautama i njegovo dvoje braće Agnibhuti i Mayubhuti. Oni su se pobratili pošto ih je Mahavira ponizio u debati. Uskoro im se pridružila još osmorica preobraćenika, tako da je ukupan broj Mahavirinih najbližih učenika narastao na jedanaest. Svaki od tih jedanaest učenika još je imao stotine svojih učenika koji su se također preobratali na džainizam. Pod Mahirininim je vodstvom svih jedanest njegovih učenika postiglo prosvjetljenje. Do velikog porasta đainizma dolazi kada osnivač velike dinastije Maurya, car **Čandragupta (321.-297.g.p.n.e)** abdicira i pridružuje se redu. Velika glad na kraju Čandraguptine vladavine uzrokuje seobu velikog broja đainističkih redovnika iz doline Ganga na sjeveru Indije do Dekana na jugu. Tu, u državi Mysore, osnivaju velika vjerska središta. Po predaji Bhadrabahu, vođa iseljenika i 11 starješina zajednice vraća se u Bihar nakon 12 godina odsutnosti i uviđa da su u zbrci i nevolji, zbog gladi, sjeverni redovnici pod Sthlabhadrom, napustili drevne običaje i počeli nositi bijelu odjeću. Godine 79. n.e. zajednica se definitivno raspada na dvije sekte: liberalne-**švetambare**, obučene u bijelo, i konzervativce-**digambare**, gole ili obučene u nebo. Pripadnici druge sekte smatraju da monasi u svako doba treba da budu goli, kao sjećanje na Mahavirinu božansku askezu, kada je

gol proveo posljednje godine svog života. Švetambara sekta smatra da posjedovanje nekog komada tkanine ne treba tumačiti kao vezivanje za zemaljski život. Obje sekte se spore i oko statusa žena u monaškim redovima. Švetambare prihvataju redove monahinja, ne praveći tako razliku između spolova. Digambare tu ideju ne prihvataju. Teolozi ove grane su dokazivali, da dive zarobljene u ženskom tijelu, moraju sačekati reinkarnaciju, kada će dospjeti u muško tijelo, da bi se oslobodile ovozemaljskih okova. raskol koji se učvrstio u I st. n.e, traje i danas. Prema predaji, sveta književnost, od Mahavire se prenosila usmeno u tradiciji učeničkog naslijeđa. Bhadrabahu je posljednji koji ju je savršeno poznao. Poslije njegove smrti, početkom III vijeka p.n.e. rekonstruisan je kanon u 12 dijelova-**anga**. ti dijelovi su zamijenili 14 prvobitnih tekstova-**purva**. Sekta švetambara je prihvatila kanon, ali digambare ga odbijaju smatrajući da je stariji beznadno izgubljen. Švetambare priznaju 84 kanonska spisa, među kojima je 41 sutra, nekoliko neklasificiranih dijela, jedan veliki i 12 malih komentara. U slijedećim vijekovima džainizam se širio Indijom od istoka prema zapadu. Uživao je zaštitu kraljeva i kneževa i stvarao najveličanstveniju i najljepšu hramovsku arhitekturu na svijetu. Posebno se ističu hramovi-gradovi, koji sadrže stotine svetišta i ukrašene stropove sa oslikanim stupovima i pažljivo izrezbarenim likovima i cvijećem u mermeru-vjerovatno nešto najljepše od svega na svijetu. Đainski hram ima poratal i kolonade, glavni kip tirthankare, okružen sa dva pratioca i malim kipovima. Svaki đainski hram ima i sveti kotač-**sidha cakra** sa stilizovanim lotosovim cvijećem. Svakog dana pobožni ustaju prije zore i držeći u ruci brojanice od 108 kugli prizivaju Pet velikih bića, klanjajući se prema istoku, sjeveru, zapadu i jugu. Glavni kip peru vodom, mlijekom i u pet nektara. Pjevaju stihove i ponavljaju **Nissahi**. Poslije službe ponavljaju **Avassahi**-molitvu uključenja u svjetovne poslove. Usponom hinduističkog teizma džainizam otpada i zadržava se samo na dva područja: oblasti Gudžurat i Radžastan pod vlašću švetambara, te Dekan i Mysore pd vlašću digambara.. U posljednjem dijelu đainske povijesti, paralelno sa protestanskom reformacijom u Evropi, godine 1653. pojavljuje se novi raskol, pod utjecajem islama, sekta **sthanakavasi** - stanovnici u dvoranama koja je ogranak švetambara. Đaini u rođenju, vjenčanju i smrti prolaze kroz posebne obrede, kao i pripadnici drugih religija. Najvažnija svečanost se održava u Pandžusaru, kada se završava đainska nova godina. Osam ili više dana u avgustu, za monsunskog razdoblja, đaini poste i prisustvuju posebnim službama. Posljednjeg dana svečanosti se suzdržavaju od jela i vode. Na kraju vrše obred kajanja. Druga svečanost je u čast Mahavirinog oslobođenja, a poklapa se sa hinduističkom svečanosti Divali. Đaini poste i u doba punog mjeseca. Učenje-darsana đaina sažeto je u religioznim Velikim i Malim zakletvama. Zapovijesti koji se pridržavaju njihovi kaluđeri su: ahimsa-nenasilje, satija-poštenje, asteje-korektnost, brama-

spolna umjerenost i apstinencija od zabranjenih polnih odnosa i apangraha-odricanja od bogaćenja. Za istinske đaine **Tri dragulja** predstavljaju: ispravan pogled na svijet, ispravno znanje i ispravno ponašanje. Iako su hinduistički bhakti istisnuli đaine iz južnih i centralnih oblasti, tako da u Indiji danas je njihovo najvažnije područje. Tamo su i njihovi hramovi: na vrhu Abu i na Aravali brežuljcima. Za sobom su ostavili veliko blago iz povijesti filosofije religija. Najinteresantniji doprinos je u sistemu polivalentne logike koji se naziva nayavade. Taj sistem pokušava pokušava da zasnuje 7 načina formiranja istinskih stavova. Na polju književnosti čuven je Mallinathe, koji je napisao na Kalidasinu poeziju. Veliki je njihov doprinos na očuvanju neđainskih spisa. Godine 1975. kao njihov glavni simbol prihvaćen je otvoren dlan, koji simboliše mir. Simbol je te godine izabran kao dio obilježavanja 2.500 godišnjice Mahavirine nirvane i sažima većinu učenja đaina. Stilizirana ruka je u znak blagoslova, na dlanu je ispisana „ahimsa“ (nenasilje). Točak u ruci pokazuje da ako ne budemo oprezni i ignorišemo upozorenja i nastavimo sa nasilnim aktivnostima, onda ćemo, baš kao što se točak vrti u krug, i mi ići u krug kroz cikluse rođenja i smrti. Četiri kraka svastike nas podsjećaju da tokom ciklusa rođenja i smrti možemo biti rođeni u bilo kojoj od četiri sudbine: nebeska bića, ljudska bića, životinjska bića i paklena bića. Naš cilj treba da bude oslobađanje, a ne ponovno rođanje. Svastika nas podsjeća da trebamo postati stubovi četverostrukog Jain Sangha. A, četiri stuba Jain Sangha su: sadhui, sadhvi, šravaki i šravike. A, ako želimo da postanemo pravi šravaki ili šravike, trebamo se odreći ovog svjetskog života i slijediti put sadhua ili sadhvija da bismo bili oslobođeni. Tri tačke iznad svastike predstavljaju tri dragulja đainizma: Samayak Darshan (ispravna vjera), Samayak Jnan (ispravno znanje) i Samyak Charita (ispravno ponašanje). Što znači da bismo trebali imati svo troje. Pravo znanje znači imati znanje da su duša i tijelo odvojeni i da duša, a ne tijelo postiže spasenje. Ispravna vjera znači da se mora vjerovati u ono što govore Jinasi, koji su bili sveznajući. Ispravno ponašanje znači da naši postupci trebaju biti bez vezanosti i mržnje. Na samom vrhu simbola đainskog univerzuma nalazi se mali zakrivljeni luk. Ovaj luk predstavlja prebivalište Siddha. Poznata je kao Siddhasila. To je posljednje počivalište oslobođenih duša. A, da bi postigla ovu fazu, duša mora uništiti sve vezane karme. Kao bankari, što im je osnovno zanimanje, humanitarno pomažu bolnice, staračke domove i društva za zaštitu životinja. Humanizam često ide na njihovu štetu.⁹⁶ Đainska literatura se uglavnom odnosi na

⁹⁶ Langley Myrtle, Poštivanje sveg života: Đainizam, Religije svijeta, str. 211-220.

Ions Veronica, N.d., str. 137-141.

Vasiljev.L.S., N.d, str. 171-187.

<https://jainworld.com/education/jain-education-material/jain-symbol/>

književnost đainske religije. Kod đaina Sveti spisi nisu sređeni, jer tokom povjesti đainizma postojalo je mnogo spisa koji su se smatrali svetima. U džainizmu se svetost teksta ne mjeri nužno njegovom starošću nego religijskom vrijednošću njegovog sadržaja i njegovom uporabom tijekom bogoslužja. Džainisti svetim spisom mogu smatrati drevni tekst koji je napisao glasoviti asket, ali i himnu iz 19. stoljeća koju je napisao pobožni laik. Nije poznato kada su napisani drevni sveti tekstovi džainizma (*agame*). Današnje istaknute spise džainizma nije napisao jedan čovjek u određenom razdoblju prošlosti, iako ih džainisti prihvaćaju kao odraz Mahavirinih učenja. Digambarske i svetambarske škole džainizma nemaju iste svete spise. Svetambarski džainisti vjeruju da njihove svete knjige potječu izravno od *Košare s dvanaest udova*, a digambarski džainisti pak vjeruju da je ta rana književnost izgubljena u 2. stoljeću na taj način sumnjaju u autentičnost svetambarskih džainista. Najstariji tekst koji digambarski džainisti prihvaćaju jest *Spis u šest dijelova*. Nastao je po uzoru na sjećanje asketa Dharasane koji je živio u 2. stoljeću. Kratko nakon njegove smrti drugi asket Gunabhadra sastavio je djelo *Rasprava o strastima*. U oba se raspravlja o prirodi duše i njezinom oslobađanju od samsare. Vjerske knjige svetambarskog džainizma formirane su tijekom triju koncila na kojima su stariji svetambarski asketi recitali sve čega su se mogli sjetiti iz usmene predaje. Problem znanstvenika koji su pokušali rekonstruisati rani kanon svetambarskog džainizma jest to što nisu pronađeni nikakvi popisi tekstova prihvaćenih na bilo kojem od navedenih koncila. Kanon svetambarskog džainizma sastoji se od tri dijela. Prvi čine *Purve*, naslijeđe nestalih svetih spisa koje obje skupine džainista prihvataju kao mjerodavne. Slijedi *dvanaest udova*, od kojih je izgubljen dvanaesti tekst. Treći je podijeljen u pet kategorija pomoćnih tekstova koji ne potječu od Mahavirinih učenika već od kasnijih asketskih učitelja. Svi svetambarski džainisti ne prihvaćaju sve tekstove kao mjerodavne. Na primjer, džainisti *sthanakvasi* i *terapanti*, dva ogranka svetambarskog džainizma, odbacuju tekstove koji podržavaju štovanje kipova. *Tattvarthasutra* je važan tekst koji prihvaćaju obje škole džainizma. Napisao ga je asket Umasavati tijekom 4. i 5. stoljeća. Uvodni stih tog djela prepoznaje bit džainističkog učenja, a to su; ispravna vjera, ispravno znanje i ispravno ponašanje. Ta je trijada postala poznata kao „tri dragulja džainizma“⁹⁷ Možda đaini nemaju jedinstveni sveti spis kao što hrišćani imaju Bibliju ili muslimani Kur'an, ali ne možemo nikako reći da nemaju vjerske knjige koje zapravo i dalje predstavljaju svetost književnosti đainske religije. Misterizno je to što su i tokom 20. stoljeća goleme zbirke đainske svete književnosti ostale u ekskluzivnom vlasništvu asketskih zajednica.

⁹⁷ Salter Emma: Sveti spisi, Religije svijeta (2009), str. 171-172.

4. 3. ULOGA ĐAINIZMA U VREMENU DRUŠTVENIH PROMJENA I GLOBALIZACIJE

Đainizam je i dalje i u 20. stoljeću veoma dinamična religija, jer prati promjene u društvu, ali i znanstvena i tehnološka dostignuća. Svakako da je napredak u štampi i izdavaštvu, ali i informatička tehnologija đainističku književnost učinila još više dostupnijom širokom krugu čitalaca. Modernizacija i đainiste obavezuje na ponovno promišljanje, jer suvremeni svijet ne samo što je izazovan i što prati promjene u društvu, on traži i prilagođavanje religije i tradicije izazovima novog vremena. Još je nekada *Kalpa Sutra*, važan đainistički spis, sastavljen nekoliko stoljeća prije uobičajne ere, sadržavao predviđanje da će đainizam nestati, samo da bi doživio oživljavanje 2.500 godina nakon vremena Velikog junaka-Mahavire. Dvadesiti vijek je upravo i pokazao period rasta đainizma širom svijeta. Upravo je ovo stoljeće doživjelo značajna istraživanja i publikacije indijskih i stranih naučnika o đainskoj historiji, religiji, kulturi, filozofiji, ali i prijevodima đainskih spisa na mnoge jezike. A, i najveći pečat povijesti svijeta su ostavili u doktrini ahimse-nenasilnog otpora „otac indijske nacije“ Mahatma Gandhi i protestantski crnački lider i nobelovac Martin Luter King. U ovom svijetu globalizacije, glavni simbol đaina otvoren dlan i dalje upozorava, da je mir najvažniji, doktrina ahimsa nas podsjeća da nasilje nikada nije riješenje. Teško je naći drugi primjer da jedna religija s manje sljedbenika od abrahamovskih religija postane svjetski poznata i utjecajna kao što je uspio đainizam. Dvadeseto stoljeće je uostalom i doživjelo prevođenje đainističkih spisa na jezike kao što su hindi, gudžarati i engleski, što je omogućilo laicima da prvi put imaju pristup tekstovima. Karakteristika druge polovine 20. stoljeća je i velika đainska migracija na Zapad, ona je jedan od faktora širenja đainske poruke širom svijeta. A, muški i ženski asketi, koji imaju vjerski autoritet igraju važnu ulogu, jer upravo oni ohrabruju laike da poštuju đainistički način života, te da grade hramove, upašraje i obrazovne institucije. Zatim, pojava velikih, veoma dobro planiranih gradova, koji imaju višespratnice sa svim sadržajima modernog života i bogatim naftom, zapadnoazijskim zemljama otvorila je puteve mnogim Indijcima, uključujući i đainiste da ostvare bogatstvo u poslu, profesijama i uslugama. Migracija u ove zemlje uključujući Saudijsku Arabiju, Oman, Muskat, Abu Dubai, Kuvajt itd., uglavnom se dogodila od ranih 1970-ih. Ove zemlje su ostvarile visoke profite u nafti, one su i potaknule kako vlade, tako i vladare da poduzmu različite razvojne aktivnosti uključujući izgradnju širokih puteva, obrazovnih institucija, bonica, trgovačkih centara, razvoj civilnog sadržaja i modernizaciju morskih luka. Stanovništvo se takođe značajno povećalo. Statistički nije poznat broj đaina koji i dalje žive u ovim muslimanskim zemljama. Ali se zna

da se veliki broj njih bavi medicinskom profesijom, kompjuterskom tehnologijom, inženjeringom, biznisom, ali i drugim profesijama. Procjenjuje se da samo u Ujedinjenim Arapskim Emiratima živi otprilike 500-600 džainskih porodica. Međutim, problem je što su društvene funkcije džaina koji žive u ovim zemljama, s obzirom na provođenje strogih islamskih zakona ipak ograničene. Jer, njima nije data dozvola da kupuju imovinu, ali ni da grade hramove ili institucije. Veoma aktivna je u Dubaiu „Jan Social Grup“. Mnogo džaina je danas, bez obzira gdje žive obrazovano, intelektualno iskusno. Asketi i dalje imaju veliki uticaj na iseljene džainiste. Neki su se suvremeni pokreti svjesno ili nesvjesno dotaknuli problema nedostatka asketa. *Terapanthi* džainizam, sljedbenici Chitrabhanua, Shrimada Rajachandre i Kanjija Swamija-svi oni imaju drugačije ustrojstvo, no s druge strane svaki je od njih primjer progresivnog, moderniziranog džainizma. U Indiji i inozemstvu ipak se počinju osnivati brojni neovisni istraživački centri u kojima se džainiste laike poučava džainizmu te se oživljava njihova predanost kroz pojašnjavanje doktriniranih razloga njihovih vjerskih običaja. Prvo džainističko sveučilište osnovano je 1970. godine u Landunu u Rajasthanu pod vodstvom Acharye Tulsija (1914.-1997.) *Savez džainističkih udruga Sjeverne Amerike* (JAINA) jedna je od nekoliko organizacija koja obrazovne materijale o džainizmu daje na raspolaganje internetu.⁹⁸ Pored muslimanskih zemalja, bilo je već krajem 19. stoljeća mnogo Indijaca koji su emigrirali i u istočnu Afriku. Do 1926. godine u Nairobiju je sagrađen džainistički hram. Još jedan hram je sagrađen u Mombasi 1963. godine. Gradnja hramova pokazuje rast vjerske zajednice i njezinu ekonomsku snagu. Međutim, tijekom 1960-ih i 1970-ih Indijce su progonili istočnoafrički politički režimi. Mnogi od njih pobjegli su u Veliku Britaniju i Sjevernu Ameriku gdje su dobili državljanstvo i trudili se uspostaviti identitet zajednice. Godine 1973. britanski džainisti iz kasti *shrimali* i *oshval* osnovali su udruženje kako bi otvorili centar za džainiste Leichteru, koji je prerastao u *Europen Jain Association* („Evropska udruga džainista“). Tijekom 1980-ih sagradili su hram u Leicesteru u kojem se nalaze oltari digambarskih i svetambarskih džainista, ali i oltari na kojima se mogu moliti sljedbenici Shrimada Rajachandre i Kanjija Swamija.⁹⁹ Zapravo je osnivanje džainskih centara, hramova, društava i udruženja rezultiralo organizacijom džainske zajednice u raznim

⁹⁸ Salter Emma: Džainizam u suvremenom svijetu, N.d. str. 187.

⁹⁹ Shrimad Rajachandra (1867.-1901.) bio je džainist laik i svetac iz Gujarata koji je, između ostalog, poučavao o važnosti odanosti mjerodavnom guru radi postizanja oslobođanja. Njegovi su se sljedbenici okrenuli duhovnim laicima umjesto asketima. Budući da guru laici ne moraju poštovati nikakva ograničavajuća pravila putovanja, pokret Shrimada Rajachandre lako se razvio u iseljeničku zajednicu.

Kanji Swami (1898.-1980.) također je bio iz Gujarata. Iniciran je kao sthanakvasi asket 1913. godine. Poslije se odrekao svog asketskog statusa kako bi postao digambarski laik iako se nikada nije ženio. Swami je privukao mnoštvo sljedbenika, a njegov se pokret smatra najuspješnijim u modernom džainizmu.

Ibid.

zemljama. Bilo je mnogo organizovanih đainističkih aktivnosti u SAD-u i Kanadi već od 1960-ih. Prvi đainistički centar osnovali su 1966. godine u New Yorku pokojni profesor Nerndha K. Sethi, profesor Duli Chand Jain, dr. Mahenera K. Pandya i dr. Surendra Singhvi. Gurudvey Chitraabanu, koji također spada u moderne vođe đaina poput Shrimanda Rajachandra i Kanji Swamia je došao u SAD i već 1971. osnovao Međunarodni centar za meditaciju đainizma u New Yorku. Acharya Sushil Kumar je došao u SAD 1975. sa nekoliko đainističkih monaha. Poznat je najviše po velikom đainističkom hramu koji je svečano otvoren 1991. godine, koji i dalje privlači hodočasnike iz cijelog svijeta, ali i po promoviranju mira i harmonije u cijeloj Indiji, jer je igrao ulogu mirotvorca oko sukobljenih vjerskih grupa. On je imao i viziju zemlje ujedinjene u potrazi za ahimsom, mirom i bratstvom. On je 1957. godine sazvao Svjetsku religijsku konferenciju na kojoj je bilo više od 1200 predstavnika iz 27 zemalja. Od te 1954. do 1994. godine Sushil Kamar je organizirao i predsjedavao na nekoliko svjetskih konferencija na kojima su prisustvovali i tadašnji predsjednici i premijeri Indije. Također je i dobio priznanje za svoj pionirski rad u oblasti zaštite životinja i životne sredine. Godine 1982. je inspirisao vođe osam nacija da na Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija podnesu memorandum kojim se zahtjeva mir kroz nenasilje. Te iste godine Međunarodna Mahavir Jain misija koju je on osnovao postala je povezana sa Ujedinjenim nacijama i koncept ahimse je usvojen na Sacred Eart Gatheringu kao osnovni princip za zaštitu svih oblika života. Poznat je i po osnivanju Odsjeka za đainističke studije na univerzitetu Kolumbija u New Yorku, ali i po đainskoj katedri koja je osnovana 1992. godine na Univerzitetu u Toronthu u Kanadi. Đainističke aktivnosti koje su karakteristične osobito za drugu polovinu 20. stoljeća su zapravo te koje su i dalje važne u pokušajima daljne globalizacije đainizma. Osobito su kulminirale tokom posljednje tri decenije, jer đainistička dijaspora širom svijeta je doživjela veću samosvjest tokom svog prebivališta u inostranstvu. Ako gledamo iz perspektive današnjice, itekako uviđamo koliko su zapravo đainske aktivnosti još u Sjevernoj Americi zahvaljujući isključivo koordinaciji i pravilnom usmjeravanju dalekovidnih đaina bile ključne za stvaranje krovne organizacije koja je poslije pružila pomoć u stvaranju više organizacija i promoviranju đainizma diljem svijeta. Pa tako je i svakako zasigurno osnivanje JAINA 1981. godine i održavanjem prve konvencije u Los Angelesu veliko dostignuće u pravcu globalizacije đainizma. Mnogo đainističkih naučnika poziva se zadnjih godina kako u Kanadu, SAD, tako i u zemlje Evrope zbog predavanja o đainističkim temama. A, svakako su i svjetske đainske konferencije u New Yorku, Londonu, Delhiji i Siddachalamu u SAD, ali i one regionalne međunarodne konferencije koje su održane u gradovima azijskog kontineta poput Bangoka i Singapura zaslužne za širenje informacija i

doktrine đaina na globalnoj osnovi. Zbog toga je i đainizam poznatiji ljudima savremenog svijeta. U 20. stoljeću djeluju i đainističke redovnice, ili kako ih zovu *maharajsahiba* (đainske časne sestre). Neke od njih se oblače u bijelu boju, jer ta boja označava čistoću i umiruje oči. One i ne kuhaju hranu, već svaki dan traže milostinju u susjednim kućama za svoju grupu sestara. One se zbog takvog načina života i izbora ne osjećaju loše, žrtvuju samo materijalističke stvari, ali nikako svoj san o pronalaženju mira. Đainske žene su tokom ovog stoljeća doživjele napredak u statusu i obrazovanju. Jer ima skoro dva i po puta više časnih sestara nego monaha. U hramovima i upashrayama posjećenost žena je veća od muškaraca. Veliki broj đainskih žena je steklo visoko obrazovanje, nalaze se praktično u svim profesijama i uprkos složenosti modernog života, zadržale su tradicionalne đainske vrijednosti i u porodici i zajednici. Neke đainističke redovnice prakticiraju đainizam čak i devetnaest godina. Jedna od njih je i Samani Charitra Prajna koja ističe da život bez duhovnosti i nema smisla. „Stupila sam u samostan kad mi je bilo osamnaest. Nisam postala redovnicom jer sam bila nesretna. Moji roditelji nisu samo sljedbenici džainističke vjere nego su njezine principe primjenjivali tijekom svojih života. Njihova predanost duhovnosti uveliko je utjecala i na mene. Nakon završetka školovanja u srednjoj školi, od roditelja sam zatražila saglasnost da stupim u školu za redovnice. Morala sam čekati nekoliko godina dok ih nisam uvjerila u svoju predanost duhovnom životu. U džainističkom centru za obuku nisam čitala samo svete njige nego i komparativne studije, filozofiju i učenja drugih religija. Titulu učiteljice stekla sam studirajući komparativnu religiju i filozofiju na Institutu Jain Vshwa Bhartija u Landunu u Rajhastanu. Nakon šest godina obuke moji su me duhovni gurui Acharya Tulsi i Acharya Mahaprajna inicirali u mjesecu kolovozu na okupljanje tisuću ljudi. Bila je to duboka duhovna svečanost“. Intervju završava sa riječima: „Vrlo sam sretna što sam cijeli život posvetila dobroj stvari i što sam sljedbenica poruke nenasilja i religije koja je usredotočena na dušu koja naglašava ljudske vrijednosti.“¹⁰⁰ Izmijenjene društvene vrijednosti tokom 20. stoljeća svakako da su utjecale i na postojeće tradicionalne đainističke običaje. Jer, većina đainistički sekti i ne dopušta da djeca budu inicirana u asketizam. Džainisti ponekad pokušavaju prikazati vrijednost svojih učenja u odnosu na trenutačna zbivanja u društvu, kao što je povezivanje vegeterijanstva sa zdravim načinom života ili nenasilja s kulturnom snošljivošću. L. M. Singvi je 1992. godine objavio djelo *The Jain Declaration on Natura* („Džainistički proglas o prirodi“) u kojem promiče dobrobiti džainizma korisne za zaštitu okoliša. Ti modernistički pogledi na njihova učenja nenasilja predstavljaju pozitivan predznak

¹⁰⁰ Samani Charita Prajna: Ja sam džainist, N. d. str. 185.

tradicionalnom značenju učenja, a takvim je pogledima sklono suvremeno društvo.¹⁰¹ U ovom stoljeću npr. neki monasi i časne sestre prekršili su svoje zavjete i otputovali na Zapad radi promocije đainizma, ali koristeći se automobilskim prijevozom. Ali, svakako da je bilo i učenjaka koji su itekako bili korisni đainima u inostranstvu u očuvanju kulture i tradicije. Druga polovina 20. stoljeća podrazumjeva i promovisanje đainskog načina života, ali i empirijsko obrazovanje, dobrobit zajednice, društvene reforme, renoviranje hramova, biblioteka i uspostavljanje drugih institucija socijalne zaštite kao što su kućne radinosti za žene. Naučni rad je svakako pomogao da se razbiju zablude o istoriji đaina među indijskim i stranim naučnicima. Zbog svog truda i napora đaini su se itekako istakli u mnogim poslovima, a i postigli su u ovom stoljeću visoke pozicije u politici i javnom životu.

I čini se da je Kurt Tietze iz Njemačke kada u svojoj monografiji „Zašto đainizam“ upravu kada piše: „Kroz djela odricanja i dubokog učenja velikih đainističkih svetaca u davnim prošlim vijekovima, religija poznata kao „đainizam“ pustila je korijenje i počela rasti i cvjetati“. A, po svoj prilici đainska zajednica će zbog tog očuvanja originalnosti i integriteta svog vjerovanja i izuzetno bogatog kulturnog naslijeđa cvjetati i tokom 21. stoljeća.

Slika skulpture prikazuje poruku đainizma: „Ahinsa Parmo Dharm“ (nenasilje je najviša vrlina ili religija).

Izvor: <https://www.worldatlas.com/articles/countries-with-the-largest-jain-populations.html>

¹⁰¹ Salter Emma: Džainizam u suvremenom svijetu, N. d, str. 186.

4.4. PARSIZAM (MAZDAIZAM) - VJERA U ODVAŽNOM UZMAKU

Malo koja vjera je utjecala na razvoj starogrčke filozofije, a s time i današnje nauke, kao parsizam. Poznatija je kao mazdaizam ili zoroastrizam. Postoje i autori koji smatraju da je ova dualistička religija starih Iranaca (Medejaca, Baktrijaca, Perzijanaca, Parta itd.) itekako uticala zbog duhovnosti Zaratustre i na abrahamovske religije. Čedomil Veljačić je ustanovio faze u ranom razvoju ove vjere:

- Prva i najranija faza počinje za polovine II milenija kada arijska konjička plemena provaljuju na teritoriju današnje Islamske Republike Iran. Sa sobom donose i svoju indoevropsku vjeru.
- Druga faza je vezana za život proroka Zoroastera (Zarathušu) koji je formirao nauku **mazda-yasnu** ili mazdizam osnovu zoroastrizma. To je period eskalacije državne moći Medije, a kasnije i Persije. Dualistički princip dobrog boga Ahura-Mazde i zlog boga Ahrimana je temeljno objašnjen u svetoj knjizi Parsa **Zend-Avesta**.
- Treća faza je najviši izraz iranske genijalnosti tog vremena, poznata kao meniheizam. Dobila je ime po Maniju, koji 242. g.n.e. počinje da propovjeda svoju nauku, koja profitabilnost nalazi i u Evropi srednjega vijeka u vidu hrišćanskih jeresi.

Islam će u velikom prodoru srušiti Persijsko carstvo Sasanida, a moćnu Iraklijevu Istočnu Rimsku imperiju svesti na Vizantijsko Carstvo.¹⁰² Po savjetu astrologa-sveštenika skupina zoroastrijanaca, pod pritiskom islama napušta svoj dom u sjevernoj Persiji i odlaze prema Divu, na obalama današnjeg Pakistana. Poslije dvadesetak godina, izlaze na more i poslije burne plovidbe, nastanjuju se u Sadžanu, na sjevernoj obali Indije 936. g. Mjesni vladar im dopušta naseljavanje pod uslovima; da moraju govoriti gudžarati jezikom, pridržavati se lokalnih ženidbenih običaja i muškarci ne smiju nositi oružje. Parsi su iznijeli svojih 16 šloka-izjava koji se odnose na njihovu vjeru i običaje. U toj zemlji grade i svoj Hram vatre. Pod hinduističkom vlašću Parsi su do 1297. g. kada je muslimanska vojska prodrla u Gudžarat. Godine 1465. muslimani vrše pritiske na Parse i ostale, ali uvjeti života nisu tako loši kao u Persiji. Evropski trgovci u 17. vijeku stvaraju u Bombaju trgovačku bazu. Daju manjinskim skupinama kao što su Parsi, određene privilegije. Parsi razvijaju trgovinu i 1850. g. već posjeduju polovicu otoka. Poslije 1857. kada uprava nad Indijom prelazi s istočnoindijske kompanije na britansku krunu i parlament, Indijcima su bila potrebna sredstva da bi utjecali na službenu politiku. Parsi se izdižu na važne položaje moći, ali su i uticajni u raznim fazama borbe Indijskog nacionalnog kongresa za nezavisnost. Ako izuzmemo Jevreje, Parsi su

¹⁰² Veljačić Čedomil (1958.): Filozofija istočnih naroda, knjiga II, Matica hrvatska, Zagreb, Iran, Islam, Kina, Japan i odabrani tekstovi, str. 9-35.

najobrazovanija vjerska zajednica svijeta. Parsi su gotovo 100 % pismeni, a čak 70 % njih ima diplomu. Za razliku od Parsa, mazdaisti u Indiji nažalost nemaju jednake prilike za obrazovanje, odnosno izvrsnost u svojim karijerama. Međutim, globalno je materijalno stanje ove zajednice vrlo dobro, a njihova su obrazovna dostignuća dojmlija i pohvalana. Jedina tri Indijca izabrana od engleskih birača u Donji dom u Westminsteru bili su Parsi. Parsi su vodili i posjedovali veliki dio indijske trgovine, banke, tekstilnu industriju. U 20. vijeku parski posjed postaje sve manji, jer i druge zajednice preuzimaju svoj udio u bogatstvu. Parsi, veoma poštovana i visoko obrazovana buržoazija, nakon II svjetskog rata opada. Razlog opadanja zajednice je zbog sveg manjeg broja rođenih. Parsi su se tokom 20. vijeka raspršili na sve strane svijeta. danas ih ima u Pakistanu (Karači), Istočnoj Africi, Britaniji (kolonija u Londonu), Kanadi (Toronto, Montreal i British Columbia), te u SAD (uglavnom u New Yorku, Washingtonu i Kaliforniji). Manjina vjernika (oko 17 000) je u Iranu, gdje su tolerirana vjerska skupina. Iako se muškarci čine dominantnim patrijarsima obitelji, žene imaju veći utjecaj i moć unutar obiteljske strukture. Ne samo da su u današnjem svijetu obrazovane i usredotočene na karijeru, nego se i u mnogim vidovima uspješno nose sa svojim muškim konkurentima. U većini parskih domaćinstava žene odlaze na posao i sudjeluju u odgoju djece. Parsi u Indiji i mazdaisti u Iranu imaju humanitarne organizacije unutar zajednice, poznate pod nazivima Panchayat ili Anjuman. Te organizacije djeluju kao vrhovi zajednica gdje god žive njihova braća po vjeri. Često pomažu pri izgradnji domova ili nude novčanu pomoć onima kojima je potrebna za obrazovanje, medicinsku skrb ili izbjegavanje siromaštva. Treba iskreno reći da se sljedbenike mazdaizma potiče na zarađivanje novca, ali im se zatim nameće i obveza velikodušnog doniranja. Promoviranje milosti središnje je načelo vjere te je ključno za dobrobit duše u zagrobnome svijetu. Mazdaizam se odriče redovništva, posta, celibata, asketizma i svih drugih oblika odricanja koji utječu na materijalnu dobrobit čovjeka. Duhovnost se postiže potvrđivanjem svega dobrog i blagotvornog na ovome svijetu, a što ne predstavlja zapreku ili zatvor za dušu. U jezgri sustava vrijednosti unutar mazdaizma nalazi se dualizam, koji pretpostavlja kako Laž nikada ne može biti dobra i kako nešto što je u biti dobro nikada ne može biti pretvoreno u laž. Mazdaistička se djeca od malih nogu uče kako prepoznati tu stvarnost i kako je njihov um natopljen zakonima o čistoći i čestitosti. Primjerice, dijete se ne potiče da hoda bosonogo, jer se prljavština smatra manifestacijom zla. Ortodoksni sljedbenik mazdaizma nikada neće piti ili jesti iz tuđe neoprane čaše ili posude, jer se taj čin smatra prljavim i obredno nečistim. Nadalje, ortodoksni sljedbenik mazdaizma neće kupati u kadi, jer se to smatra namakanjem u vlastitoj prljavštini. U skladu s time, urednost se smatra dijelom Ohrmazdovog (Ahura Mazda) svijeta, dok su neurednost i kaos odlika

Ahrimana (Angra Mainyu). Obred inicijacije-**naudote**, se prevodi na djeci od 9 godina. Osnovna ideja obreda je da dijete svojevolumno izabere hoće li postati pripadnikom božije vojske. Naudote nije sakrament, koji daje milost, nego inicijacija u odgovornosti prema vjeri. Sam obred sadrži prvo javno stavljanje znakova religije - svete košulje i užeta. Košulja (*sudreh*) simbol čistoće je od pamuka. Nosi se na goljoj koži. Uže od janjeće vune (*kusti*), odvezuje se i vezuje svakog dana 5 puta uz tradicionalne molitve. Vjernik njime odbija zlo, i spušta glavu uz znak poštovanja prema Bogu. Sljedbenici mazdaizma sveti *sudreh* i *kusti* nose tijekom cijelog života, jer se vjeruje kako njihovim nošenjem mazdaist ostvaruje jedinstveni identitet te ujedno dobiva određenu razinu duhovne zaštite u fizičkom svijetu. Brak se smatra ispravnim činom koji veseli čak i samu zemlju. Svi se sljedbenici mazdaizma, uključujući i pripadnike svećenstva, potiču na brak; savjet samog Zaratustre, upućen i mladenki i mladoženji, glasio je: „Brak se treba temeljiti na Istini, jer će činiti dobro i jednome i drugome“ (Yasna 53:5). Bračni savez smatra se istovremeno i ugovorom i sakramentom koji, kada se potvrdi obredom vjenčanja prema pravilima mazdaizma, ujedinjuje par u materijalnom i duhovnom svijetu. Pogrebni običaji, smatraju zoroastrijci, je privremena pobjeda zla. Tijelo se odnosi što je prije moguće na odvojeno mjesto. Oprano je i obučeno u čistu staru odjeću. Sahrana se obavlja istog dana kada je čovjek umro. Nakon molitvi, kada rodbina posljednji put gleda mrtvog, nosači odnose tijelo u **dakhmu-toranj šutnje**. Dakhma je okrugla građevina, s visokim zidovima, koje onemogućavaju ljudima da vide unutra i uđu. Udaljena je od grada i na brdu. Toranj je otvoren prema nebu; tu se s leša skida odjeća, da bi lešinari mogli proždirati meso. Lešinaru je potrebno pola sata da rastrga tijelo. Za to vrijeme rodbina moli u obližnjoj zgradi. Kada se vrata kući, peru se i 3 dana obavljaju dodatne ceremonije Trećeg dana daju novčani dar u dobrotvorne svrhe. Kad kosti izbljede bacaju se u zemlju. Zemlja, voda, zrak i vatra su svetinje Parsa. Muslimanske džezaze, hrišćanske sahrane su za Parse oskrnavljenje. Groblja smatraju morbidnima. Kremacije koje provode hinduisti su također oskrnavljenje vatre. Lešinar je božiji dar čovjeku. Vatra je središte zoroastrijskih obreda. Umjesto rukom načinjenih kipova, zoroastrijci slave božansku tvorevinu ikonu vatre. Prostorija u hramu je jednostavna. Prije ulaska u hram se pere i moli. Sveta vatra gori u velikoj posudi. Vjernik prilazi vatri i stavlja drvo na vatru kao dar. Zatim uzima malo pepela, iz velike kašike koju je ostavio sveštenik. U hramovima vatre postoji veliki osjećaj za sveto. Umjetna svjetla ne smiju goriti. Ljepota je u molitvama i nadahnuću pri posjeti hrama. Jednostavnost i ljepota njenih ideala, kao i odvažnost njezinih sljedbenika, je ono što je

održalo najstariju svjetsku proročku religiju 3500 godina. Iako sljedbenika parsizma je malen broj to je živa vjera u odvažnom uzroku.¹⁰³ Koliko god religija ostala neotuđivim sastojkom svake kulture u povijesti ljudskog roda, ona nije imuna na društvene promjene suvremenog svijeta. Nijedna religija, pa ni parsizam nije iznimka u globalnom fenomenu. I mazdaizam se s procesom globalizacije promjenio u odnosu što je nakada davno bio ranije. Tehnološka revolucija dodatno je potkopala autoritet svećenstva, jer laici promiču ono što oni smatraju mazdaizmom. Nadalje, religija gubi svoju svetost izazivanjem nedodirljivosti obreda i teološkog razumijevanja vjere. Kao posljedica toga javile su se mnoge religijske kontraverze unutar zajednice. Međutim, vjerski običaji u Indiji ostali su uglavnom nepromijenjeni, iako se zbog manjka svećenika svećenstvo ne može nositi sa sve snažnijim zahtjevom da se laicima omogući održavanje obreda. Jedna od tradicija mazdaizma u Iranu-hodočašće u šest važnih svetišta (*pir*) na području provincije Yazd-zapravo sve više jača. Na taj način brojni sljedbenici mazdaizma za vrijeme hodočašća dolaze u društveni kontakt na obiteljskoj razini. Vrlo su popularni i zajednički objedi (*gahambar*), kao i mnoge svečanosti. Nažalost, važni unutrašnji vjerski običaji, gotovo su potpuno nestali zbog raspada obredne tradicije u kombinaciji sa značajnim nedostatkom uvježbanih svećenika. S iskustvenog stajališta duhovnosti mazdaizma među mlađom generacijom koja živi u Iranu, to je dovelo do kvalitativnog gubitka. Oni su, naime, upoznati sa Zaratustrinim pripovjedanjem koje je odvojeno od obrednog, predanog života u vjeri. Međutim, posljednjih su godina Parsi iz svih krajeva svijeta počeli dolaziti na hodočašće u Iran kako bi iskusili svoje korijene i naslijeđe kroz ponovnu potvrdu svoje vjere. Time je ojačana veza Parsa u dijaspori i ruralnih mazdaističkih zajednica u Iranu, koje su uvijek pružale toplinu i dobrodošlicu svim hodočasnicima koji bi ih posjećivali u duhu vjere.¹⁰⁴ Parsi su ako posmatramo povjesno analogno izloženi promjenama još s dolaskom Britanaca u Indiju. S njihovim dolaskom oni prihvataju i britanski način života, a s njim svakako da su i prihvatili promjenu svog dotada izoliranog načina života kojeg su se pridržavali stoljećima. Pa nije ni čudno što su Parsi sredinom 20. stoljeća znali citirati Bibliju i pjevati crkvene pjesme mnogo tečnije od citiranja svojih tekstova. Uostalom tokom tog istog vijeka mnogi sljedbenici mazdaizma naseljavaju razne krajeve svijeta. Ova religija na prijelazu 21. stoljeća se otkriva u Oceaniji i na Bliskom istoku. Uspjeh mazdaista je što i dalje kod mlađih generacija održavaju zanimanje za proučavanje načela, običaja i kulturnog naslijeđa zoroastrizma.

¹⁰³ Hinnels, J. R. Zoroastrizam, Zoroastrizam, Mitologija ilustrirana enciklopedija, str. 40-47.

Mistre Khojeste: Obitelj i društvo, Religije svijeta, N.d. str. 451-453.

Hinnels John: Odvažnost i vjera, Parsi, Religije svijeta, str. 221-225.

¹⁰⁴ Mistree Khojeste: Mazdaizam u savremenom svijetu, N.d. str. 264.

4. 5. SIKIZAM-VJERA GURUA

U 16. vijeku kako u Evropi tako i u Indiji, poput kakvog dramatičnog preokreta, javljaju se pokreti vjerskog preporoda i reformi. Sekte su više karakteristične za društvo hindusa. Njih obično prevodi neki vjerski reformator, koji je često i mistik i pjesnik. Islamska kultura i religija ostavila je pečat, na tim sektama. Poznatiji vjerski reformatori su: Kabir (1440.-1518.), Namder (r. 1470), Nanak, Čaitanija (1485.-1533.), Tulasi Dasa (1532.-1620.), Raj Dasa i Dadu (1544.-1603.). Većina njih je iz sjeverne Indije, oblasti koja je bila pod kulturnim utjecajem Delhijskog-muslimanskog sultanata. Kraljevina Vidžanagar (1330-1565), koja je obuhvatala oblast južne Indije, smatrala se braniocem hinduizma. Već tada većina hinduističkih seljaka, sjevera, prelazila je na islam, a mješani brakovi muslimana i Hinduistkinja su bili uobičajni. Da je hinduizam imao utjecaja na islam najbolje pokazuje primjer **Akbara (1543-1605.)**, trećeg mogulskog cara. Sa stanovišta upražnjavanja vjere do kraja je ostao vjeran islamu, ali njegova bespredrasudna priroda učinila ga je kod drugih nevjernikom. Muslimanski teolozi ga u svakom slučaju nisu voljeli, možda zato što je bio oženjen hinduističkom princezom. Akbar je, u suštini, želio bolje hinduističko-muslimanske odnose. Islam je imao utjecaja na religioznu misao Indije preko mistika-sufija. Sredinom 15. vijeka bilo je preko 12 sufijskih redova u Indiji. Najznačajniji od njih se zvao čistija. Između učenja bhakti-hinduizma, čiji je propovjednik bio Kabir, i sufija bilo je nekih dodirnih tačaka. Dakle, među tim silnim sektama nastalim u 16. vijeku izdvojila se svojom osobitošću zajednica sikha.¹⁰⁵ Hinduska riječ sikh, vodi porijeklo iz jezika palija, od riječi sikkha, na sanskritu sisiya, i znači učenik.¹⁰⁶ Zapravo su sikhi učenici svog osnivača **Guru Babe Nanaka i sljedbenici učenja 10 gurua**. Gurui su preuzeti iz hinduizma, a doprinosu islamu u sikhizmu sveo se na isticanje monoteizma i odbacivanje obožavanja idola i sistema kasta.¹⁰⁷ Guru Nanak se rodio 1469.g. u zaseoku Talwandi, u periodu vladavine Sjevernom Indijom

¹⁰⁵ Ling Trevor, N.d., str. 387, 390.

Singh. K., Sikizam, Enciklopedija živih religija, str. 631-632.

¹⁰⁶ Eljade Mirča, N. d, str. 168.

¹⁰⁷ **ORTODOKSNI GURUI SIKHA**

Nanak	1469-1539
Angad	1504-1552
Amar Das	1579 -1574
Ram Das	1534-1581
Ardžan	1563-1606
Har Govinda	1595-1644
Har Rai	1630-1661
Har Krišan	1656-1664
Tegh Bahadur	1621-1675
Govind Singh	1666-1678

Izvornik: Religije svijeta, str. 202.

avganistanske dinastije Lodhi. Toj državi će smrtnu ranu zadati upad vojske Timur-lenka 1398.g. i pretvoriti je u beznačajnu kraljevinu. U takvim nesigurnim vremenima će živjeti i prvi guru. Oženio se s 12 godina i predano radio kao računovođa, ali je oduvijek pokazivao zanimanje za duhovnim traganjem. Predavanje Sikha opisuje kako je jednog dana kupajući se u rijeci Bein ugledao božije lice. Bilo je to 1499. g. kada mu je i povjerena buduća misija. Kući se vratio četvrtog dana, a njegove riječi su bile: „Nema hinduista i muslimana!“ Doktrina prvog gurua se može tumačiti kao reforma hinduizma. Protivio se henoteizmu i podjeli na kaste. Predložio je monoteizam, na koji ga je inspirisao islam. Nanakov Bog je **niranka**-bez oblića, i ne može se opisati. Riječ koju, danas Sikhi koriste za njega je **Wahi guru**. To je uzvik u slavu Bogu, poput muslimanskog Subhan Allah-Slavljen Alah. Sikhi su od hinduizma naslijedili doktrinu mayee-kosmičke iluzije, reinkarnaciju i nirvanu. Ali, Nanak nije izjednačio gurua s Bogom. Guru je taj koji čuva čovjeka od stranputice. Nanak je stalno sebe nazivao Božijom slugom-**dhadi**. Pored samodiscipline duha, on je zagovarao slušanje himni. Danas se neki Sikhi izražavaju čitajući svete tekstove. Poznati su kao granthi ili ragi-pjevači himni. Nanak je odbacio hodočašća i vjerovanje u sveta mjesta. Smatrao je da Sikh mora postati vlastiti sveštenik. Umro je u septembru 1529. g.¹⁰⁸ Nanak sa sobom ostavlja nasljednika. Guru Angad (vladao 1538-1522) stvorio je novo pismo, pri čijem se sastavljanju koristio pendžabi alfabetom, poznato kao guruukui- iz gurovih usta. Pomoću njega zapisao je Nanakove himne, kojima je dodao nekoliko svojih. Amar Das, ostao je, kao guru, u sjećanju po tome što je Sikhe organizovao u 22 opštine-**mandi**. Njegov nasljednik Ram Das (vladao 1574-1581.), iskopao je jezero Amritsar, nakon što mu je vladar Akbar dodijelio zemlju da utemelji Armitstar- grad. Iz poštovanja prema ovome guruu Sikkhi pri ulazu u Zlatni hram govore: „veliki je grad gurua Ram Dasa!“. U vrijeme gurua Ardžana (vladao 1581-1606) Sikhi su dobili posebni vjerski identitet. Izgradivši Harimandur i otvorivši ga za sve ljude, pretvara ga u hodočasničko središte. Sva 4 njegova ulaza, upravo simbolišu otvorenost i negaciju društvenih klasa. Ardžana je sastavio kanon Sikha **Grand Sahib**-svetu knjigu. U njemu se nalaze: njegove i himne drugih gurua; Japađi-sveta molitva, koju je sastavio Nanak; te pjesma pretača-hinduističkih i muslimanskih svetaca, među kojima je i Kabir. Zahvaljujući trgovačkim vezama sa Avganistanom, Persijom i Turskom Ardžan je Amritsar pretvorio u važnu prometnicu. To je pogubno bilo za njega jer se upetljao u muslimansku politiku. Carskom naredbom bačen je u tamnicu. Poslije okrutnog mučenja, pušten je da bi se kao, kako je obećao udavio u rijeci Ravi. Njegova sudbina će stvoriti nepromostivi jaz između

¹⁰⁸ Singh. K., Nanakovo učenje, Enciklopedija živih religija, str. 634.

Sikha i muslimana i okončati pacifističku fazu povijesti sikizma. Poslije smrti svog sina Har Govinda (vladao 1606-1644.), određuje za nasljednika, i opasuje ga s dva mača, koji simbolišu duhovnu i svjetovnu vlast. Ovaj guru je postavio temelje militarističke armije Sikha, formiranjem dvije vojne jedinice: odreda pješadije i odreda konjice. Njega naslijeđuje unuk Hari Rai (vladao 1644-1661), a ovog sin Har Krišan (vladao 1661-1664.), određuje. zbog rane smrti Krišana zamjenjuje Tegh Bahadur (vladao 1664-1675), koji je kao i Har Rai, više pobožan čovjek nego vojnik. Kada je mogulski sultan Aurangzeb počeo uništavati hramove i tlačiti Sikhe, pozvan je iz Bengala u borbu. Poslije poraza odveden je u Delhi gdje mu je 11. XI 1675.g. odrubljena glava. Sikhi formiraju nanovo armiju pod guruom Govinda Rai Singhom (vladao 1675- 1708), koji na dan pendžapske Nove godine osniva i bratstvo Sikha-**Khalsa**. Od svih Sikha zatražio je da nose 5 simbola „K“-ova, kao dokaz odanosti zajednici. To su: **keš**-neošišana kosa kao simbol duhovnosti; **kangha**-češalj u kosi simbol reda, discipline i čistoće; **kirpan**- bodež simbolizira dostojanstvo, hrabrost i samopožrtvanost; **kara**-čelična narukvica, simbolizira jedinstvo Sa Bogom; i **kaccha**-kratke hlače, vrsta dojnog rublja koja ukazuje na skromnost i suzdržljivost.¹⁰⁹ Sikhi koji su pristupili bratstvu Khalsa nazvani su sahadhari-spori, a oni koji su ušli u bratstvo a kasnije se odrekli kose i brade smatrani su otpadnicima-**patit**. Govinda Sing vodio je nekoliko uspješnih ratova, međutim, oduprijeti se nije mogao nadmoćnijoj mogulskoj sili. Sva četiri sina je izgubio, a smrt ga je sustigla od ruku dvojice plaćenih ubica 7. X 1708. g. Predanje kaže da je s njima ukinuta institucija gurua. **Adi Granth**-izvorna i prava knjiga sastavljena je u njegovu čast, kao živo otjelotvorenje desetorice gurua. Ta knjiga sadrži Japađi Govinda Sigha, Akah Ustat-Pohvalu Stvoritelju, himne koje su posvećene Svetom maču- simbolu božije blagodatne snage i Divnu dramu-stihovanu historiju desetorice gurua.¹¹⁰ Uobičajno je da se *Adi Granth* iz poštovanja naziva *Sri Guru Granth Sahib*, čime se daje naslutiti priznavanje vjere u sveti spis kao u gurua. Riječi *Sri* („Gospodin“) i *Sahib* („Gospod“) počasne su titule koje označavaju najveći autoritet u skladu sa svetim spisima. *Adi Granth* počinje s osnovnim načelom (*Mul Mantra*) kojom se potvrđuju temeljne postavke sikizma. Počinje izrazom *Ek Onkar* („jedan Bog“), koji označuje jedinstvo i jedinstvenost Boga. Dakle, *Mul Mantra* potvrđuje da je Vrhovno biće, odnosno Bog „Jedan bez drugog“. Sadržajno se *Adi Granth* iz poštovanja naziva *bani* („glas“) i *gurbani* („riječ gurua“). Postupak poistovjećenja banija s guruom (*God*) započeo je guru Nanak, a nastavili su ga njegovi nasljednici. Na primjer, treći je guru Amar Das

¹⁰⁹ Čovječanstvo u potrazi..., str. 100-101.

¹¹⁰ Singh. K., *Devet Gurua*, Enciklopedija živih religija, str. 633-634.
Mirča Elijade, N.d., str. 170.

proglasio: „ Volite guruov bani. On je naša potpora gdje god da jesmo, priopćio ge je sam Stvoriotelj“ (*Adi Granth*, 982. stih). Slično tomu, četvrti je guru Ram Das rekao: „ *Bani* je guru, a guru je bani, a nektar (*amrit*) natapa sve duše.. „ (*Adi Granth*, 982. stih). Djelo završav pjesmom *Mundavani* („Tuljan“) gurua Arjana, koja sažima bit sikhijske vjere: „ *U plitci se nalaze tri stvari: istina, zadovoljstvo i mudrost, baš kao i nektar Božjeg Imena* (*amrit-nam*), potpora svega.“¹¹¹ Guru Granth sadrži duhovnu poeziju a Dasam Granth je zbirka desetog gurua Gobinda Singha i drugih pjesnika. Djela je sabrao Mani Singh nakon smrti Gobinda Singha, a dovršeno je 1734. godine. *Dasam Granth* ne nalazi se u svim *gurdwarama*, već samo u dvije povijesne- Hazoor Sahibu i Patna Sahibu, popularno nazvanima *Takhat* („Prijestolje Besmrtnog bića“). To su dva od pet središta hramskih autoriteta sikhijskog društva.¹¹² Sikhi su za sobom ostavili Gurdwari povelju nastalu 1925.g. Tradicija govori da je Khalsa moćna i snažna u odbrani vjeri, a umrijeti u borbi za cilj znači steći mjesto u raju. Teško je procjeniti broj članova Khalse, ali je evidentno da je njihov broj rastao tokom 17. i 18. vijeka, kada se Sikhi šire između rijeke Inda i Jamure. Dječaci i djevojčice u dobi od 14 godina sistemom inicijacije ulaze u puno članstvo Khalse. Obred se obavlja nakon pjevanja molitvi, a zatim se inicirani kandidati prskaju otopinom šećera u vodi, po glavi i očima. Zatim se upućuju u pravila članstva, u vjernost i moralno ponašanje. Moraju izbjegavati blud i duhan. Sikhski hram-gurdawara je zapravo mjesto gdje se nalazi sveta knjiga, pred kojom Sikhi klanjaju. I svadbeni običaji su vezani za obilaženje bračnog para oko knjige. Dvadeseto stoljeće je svjedok širenja Sikha izvan Pendžaba. Krajem 60-tih godina događaju se i značajne promjene u skupinama Sikha u dijaspori. Godine 1960. u Britaniji je osnovano Misionarsko društvo Sikha, u Kanadi Sikhski istraživački centar. Vjera Sikha ne poriče postojanje istine u drugim vjerama, a njena je briga da Sikhi budu predani Bogu. Obilježje Sikha su živopisni turbani, koje su građani Sarajeva primjetili u proteklom ratu u jedinicama UN. Zapravo, turban je i dalje jedan od najmoćnijih simbola sikhskog identita, poznatiji kao dastaar. Ali, koliko god mi danas turbani vezali za sike, upotreba turbana bila je i ranije rasprostranjena u povjesti, od Indije, Bliskog istoka, Evrope i Afrike. Praktično, tkanina omotana oko glave služila je za zaštitu od sunca, kiše i hladnoće. Turban se tretirao kao danas kapa ili šešir. Turban je evoluirao da bi postao prepoznat kao simbol dostojanstva, samopoštovanja i autoriteta, ali i izraz nečije ličnosti i statusa. Mrlja na turbanu bila je pokazatelj lošeg karaktera. Tako je npr. vrijeđanje turbana smatrano nepodnošljivom uvredom za nečiju ličnost. U Bibliji, prorok Isaija kaže: ' Kada Bog oduzme turban, on oduzima dostojanstvo

¹¹¹ Sewa Singh Kalsi: Sveti spisi, Religije svijeta, (2009)., Mozaik knjiga, Grupa Mladinska, str. 222-223.

¹¹² Ibid. str. 223.

čovjeka'. Sikhi opet imaju svoje mišljenje, vezano za ovaj simbol. Njegovo obaranje je uvreda na religijskoj osnovi.¹¹³ Različite boje, stilovi i dodaci bi odražavali važnost onoga ko ih nosi. Turbani se danas i kod Sikha mogu naći u različitim bojama i dezenima, međutim postoje tri najčešće nošene boje, a to su: bijela, tamno plava i šafran narandžasta. Tako plavi turban obilježava prostranstvo neba i predrasuda, bijeli turban obilježava pobožnu i uzornu osobu, a crni turban je podsjetnik na britansko proganjanje Sikha 1919. g. Druge su boje stvar ukusa. Ali, svakako i dalje je vrlo važan događaj u životu dječaka Sikha kada počne vezivati turban. U porodici Sikha ova ceremonija se obično održava kada dječak ima između 11 i 16 godina. Obično se održava u Gurudwari prije Guru Granth Sahiba i nakon Ardasa. Zove se Dastar Bandi. Tada porodica dječaka poziva bliske prijatelje i rođake da proslave tu priliku. Taj običaj kod Sikha da nose brade i turbane, prepoznaje se danas i kao znak religijske, a i nacionalne pripadnosti. Sikhi imaju svoj Nanakshahi kalendar, koji je solarni, a koriste ga sljedbenici sikhizma za izračunavanje datuma za vjerske, kulturne, a ponekad i za njihove administrativne događaje. Zasnovan je na „Barah Maha“, prevedenom kao „dvanaest mjeseci“ i kreiran od strane Gurua. Njihova kalendarska godina započinje godinom rođenja gurua Nanaka (1469.), a Nova godina počinje 14. marta po gregorijanskom kalendaru. Tako npr. godina koja odgovara 2022-2023, kršćanske ere je **554.** godina nanakshahija. Ovaj kalendar nema sveopću podršku među Sikima, ali zajednici Sikha je bitan, jer se njime reaffirmira neovisnost vjere Sikha od hinduizma i islama. Stvorio ga je Pal Singh Purewal kako bi utvrdio fiksne datume za promatranje važnih komemorativnih događaja Sikha povezanih s poviješću Sikh guru koji se dogodio u drevnom Pendžabu (Sjeverna Indija) uključujući:

- Rođenje (**prakaš**-manifestacija svjetlosti)
- Inauguracija kao Guru (*guru gadaee*-ustoličenje)
- Mučeništvo ili smrt (**jyoti jot**-spajanje manifestnog svjetla u božansko svjetlo).

Prije upotrebe Nanakshahi kalendara, datum na koji bi se obilježavao komemorativni događaj Sikha odgovarao je solarnom kalendaru koji se temeljio na lunarnim ciklusima koji su se mjenjali sa svakom sljedećom godinom The *Shiromani Gurdwara Prabhandak odbor* (SGPC), vladajući ured sikhizma koji se nalazi u Punjabu, usvojio je Nanakshahi kalendar 1988. godine, naloživši njegovu upotrebu i potaknuvši kontraverze među Sikhima naviknutih na tradiciju. Imena Nanakshahi mjeseci odgovaraju onima u hvalospjevima koji se pojavljuju mnogo puta u cijelom Svetom pismu Guru Grant Sahib.¹¹⁴ Sikhi imaju i svoje praznike, slave i mnogo festivala tokom godine. Jer i sikhske prakse unutar religije uključuju molitvu,

¹¹³ Cvitković Ivan, (2010, Sarajevo), Religije suvremenog svijeta, str. 278.

¹¹⁴ <https://hr.ndu.ac/sikhism-calendar>

meditaciju, ceremonije, festivale i hodočašće. Tako npr. jedna od popularnih tradicionalnih indijskih svetkovina je Diwali, poznatiji kao festival svjetla. Ovaj festival širom Indije slave i Hindusi i Sikhi. Obično se slavi krajem oktobra ili u novembru i traje pet dana. Potječe od povratka Gospoda Rame iz progonstva. Hinduisti osvjetljavaju svoje domove i hramove te s obitelji i prijateljima razmjenjuju slatkiše. Svetkovina za sikhe ima drugo značenje. Povezuje se s oslobođenjem šestog gurua Hara Gobinda iz tvrđave Gwalior, u koju ga je zatočio mogulski vladar Jahangir. Prema tradiciji sikhizma, gurua Hara Gobinda zatočio je vladar Jahangir u tvrđavi Gwalior pod optužbom da je organizirao veliku vojsku da se bori protiv njegove vladavine. U toj tvrđavi već su bila zatočena 52 hinduistička princa. Nakon nekoliko godina, vlasti su naredile guruovo oslobođenje, ali je on odbio otići sve dok ne oslobode i ostale prinčeve. Vladar se složio s njegovim zahtjevom i rekao da će osloboditi toliko prinčeva koliko ih može izići držeći se za guruovu odjeću i ruke. Pošto je čuo taj uvjet, guru je naručio posebnu halju s mnogo vrpca tkanine te su na taj način sva pedeset i dvojica prinčeva izašla iz tvrđave. Zbog toga je postao popularan *Bandi Chhad* („izbavitelj zarobljenika“). Guruov dolazak u Amritsar njegovi su sljedbenici proslavili osvjetljavanjem cijelog grada. Danas se posebni obredi Diwalija održavaju u *gurdwarama* označavajući oslobađanje Hara Gobinda i potvrđujući identitet sikhizma. Gurdwara i privatne kuće se ukrašavaju svijećama i priređuju se vatrometi.¹¹⁵ Na ovaj blagdan četvrti guru Das udario je temelje Amritsara, tako da se i ovaj događaj obilježava (u današnje vrijeme, na Zlatnom u Amritsaru gori stotine sijalica za vrijeme blagdana Divali).¹¹⁶ Diwali je važan za Sikhe, jer ih podsjeća na slobodu izražavanja vjerskih uvjerenja, na ovaj praznik oni se i sjećaju i snage i hrabrosti Sikha koji su bili spremni da se zauzmu za svoju vjeru u vremenima progona u prošlosti, ali ih i podsjeća koliko je bitno da se sjete jedinstva čovječanstva i važnosti pravednog tretmana za sve ljude. Možda i najvažniji festival, jer je prvi i na početku je Nove godine jeste Baisakhi ili Vaisakhi. On se održava 13. ili 14. aprila svake godine. To je dan za proslavu 1699. godine, jer je tada sikhizam rođen kao kolektivna vjera. Tako se npr. ove 2022. godine Vaisakhi održao u četvrtak 14. aprila. Svetkovina Baisakhi je od posebne važnosti za sikhe, jer se tada slavi rođendan Khalse. Tada je Guru Gobind inicirao prvih pet sljedbenika Khalse. Priča kaže da je na festivalu izašao iz šatora noseći mač i rekao da svaki Sikh spreman da da život za svoju vjeru treba da uđe u šator. Pet ljudi je nestalo u šatoru, a Guru je izašao-sam-sa krvlju na svom maču. Ovo je zabrinulo publiku. Tako je petorica muškaraca tada izašlo iz šatora neozlijeđena i sa turbanima. Postali su poznati kao Panj Piare ili 'Voljena

¹¹⁵ Sewa Sing Kalsi. Obitelj i društvo, Religije svijeta (2009)., Mozaik knjiga, Grupa Mladinska, str. 232.

¹¹⁶ Cvitković Ivan, N. d., str. 280.

petorica'- i trebali su biti prvi članovi Khalse. Krstio ih je Guru, koji ih je poškopio Amritom, što je sikhška riječ za svetu vodu. Također je izgovarao molitve. Ovaj ritual je postao osnova ceremonije krštenja Sikha.¹¹⁷ Ima trojako značenje: religijsko okupljanje na zajedničku molitvu, to je i festival sjećanja (u povjesnom smislu), ali i veliki trgovački sajam stoke.¹¹⁸ U Punjabu poljoprivrednici počinju sa žetvom pšenice nakon slavljenja Baisakhija. Osim vjerskih sloboda, organizira se mnoštvo kulturnih događanja, kao što su *kabadi*, nogometne i hokejaške utakmice te natjecanje u hrvanju. Tradicionalni ples *Bhangra* vrhunac je proslava. Tada se plesači oblače u šarene nošnje Punjaba.¹¹⁹ *Hola Mohalla* je festival sikhha koji se proslavlja u mjesecu martu (prvog u lunarnom mjesecu Chet), povjesno se podudara s tradicionalnom hinduističkom svetkovinom Holi. Naziv *Hola* potječe od hinduističke svetkovine Holi, a koja se slavi pjevanjem vjernika, plesom i bacanjem boja na ljude bez obzira na kastu, spol i društveni položaj. Guru Gobind Singh je taj koji je učinio *Hola Mohallu* drugačijom od hinduističke svetkovine Holi, za vrijeme ovog festivala sikhi imaju priliku da pokazuju svoje borilačke vještine u simuliranim bitkama. *Hola* je muški oblik Holi koji zvuči ženskog roda. Riječ „*Mohalla*“ je izvedena iz arapskog korijena *hal*, a znači spuštanje, a ova riječ na pandžapskom jeziku podrazumjeva organiziranu povorku u obliku vojne kolone. A, zajedno riječi „*Hola Mohalla*“ označavaju „lažne borba“. Tokom ovog festivala, povorke se organizuju u obliku vojnih kolona u pratnji ratnih bubnjeva i zastanovoša i idu do određenog mjesta ili se kreću u stanju od jedne gurdware u drugu.¹²⁰ Zasluga je upravo Guru Gobinda Singha što je on ovu svetkovinu pretvorio u zanimljiviji godišnji događaj. Svoje je sljedbenike okupio u Anandpuru da proslave Holi na prilično drugačiji način. Umjesto, upuštanja u zabave, organizirao je tobožnje bitke između dvije skupine sikhijških dobrovoljaca te ih poučavao borilačkim vještinama, dajući im time novi smisao života.¹²¹ U početku je imao za cilj odvojiti Sikhe od hindusa, a kasnije je prerastao u blagdan takmičarskog karaktera. Naime, osobito ga slave *nihangasi*, ratnički sloj, koji sebe smatraju najvećim i najsposobnijim

¹¹⁷ <https://www.bbc.co.uk/newsround/43737417>

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Sewa Sing Kalsi. Obitelj i društvo, N.d., str. 230.

¹²⁰ Običaj je nastao u vrijeme Gurua Gobinda Singha koji je održao prvi takav događaj lažne borbe u Anandpuru u februaru 1701. Podnožje Šivalika u okrugu Ropar u sjeveroistočnoj regiji Punjaba, posebno oko povjesnih gradova Anandpur Sahib i Kitrapur Sahib, od 1701. godine je domaćin *Hola Mohalla*. Nedavno mu je indijska vlada dodjelila status nacionalnog festivala. Vojna vježba, koju je lično nadgledao guru, izvedena je na koritu rijeke Čaran Ganga sa čuvenim hinduističkim hramom Mata Naina Devi u Šivalicima kao pozadinom. Ovaj godišnji festival koji se održava u Anandpur Sahibu u Pendžapu, a sada se ponavlja sa drugim Gurdvarama širom svijeta, započeo je deseti Sikh Guru, kao okupljanje Sikha za vojne vježbe i lažne bitke dan nakon festivala Holi u Anandpur Sahibu. Podsjeća ljude na hrabrost i spremnost za odbranu, koncepte drage Desetom Guruu koji se u to vrijeme borio protiv Mogulskog carstva i kraljeva brda.

<https://www.sikhnet.com/news/hola-mahalla>

¹²¹ Sewa Sing Kalsi. Obitelj i društvo, N.d., str. 230.

borcima i ratnicima, te se u vrijeme blagdana održavaju turniri u borilačkim sportovima i mačevanju.¹²² Sam način osobnog vjerovanja propisan je u kodeksu ponašanja sikhizma, a zove se *Rehat Maryada*. A, stvorena je da pruži smjernice Sikhima kako u praktičnim, tako i u funkcionalnim aspektima svakodnevnog života. Sastavljena je pod pokroviteljstvom Shiromani Gurdwara Parbandkh-centralnog vjerskog savjetodavnog tijela Sikha i odobrena za izdavanje u februaru 1945. Ona zapravo predstavlja vodič za način života Sikha. Dnevni obred (*nitnem*) obuhvaća tekstove iz *Adi Grantha* i pravila osobne čistote: Pravila su sljedeća:

- Sikh treba rano ustati i okupati se, zatim recitirati sljedeće pjesme:
Japji, Jap i Deset *Sawwaya*.
- U suton treba recitirati pjesmu o *Rahirima*.
- Prije odlaska na počinak treba recitirati pjesmu o *Sohili*.
- Na kraju svakog recitala izgovara se molitva *ardas* („molba“).

Većina sikhijskih kućanstava ima odabrane pjesme za recitiranje tijekom tog rituala, koji se zove *Gutka*. Pjesme se čuvaju umotane u tkaninu i drže na sigurnom mjestu. Mnogo revnih sikha kod kuće ima i primjerak *Guru Granth Sahiba*, koji s poštovanjem drže u posebnoj sobi. Ta se soba obično nalazi na najvišem katu kuće. Iako nijedna zgrada u kojoj se drži *Guru Granth Sahib* nema uvjete da ju se zove *gurdwarom*, obiteljska je *gurdwara* strogo privatan oltar i nije otvoren za javnost.¹²³ *Gurdwara* (sanskrt.), („vrata prosvjetljenja), mjesto gdje se stavlja sveta knjiga Sikha „*Adi Granth*“, mjesto štovanja, bogoslužja i dobrodošlice. Izraz *gurdwara* sastoji se od riječi *guru*, koja označuje *Guru Granth Sahib* i *dwara* („vrata“ ili „kuća“) te se prepisuje šestom guruu Haru Gobindu. Za njega se vjeruje da je sagradio *gurdwara* u mjestima povezanim sa svojim prethodnicima. Tijekom razdoblja duhovnog vodstva prvih pet guruu, mjesto štovanja bilo je poznato kao *dharmasala*. *Gurdwara* su se kroz povjest gradile na mjestima povezanim s događajima značajnim za razvoj sikhizma. *Gurdwara* vjerskih zajednica neovisne su institucije. Osnivaju ih mjesne zajednice sikha, a vode mjesni upravljački odbori koji su odgovorni samo mjesnom *sangatu*. Postoji opći obrazac sikhijskog bogoslužja, koji se može primjetiti u svim *gurdwarama*. Počinje recitalom i pjevanjem pjesme *Asa di var*, a ujutru nakon toga slijedi pjevanje pjesama iz svetoga spisa. Služba završava recitiranjem *ardi*, koje čita *granthi* (osoba koja čita svetu knjigu). Za to vrijeme članovi *sangata* stoje mirno, sklopljenih ruku. Nakon *ardi*, skupu se čita nasumce odabrana pjesma iz svete knjige. To se zove *hukam-nama*, što označuje božanski poredak tog

¹²² Ivan Cvitković, N.d., str. 281.

¹²³ Sewa Singh Khalsi, Štovanja i svetkovine, N.d., str. 227-228.

dana. Služba završava dijeljenjem posvećene hrane (*karah parshad*) članovima kongregacije, što simbolizira sikhijsko vjerovanje u jednakost svih ljudi.¹²⁴ Temeljom sikhijskog društva smatra se brak. Sveti spisi brak smatraju duhovnom vezom i naglašavaju koncept jedne duše u dva tijela (*ek yote doye murti*). Četvrti je guru Ram Das rekao: „ne postoje muškarac i žena koji imaju samo fizički kontakt. Vjenčani su samo oni koji imaju jednu dušu u dva tijela.“ (*Adi Grant*, 788. stih). Štoviše, bračni se odnos smatra vezom koju je predodredio Bog (*sanjog*). Izbor bračnih drugova strogo se zasniva na pravilima kastinske endogamije prema kojim se partner može tražiti samo unutar jedne kaste. Budući da institucija braka igra važnu ulogu u održavanju veza između različitih kasti, brakovi izvan propisane kaste ne odobravaju se. Partnere takvih saveza smatra se marginaliziranim, a cijeli je čin mrlja za čast obitelji (*izzat*).¹²⁵ Sikhi brak sklopljen u matičnom uredu smatraju zakonskom obavezom jer veliku vrijednost oni pridaju svojim tradicionalnim ritualima. Ceremonija zaruka (*kurmai, mangni*) mogu potrajati mjesecima prije vjenčanja ili nekoliko dana prije ceremonije. Obično se ta ceremonija obavlja u prisustvu muških rođaka i članova vlastite zajednice, a počinje izgovaranjem molitve (*arda*). Pri tome se posebna pjesma *kurmai* čita iz *Adi Grantha*, a zove se *hukamnama*. Doista Sikhi imaju popriličan broj rituala koji ne samo što prate zaruke, već i sam čin vjenčanja. Npr. *Sangeet* se obično održava u kući mladenke i on je prepun muzike, radosti i zabave. Mnoge pjesme se pjevaju i sviraju uz bubnjeve, ali u ovom suvremenom dobu ljudi znaju i da pozovu DJ-a. *Mehendi* ritual podrazumjeva da se na ruke i stopala mladenke nanosi pasta od kane (*Mehendi*). Ali se njegova određena količina nanosi i na mladoženjine ruke. Postoji i običaj da se na desnom zglobu mladoženje veže crveni konac za dobar prosperitet i zaštitu od zla. A, mladenke najradije nose crvenu boju vjenčаницe. Postoje četiri pjesme za vjenčanje skupnog imena *Lavan*. Nakon svake par hoda oko *Adi Grantha* u smjeru kazaljke na satu. Pritom mladoženja vodi mladenku. *Ananad karaj* završava se recitiranjem pjesme *anand sahiba* i *ardi*.¹²⁶ Sikizam ne daje pravo na razvod svojim sljedbenicima, osim u ekstremnim okolnostima. Pa ni tada, jer nije zakonski uređen unutar sikizma, već o tome odlučuju zapadni, muslimanski, hinduistički ili drugi sudovi. Navedeni su osnovi za razvod prema hinduističkom zakonu braku iz 1955. godine. On između ostalog propisuje rastavu sikha. U tom zakonu navedeni su i dodatni razlozi za razvod supruge od strane muža. Navodim samo neke od navedenih razloga u tom zakonu kada žena ima pravo da traži razvod od muža i po kojim osnovama:

¹²⁴ Dr. Ivan Cvitković; Rječnik religijskih pojmova (Sarajevo 2005), str. 156.

Sewa Singh Khalsi, Štovanja i svetkovine, N.d., str. 228.

¹²⁵ Sewa Sing Kalsi. Obitelj i društvo, N.d., str. 234-235.

¹²⁶ Ibid. 235.

- Kada muž ima drugu ženu iz prethodnog životnog braka, prije početka radnje.
- Nakon vjenčanja, muž je proglašen krivim za silovanje, sodomiju ili zvjerstvo.
- Brak je sklopio prije navršenih 15 godina života od strane supruge, a nakon navršenih 15 godina života, a ne prije 18 godina, supruga je odbila brak.

Prema hinduističkom zakonu o braku iz 1955. godine zahtjev za razvod braka mogu podnijeti stranke tek nakon što prođe godinu dana od sklapanja braka. Zakon o bračnim zakonima (amandman) iz 2010. uključuje još jednu osnovu za traženje razvoda, „nepovratni raspad braka“ prema hinduističkom zakonu o braku, 1955. i posebnom zakonu o braku 1954. godine. Razvod uz obostrani pristanak najbrži je način za razvod u Indiji.¹²⁷ Sikhijski se brak ipak smatra duhovnim odnosom u kojem nema mjesta za prekidanje veze sklopljene u prisustvu *Adi Grantha*. Stopa rastave među sikhima vrlo je niska, a rastava se još uvijek smatra stigmom i to posebno mladenkine časti i časti njene obitelji. Rastavljena se žena zove *chhadi hoyi* („odbačena žena“), dok za rastavljenog muža uopće ne postoji takav pogrdni naziv. Moguća je ponovna udaja rastavljenih žena i udovica. Rastavljena žena ipak nema pravo na vjersko vjenčanje (*ananad karaj*) jer joj se ne može dati *kanyadan*. Rastavljeni muškarac ne podliježe nikakvim običajnim ograničenjima.¹²⁸ Koliko je razvod braka sramotan za Sikhe, posebno za žene najbolje je to u intervju objasnila Minret Kaur, koja se udala sa 27 godina, a koja je svog supruga upoznala u hramu sikha u zapadnom Londonu. Naziv članka 'Razvedena sam, tako da me muškarci Sikha ne žele' objavljen je 15. marta 2019. godine. Minret K. tokom intervjuisana je i sama priznala da je nakon razvoda počela da traži novog muža. „Otišla sam u hram Hounslov da se upišem u njegovu bračnu knjigu. Znala sam da će me hram upoznati samo sa članovima moje kaste, iako mi kasta nije važna. Ali ono što nisam znala je da će me, pošto sam bila razvedena, upoznati samo sa razvedenim muškarcima. Kada je volonter vidio moje podatke na obrascu koji sam popunila rekao je: „Evo dva muškarca koja su razvedena-oni su jedini koji odgovaraju vama.“ Ali u najmanje dva hrama vidjela sam razvedene muškarce kako se upoznaju sa ženama koje se nikada ranije nisu udavale. Pa zašto se razvedene žene ne mogu upoznati sa muškarcima koji ranije nisu bili u braku? Kao da muškarci nikada ne mogu biti odgovorni za razvod, već samo žene. Zamolila sam čovjeka zaduženog za bračnu sluzbu u hramu Hounslow, gospodina Grewala, da mi to objasni i on mi je rekao da to nije njegov izbor-bilo da su muškarci koji traže mladu i njihovi roditelji, koji su rekli da ne žele razvedenu. Oni neće prihvatiti razvod, jer to ne bi trebalo da se dogodi u

¹²⁷ <https://www.helpline.law.com/family-law/DIVOPS/divorce-procedure-for-sikhs.html>

¹²⁸ Sewa Sing Kalsi. Obitelj i društvo, N.d., str. 236.

zajednici Sikha, ako slijedimo vjeru“, rekao je. Ali zapravo se Sikhi ponekad razvedu, baš kao i svi ostali. Izvještaj britanskih Sikha za 2018. kaže da je 4 % razvedeno, a još 1% rastavljeno. Neki od onih koji priznaju da su bili razvedeni možda su se ponovo vjenčali, ali sasvim sam sigurna da veći broj označuje kvadratić 'singl' iako su razvedeni-to je takav Tabu“. ¹²⁹ Itekako postoje i u suvremenom društvu, osobito u svakodnevnicima sikh stigmatizacije o razvedenim ženama. Za sikh opet rođenje djeteta je itekako bitan događaj, smatra se svako dijete božanskim darom (*waheyguru di dat*). A, molitva je prva radnja sikh žena kada saznaju da su trudne. Kada se beba rodi, riječi Mool Mantra (ključne molitve, koje je sastavio Guru Nanak) šapuću se u uši djeteta i kap meda se stavlja u usta. Običaj je i da se hram posjeti čim je to fizički moguće, nakon porođaja, u roku od četrdeset dana od rođenja djeteta. Rođenje kćeri ipak je relativno miran događaj, dok se rođenje sina pozdravlja slavljem, dijeljenjem slatkiša (*Indooi*), svetkovinom *Lohrdi* i obredom *chhatijem*. Pandžapsko društveno uređenje sikh patrijarhalno je, čitavo nasljedstvo dobivaju muška djeca, a na pogrebu roditelja sin je taj koji provodi obrede za spasenje njihovih duša. Tradicionalno baka, djed ili očeva sestra daju imena djeci. U današnje vrijeme većina obitelji odlazi u *gurdwaru* i traži *akhar*, što je slovo iz svetog spisa. Obično se uzima prvo slovo stranice na kojoj se otvori *Adi Granth* te se bira ime koje počinje tim slovom. Osim imena, dječaci dobivaju ime–titulu *Singh* („lav“), a djevojčice *Kaur* („princeza“). Iako je turban simbol časti, ne postoji određeni nalog kada ga dječak počinje nositi. Obično je to u dobi od 11 ili 12 godina, kada je već sam sposoban brinuti se o njemu.¹³⁰ Sikhi vjeruju u transmigraciju (karmu) duše i da je smrt prirodni dio života. Oni vjeruju da je ljudski život prilika da se prekine ciklus reinkarnacije duše i vrati je Waheguruu, sikhskom imenu za Boga. Sahrane sikh su poznate kao *Antam Sanskaar*, što znači „posljednji obred prijelaza, s fokusom ceremonije na proslavljanje duše koja se ponovo pridružila Waheguruu. Na sikhijkim pogrebima svećenik izgovara posljednju molitvu (*antam ardas*), prizivajući Božiji oprost za dušu koja je otišla i spašavajući je od *awagauna*.¹³¹ Sikhi imaju običaje za vrijeme ili poslije sahrane. Npr, jedno od njihovih pravila je da se ne vadi osoba iz kreveta prije smrti. Sikhi preferiraju kremaciju, iako je i sahrana dozvoljena, ako je kremacija nemoguća. Kremacija Sikha obično uključuje potapanje pepela u rijeku, bez podizanja spomenika osobi koja je preminula. Plakanje se ne dozvoljava, a dužina sahrane kod Sikha obično traje između pola i jednog sata. Sikhška boja žalosti je bijela. Kod Sikha postoji običaj prije sahrane. Članovi porodice tijelo pokojnika, slično drugim religijama

¹²⁹ <https://www.bbc.com/news/stories-47562252>

¹³⁰ Sewa Sing Kalsi. *Obitelj i društvo*, N.d., str. 236.

¹³¹ Sewa Sing Kalsi., *Vjerovanja*, N.d., str. 225.

obično peru i oblače u čistu odjeću. Pet K' se ne skida. Pogrebna služba Sikha se obično održava u Gurdwari prije ili poslije kremacije, iako se može održati u porodičnoj kući ili krematoriju. Dužnost sina je pripaljivanje lomače. Ako je on odsutan, ta dužnost pripada nekom od njegovih muških rođaka. Prethodno *granthi* čita *arde* namijenjenoj odlazećoj duši. U slučaju smrti udane žene, njezin mrtvački pokrov osigurava očeva strana, a odijeva je kao mladenku. U Punjabu se pepeo skuplja tri dana i baca u rijeku Ganges u Haridwaru ili Kiratpuru. Nakon pokopa obitelj pokojnika priređuje čitanje: *Adi Grantha* u svojem domu ili u mjesnoj *gurdwari*. Obično se nakon trinaest dana tugovanja priređuje velika gozba (*akath*) za članove obitelji pokojnika. Ako je pokojnik bio muškarac, tada se provodi obred prenošenja patrijarhalnog autoriteta (*pagri*). Obred uključuje glavnog tugovatelja koji sjedi ispred *Adi Grantha* i na dar prima turban i nešto novca od svojeg ujaka. Na glavu stavlja novi turban u prisustvu rođaka i članova novog *biradarija*, a zatim odbacuje stari. Zatim ga najstariji član *biradarija*, podsjeća na njegov novi položaj i odgovornost.¹³²

¹³² Sewa Sing Kalsi. Obitelj i društvo, N.d., str. 236.

5. VJERSKI SISTEMI: KINE, TIBETA I JAPANA

Kineska civilizacija je poseban specifikum u kome vjera igra značajnu ulogu. Tokom više milenijske povijesti, kineski religiozni sistemi su stvorili grandioznu mitologiju, legendarnu pučku predaju i vrhunsku religioznu filozofiju.¹³³ Do početka 20. vijeka vjerovalo se da Kina u kameno doba nije imala kulturu. Grobovi iz tog doba su relativno jednostavni. Oni govore o prvim osnovama ritusa mrtvih. Hiljade sačuvanih kostiju za proricanje iz dinastije Šang (1600-1030.g.p.n.e.) predstavlja arheološku riječ za religiju drevne Kine. Iz tekstova, urezanih na ovim kostima iskrsava slika svijeta koju su uredili duhovi preminulih careva-**ti**, predaka, bogova prirode i duhova zaštitnika. Dinastija Čou (1030-221.g.p.n.e.), je smatrala da je s neba dobila ovlaštenja da upravlja zemljom. Vjerovalo se da nebo-Tien ili vrhovni predak Šang Ti, upravlja svijetom, utvrđuje godišnja doba, daje plodnost ljudima i životinjama i raspoređuje cikluse smrti i obnavljanja. Car je bio sveštenik koji je izvodio obrede da bi obezbjedio pravilan slijed prirodnih događaja. U grobovima su nađene sjekire koje su služile pri žrtvovanju ljudi. Jedna od najčešće žrtovanih životinja je pas.¹³⁴ Iz Čou perioda sačuvani su neki dokumenti za koje se pretpostavlja da ih je Konfucije sam priredio. Oni su dio drevne tradicije koja obuhvata komplementarne sile-**yin i yang** i strahopoštovanje prema nebu i precima. Elemente religije Čou prihvatice moderni sistemi kineske religije **konfucijanizam i taoizam**. Jedno pitanje se mnogima i u drugoj polovini 20. stoljeća i dalje nameće da li je konfucijanstvo religija ili filozofija? Neki historičari tvrde da konfučijanizam uopšte nije religija. Oni konfučijanski etički sistem vrednosti karakterišu kao formu kineskog humanizma. Sam Konfucije je veoma malo govorio o striktno religioznim temama, ali, na pitanja o duhovnim vrednostima on je odgovarao: „ako niste u stanju da ispunite svoje dužnosti prema ljudima, kako ćete ih onda ispuniti na planu duhovnih vrednosti?“ Kontraverze o prirodi konfučijanizma donekle su uzrokovane činjenicom da se kinesko poimanje religije razlikuje od zapadnjačkog. Konfučijanista religiju doživljava kao formu obrazovanja. Na kineskom jeziku, reč *čiao* se koristi da označi dva pojma: religiju i obrazovanje. Za konfučijanistu, osnovna svrha religije je da u osobu usadi što više moralnih vrednosti.¹³⁵ Konfucijanizam je i u sekularnom dobu, tj. dvadesetom stoljeću itekako

¹³³ Christie Anthony (1987): Kineska mitologija, „IKP „Otokar Keršovani“, Opatija, str. 9-140.

Isti, Kina, Mitologija ilustrirana enciklopedija, str. 58-73.

Kevediš Ričard, N.d. str. 51-59.

Fung Ju-Lan, (1983): Istorija kineske filosofije, Nolit, Beograd, str. 27-42.

¹³⁴ Hildebrand Joachim (2005.): Najveće kulture svijeta-Kina, Večernji list, EXSTRADE, Zagreb-Rijeka, 5-31.

Zhongmin Han, Delehay (1986.): Putovanje kroz drevnu Kinu, od neolita do minga: Jugoslovenska revija, Beograd, str. 8-180.

¹³⁵ Hubler, Dorothy; Hubler, Tomas (2002): Konfučijanizam, Svetske religije, Čigoja štampa, Beograd, 13, 14.

izazovan bez obzira kako ga ko definira ili doživljava. Konfucijanstvo bi se moglo definirati kao sustav kineskog mišljenja koje je primarno razvijeno iz konfučijevog učenja sadržanih u Analima, te brojne komentare koje su generirali tokom stoljeća, nizajući se od onih najliterarnijih do onih najfilozofičnijih. Postoje brojne škole konfučijanstva. Niti jedna velika ideja, bilo religiozna ili filozofska, nije interpretirana samo na jedan način. Koja se religija nije granala na škole, dominacije i sekte? Koje veliko filozofsko učenje se nije razvilo u različite filozofske škole? Konfucijanska učenja nisu izuzetak, Štaviše, u slučaju konfucijanske tradicije, postoji uvijek prisustvo taoizma i budizma koji će izvršiti utjecaj na njegove interpretacije. Dobar primjer je nekonfucijanstvo, koje je jamčano izdanak konfucijanstva kako su ga modificirali taoizam i budizam.¹³⁶ Kinezi npr. u poređenju sa abrahamovskim religijama (judaizmom, hrišćanstvom, islamom) imaju drugačiji stav prema religiji. Kinezi mogu slijediti mnoge religije, ali su ipak tokom najvećeg dijela svoje historije praktikovali: taoizam, budizam i konfucijanizam. Ipak tokom trajanja duge kineske civilizacije, konfucijanizam je imao najveći uticaj u odnosu na druge dvije religije, jer je postao državna filozofija. Ni buddhizam ni taoizam nisu tako snažno utjecali na društvene odnose u Kini kao konfucijanizam. *Konfucijanski etički sustav* postao je osnova za sve moralne konvencije Dalekog istoka.¹³⁷ Konfučije i nakon dvije i po hiljade godina od svog rođenja, i u 21. stoljeću ima svoje konfučijanske vrijednosti; zbog važnosti porodice, snažne radne etike i ljubavi prema učenju. Ono što mi danas znamo o Konfučijevoj biografiji, to je zahvaljujući jednom istoričaru. Veliki deo Konfučijeve zvanične biografije zapisao je Si-ma Čian, kineski istoričar koji je živio u prvom veku naše ere posle skoro šest vekova posle smrti Konfučija. Si-ma Čian je bio oprezni istoričar i otvoreno je sumnjao u legendu o Konfučijevom rođenju. Međutim, i pored toga, Konfučijeva biografija koju je napisao neizbežno je bila pod uticajem tradicije stare šest vekova.¹³⁸ **Kung fu cu (učitelj Kung- evropeizirano Konfucije)** je rođen 551. g.p.n.e. u državi Li, u sjevernoj Kini, a umro je 479.g.p.n.e. Potiče iz aristokratske porodice, ali je odrastao u umjerenom siromaštvu. Razočaran političkom karijerom, otkrio je svoj pravi poziv u podučavanju mladih za državnu službu. Osnovao je sopstvenu filozofsku školu, jednu od prvih u Kini, u kojoj je ne težeći za originalošću, podučavao ono što je smatrao najboljim iz stare mudrosti. raspravljao je o umjetnosti života u gradu državi, o izučavanju starih dokumenata i o **Knjizi pjesama** koja je

¹³⁶ /Neokonfucijanstvo je rođeno iz braka između taoističkog učenja o Velikom Skrajnjem Ne-Bitku (wuji) i konfučijanskog učenja, kako ga je predstavio Zhou Dunyi (1017.-1073.), također poznat kao Zhaou Lianxi, čovjek koji se općenito smatra utemeljivačem ove škole./

Bakar, O. i Nai G. C. (2018): *Islam i konfucijanstvo: Civilizacijski dijalog*, el-kalem, Sarajevo, str. 79.

¹³⁷ Cvitković, Ivan (2010): *Religije suvremenog svijeta*, DES, Sarajevo, str. 115.

¹³⁸ Hubler, Dorothy; Hubler, Tomas (2002): *Konfučijanizam, Svetske religije*, N.d, str. 25.

sadržavala obredne himne. Mada je težio očuvanju i povratku prvobitne tradicije, Konfucije je stara dokumenta tumačio na svoj način i formirao etičko-religiozni i filozofski sistem koji je od tog vremena uticao na Kinu. Kada je imao oko 50 godina, Konfucije je dobio službu u državnom savjetu i postao je predsjednik vlade države vojvode Lija. Nezasvoljan sa kasnijom politikom vojvode, putovao je u susjedne države i suočavao se s mnogim nevoljama. Vratio se kući razočaran, a posljednje godine života proveo je u podučavanju i studiranju. Po predanju Konfuciju se prepisuje 5 klasičnih djela: **Knjiga pjesama, Knjiga o povijesti, Knjiga o promjenama, Anali proljeća i jeseni i Knjiga obreda**. Konfučijevo pravo učenje sadrži **Zbirka odlomaka-Lun ju**, mala knjiga njegovih izreka, koje su napisali njegovi učenici. Savremeni komparativni religiozolozi smatraju da neka od poglavlja zbirke nisu autentična. Lun ju sadrži pouku o putu dobra-**jen** koji obuhvata učtivost, odanost i nesebičnost. Vladari bi trebali da slijede taj put, ali to je osobina svetaca. Idealni vladar vlada dobrotom i ponaša se u skladu sa ritualom-**li**. Ritual ne ograničava se samo na bogoslužjenje, već se odnosi i na odjeću, lijepo ponašanje i lični moral. Zauzima se i za poštovanje-sijao, roditelja i predaka pa je i predložio hijerarhiju odnosa: vladar i podanik, otac i sin, stariji i mlađi brat, muž i žena i prijatelj sa prijateljem. Vjerovao je u Vrhovno Božije Biće, ali smatra da je služenje Bogu beznačajno, ako se zanemari služenje čovjeku. Nebrojene kasnije generacije kineskih studenata proučavale su Konfučijevih svih Pet klasika. Mada ima mišljenja da je četiri knjige Konfučije sigurno proučavao, ali ne i uređivao. A, to su Šuđing (Knjiga istorije), Čun Čiu ili Proljetni i jeseni anali, Ji Đing ili Knjiga promjena, Liđi ili Knjiga obreda. Nije od bitne važnosti da li je Konfučije stvarno menjao ova dela ili ne. Ona su značajna jer su činila osnovu njegovog učenja. Konfučije je proučavao ova dela, a možda i neka druga, ali ne samo zbog toga što je voleo da uči. Njegova najdublja želja bila je da učini nešto kako bi umanjio patnju i nered u svetu svog vremena. Konfučije je odgovore na svoja pitanja našao proučavajući prošlost. Taoizam je u mnogo čemu suprotan konfucijanizmu. On nije samo pasivna kontemplacija prirode, nego služi da kasnijim naraštajima vjerskih mislilaca pruži put iz ograničenog uvjeta ljudskog postojanja. Taoistička religija razvila je mističnu tradiciju, ukrašenu pričama o divnim opojnim sredstvima i besmrtnicima, koji čine čuda, o lebdenju i tjelesnim uzlazima na nebo. Taoistički vjernici stvorili su vjerske institucije. Po svojim ezoteričnim i egzoteričnim učenjima, po nizu ortodoksnih učitelja i po društvenom ustrojstvu, više liče drugim religijskim tradicijama nego konfucijanizmu. **Tao** je stoga počelo svemira i istovremeno uzorak za ljudsko ponašanje, često nazivan **wu-wei** ili nedjelovanje.¹³⁹

¹³⁹ Konfucije, Veliko učenje (1984): Mala filozofska biblioteka, knjiga 2, BIGZ, Beograd, str. 7-172.
Tajna zlatnog cveta, Kineska knjiga života (1990), uvodna studija Karl Gustav Jung, Beograd, str. 13-28.

Konfučijevo učenje nastalo se razvijati i u promjenjenim uslovima. Tako da u doba moderne Kine je bilo čas napadno, kao nauka federalnih aristokrata, ali i duboko poštovana kao najveće učenje drevne Kine. Svakako da postoje razlike između onog konfučijanstva iz prošlosti i onog tokom dvadesetog stoljeća. Onaj iz prošlosti je služio kao simbol legitimne vlasti, bez obzira na smjenjivanje careva, ali je ipak tokom svog djelovanja neodvojivo bio povezan sa carstvom i ulogom cara. Tokom dvadesetog veka, konfučijanizam je pokušavao da sebi nađe novu ulogu. Kina i druge nacije konfučijanskog sveta bile su razorene ratom i revolucijom. Pojavila su se društva i sistemi vlasti koje bi Konfučije teško mogao prepoznati. (Kang Jouvei je osnovao Konfučijansko društvo u Šangaju 1912. godine kako bi „konfučijanizam učinio osnovom kineskog života“. On je želeo da nova Republika prihvati konfučijanizam kao državnu religiju. Međutim, njegov predlog nikada nije prihvaćen. Da je tada došlo do uspostavljanja novog cara ili monarhije, to bi možda bila opcija koja bi se mnogo ozbiljnije razmatrala. Pretvaranje konfučijanizma u organizovanu religiju koja će od svojih članova zahtevati usvajanje njegovih principa, nije bila privlačna ni za mnoge konfučijanske učenjake. Oni su želeli da očuvaju jak moralni sistem koji se nalazio u osnovi konfučijanizma. Učenjaci su verovali da konfučijanizam treba da nastavi da bude izvor snage i podrške kineskoj vladi. To je bilo gledište Sun Jat-sena, prvog lidera republike. On je izjavio da su „i Konfučije i Mencije bili pobornici demokratije.“¹⁴⁰ Nema sumnje da je i u 20. stoljeću slavljn kao najveći mudrac u historiji, upravo Konfučije. Iako je iskreno tokom I Svjetskog rata za mnoge mlade Kineze koji su pohađali škole na Zapadu, konfučijanizam bio uzrok kineske slabosti. Bilo je i onih koji su gledali na konfučijanizam kao fosil (jedan od njih je bio Čen Duhsiu, profesor sa Univerziteta u Pekingu, kasnije poznat kao osnivač Kineske komunističke partije). Može se reći da je konfučijanizam nakratko doživio preporod kasnih 1920-ih (pod Čiangom). Čudnovato, ali je istinito da su Japanci za vrijeme invazije tokom II svjetskog rata imali poštovanje prema domu Konfučija. A, konfučijanizam pod komunizmom je već nešto posve drugo. Jer, Mao Cedung, je nakon pobjede komunista 1949. osnovao Narodnu Republiku Kinu. Tad je i krenuo napad na Konfučija i konfučijanizam. Konfučije je optužen da je imao „feudalni mentalitet“. Prema Mao Cedungu konfučijanizam je pomogao maloj grupi ljudi da za sebe uzmu bogatstvo društva. Konfučije je bio odgovoran za očajno stanje kineskog naroda. Njegova etika nazvana je „ropskim moralom“, koji je žene držao u podređenom položaju u odnosu na muža i roditeljima davao moć da zlostavljaju djecu. Deo Maovog anti-konfučijanskog programa bio je i napad na tradicionalni porodični sistem.

¹⁴⁰ Hubler, Dorothi; Hubler, Tomas (2002): Konfučijanizam, Svetske religije, N.d. str. 107-109.

Zabranjen je običaj ugovaranja brakova. I muškarci i žene dobili su slobodu da sami biraju supružnika o oboje su mogli zahtevati razvod. Mao, u neku ruku, ipak nije tako izraženo raskrstio sa prošlošću. Iako je kritikovao *Klasike*, shvatao je važnost pisane reči. Njegova *Crvena knjga*, ili *Maove misli*, koja sadrži njegove revolucionarne maksime, zamenila je *Pet Klasika*. Svako ko je želeo da postane zvaničnik u Maovoj Kini morao je da poznaje Maovu knjigu jednako dobro kao što su kandidati na carskim ispitima morali znati *Pet klasika*. Marksistička ideologija, u Maovom tumačenju, postala je osnova novog sistema etike koji je prožeo društvo u jednakoj meri kao nekada Konfučijeva etika. Komunističke ćelije i grupe u svakome gradu i selu zamenile su porodicu kao osnovu društvene strukture. Mao je čak usvojio konfučijanski pogled na Kinu kao na učiteljicu drugih nacija. Maov poriv da iskoreni tradiciju poprimio je okrutne oblike tokom kulturne revolucije kasnih 1960-tih godina. Vatremladi Maoisti, poznati kao Crveni gardisti, pokrenuli su sveopštu bunu i uništili mnogo kineskog kulturnog blaga, vandalski su uništili konfučijanske grobnice u Čufu šumi, škole su zatvorene, učitelji su poniženi i poslani da rade na farmama. Godine 1974., Mao je naredio da se borba protiv Konfučija pojača. Hvalio je Ši Huang Tija, prvog cara dinastije Čin, naglašavajući kao posebno dobru njegovu naredbu da se spale knjige. Nakon Maove smrti 1976. godine, nerazumno uništavanje je prekinuto. Novi kineski vladari, iako komunisti, bili su ponosni na svoje kinesko nasleđe. Sponzorirali su arheološka istraživanja drevne kulture i restaurirali hramove, oltare i mesta koja predstavljaju deo konfučijanske civilizacije. Prevodi *Pet klasika* su se ponovo pojavili. Konfučija su novi zvaničnici posmatrali kao važnu ličnost prošlosti koju ne treba ni osuđivati ni uzdisati.¹⁴¹ Očigledno je i Kina i njeno društvo moralo proći ove društvene metamorfoze svog odnosa naspram konfucijanstva. I Konfucijanizam sigurno nije fosil, jer još uvijek njegove vrijednosti predstavljaju dio moćne sile koja leži u osnovi nevjerovatnog uspjeha određenih nacija. Konfučijanske vrijednosti vidljive su u svakodnevnicima Južne Koreje, Tajvana, Hong Konga i Singapura. Jer, u fabrikama i kancelarijama vlada međusobna saradnja između radnika i menadžera. Mnogi se i odriču godišnjih odmora kako bi finalizirali poslove. A, konfučijanska porodica još uvijek predstavlja osnovu harmoničnog društva. Konfučije se mudro obraća i današnjem modernom svijetu, i pored iskušenja zadržao je moralnu snagu. Konfučije također predstavlja brend unutar Kine. Sa 4.000 godina historije na koju se može pozvati, Komunistička partija je izgleda odabrala Konfučija da zamijeni Maoa kao državnu ikonu. Davno je prošlo vrijeme *Crvene knjižice*, izbora Maovih maksima koje su studenti morali proučavati i znati napamet.

¹⁴¹ Ibid. str. 111-112.

Sada su to Konfučijevi *Analekti*. Konfučije je sada u središtu kineske političke retorike, kakva god bila sudbina njegove devet metara visoke statue. Maov portret će sigurno ostati na kineskim novčanicama, ali nedugo potom bi moglo doći do promjene. Konfučije će postati novo lice zvanične Kine.¹⁴² Mogli bi se s pravom zapitati: u čemu je tajna i uspjeh što konfučijanizam uprkos globalnim promjenama i dalje opstaje? Najvjerovatnije je to i zbog moralnog poredka i konfucijanske etike koja se temelji na ren-u, ili osjećaju ljubavi. Jer, u konfucijanstvu moralni poredak je Tian (Nebo ili put Prirode), ili Dao (Put). A, njegovi glavni naglasci ili središnji koncepti, leže na obitelji, društveno korektnom postupku i solidarnosti. Uostalom i danas se prave vrijednosti protežu od porodice, zajednice, države, i svijeta (tianxia). Koja god nacija teži konfucijskim vrijednostima u praksi i postiže uspjeh. Kina je još uvijek pod dubokim utjecajem religioznih stremljenja: ne samo konfucijanizma, već budizma i taoizma.

Interesovanje za religiju Tibeta na Zapadu je produbila Ruskinja, Helena Petrovna Balvatsky, koja je godinama boravila na Tibetu i prva uvela termin „Mistični Tibet“ u povjest religija. Kasnije tim terminom se služe i Tibetanci.¹⁴³ Bon religija je mješavina magije i animizma. Bon-po, vrsta šamana ili lekara, izgovarao je mantre, svete formule ili magijske reči, kako bi isterao zle duhove ili prizivao moćne sile. U ranim periodima su bon-poi vršili pogrebne rituale tibetanskih kraljeva.¹⁴⁴ Lamanizam nikada nije uspio da potisne drevne rituale religije bon. Prilagođavanje je bilo pitanje vremena. Od VII stoljeća n.e. red sveštenika vračeva stvara sistem **iha-chos** ili svetu stvar. Glavna obilježja tog kulta su: bogovi neba, zemlje i nižih religija, te kult planina i božanskih kraljeva. Bon-po sveštenici čuvaju književne i žive predaje, koje će preuzeti budisti od XIII vijeka. Bon-po sveštenici tvrde da je njihovo učenje donio sa zapada vjerski učenjak Shen-rab iz Irana. Njegov životopis je ispričovjedan u „Dragocjenoj riznici izjava“. Učitelj bon religije proživio je život tipičnog mistika i poučavao je sveštenike istjerivanju demona, te različitim obredima i molitvama upućenih bogovima. Shenrab proveo je ostatak života u samoći i umro u 82. godini.¹⁴⁵ Na Tibetu su lamanisti su skupili sve tibetanske vjerske tekstove u zbornik **Gandžar**. Sem tog zbornika postoji i zbornik komentara Dandžur. Lamanizam razvija dalje ideju u raj u paklu, o grijesima tijela, pa tako za najteže grijehove kazna je u paklu, za srednje reinkarnacija u vidu apsurdnih životinja, za beznačajne grijehove reinkarnacija u bolešljivog čovjeka ili čovjeka punog poroka, i rođenje

¹⁴² Babones Salvatore (3. april 2017.): Kako je Konfučije zamijenio Maovu crvenu zvijezdu <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2017/4/3/kako-je-konfucije-zamijenio-maovu-crvenu-zvijezdu>

¹⁴³ Govinda Anagarika Lama (1987): Tibetanska mistika, Grafos, Beograd, str. 1-334.

¹⁴⁴ Wangu Bazaz Madhu (2002): Budizam, Svetske religije, Čigoja Štampa, Beograd, str. 44.

¹⁴⁵ Skorupski Tadeus, Tibet, Mitologija ilustrirana enciklopedija, str. 48-49.

van Tibeta. Posjedovanje 10 vrлина je osnova za put svjetlosti. U tibetanskom budizmu se u trenucima umiranja obavlja važna ceremonija. Prema Vadravanskoj tradiciji, posle smrti se ulazi u četrdesetdnevno prelazno stanje (bardo) između završetka jednog i početka drugog života. U tom periodu, ukoliko je pripremljena na pravi način, osoba može dostići nirvanu. Ako se to ne dogodi, ostaje u ciklusu ponovnih rođenja.¹⁴⁶ Dakle osnovna knjiga tibetanske mistike je **Bordo Thodol** –Oslobađanje čuvanjem ili **Tibetanska knjiga mrtvih**. Ta knjiga sadrži upute i pripremu za smrt i obrede koje se trebaju obaviti za umiruće. U lamanizmu umiranje se mora unaprijed izvježbati uz pomoć duhovnog učitelja, kako bi se čovjek suočio s jasnim svjetlom Praznine, koja je i sama stvarnost, te izbjeglo ponovno rođenje ili barem osiguralo ponovno ljudsko rođenje.¹⁴⁷ Važno je roditi se kao čovjek, a još važnije je roditi se na Tibetu, tako kod lamanista svaki obred ima široku primjenu. Među lamama-vrhunskim učenjacima postoji stroga hijerarhija, koja je krunisana malobrojom grupom manastirskih starješina najvećih manastira na čijem je čelu dalaj lama, a ispod njega su pomoćnici penčen-lame. Manastiri su, ujedno veliki univerziteti. Poslije obrazovanja NR Kine i anketiranja Tibeta 14-ti dalaj lama, kasnije nosilac Nobelove nagrade za mir, zajedno je sa velikom grupom od 100 000 lama, napustio Tibet i nastanio se u prihimalajskom kraju Indije. Lamanizam nastavlja da igra važnu ulogu u duhovnom prosvjetljenju cijelog čovječanstva.¹⁴⁸

Trebalo je danonoćno bombardovanje Tokija i velikih japanskih gradova, trebalo je baciti atomske bombe na Hirošimu i Nagasaki, prije ravno šezdeset godina, a Japan nije klonuo. U umu japanskih lidera javlja se ideja da svaki Japanac postane živa bomba i tako odbije Amerikance koji bi se iskrcali na teritorij Carstva. Računa se na moguće žrtve 3 miliona Amerikanaca i 40 miliona Japanaca. Tek kada je maršal Žukov združenom akcijom armijske grupe Crvene armije slomio slavnu Kvantušku armiju, Japan je potpisao bezuslovnu kapitulaciju.¹⁴⁹ Šta je održalo Japance kada su svi njihovi saveznici davno poraženi? Odakle toliko viteštva u odbrani domovine u pilotima-kamikazama i planiranim građanima bombama? Kako im je uspjelo da osvoje 2/3 Pacifika i cijelu Daleku Aziju? Odgovor je **šinto**. Šintoizam je zbirni naziv različitih vjerskih običaja čiji korijeni leže u prapovjesnom Japanu.

¹⁴⁶ Wangu Bazaz Madhu (2002): Budizam, Svetske religije, N.d, str. 73.

¹⁴⁷ / Od trenutka prezentiranja knjige došlo je do burnih rasparava među naučnicima. Većina ih je odustala od rasprava izuzev historičara i ljekara-neuropsihijatra. Neuropsihijatrija i povjest i dalje proučavaju ovu knjigu i daju stručne recenzije./

Mišković Branislav (1988): Tibetanska knjiga mrtvih: posmrtna iskustva u Bardo Ravni/ sakupio i izdao V. J. Evans Venc, Prosveta, Beograd, str. 27-139.

¹⁴⁸ Vasiljev L.S., N.d., str. 306-307.

¹⁴⁹ Kitanović Branko (1985): Rat na Dalekom istoku, Saveznici protiv Japana, Istarska naklada, Pula, str. 414-425.

O japanskoj religiji prije uspostave ujedinjene države, za razdoblja u kojem se središte carske vlasti nalazilo u provinciji Yamoto (4.-7.st.), zna se vrlo malo, ali u svojim je najjednostavnijim oblicima bila animistička. Vjerovalo se u nadnaravnu životnu silu koja obitava u entitetima poput planina, stabala i životinja.¹⁵⁰ Šinto je drevna japanska religija. Nastala je u praistoriji na japanskim ostrvima i duboko je usađena u srce japanskog naroda. Zbog bliske veze sa geografijom i historijom ostrva, šinto skoro da predstavlja sinonim za karakter Japanaca. Japanska kultura i šinto religija međusobno su se oblikovale i dopunjavale. Šinto religija je vekovima bila usko povezana sa budizmom-čak su se za obrede jedne i druge religije koristili isti hramovi i rituali. Japanci imaju izreku koja glasiu: „Rodi se kao šinto, umri kao budista“, a koja odslikava dualističko oslanjanje na ove dvije tradicije u različitim životnim periodima. Pored toga, mnogi Japanci koji slede šinto obrede u šinto hramovima, te obrede ne smatraju religijskim, a često sebe smatraju sledbenicima neke druge vere, poput budizma ili hrišćanstva. Naziv šinto u sebi sadrži dve kineske reči, šin-što znači „božanski“ i tao- što znači „put“. To je prevod japanske fraze *kami no miči*, što znači „put kamija“. Sve do pojave budizma u Japanu u šestom veku naše ere, šinto religija nije imala formalni naziv. Da bi se razumela šinto religija, važno je razumeti koncept kamija: *Kami*, što je reč koja istovremeno predstavlja i jedninu i množinu, bukvalno znači „visoki“ ili „superiorni“. Ponekad se prevodi kao „bog“ ili „božanstvo“, ali najčešće kao „duh“. kamiji se nalaze svuda, i skoro sve što postoji može biti kami.¹⁵¹ Osnova vjere je u svojevrsnoj „tapiseriji“ raznih tradicija i povješću zemlje stare dvije hiljade godine. Vjera garantuje supermaciju azijske kulture i „rase Jamoto“ nad zapadnim divljacima.¹⁵² Ali, to je samo ružnija strana medalje. Japanski krajolici prepuni su promjena, od zelenih bambusa do zelenih borova. Njihovo obilje, njihova svjetlosna snaga oduševljavaju strančev pogled, a japanska sposobnost osjećanja daleko seže pod utjecajem tog prirodnog bogatstva. Stapanje japanske duše s prirodom posebno se osjeća u prebivalištu bogova, svetištu, svetom mjestu. Ondje i sama božanstva se sklapaju sa krajolikom. Drveće, vodopadi, šume, planine, božanski su elementi, kao i uostalom i čovjek koji iz tih izvora crpi svoju snagu. simbol ove simbioze u zemlji s raznovrsnim mnoštvom drveća i cvijeća nije ni duhovni svijet čovjeka, ni vanjski svijet, već šuma. Uvijek u svako doba, japanska religija krije duh koji je uvijek povezan s krajolikom. Taj duh Japanci nazivaju *mono-no aware*, što se može definirati kao traganje za

¹⁵⁰ Pye Michael, Mozaik tradicija: japanske religije, Religije svijeta, str. 411.

¹⁵¹ Harc, Paula R. (2002): Šinto: Svetske religije, Čigoja štampa, Beograd, str. 7- 9.

¹⁵² /Japanski mit govori o božici Izanagi-no-kami „Onoj koja zove“, koja je imala dva nebeska sina (naroda), starijeg i lakomislenijeg (personifikacije Kine) i mlađeg vrednijeg i promućurnijeg (personifikacija Japana). Starijeg iskorištavaju zapadni varvari, a mlađi ustaje da brani brata i domovinu božansku Aziju./ Čovječanstvo u potrazi..., str.187-204.

kontenplativnom harmonijom koja vodi do spoznaje da je u tom svijetu sve, pa i sam svijet, prolazno i da mora nestati.¹⁵³ Kosmogonija šintoizma zasnovana na hramovima i kipovima božice sunca Amateresu, koju pored cara, i predsjednik vlade izvještava svjedoče da je politika za Japanca prirodna stvar kao i vjera. Na stil japanskog religijskog života znatno je utjecao i brdoviti reljef zemlje. Na vrhovima mnogih brda nalaze se i svetišta, a nemali broj privlači skupine hodočasnika u potrazi za pročišćenjem i uzvišenim duhovnim silama. Najpoznatija među njima svakako je sama planina Fuji, koja predstavlja pseudoreligijski simbol cijeloga svijeta. Kult planina potaknuo je jedan od najfascinantnijih sinkretičkih pokreta u povijesti religija, *Shugendo*, koji je povezao budizam i šintoizam. Taj je pokret zagovarao asketske vježbe čija je svrha bila postizanje prosvjetljenja i potraga za šamanskim čarobnim silama, a prakticirali su se obredi ozdravljenja i hodanja po vatri. Iako je kult planina svoj vrhunac doživio u prošlim vremenima, nikako se ne može reći da je do danas izumro. Štoviše, ima značajan uticaj pri oblikovanju novih religija. Od države Yamoto, od 4. do 7. vijeka n.e., carska kuća je preuzela središnji položaj unutar šintoizma. Njeno porijeklo potiče preko legendarnih careva i carica sve do Ningija, unuka božice Amateresu. Od 1868. g. u doba cara Meijijia, monarhija ponovo dobija središnje mjesto u japanskoj politici. Od 1945. šintoizam se usredsređuje na svetište Ise, a polubožanski car Hirohito se odriče svojih prerogativa. Šintoizam je od tada lišen državnog statusa. Novi ustav garantovao je slobodu religije. Šinto nastavlja da biva osnovna religija japanskog naroda, ali više nikada neće biti državno uslovljena. U svom obraćanju narodu 1946. godine, car Hirohito odrekao se zauvek božanske prirode. Pošto više nije predstavljao državnu religiju, šinto je pregrupisao snage. Mnogi hramovi su se ujedinili u organizaciju pod nazivom Udruženje šinto hramova. Ova organizacija koordinira aktivnosti više od 81.000 šinto hramova u Japanu. Nakon II svetskog rata, šinto religija je pretrpela veliku štetu. Tokom perioda u kome je vlast državni šinto proglasila za nereligijski, mnogi ljudi su se tiho okrenuli budizmu ili novim religijama, to jest šinto sektama, kako bi zadovoljili svoje duhovne potrebe. Nastavili su da slede šinto običaje samo zato što je to predstavljalo obavezu. Nakon rata, prestali su da posećuju hramove i učestvuju u šinto proslavama. Šinto religija je, međutim, preživela. Religiozno učenje se više ne odvija u državnim školama a vjerska praksa postaje dobrovoljna. Poznato Udruženje šintoističkih svetišta favorizuje: drevno svetište u Kašimi gdje se njeguju ratne vještine i kenedo; Kojiki i Nihongi su svetišta posvećena božanstvima-**kami**; i druga manja svetišta. Šintoistička svetišta imaju zajednička obilježja i sastoje se od dvorane štovanja-**haiden**,

¹⁵³ Bizalion Brigitte (2005), Najveće kulture svijeta: Japan, Večernji list, EXTRADE, Zagreb-Rijeka, str. 5-6.

glavne dvorane-**honden**, i prednji dio dvorane-**šimenawa**. Glavna je dvorana obično manja i u nju se ne ulazi jer u njoj fizički prebiva sam kami. Dvoranu za štovanje povremeno posjećuju manje skupine molitelja. Pojedinačni posjetitelji svetišta jednostavno stoje ispred dvorane za štovanje, ubacuju novčić u kutiju za milodare, povlače užu sa zvonom ili zvečkom na vrhu, dvaput pljesnu rukama, kratko kleče u molitvi, ponovo pljesnu i odlaze. Zvuk zvečke i pljeskanje rukama trebaju upozoriti kamija na prisutnost vjernika. Prednji dio dvorane za štovanje često je ukrašen debelim užetom (*shimenawa*) i presloženim vrpčama bijelog papira, koje se redovito upotrebljavaju za označavanje svetog područja ili svete zgrade. Po završetku Drugog svjetskog rata status svetišta u Iseu i Yasukuniju postao je predmet rasprave jer se kritičari boje preporoda šintoističkog nacionalizma ako odnosi s političkim vođama ili carskom obitelji postanu previše bliski ili previše formalni. Svetišta posjećuju ljudi za Novu godinu i tada se prodaju pernate drvene strijele, hamajlije i papirne trake za odagnavanje zlobe. Njih se odnosi kući i drži na posebnoj polici predviđenoj za kamija - ako takva postoji - ili na nekom povišenom mjestu, radi uspješne nadolazeće godine. Prošlogodišnji predmeti istom se prilikom vraćaju u svetište i pale na lomači ili se ostavljaju osoblju svetišta koje ih pali kasnije. Japan, zemlja koja je po veličini poput države Kalifornije u Sjedinjenim Državama, ima više od 81. 000 šinto hramova. Šinto hramovi pripadaju svima i predstavljaju odgovornost svih. Hram i zemljište na kome se nalazi predstavljaju svetinju prema kojoj se ljudi ophode s poštovanjem. Ulaz u hram obično je okrenut ka jugu, a ponekad i ka istoku; sever i zapad smatraju se nesrećnim pravcima. Zemljište hrama je obično ograđeno žicom ili zidom. Vernici ulaze u hram kroz torii, kapiju koja simbolizuje odvajanje spoljašnjeg sveta od sveta kamija i označava ulaz na svetu zemlju. Torri, kapija može biti pravljen u različitim stilovima. Iako je u početku pravljen od grubo tesanog prirodnog drveta, sada se pravi i od drugih materijala, uključujući metal i beton i često se boji u crveno. Vernici prolaze kroz torri na putu koji vodi do hrama. To je *sando*, ili pristup. Obično je to prašnjavi put posut šljunkom ili peskom, što doprinosi njegovom prirodnom izgledu. U idealnom slučaju, put krivuda oko zemljišta hrama, ali ukoliko je područje isuviše malo, može voditi direktno u hram. Pored ulaza u hram mogu se nalaziti zaštitnici hrama. Kod velikih hramova, zaštitnici mogu biti velike polu-ljudske figure sa besnim izrazom lica, kako bi oterali zlo. Postoje i životinje zaštitnici. Najčešće su parovi lavova ili pasa, mužjak i ženka, koji stoje na postolju u ulazu. Neki hramovi imaju moć posebnog blagoslova. Na primer, hram na obali mora može blagosiljati ribolov. Icukušina hram je posvećen kamiju mora. Njegov torri uzdiže se iz vode.

Kasuga hram nalazi se duboko u šumi gde jeleni, glasnici tog kamija, slobodno lutaju. Taj, hram, kao i njemu slični, ističu bliskost sa prirodom i moć prirode.¹⁵⁴

Tori na ostrvu Itsuki, Japan

Izvor fotografije: <https://www.britannica.com/topic/torii>

Meoto Iwa (ove svete stijene su poznato svetište u Japanu, predstavljaju muža i ženu)

Izvor fotografije: <https://www.tripzilla.com/temples-shrines-in-japan/133652>

¹⁵⁴ Pye Michael, Mozaik tradicija: japanske religije, Religije svijeta, str. 411-416.
Harc, Paula R. (2002): Šinto: Svetske religije, N.d. str. 95, 100, 101, 103, 108.

Šinto je religija praznika i veselja. Šinto praznici se često poklapaju sa religioznim praznicima drugih tradicija i svi predstavljaju deo godišnjih proslava, ili *nendū giodi*. Među njih spadaju svi religiozni, regionalni i nacionalni praznici. Iako danas mnogi šinto praznici, ili *macuri*, deluju pre sekularno nego religijski, nastali su kao religiozne proslave, a reč *macuri* u sebi ima i konotaciju molitve i bogoslužnja, kao i proslave i praznika. Proslava Nove godine, koja traje sedam dana, predstavlja najvažniju šinto proslavu u Japanu. to je istovremeno i državni i religiozni praznik-vreme za slavlje, otplatu dugova, sklapanje ugovora i novi početak. Pre početka proslave Nove godine, ljudi čiste svoju kuću, simbolički se oslabadajući stare godine, loše sreće i tuge i prave mesta za novu godinu. Na kuće se kače borove grančice koje simbolišu obnovu života i konopci od pirinčane trske koji teraju zlo. Običaj je i da se borove grančice stavljaju u korpe od bambusa jer bambus u Japanu predstavlja simbol snage i napretka. Osim Nove godine, postoje i drugi praznici. Treći februar se slavi kao posljednji dan zime i početak proljeća. Ljudi na taj dan izbacuju iz kuće soju, čime simbolički isteruju zlo i nečistoću. Oko 21. marta lokalni hramovi slave i prolječni festival, a početkom aprila je festival cveća. Praznik mrtvih je u julu, tada porodice posjećuju groblja i ukrašavaju grobne ploče cvijećem. Ali, šinto religija, obilježava i bitne periode života osobe: rođenje, brak i smrt. Prilikom rođenja, dijete dobija dušu od svog kamija rođenja, zaštitnika mjesta na kojem je dijete rođeno. Kada beba napuni mjesec dana, roditelji je nose u lokalni hram radi izvođenja rituala rođenja (*mijamairi*). Tada beba postaje uđiko, član hrama i stavlja se pod zaštitu kamija hrama. Devojčice mogu učestvovati u Prazniku lutki, koji se odigrava 3. marta. Praznik dečaka održava se 5. maja. Godišnji Šičigosan, ili sedam-pet-tri predstavlja dan za dobrobit dece. Slavi se u novembru. Obredi punoletstva se slave oko 15. januara. Šinto venčanje predstavlja obred kroz koji mnogi prolaze. Stara šinto religija nije imala obreda sahranjivanja, već su oni došli sa budizmom. Neprestani ciklus šinto praznika, sa mnogim ceremonijama i gozbama, koje slave svi Japanci, bez obzira da li su vernici šinto religije ili ne, pomaže očuvanju jedinstva nacije. Svečanosti-**matsuri** su obilježja šintoističke prakse. Poznate svečanosti su Gion u Kyotu, svečanost Takayama u regiji Hidi i svečanost Čičibu u planinama sjeverozapadno od Tokija. U svečanosti u Čičibu, vozila koja predstavljaju razne dijelove istoimena grada, osvijetljena su fenjerima a vuku ih kroz grad noću kad se kami iz gradskog svetišta donosi da bi se susreo s kamijem s najbliže velike planine. U mnogim slučajevima skupina mladih ljudi nose platforme i zastave kroz grad, u odjeći koja predstavlja njihov dio grada. Ponekad nose tkanine oko bokova zbog naporna posla. Vjernici se okrepljuju s mnogo ružina vina-sake, koje je posebno povezano sa šintoizmom i često se prinosi svetištima u pažljivo omotanim bocama ili velikim bačvama. Poneke procesije

oživljavaju neki povjesni događaj kao što je bitka, i u tom slučaju nose se kostimi iz tog razdoblja. Često se u središtu procesije nalazi prijenosno svetište (*mikoschi*), koje se od glavnog svetišta nosi na razna mjesta u okolici i simbolizira putovanje *kamija*. U dvoranu za štovanje ili glavno svetište po dolasku ne ulaze svi koji sudjeluju u procesiji. U svetište obično ulaze samo izabrani predstavnici, zajedno sa svećenicima, te nude prinose poput grana zimzelena drveta *sakakija* te mole za sigurnost i blagostanje susjedstva.¹⁵⁵ Primitivna je japanska religija jedan od mnogih oblika Sunčevog mita. Pri tom je uočljiv nedostatak negativnih elemenata tame i zla nasuprot udivljenju pred svjetlošću i čistoćom. Kult čistoće razvija se do asketskih razmjera. Izvor religioznog prema prirodi nije strava nego udivljenje.¹⁵⁶ U ovoj religiji, svećenici žive kao i ostali ljudi. Oni se mogu vjenčavati, a mogu, također, obavljati i druge poslove. Državni šinto promenio je sveštenstvo. Danas su šinto sveštenici obični građani. Osim onih koji služe u velikim hramovima, većina njih ima i neki drugi posao. Oni mogu biti učitelji, službenici ili biznismeni. Oblače se kao i svi ostali, osim kada sprovode ritual u hramu. Njihov sveštenečki posao je da poznaju šinto rituale i liturgiju i da sprovode šinto ceremonije i proslave. Sveštenike obrazuju ili drugi sveštenici na časovima koje finansira Udruženje šinto hramova, ili putem predavanja na seminaru ili univerzitetu. Iako su šinto sveštenici tradicionalno bili muškarci, ne postoji pravilo koje bi ženama zabranilo bavljenje sveštenečkim poslovima. U periodima kada je zemljom vladala carica, uloga vrhovnog sveštenika pripadala je ženi. U Amaterasinom hramu u mestu Ise, koji se smatra najsvetijim od svih šinto hramova, tradicionalno je glavni sveštenik žena, obično član porodice. Tokom II svetskog rata, kada je najveći broj muškaraca bio uključen u rat, njihove žene i ćerke preuzele su sveštenečke dužnosti. Nakon rata, novoosnovano Udruženje šinto hramova odalo je poštovanje ženama koje su učestvovala u šinto službama. Osim sveštenika, mnogi veći hramovi imaju i *miko* ili devojke koje pomažu prilikom šinto ceremonija. Miko su mlade, neudate žene, ćerke sveštenika ili lokalnog hrama, koje uče sveti ples i izvode ga u okviru šinto rituala. Kao i drugi članovi hrama, i one vode običan život, idu u školu i žive sa svojom porodicom. Ritual pročišćenja (*jutate*), ili potapanje u vruću vodu uključuje osnovne šinto vrednosti čistote, obnove, zahvalnosti i poštovanja kamija. U svetim tekstovima šintoističke religije objašnjeno je mnogo etičkih propisa. Naprimjer, u tekstovima ove religije se nalazi: *Onaj ko govori istinu neće vidjeti patnju, onaj ko je loš sigurno će prtrpjeti štetu.*

¹⁵⁵ Pye Michael, Mozaik tradicija: japanske religije, Religije svijeta, str. 411-416.

Harc, Paula R. (2002): Šinto: Svetske religije, N.d. str. 83-103.

¹⁵⁶ Veljačić, Čedomil (1958): Filozofija istočnih naroda, knjiga druga, Matica hrvatska, Zagreb, str. 192.

Ostavi prejedanje i udalji od sebe pohlepne želje... Ono što je loše prekori, a ono što je dobro ohrabri. Uzdrži se od ljutnje, srdžbe i srditih pogleda i ne budi zloban.

Najistaknutije etičko načelo šintoističke religije je čistoća i čistoća. U svetim tekstovima ove religije veoma se naglašava čistoća i ceremonija očišćenja koja se u ovoj religiji smatra jednim veoma važnim obredom.¹⁵⁷ Od perioda državnog šinto metamorfoze je proživljavala i šinto religija, jer je od kraja II svjetskog rata procvjetalo trinaest tzv. novih religija klasifikovanih kao šinto sekte. Neke od njih, poput (*tenrikyo*), stare su više od sto godina, ali u poređenju sa klasičnom šinto religijom i budizmom u Japanu, one su stvarno nove. Ova religija svoje korijene duguje njezinim otkrivenjima i ozdravljenjima, no umjesto ujedinjenja sa širim obrascem šintoizma, stvorila je vlastite, nezavisne svete tekstove, izgradila vlastiti sveti grad (*Tenri*) i oblikovala vlastite načine štovanja, uključujući i poseban ples. Kao i šinto religija, *tenrikyo* naglašava važnost zahvalnosti i vođenja čistog života. Još jedan dobar primjer je tzv. religija plesa (*odoru shukyo*), čije službeno, puno ime glasi *tensho kotai jingu kyo* i sadržava druga imena božice Amaterasu i svetišta u Iseu. Osnivačica se zvala Kitamura Sayo (1900.-1967.) i vjerovala je kako *kami* govori kroz njen trbuh. Ujedno je osmislila oblik zanesenog plesa koji potiče vjernike na iskušavanje stanja ne-sebe (*muga*). Može se uočiti kako je to jedno od tri obilježja budističkog učenja. Religija poznata pod nazivom *omotokyo* („učenje velikog izvora“) također je velika nezavisna vjerska skupina, sa šintoističkom pozadinom kombiniranom s vjerovanjem u vlastita nova otkrivenja. Sinkretistička kuća rasta (*Seicho no ie*) tvrdi da se bolest i patnja mogu nadvladati novim propovijedanjima Masahura Taniguchija (1893.-1985.), nekadašnjeg sljedbenika *Omotokya*. Crkva svjetskog mesijanstva (*Sekai Kyuseikyo*) također je određena izvedenica *omotokya*. Njezin je vođa Mokischi Okada (1882.-1955.), zagovarao slobodu od bolesti i siromaštva, a broj sljedbenika brzo je porastao po završetku Drugog svjetskog rata. Nove religije koje se baziraju na budizmu, kao što su *soka gakai* ili *risšo kosei-kai*, imaju vrlo malo zajedničko sa šinto religijom. Kuruzomi šinto je također klasifikovan kao nova religija, ali u sebi ima mnoge klasične elemente šinto religije. Bazira se na obožavanju Amaterasu i izgovaranju molitve Velikog pročišćenja. Prema kurozumikjo (završetak- *kjo* označava religiju) Amaterasu se podiže na nivo vrhovnog božanstva, ali zadržava svoju inkarnaciju boginje Sunca. Kurozumi sledbenici tokom službe dočekuju izlazeće Sunce i idu na hodočašće u mesto Ise, ali njihova religija, kao i *tenrikyo*, uključuje i neke hrišćanske i budističke elemente, kao i iscelenje verom. Druge nove religije

¹⁵⁷ Žive svjetske religije (1433/2012), Sarajevo, Fondacija „Mulla Sadra“, str. 120.

<https://mullasadra.ba/wp-content/uploads/2014/11/zive-svjetske-religije.pdf>

Harc, Paula R. (2002): Šinto: Svetske religije, N.d. str.77-81.

sa očiglednim šinto uticajem su *fusokjo* i *dikokjo*, koje su zasnovane na obožavanju kamijske planine i usredsređenosti na pročišćenje vodom. Period Meidi restauracije obeležio je nastanak *izumo ojaširokja*, *šinrikjo* i *šinto taikjo* religija, koje su proistekle iz šinto religije.¹⁵⁸ Osnivači novih religija svakako su se adaptirali problemima i pitanjima modernog života, zbog toga su se i dopale ljudima i podstakle kod njih taj osjećaj pripadnosti grupi sličnog mišljenja. Nepotrebno je ulaziti u razloge objašnjenja i postojanja i ovih novih religija koje su klasifikovane kao šinto sekte, one su svakako napravile odmak od tradicionalne japanske vjere, ali i drugačije reformisane i dalje uspjevaju podstaknuti osjećaj zajedništva, a koji je opet odraz šinto religije. Njihovo postojanje je normalno obilježje religijskog života, pa i utjeha nakon rata i migracija. Šintoizam je i u drugoj polovini 20. stoljeću religija sreće, jer su i dalje šinto vrline utkane u sve nivoe japanskog života. Od ljudi suvremenog doba i dalje se očekuje da pokušaju da žive u skladu sa voljom kamijske planine. To je šinto način svakodnevnice Japanaca kao nacije.

Sveštenik hrama i žene Miko prisustvuju festivalu koji predvodi moderni ženski šinto svećenik u Hakone Jinja, blizu planine Fuji.

Izvor fotografije: <https://www.onmarkproductions.com/html/shinto-priesthood.html>

¹⁵⁸ Pye Michael, Mozaik tradicija: japanske religije, Religije svijeta, N.d. str. 419.
Harc, Paula R. (2002): Šinto: Svetske religije, N.d. str. 117-118.

5.1. PERMAMENTNI MONOTEIZAM-BAHAIZAM

Svaki proučavalac religije bi došao do zaključka da ljudska kultura još nije došla do faze permanentnog monoteizma. Neki teolozi i religiozolozi bi ipak istakli da ako nisu, onda bar teže, protestantizam i islam, permanentnom monoteizmu. No, ovi zaključci su netačni. Tako protestantizam izričito najavljuje drugi Isusov dolazak, apokalipsu i Strašni sud kao i druge hrišćanske doktrine. Protestantizam favorizuje samo više biblijsku riječ. Islam, naprotiv, smatra proroka Muhammeda a.s. posljednjim prorokom i do Sudnjeg dana neće biti drugog. Ljudska kultura je davno došla u fazu permanentnog monoteizma kroz: sinkretička učenja, pojedine religijske surrogate i bahaizam. Bahai vjernika nema puno u Bosni i Hercegovini. Tome nije razlog jaka islamska reakcija, već siromaštvo. Baha'i religija je vjera bogatih. Pa, je činjenično i razumljivo zašto je tek 2004. vjera Baha'i i službeno registrirana u Ministarstvu pravde Bosne i Hercegovine, ali kao udruženje građana. Prva Bahai Mjesna duhovna skupština u bivšoj Jugoslaviji osnovana je u studenom 1990. u Beogradu. U 2001., Bahai mladi su okupirali radne plesne radionice u Zenici. Do 2003. Bahai su se u Bosni i Hercegovini organizirali u 17 regija, a četiri od tih sadrži barem jedan Bahai i nekolicinu Ruhi Instituta za obrazovanje u svom djelokrugu. Bahai zajednica u BiH stavlja u praksu princip jedinstvenosti u različitosti s lokalnim članovima iz različitih religijskih skupina, uključujući katoličku, pravoslavnu, muslimansku i židovsku koji žive u zemlji. Aktivnosti u organizovanoj zajednici otvorene su za sve. One uključuju bogoštovne i molitvene sastanke, aktivnosti vezane uz Bahai duhovne obrede, nastavu za djecu o osobnim vrlinama i moralnom odgoju.¹⁵⁹ Za razliku od Bosne i Hercegovine, SAD su rano iskusile značaj razvitka Baha'i religije. Taj razvitak kreće, ne kasnije od 1894, kada je Ibrahim Khayru'llah počeo davati časove u Chicagu, i kada je učenje ove religije sustavno dovršeno. Chicago je grad koji je posjedovao idealno mjesto u središtu Zapada SAD, i to je grad koji je nastavio pružati utočište narastajućem Baha'i pokretu. Na sjeveru Chicaga, u predgrađu Wilmette, duž jezera Michigan, sagrađen je Baha'i Mother Temple. Prostran i dojmljiv, pružao je svjedočanstvo o moći američkog Baha'i pokreta. Ranih 1990-tih je bilo oko 110.000 Baha'i pristalica u SAD, organiziranih u 1.700 lokalnih zajednica. Uz svoju strogu organizaciju, misionarsko pregnuće Baha'i pristalica i poseban smisao za identitet, Baha'i pristalice su stvorile vrijeme i prostor

¹⁵⁹ Sarajlić Jugoslav (2011): Novi religijski pokreti u BiH, Magistarski rad, Sarajevo: Fakultet političkih nauka u Sarajevu, str. 22-23.

koji su promjenili svakidašnja zanimanja za nesvakidašnju religiju.¹⁶⁰ Vjerna obrascu širenja, ova religija je narastala na nadi da će postati svjetskom religijom, a njena dugotrajnost u SAD predstavlja vremensku uvjetovanost. Uspjeh Baha'i religije je što njene pristalice nisu nastojale da se miješaju s američkom kulturom, nego su postepeno Amerikance navodili da žive u skladu sa svojim ciljem ujedinjenja svih ljudskih bića. Religija bahaizam smatra sebe objavom koju je Bog uputio čitavom čovječanstvu. Persija, kolevka Bahai Otkrivenja zauzimala je jedinstveno mesto u istoriji sveta. U danima njene prve veličine, ona je bila prava kraljica među nacijama, neuporediva u civilizaciji, u moći i veličanstvenosti. Ona je dala čovečanstvu kraljeve i državnike, proroke i pesnike, filozofe i umetnike. Zaratustra, Kir i Darije, Hafiz i Firdusi, Sadi i Omer Hajam jesu samo nekoliko od velikog broja njenih sinova.¹⁶¹ Današnji Iran predstavlja fenomen jer se upravo u njemu u 19. stoljeću korjeni zoroastrizma i islama iznjedrili, novu sinkretističku religiju koja uključuje spise i simbole svih velikih religija svijeta. Bahai religija razvila se u 19. stoljeću od učenja dvojice persijskih religijskih vizionara. Prvi je bio Mirza Ali Muhamed (1820.-50), koji se nazvao Bab, što znači vrata. Vjerovatno je da je posljednji u dugom nizu vođa. Za života je privukao relativno malo sljedbenika, koji su ipak bili dovoljno jaki da organizuju oružane ustanke protiv vlade. Bab je svoju misiju objavio 1844. i skončao na gubilištu u Tabrizu, 1850. u trideset prvoj godini života, pogubile su ga persijske vlasti zbog navodne sukrivnje u pokušaju ubojstva šaha. Njegove posmrtno ostake prenio je Haifu Abdulah Baha, sin i nasljednik Baha Ullaha. Drugi, mnogo utjecajni, bio je Mirza Husain Ali (1817.-92), Babov sljedbenik koji se prozvao Baha Ullah, što znači Božija slava. Godine 1863. proglasio se očitovanjem Boga, koje je pretekao Bah, a poslan je da iskupi svijet na kraju razdoblja i da tumači Božiju volju za nastupajuće razdoblje. Poslao je mnogo takvih objava kraljevima i drugim vođama država, što mu je donijelo česte progone, zatvaranja i protjeivanje. Voljom perzijskog šaha i osmanskog sultana morao je da napušta: Teheran, Bagdad, Istanbul, i Adrianopolj. Tamnovao je u Akri u Palestini kao zarobljenik Osmanskog carstva. Tu je napisao glavno djelo „al –Kitab al-Aqdas“ (Najsvetiju knjigu) i doktrinu bahaizma razradio u opsežno učenje. Ovo je jedno od glavnih Baha'u'llahovih djela napisanih u odbrani vjerskih tvrdnji Sayyida' Ali Muhammada Shirazija.¹⁶² Baha' i tekstove (preko 15 000) koje je Baha'u'llah napisao dok je još bio u

¹⁶⁰ Albanese, L. Catherine (2004): Amerika, religije i religija, Embassy of the United States of America BiH, Sarajevo, str. 340-341.

¹⁶¹ Eslemont, J. E. (1933): Baha 'U' lah i novo doba, Beograd, str. 11.

¹⁶² Datira iz ranih 1860-tih, dok je Baha' u 'llah bio prognan u Bagdad, ali prije nego što je otvoreno objavio svoju tvrdnju da je obećana jedna od svih religija. Bio je to vjerovatno najkopiraniji, najrasprostranjeniji i najutjecajni od svih Baha' i djela, a bio je i prvi Baha' i tekst koji je odobren za objavljivanje.
<https://www.bl.uk/collection-items/kitab-i-igan-book-of-certitude-a-major-bahai-work>

zatvoru nazivaju 'Pločama'. Dio tih tekstova čini kanonsku svetu knjigu beheizma.¹⁶³ Baha'u'llah je učio, da baš kao što je islam bio pročišćenje i ispunjenje judaizma i kršćanstva, tako je Baha'i religija punina islama i svih prethodnih religija. Ona je također, tvrdio je on, jedna izvorna religija, koja će vremenom uspostaviti novi svjetski poredak. Prema mišljenju Baha'u'llaha, svaka religija je bila izraz prikladan njenom vremenu, jer je objava u ljudskoj vrsti imala progresivan karakter. Danas, govorio je on, svijet počiva na početku jedne nove ere sveopćeg jedinstva i mira, ere u kojoj će njena religija, prikladna zrelosti tog vremena, slijediti načela Baha'i religije. U vezi s ovim vjerovanjem, koje liči kršćanskom iščekivanju milenijuma, Baha'u'llah je naučavao jednakost svih ljudskih bića. Za njega su muškarac i žena, premda različiti, jednako važni i u jednakim obavezama. Isto tako, sve rase su smatrane jednakim na planu Božijem, a Baha'i religija je podsticala međurasne brakove, kako bi promicala rasnu harmoniju. Ona je također pozivala poštivanju svih stvari. Ako je Baha'u'llah imao viziju o Baha'i zajednici, on je tu viziju učinio konkretnom. Kroz obred i moralni program on je Baha' i religiji dao smisao nečeg posebno, teko što je, paradoksalno govoreći, ova univerzalistička religija zadržala strogo značenje ograničenosti i identiteta.¹⁶⁴ Nakon njegove smrti vodstvo ove religije preuzeo je njegov sin 'Abd ol-Baha', zatim njegov praunuk čuveni Šogi Efendija Rabbani. Nakon smrti Šogi Efendije 1957. formira se vijeće da bi od 1963. preuzelu upravu izabrano administrativno tijelo poznato kao Univerzalna kuća pravde. Taj univerzalni dom pravde postavljen je u skladu s odredbama zacrtanim u Baha' U'llahovim tekstovima. Univerzalni dom pravde je bahaistički upravni organ sastavljen od devet vrhovnih savjetnika, Bahaisti vjeruju da se Univerzalni dom pravde rukovodi Božjom voljom, da je nepogrešiv i da predstavlja institucionalni temelj Božijeg kraljevstva.¹⁶⁵ Od svog osnutka Univerzalna kuća Pravde koordinira ubrzani rast Bahai religije diljem svijeta i čini velike napore da zaštiti Baha' i zajednicu od progona. Baha'i-žive na 127. 000 lokaliteta, imaju 12 000 izabranih lokalnih koordinacijskih vijeća, te 180 nacionalnih kordinacijskih vijeća. U Sjedinjenim Američkim državama ima 150.000 članova koji borave na 7.000 lokaliteta s 1.200 lokalnih koordinacijskih vijeća. Sjedište uprave Baha'-a nalazi se u Izraelu, u gradu Haifi. Bahaulah je poticao svoje sljedbenike da se druže sa sljedbenicima svih religija u

¹⁶³ /Duljina 'Ploča' je u rasponu od nekoliko stranica do čitavih knjiga rasprava o vlasti, filozofiji, zakonu, etici, duhovnom životu i osobnom ponašanju./

Patridge, Cristopher (2005): Enciklopedija novih religija, Naklada Ljevak, Zagreb
McMullen Micke Behaizam, N.d, str. 132.

¹⁶⁴ Albanese, L. Catherine (2004): Amerika, religije i religija, N.d. str. 339-340.

¹⁶⁵ McMullen Micke, Behaizam, N.d. str. 132.

prijateljstvu i zajedništvu.¹⁶⁶ Međutim, nakon njegove smrti i pored njegove dobre vizije, predstojeći sukobi su postali neizbježni. Sukob s islamom bio je neminovan. Islamski šerijatski sud u gradu Babi je 10. V 1925. proglasio da su se pripadnici bahaizma otcjepili od islama; istu deklaraciju izdao je veliki muftija Egipta 11. III 1939. Prvi sistematski progoni dogodili su se 1921-22. godine kada je središte u Sangsaru osvojeno i uništeno. Vjernici su lišeni građanskih prava. Bahaistički službenici u državnim službama izgubili su svoje penzije. Godine 1925. šah je izdao zakon kojim je sve bahaističke brakove učinio nevažećim. Tako da su već rođena djeca proglašena vanbračnom. Slijedeći pritisak je da bahaistički vjenčani parovi ne smiju dijeliti hotelske sobe. Godine 1932. u Teheranu su zatvorene bahaističke škole. Islam nije uspio uništiti bahaizam. Novinska kampanja 1939. je bila žestoka. Veliki broj bahaista koji su bili vojna lica bio je otpušten iz vojske i prisiljen vratiti troškove svog školovanja. I druge muslimanske zemlje vrše pritisak. Posljednji perzijski šah Mohammed Reza Pahlavi već 1941. s centralističkom administracijom snažnije započinje tlačenje. Od 1951. pripadnici bahaizma osumnjičeni su za kolaboraciju s komunistima. Njihovu zgradu u Shirazu osvojila je vojska, oskrnavila je i uništila. Bahaistička groblja se sistematski uništavaju. Protest pripadnika bahaizma u drugim zemljama je bezuspješan. Diskriminacija je neprestana. Već 70-tih Šahova tajna policija organizuje sistematski antibahaistički pokret. Vjernici lišeni svih prava su i optuženi kao bezvrijedni građani. Ljudska prava se za njih ne uzimaju u obzir. Homeinijevo preuzimanje vlasti još pogoršava situaciju. Islamska republika Iran nastavlja sa ubijanjem pripadnika bahaizma. Militantne muslimanske zajednice Fada ' iyan-i-islam i Tablighat-i-islami vrše strahoviti teror. Novorođenoj djeci se ne izdaju rodni listovi, jer su njihovi očevi pripadnici bahai religije, a ona nije priznata među poznatim manjinskim religijama. Bez rodnog lista u Iranu ne možete dokazati svoj identitet. Poslije Homeinijeve smrti prilike se ne mijenjaju. Očigledno da islam u bahaizmu vidi otpad.¹⁶⁷ Činjenice kroz povjest pokazuju da su pripadnici Bahai'religije bili predmet ugnjetovanja u mnogim islamskim zemljama i od fašističkih, ali i nekih komunističkih režima i od brojnih diktatura. U Iranu je čak 20.000 Babi-a i Baha'i ubijeno zbog svojih uvjerenja između 1844. i 1900. Od islamske revolucije 1978-79, oko 200 Baha'i je pogubljeno zbog svojih uvjerenja, a tisuće više su otpušteni sa svojih radnih mjesta, maltretirani, zatvoreni, mučeni, uskraćivano im je bolničko liječenje ili zdravstveno osiguranje, negirana jednaka prava na sudovima, protjerivani su sa sveučilišta, te u mnogim slučajevima su protjerani iz javnih osnovnih i

¹⁶⁶ Sarajlić Jugoslav (2011): Novi religijski pokreti u BIH, Magistarski rad, Sarajevo: Fakultet političkih nauka u Sarajevu, str. 21.

¹⁶⁷ Schiling Werner, Proganjanje sljedbenika bahaizma, Religije svijeta, str. 274.

srednjih škola. Bahaističko učenje je sinkretičko. Bahai vjernici vjeruju da se Bog objavio čovjeku putem „Božijih Objava“. Jedna od tih je počela prije 6000 godina sa Adamom, prvim Božijim prorokom. Adamovi sljedbenici su bili: Abraham, Mojsije, Krišna, Buddha, Zaratustra, Hrist, Muhammed, bab i Baha' Ullah, koji je trenutno najvažniji, a ostali će tek doći. Pripadnici bahaizma vjeruju da su sve ranije religije sadržavale bahai vjeru u embrionalnom obliku. Vjeruju da su božiji proroci glasnici koji su bili poslani kako bi čovječanstvo vodili kroz evolucijski proces u kojem je pojava Baba otvorila novo doba čovječanstva. Bahaisti kažu da do danas bahaistička poruka predstavlja najpotpunije otkrivenje Božije volje i da je ona primarno Bogom dano sredstvo kojim će biti omogućeno svjetsko jedinstvo. Jedna od osnovnih nauka bahai vjere govori da su „sve velike religije potakle od Boga, da su njihova potpuna načela skladna“. Razlike su jedino u nebitnim aspektima svojih učenja. Bahai između ostalog vjeruju u Božije jedinstvo, besmrtnost duše i u evoluciju čovječanstva (biološku, duhovnu i socijalnu). S druge odbacuju koncept anđela abrahamovskih religija. Odbacuju Trojstvo hrišćanstva, hinduističko učenje o reinkarnaciji i učenje o čovjekovom padu iz stanja savršenosti, tako popularnom u islamu. Bratstvo čovječanstva i jednakost spolova glavna su obilježja vjerovanja bahaizma. Zato upravo tri temeljna načela i sažimaju vjerovanje i ideologiju bahaističkog pokreta: jedinstvenost Boga, jedinstvenost vjere i jedinstvenost čovječanstva. Oni i vjeruju da postoji samo jedan Bog, iako Boga zazivaju različitim imenima, svi vjernici poštuju istu Božansku Prisutnost. Zato se treba razumjeti univerzalni cilj bahaističke ideologije i njenog promicanja globalnog poretka i solidarnosti, a to se najbolje shvata središnjim ideološkim koceptom bahaista: progresivnom objavom. Za bahaiste religija ima dvostruku ulogu: duhovni odgoj pojedinca i uspostavljenje društvene solidarnosti putem raznih zakona i institucija. Primjeri duhovnih zakona koji vladaju u beheizmu jesu zakoni kojima se regulira dnevna molitva, post, seksualni moral, suzdržavanje od alkohola i droge i pokapanje umrlih. Primjeri bahaističkih društvenih zakona i načela koja uspostavljaju temelje globalne civilizacije uključuju zakone koje se odnose na brak i razvod; stvaranje jednog zajedničkog jezika kojeg bi učio svaki čovjek na našem planetu; svjetsku vladu koja uključuje globalnu izvršnu i zakonodavnu vlast te sudski sustav; kolektivnu obranu i sigurnost i smanjenje naoružanja svih država u svijetu; iskorjenjivanje rasizma, seksizma i predrasuda; smanjenje ekstremnih razlika između bogatih i siromašnih; te, napokon, globalno obrazovanje.¹⁶⁸ Bahai žive u monogamnim brakovima. Svakodnevnim životom bahaističke zajednice vladaju osobni zakoni koje su bahai vjernici preuzeli od Baha'

¹⁶⁸ McMullen Micke, Bahaizam: Enciklopedija novih religija, str. 133.

U'llaha, a uključuju dnevne molitve, proučavanje bahaističkih svetih spisa, davanje novčanih priloga u bahaističke fondove i hodočašća u Međunarodni bahaistički centar. Najmanje jednom dnevno mole neku od tri molitve koje je objavio Baha Ullah. Devetnaest dana svetog bahai mjeseca Ala, koji pada u martu, poste od izlaska do zalaska sunca. Post je kraći nego u islamu. Bahai kalendar se sastoji od 19 mjeseci, od kojih svaki ima 19 dana, te nekoliko dodatnih dana. Bahaizam nema mnogo propisanih rituala, niti ima sveštenstvo. Vjernicima mogu postati svi oni koji ispovjedaju vjeru u Baha' Ullaha i koji prihvataju njegovo učenje. Prvog dana svakog baha'i mjeseca sastaju se radi bogoslužnja. Tada se pripadnici behaističke zajednice okupljaju na proslavu Svetkovine devetnaest dana u kojem mogu sudjelovati samo pripadnici behaističke vjere. Svetkovina se sastoji od tri labavo strukturirana dijela: vremena posvećenog bogoslužju, kada se čitaju sveti tekstovi Bahe, Bahai ' U'llaha ili ' Abdu'l Bahe; administrativnog djela, kada predsjedatelj mjesnog duhovnog vijeća predsjeda savjetovanju kojem prisustvuju svi članovi zajednice o bitnim problemima s kojim se zajednica suočava; i društvenog dijela koji uključuje prijateljsko druženje uz hranu i piće. Svetkovine se obično održavaju u domovima pripadnika zajednice, iako neke zajednice imaju vlastite ili iznajmljene prostore, takozvane 'Behaističke centre'.¹⁶⁹ Može se reći da su Baha'i običaje za vrijeme svog posta (koji obično traje od 2. do 20. marta) prihvatili od drevnog islamskog običaja posta, ali su ga prilagođavali svojim vlastitim svrhama. Ove Svetkovine su te koje jačaju demokratsku narav obreda bahaističke zajednice, jer upravo u njima svaki pojedini član i dobije priliku za oblikovanje molitvenog obreda. Bahaizam smatra da mu je povjerena misija duhovnog osvajanja planete. Vjeru nastoje širiti kroz razgovor, primjeran život, sudjelovanje u društvenim projektima i kroz informacijske kampanje. Zastupaju apsolutnu podložnost zakonima zemlje u kojoj žive, i premda glasaju, uzdržavaju se od sudjelovanja u politici. Kada je to moguće, daju prednost civilnoj vojnoj službi, no ne ulažu prigovor savjesti. Kao misionarska religija bahaizam je doživio bum. Procjenjuje se da krajem prošlog vijeka u svijetu ima 5 miliona vjernika. Trenutno je aktivno oko 2, 3 miliona odraslih vjernika. Bahaizam ne pripada abrahamovskim religijama, njegova savršena dogmatika ga stavlja daleko iznad njih. Bahai vjernici su klasičan primjer permanentnog monoteizma.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Ibid. str. 134.

¹⁷⁰ Čovječanstvo u potrazi za Bogom, str. 304-305.

Razlozi Bahai-vernika, Sveta zemlja, Specijalni dodatak časopisa NIN od 31. XII 1989, str. VI, Werner Schiling, Jedinstvo i mir: religija bahaizma, Religije svijeta, str. 272-274.

/Behai vjernici priloge primaju od samo pripadnika svoje vjerske zajednice. Naglašavaju da svoje punktove imaju u 166 nezavisnih zemalja i na 48 teritorija i prekomorskih departmana. Rasuti su u 112 000 centara a njihova literatura prevedena je na 800 jezika. Centrala duhovnog pokreta je u Haidi gdje postoji Bahajska bašta najljepša građevina Svete zemlje. Najveća zajednica je u Iranu, gdje je izginulo od 1844. više desetina hiljada bahai mučenika, izgubivši život zbog vjere od strane islamskih ekstremista./

Babovo socijalno i etičko učenje je i dalje primamljivo novim sljedbenicima i u 21. stoljeću. I dalje vodeći motiv pravog Babije mora biti čista ljubav, bez nade za nagradu i bez straha od kazne.

Prikaz izgradnje svetišta 'Abdu'l-Baha iz vazduha

Izvor fotografije: <https://news.bahai.org/story/1685/>

5. 2. RELIGIJSKI SUROGATI I SINKRETIČKA UČENJA

Svakog 4. i 25. maja pred kasarnom, koja je pri svakoj promjeni režima mijenjala svoje ime, a danas je zovu popularno „Maršalka“, polažu se vjenci i cvijeće pred bistom druga Tita. Malo ko od slučajnih prolaznika i učesnika te komemoracije je svjestan da se bivšem Velikom Maršalu, na taj način ukazuju božanske počasti, na identičan način, kao i prije par milenija božanskom Avgustu, deifikovanom prvom caru Rimske Imperije. Tito je i danas za pojedine Sarajlije predmet zakletve, a i psovke. Očigledno da je njegovo dijelo i lik nadživjelo klimavu „federaciju“ koju je više silom nego razumom za svog života održavao. Obilježje ovog marksističkog kulta, zavisice više od želja i mogućnosti američkog kapitala, da staru austro-mađarsku kasarnu otkupi i na tom mjestu podigne vlastite objekte s obaveznim supermarketima-hramovima modernog potrošačkog društva. Da li je marksizam religija? Da. To je specifična, ateistička religija koja je u sebe ukomponovala razne ateističke religijske surogate od prosvjetiteljstva pa sve do radikalnog ateizma modernih građanskih društava. Marksizam se aktivno bori protiv svih vrsta vjera, sujevjerja i buržoanske idolatrije.¹⁷¹ Uronivši duboko u ateizam marksisti su lakovjerno mislili da su porazili definitivno vjerske ideologije. U žestoko kritikovanom „Programu Saveza komunista Jugoslavije“ vjeri se daje srazmjerno malo prostora.¹⁷² U brošuri „Škola i religija“ se tako navodi: „U religiji vlada natprirodni svet, čudo, teologija, u nauci prirodni zakon, zdrav razum, religija se osniva na otkrovenju kao na direknoj božanskoj inspiraciji osnivača religija, nauka na iskustvu i mišljenju, na prirodnim sposobnostima razuma, osjećanja i volje; religija sve polaže na čudo, nauka odbacuje čudo i priznaje potpunu zakonitost ne samo u prirodi, već i u istoriji i društvenom životu; kod religije je autoritet, kod nauke svesna kritika; kod religije davno preživjele tradicije i prastara prošlost, kod nauke napredak i budućnost; kod religije apsolutna „nepogrešivost“, kod nauke relativitet, oštra kritika; kod religije apsolutna isključivost; religija je statična, okamenjena, nauka je progresivna, stalno u napretku; religija je skroz reakcionarna, nauka je sasvim revolucionarna; religija hoće da zna samo ono u šta vjeruje, nauka vjeruje u ono što zna... Religijska nastava obmanjuje učenike jer sve što predaje deci

¹⁷¹ Dolaskom na vlast u Jugoslaviji, nakon II svjetskog rata, komunisti su opljačkali sve vjerske zajednice. U Bosni i Hercegovini najviše strada IVZ. Vakufu se pljačkaju m edrese dobijaju drugu namjenu. Zatim kreće i ideološki rat protiv vjere. Narod tone u nemoral. Ovdje donosimo neke od najčitanijih brošura ateističke propagande tog perioda:

a) Redžić Enver (1952): Zašto se i kako kako marksizam bori protiv religije, Svjetlost, Sarajevo, str. 1-96.
b) Stanić M., Dikić D., Vasiljević R. (1953): Borba protiv kaluđera i popova u osamnaestom veku, Narodna knjiga, Beograd, str. 1-80.
c) Janković B. Miloš (1952): Škola i religija, Narodna knjiga, Beograd, str. 1-53.

¹⁷² Program Saveza komunista Jugoslavije, (1988): Za štampu pripremila Komisija za program VII Kongresa SKJ, Kultura, Beograd, str. 1-264.

jeste laž; ona podiže fantazije jednog neprosvećenog pastirskog naroda (Misli na Jevreje, koje autor naziva i poluvarvarskim narodom. Prim. H. D.) na stupanj savršenih ideja; ona uzalud troši dečju energiju; ona izaziva kod dece mehaničko pamćenje, pri čemu se „više na dečije uši kao da se sipa kroz levak“. Pamćenjem beživotnih, suvoparnih tekstova, učenjem naizust raznih religijskih pravila, odavno pregaženeim vremenom, bubanjem starodrevnih i glupih molitava-vršena je najsurovija dresura dečjeg duha, stvarala se u učionici takva duhovna atmosfera u kojoj su ubijane dečje umne sposobnosti. Tvrdi se da je u „svetoj Meki nemoralnost veća no ma kojoj tački muhamedanskog sveta. A tako se isto govori i o „svetoj Buhari... Zastupnici religijske nastave kažu: u jevandelju ima najuzvišenijih etičkih normi, a u njemu je etički osnovni zakon, zlatni moralni zakon, u religiji je kristalisan najuzvišeniji moral. Na to se može odgovoriti : sve što se u Bibliji nalazi dobro to nije novo, jer je bilo poznato i pre hrišćanstva, sve što se u njoj nalazi novo, što je pre hrišćanstva bilo nepoznato, nije dobro. Oto Rile je lepo rekao: „Nekoliko zlatnih zrnaca etike koja se nalaze u đubretu svih crkvenih religija po samoj prirodi ne pripadaju njima. Špekulativni trgovački instikt uneo ih je u religiju i pomešao s njenim smradom da bi joj na taj način dao vrednost“... Na časovma istorije treba predavati o poreklu religije, o religiji kao sredstvu ugnjatavanja radnih masa, o reakcionarnoj i antikulturnoj ulozi crkve, o nacionalnim izdajama verskog klera..¹⁷³ Propaganda zasnovana na klimavim znanstvenim argumentima dala je neviden uspeh komunistima. No, izlaskom neprosvećenog naroda iz vjerskih objekata, nastao je vakuum kojeg marksisti teško mogu popuniti. Rješenje je marksizam-kao društveno prosvjetljenje u nastvu. Tako da je prosječan student u susjednoj Hrvatskoj znao čitave citate Marksovih „Ranih radova“ a nije znao osnove prošlosti svoga naroda. U Bosni i Hercegovini predmet „Marksizam i socijalističko samoupravljanje“ predaje se po dva časa sedmično u svim srednjim školama tokom cijelog školovanja. Filozofski fakulteti postaju novi hramovi. To su luksuzne zgrade, poput onog u Sarajevu, pokraj nebodera Izvršnog vijeća. U Marksističkim centrima drže se predavanje iz historije ideologije. Tužno je konstatovati da nijedan marksistički „pop“ se nije odrekao svog ručka, u Marksističkom centru, u korist gladnih Sarajlija., koji prose na ulici, ranih 90-tih godina prošlog vijeka., u periodu neuspješne reforme Ante Markovića.¹⁷⁴ Moralni haos uvlači narod u rat. Poražena i podijeljena Njemačka nakon II svjetskog rata nije se imala čemu radovati. Upravo na tome tlu je niknuo danas poznati religijski surogat „Društvo prijatelja Brune Groninga“. Grenigovci su relativno

¹⁷³ Janković, N.d., str. 23-24, 34, 39, 41, 48.

¹⁷⁴ / I u trenutku raspada sistema marksizam kritikuje religiju, nevideći da pada u sličnu grešku, za to je najbolji primjer tada važeći udžbenik marksizma: Dr Joco Marjanović, Dr Gajo Sekulić, Marksizam i socijalističko upravljanje, udžbenik za I razred usmjerenog obrazovanja, Sarajevo, 1982., Svjetlost, 140-148./

mlađa zajednica. Nastali su na temeljima terepautske sekte koja se vezuje za Brunu Groninga. Bruno Groening je rođen 30 ili 31. maja 1906. godine ¹⁷⁵ kao sin radnika u Gdansku -Oliva (tadašnja Njemačka, a današnja Poljska). Već kao mali dječak imao je iscjeljujući utjecaj na bolesne ljude i životinje. Međutim, njegova posebnost zbunjivala je okruženje, koje ga je smatralo čudakom. Sklanjao se i sam od ljudi. Zbog I svjetskog rata mogao je pohađati samo pet razreda osnovne škole. Radio je na mnogim područjima, pozvan je u vojsku i zapao u zarobljeništvo. Godine 1949. ovaj demobilisani vojnik Vermachta iscjelio je jednog dječaka kojeg su ljekari proglasili neizlječivim i postao poznat u javnosti. Taj dječak bio je sin poznatog industrijalca Hulsmana, a bio je oboljeo od progresivne distrofije mišića. Naime, iz zahvalnosti, otac je vijest o iscjeljenju svog djeteta, dao u novine, ta vijest se brzo proširila i na trgu ispred kuće Hulsmanovih počeo se okupljati sve veći broj ljudi, i oboljelih, ali i radoznalih. Bruno Groening je proveo masovna iscjeljenja na dvoru „Traberhof“ što je izazvalo svjetsku pažnju. Masovna iscjeljenja i ovdje su se nastavila. Mnogi su mu, iz zahvalnosti, nudili novac, ali je Groening ovo uporno odbijao-govoro je da ljudi treba da se zahvale Bogu, a ne njemu, te da on ne iscjeljuje on sam, već „ONO“. Verovao je da mu je dat dar pomaganja ljudima, te da će, ako se okrene ubiranju materijalne koristi od svog rada, taj dar izgubiti. ¹⁷⁶ I pored uspjeha i dubokih plemenitih pobuna Bruno Groning je zadobio zabranu govora i nije smio javno više djelovati. Upravo je to javno istupanje u početku izazvalo ogromno interesovanje, burne reakcije štampe, a naposljetku i nevolje. Činjenica je da nije posjedovao nikakvo akademsko ni medecinsko obrazovanje uzdrmla je medecinske krugove tako da su se neki od najutjecajnijih pobunili protiv njega, pokrećući sudske procese sa ciljem prekidanja i zabranje njegovog daljeg djelovanja. Bio je optuživan za ilegalnu medecinsku praksu. Među tužiteljima našli su se Groeningovi bivši saradnici, koji su u njemu videli mogućnost materijalnog profitiranja. Više puta je bio pozivan na sud, a konačna presuda iz 1955. godine, bila je zabrana javnog djelovanja. ¹⁷⁷ Umro je pod sumnjivim okolnostima 26. I 1959. u Parizu. No, njegovi sljedbenici formirali su svoju Organizaciju „Društvo prijatelja Brune Groninga“ na čijem se čelu nalazi Grete Hausler, žena koja je poznavala Groninga i sama se uvjerila u njegove plemenite pobude. ¹⁷⁸ Organizacija Krug prijatelja osnovana je 1979. godine, a počela je da raste i okuplja istomišljenike širom svijeta.

¹⁷⁵ Tačan datum Groeningovog rođenja nije poznat, a u literaturi se navode i jedan i drugi datum

¹⁷⁶ Ristić Nevena (2013): Krug prijatelja Brune Groeninga, Etnološko-antropološke sveske 22, (n.s) 11, Orginalni naučni rad, UDK: 316.7:29, str. 46.

¹⁷⁷ Ibid. 46.

¹⁷⁸ Greta Hojsler je Groeninga upoznala 1950., kada je kao pratilac svoje slijepe prijateljice otišla na jedno od njegovih predavanja. Kako je sama svjedočila na predavanju je primila izliječenje od neizlječivih tegoba, odnosno tri hronična stanja. Zbog tog iskustva postala je Groeningova bliska saradnica.

U početku je Krug prijatelja činio mali broj istomišljenika, da bi, otpočelo njihovo ubrzano širenje krajem osamdesetih. Danas „Društvo prijatelja Brune Groninga predstavlja jednu od najvećih organizacija za iscjeljenje duhovnim putem. Učenje Brune Groninga se zasniva na vjeri u Boga i mogućnost iscjeljenja, koja se obavezno provjerava pred ljekarskim komisijama. A, to njegovo učenje formirano je oko nekoliko osnovnih koncepata. Na prvom mestu je *Heilstrom* ili ono što je nazvao „svetom strujom“ ili božanskom snagom koja je prisutna svuda oko nas. Ono što je Groeninga činilo specifičnim je njegov dar primanja velike količine te snage i njeno prosljeđivanje ljudima. Pored, toga ovu snagu mogao je, kako se veruje, poput transformatora, da pojača, zbog čega su je ljudi osećali fizički u vreme dok je bio živ. Prema tvrdnjama savremenika, zabrana lečenja i zabrana prosleđivanja te energije je uzrok smrti Bruna Groeninga. Naime, on je ovu snagu konstantno primao, ali, u nemogućnosti da je prosljeđuje dalje, od nje je „sagoreo iznutra“. Ovo je bila smrt koju je sam sebi predvideo, ukoliko mu bude zabranjeno da leči. Groening je smatrao da je *Heilstrom* ključan da bi čovek živeo u redu. Ljudi danas žive u takvom stanju u kojem ne mogu da primaju ovu snagu i da je ona svuda oko nas, kao što to mogu da rade biljke i životinje. Odvajanjem od prirode i penjući se stepenicama kulture, čovek se odvojio od takvog stanja u kome je tu energiju primao u dovoljnim količinama, na prirodan način. Čovek je također izgubio instikt ono što je za njegov organizam dobro. Tvrdio je, da, iz ovih razloga, čovek ni u svom životu ne može osetiti šta je za njega dobro, a šta nije. Ova energija ide oko Zemlje u vidu talasa i svako ko se, poput radija, podesi na tu frekvenciju može da prima ovu snagu, nezavisno od toga da li je Groening prisutan ili ne. Ovaj proces se zove *Einstellen*, što je sledeći koncept ovog učenja, a predstavlja svesno primanje ove isceljujuće struje. *Einstellen* ili „nameštanje“ čine tri aspekta. Pravi aspekt je fizički i njega je Groening opisao kao jedan fizički stav koji je najpogodniji, odnosno, u kome je jedino moguće ovu snagu primiti u potpunosti: potrebno je sedeti, ne prekrštati ruke i noge, što je on nazivao „kratkim spojem“, ruke položiti na krilo sa dlanovima na gore. Drugi aspekt je misaono-emocionalni.¹⁷⁹ Zapravo, po njemu je čovek je uvijek povezan sa jednom vrstom energije. A, ta energija može imati dva izvora: dobri i loši. A, loš izvor je taj koji ruši život. Ono što je karakteristično za pripadnike Društva prijatelja Brune Groninga jeste da mogu ostati u svojim ranijim vjerskim zajednicama. Pored molitvi primjenjuju dvaput dnevno u 9 i 21 čas meditaciju. Širom Evrope i Svijeta gdje u okvirima određenih lokalnih zajednica djeluje ovo društvo, ono se sastaje svake tri sedmice, obično u tim iznajmljenim prostorijama mole, meditiraju pjevaju i pojedinačno se ispovjedaju pred

¹⁷⁹ Ristić Nevena (2013): Krug prijatelja Brune Groeninga, Etnološko-antropološke sveske 22, (n.s) 11, Originalni naučni rad, UDK: 316.7:29, str. 48-49.

grupom. Pored zajednice za odrasle, postoje i njihove zajednice za omladinu i djecu. Voditelji zajednice u Sarajevu su: Vesna Bebek i Snježana Ćosić. Zajednica se održava od karitativnih priloga vjernika i dobrovoljnog rada.¹⁸⁰ Kao što su postojala različita mišljenja o Bruni Gruningu za vrijeme njegovog života, tako postoje i danas. Izuzetno zanimljivu knjižicu koja u pozitivnom smislu govori o Bruni Gruningu i o Krugu prijatelja Brune Gruninga je sakupio i objavio Thomas Eich. U toj zbirci postoje i kratki izvještaji iz onovremene štampe o iscjeljenjima iz tog vremena, ali je zbirka također upotpunjena pisanim molbama liječnika iz 1949. godine, ali i aktuelnim komentarima liječnika i medicinskih stručnjaka, te izvještajima o uspjehu. Tako npr. u jednom od tisaka se navodi; „Nedavno je u Duisburg-Beeck Bruno Gröning, 42-godišnjak iz Gdanjska, postigao da se o njemu govori: Iz daljine je iscjelio jednu oduzetu ženu, a da ju nije vidio ili poznao“.

STERN, 29. SVIBNJA 1949.

U drugom časopisu napisano je sljedeće: „Tema Bruno Gröning odzvanja zemljom u stalno novim oblicima. Nositelj vjere ili čudotvorac! Gröning koji je već 1949. svojim iscjeliteljskim uspjesima izazvao najžešće protivljenje znanosti, i danas je još uvijek jedna od najznačajnijih pojava duhovne povjesti iscjeljivanja. Od prvih uzrujanih znanstvenih borbi-nakon pojave Gröninga u Herfordu, preko Traberhofs, pa sve do današnjih dana, rasprave o Gröningu nisu prestale“.

NEUES EUROPA 1. LISTOPADA 1955.

U ovoj knjižici su mnogi dali svoje mišljenje o ovom čudotvorcu, jedan od njih je i biskup. „Ispostavilo se da gospodin Gröning nikoga ko bi njemu došao nije pregledavao. Meni nije poznat nijedan slučaj u kojem je gospodin Gröning nekog pacijenta tjelesno dodirnuo. Nikada nisam čuo kako je nekog bolesnika nagovarao da se odrekne stručne medicinske pomoći. On nije prepisivao ni lijekove [...]. Meni nije poznat nijedan slučaj u kojem je gospodin Gröning tražio novac od nekog čovjeka kojeg je iscjelio [...]. Ja ga nisam smatrao šarlatanom [...]. Bez ikakvih dvojbi vjerujem kako su od njega dolazile snage koje su kod čovjeka dovodile do iscjeljenja.“ BISKUP DR HERMAN KUNST (1949. do 1977. godine oponumećenik Savjeta protestantske crkve U Saveznoj Republici Njema).¹⁸¹

¹⁸⁰ Grete Hausler, Uvodni spis u učenje Brune Groninga, by Grete Hausler GmbH-Verlag, 1999., str. 14-18.

¹⁸¹ Eich Tomas (2010): Bruno Groning i njegov Krug prijatelja, Izvještaji onog vremena i danas, str. 15, 18, 19.

Malo koji vijek kao što je 20. obiluje sinkretičkim učenjima. Pored religijskih surogata i vladajućih ateističkih doktrina sinkretička učenja često spajaju nespojivo. Tu se miješaju islam i hrišćanstvo, Voodoo rituali i satanizam, kao indijska filozofija i zen budizam. Čak i naučna fantastika, ta književna mitologija modernog čovjeka, dobila je svoj vjerski izraz u djelima L. Rona Habarda (1911-1986.). Ovaj otac Scijentološke crkve, „znanja o saznavanju“, obraća se ljudima kao besmrtnim duhovnim bićima. Kada je glumac Tom Kruz počeo otvoreno posljednih godina da propagira Scijentologiju, više je svojom misionarskom djelatnošću punio novinske stubce zabavnih revija nego udžbenike komparativne religiologije. Sinkretizam, dakle, je ime koje se daje svakom pokušaju da se sjedine mnogi različiti vjerski elementi u nov sistem vjere i vjerovanja. Budući da je to stoljećima uobičajna ljudska težnja, povjest sinkretizma je duga i zamršena. Ustvari, religijski sinkretizam je glavno obilježje helenističkog doba. Ta prastara i široko rasprostranjena pojava odigrala je važnu ulogu u obrazovanju hititske, grčke i rimske religije, kao i u religiji Izraela, budizmu Mahajane i taoizmu. Ali, ono po čemu se sinkretizam rimske i helenističke epohe izdvaja od ostalih, to su njegove široke razmjere i iznenađujuća kreativnost. Daleko od toga da nebude neplodan, on se pojavljuje kao neophodan uslov stvaralačkog razvoja bilo koje religije. Solomon je Hram u Jerusalemu izgradio pored carske palate, on je tako kult svetišta povezao s naslednom monarhijom. Hram je postao Jehovino boravište među Izraelcima. Zavetni kovčeg je dotada pratio vojsku zaogrnut je tamom „Svetinje nad Svetinjama“(debir). Ali Jehovina svetost se iz njega širila gradom i po čitavoj zemlji (Ps. 15:1; 24:3; 46:5; Isaija 31:4; 48:2; itd.). Brdo Sion na kojem je bio podignut grad, jedno je od „Središta sveta“. Jerusalimski hram postaje nacionalno svetište a kraljevski kult se poistovjećuje s državnom religijom. Kao što je Hram bio sagrađen prema stranom uzoru tako je i kult preuzeo kanaanske uzore. Sinkretizam do tada dostiže nepoznate razmere, jer je monarhija ohrabivala spajanje religioznih ideja i praksi koje su delila dva sloja naroda, Izrailci i Kaananci.¹⁸² Krajem 19. i početkom 20. vijeka vijetnamski nacionalizam koristi situaciju da sruši privilegovani položaj francuskih konolizatora. Slijedeći vjerske ali i komunističke principe javljaju se tri sinkretička pokreta pod religijskim vodstvom monaha, sveštenika i komunista. To su religioni pokreti: cao dai, hoa hao i binh xuyen. Komunistički Viet Minh surađuje sa cao dai čiji vjernici drže deltu rijeke Mekonga dok druga dva sinkretička pokreta drže granicu Kambodže i područje Sajgona. Lom francuskog kolonijalizma i dolazak japanskog

¹⁸² Eliade Mirča (2003): Istorija vjerovanja i religijskih ideja, knjiga 2, Od kamenog doba do Eleusinskih misterija, Beograd, str. 220.
Ibid. Knjiga I, Od kamenog doba do Eleusinskih misterija, str. 284.

militarizma dovodi do kolaboracije Francuza i Japanaca koji su od 1941. godine u mješovitim trupama slamaju lokalne čete vjerskih fanatika. Nakon poraza Japana Viet Minh 2. IX 1945. proglašava nezavisnost. Sukob sa Francuskom je neizbježan što na kraju dovodi do Ženevskog sporazuma 1954. i podjele na Sjeverni-komunistički i Južni-nacionalistički Vijetnam. Vlada Ngo Dinh Diem prima oko milion francuskih izbjeglica koji se suprostavljaju svojim domaćinima nabavljajući oružje za vjerske fanatike. To dovodi do intervencije Ho Ši Mina, lukavog komunista, u južnovijetnamske prilike. Diem uspijeva uništiti vojsku triju sektu pomaganu od Francuza i komunista, ali i ne vojsku sjevernog Vijetnama. Od 1956. traži američku pomoć. Vijetnam je pojam najkrvavije zemlje u historiji 20. vijeka. Dugogodišnji građanski rat četiri osnovne religijske skupine dovode do intervencije: budista cijeloga svijeta, Rimokatoličke Crkve, američke soldateske, a humanitarna pomoć Varšavskog Ugovora i ostalih komunističkih i nesvrstanih zemalja produžuje agoniju naroda. Eskalacija sukoba na Kambodžu, a od 1957. povlačenje američke soldateske, dovode do velike krize. Sjever je potukao Južni Vijetnam. Svrgnuti nacionalisti se povlače u SAD. Vjerni Titov „omladinski nacionalni brigadir“ postaje zlokobni Pol Pot, diktator Kambodže. Komunisti se beskrupulozno „zahvaljuju“ svojim saveznicima puneći „radne“ logore vjernicima. Uskoro slijedi svađa u komunističkom bloku i do 1978. dolazi do otvorenog sukoba u razorenoj francuskoj Indokini. Mješanje maoističke Kine je vidljivo. Kraj 20. vijeka dovodi do dalje zbrke političkih, vjerskih i kulturnih ciljeva. Četiri su glavna cilja u učenju vijetnamskih vjerskih sektu: 1. poštivanje roditelja, 2. ljubav prema domovini, 3. poštivanje specifičnog tumačenja budizma i 4. ljubav prema bližnjima. Ove sinkretičke sekte, mješavina hrišćanstva, budizma i komunizma, i pored visoko moralnih kriterijuma rječit su primjer zloupotrebe vjerskih sistema u vojne svrhe.¹⁸³ Danas Dao Cao Dai (poznatiji kao Kaodaizam na engleskom) je treća najveća religija u Vijetnamu, nakon budizma i rimokatolicizma. Cao Dai je sinkretistički vijetnamski vjerski pokret kojega je 1926. osnovao Ngo Van Chieu (878.-1932.). Chieu je bio službenik u francuskoj kolonijalnoj upravi te je poznavao i istočne i zapadne religije. Posebno se zanimao za spiratizam, a za jedne seanse 1920. uspostavio je vezu s duhom Cao Dai („Visoki toranj“ daistički naziv za vrhovnog Boga). Božanstvo je izreklo neke osnove njegovog štovanja: univerzalizam, vegeterijanstvo te sliku oka blještavom krugu. Chieu se 1924. vratio u Sajgon i počeo podučavati ono što je naučio od Cao Daija. Sljedeće godine, dok su se trojica Chieuovih prijatelja bavila divinacijom, ukazao im se duh, te se kasnije predstavio kao Cao Dai koji je došao da im donese svoj nauk. Za

¹⁸³ Boal Barbara, Cao dai i hoa hao, Religije svijeta, str. 247-248.

glavara nove religije izabran je Chieu, no on je odabrao osamu, pa je na njegovo mjesto glavara (koji se često naziva 'papom') odabran Le Van Trung. Kako bi ih francuske vlasti pravno priznale 7. listopada 1926. potpisali su „Deklaraciju o osnivanju religije Cao Dai” s 247 potpisa članova.¹⁸⁴ Iako se praktikuje širom svijeta, ipak je njegov duhovni dom Tay Ninh (Vijetnam). „Cao Dai” je metafora za duhovni rast, „Cao” znači „visok”; „Dai” znači „palata”. Caodai se odnosi na vrhovnu palatu u kojoj Bog vlada- to je Kraljevstvo Nebesko. Riječ se također koristi kao Božije simbolično ime. Ova sinkretička religija kombinuje elemente mnogih glavnih svjetskih religija, uključujući budizam, konfucijanizam, kršćanstvo, hinduizam, islam, judaizam, taoizam, kao i genizam, autohtonu religiju Vijetnama. Trenutno imaju 7. do 8 miliona sljedbenika u Vijetnamu i oko 30. 000 članova drugdje, prvenstveno u Aziji, Australiji, Kanadi, Evropi; i Sjedinjenim Državama.¹⁸⁵ Centralna filozofija Cao Daija je slična konfucijanizmu, jer se bavi načinom na koji pojedinac funkcionira u društvu. Sljedbenik ima dužnost prema sebi, svojoj porodici, zajednici i svijetu u cjelini. Ne smiju ubijati, biti nepošteni, činiti preljubu, opijati se ili griješiti riječju. Poput budizma, od vjernika se očekuje da kultiviraju svoj duhovni rast oslobađanjem od materijalnog svijeta i lažnih utiska o stvarnosti koje nam on daje. Tek kada se to uradi, oni mogu postići duhovno prosvjetljenje. Oni također vjeruju u sistem karme, gdje dobar ili loš čin u jednom životu ima pozitivan ili negativan učinak na buduće postojanje bića. Sveštenici, sačinjeni od muškaraca i žena, su vegeterijanci, vjerujući da uništavanje drugog života ometa njegovu potragu za prosvjetljenjem i stvara lošu karmu za njih same.¹⁸⁶ Sljedbenici ovog sinkretičkog učenja obožavaju samo jednog Boga, poštuju superiorne duhove i obožavaju svoje pretke. Caodizam djelimično duguje svoj uspjeh popularnosti spiritizma, ali i svojoj sposobnosti da asimilira elemente iz postojećih religija. Pored temeljnog vjerovanja u jednog Boga (Cao Dai) priznaje i mnoge posrednike poput: Ivane Orleanske, Vilijama Šekspira i Lenjina. Kod ovog sinkretističkog vijetnamskog vjerskog pokreta karakteristično je što se obredi izvode četiri puta dnevno u hramovima. Obredi se sastoje od molitava, napjeva i prinošenja žrtve u obliku tamjana, čaja i vina. Seanse su pojedinačne i način su prinošenja te nove religije čovječanstvu. Kao sredstvo komunikacije obično se koristi mehanička naprava. Duhovne se poruke primaju u obliku stihova, tvoreći zbirku tekstova za nauk koja se neprestano povećava. Rezultat je nastanak brojnih sekti. *Thanh Ngon Hiep Tuyen* je dvotomna zbirka koje su

¹⁸⁴ Burnett David, Cao Dai, Enciklopedija novih religija, str. 234.

¹⁸⁵ <http://www.religioustolerance.org/caodai.htm>

¹⁸⁶ <https://www.pilotguides.com/articles/good-karma-cao-dai-a-fusion-of-many-religions/>

tijekom sensi primili glavari Cao Daija.¹⁸⁷ Unutar Coadizma postoje dvije sekte: Egzoterizam i Ezoterizam. Egzoteristi slijede Konfucija i poštuju pet vrlina (hamanost, obavezu, vrlinu, uljudnost, znanje, pouzdanost), Ezoterizam praktikuje sekta Chieu-Minh, vježbaju meditaciju. Poštuju statue *Lie Tai Pe* (koji predstavlja taoizam), *Quan Am Bo Tat* (koji predstavlja budizam) i *Quan Thanh De Quan* (koji predstavlja konfucijanizam). Oni se smatraju za tri „Gospodara Zemlje“.¹⁸⁸ Satanizam je, ako izuzmemo marksizam, druga po značenju, ateistička vjerska doktrina. Dok marksizam temeljito razara sve zatečene vjerske sisteme, negira i Boga i anđele i demone, formira svoj ateistički sistem sa masom narodnih heroja, koje obožava kao svece; satanizam, naprotiv obožava đavola, Boga negira ili svodi na duhovnu ličnost minornog značaja, oponaša hrišćanstvo sa tzv. crnim misama, i smatra da ga religijska konkurencija još više jača. Sotonizam koliko god bio osuđivan, zapravo je u 20. stoljeću povećao broj svojih pristalica. Moderni sotonizam je drugačiji od onog koji je postojao u najstarijim religijama. Kult zla nije nikada praktično ni izumro. Kult zla principa do danas se sačuvao među budistima i šintoistima, kao i u nekim lokalnim vjerovanjima u Indiji i jugoistočnoj Aziji. Posebna slika Sotone formirana je u judaizmu, a od nje je prešla u kršćanstvo. Postoje i mišljenja da je kršćanska crkva izmislila pojam Sotone kako bi i zaplašila, ali i pokorila sljedbenike, ali i da bi opravdala svoje postojanje. U Bibliji se Sotona (u prijevodu s hebrejskog „protivnik“) spominje oko 200 puta i ima 26 imena, od kojih svako odražava jednu ili drugu stranu, njegovu bit: Bewlehub (gospodar tame), Beliar (duh izdaje), Lucifer (pali anđeo) i drugi. Ovoliko njegovo spominjanje očigledno upozorava na njegovo postojanje. Većina današnjih sotonista je zadovoljna što djeluje pod imenom Sotone. Za njih je „Satan“ njihov Originalni Tvorac Čovječanstva. Poznat je i kao Bog EA ili Enki, a u sumerskoj mitologiji i Enkiov simbol je uvijek bio zmija. Iako je sa dolaskom Judea ovaj sveti simbol oskrnavljen i osramaćen, čini se ipak da je ta simbolika zmije do danas čudnovato preživjela, jer se i ona smatra zlom, podjednako kao i srednjovjekovna vještica. Ritualni se danas povezuju sa sotonostima, isto kao čaranje, koje je uostalom i bilo sastavni dio religijskog života kolonista. Tradicija čaranja je itekako poput današnje astrologije postala magnet za privlačenje. Učena tradicija čaranja je najupečatljivije njegovana u njemačkoj zajednici u Pennsylvaniji, naročito u bratovštini pod upravom Johanna Kelpiusa (1673-1708) u Germantownu, danas dijelu grada Philadelphije. Čaranje, kako su to braća razumjela, bijaše religijom prirode koja je nekoć dominirala Europom, i samo postepeno odstupila od hrišćanstva. „Žena u Divljini“, kako je njihova zajednica odlučila da se nazove, ponudila je

¹⁸⁷ Burnett David, N.d. str. 236.

¹⁸⁸ <http://www.religioustolerance.org/caodaim.htm>

svojim stanovnicima mješavinu paganskih, kršćanskih i židovskih elemenata. Magija je također bila upražnjavanja među običnim pukom u kolonijama. Smatralo se da „Preprednjaci“, kako su ih nazivali, posjeduju moć, katkada, sličnu onoj koja se pripisivala indijskim šamanima. Sotonsko vraćanje iz sela Salema predstavljalo je negativan primjer okultne religije u kolonijama.¹⁸⁹ Međutim ondašnje vradžbine su izgledale dobroćudnije jer su imale neko svoje djelovanje u zemljoradničkom društvu u odnosu na današnje crne mise i sotoniste. Jedno je sigurno, da se danas sotonisti posve drugačije percipiraju. Prema anketi koju je 1995. proveo Graham Harvey, Seta/Sotonu suvremeni sotonisti shvaćaju na različite načine: 'Neki kažu da je Set „stvarno biće“ , „bestjelesno biće“, „metafizička stvarnost“... „Gospodar ovog svijeta“... Drugi Seta smatraju „arhetipskim pobunjenikom“, „konačnim muškim principom“, „osobom koja predstavlja ponos, koristoljublje i samozadovoljstvo“.. pokretačku snagu razvoja čovječanstva“.¹⁹⁰ Zapravo, sotonističke sekte različito doživljavaju i Sotonu. Više je on za njih manipulativna ali i korisna ikona, ali i provokativna simbolika koja se koristi u utporu institucionalnoj religiji. Postoji mnogo satanističkih grupa, ali se među njima ističu dvije prepoznatljive struje: skupine koje imaju sustav sotonističkog učenja i praksi i one koje nemaju sustav sotonističkog učenja i praksi i one koje nemaju sustav vjerovanja, ali se koriste sotonističkim slikama, ikonama i oćenito okultnim vjerovanjima i parafernalijama, kako bi opravdali ekstremno, asocijalno ponašanje kao što je sknavljanje grobova, seksualno zlostavljanje, sadomazohizmom, pa čak, u nekim slučajevima, i ubojstvo. Iako su neke sotonističke skupine bile kratkog vijeka, uglavnom zbog malobrojnosti članstva (primjerice Process-crkva Posljednjeg suda), ipak na Zapadu postoji nekoliko aktivnih sotonističkih skupina (primjerice Dark Lily, Order of Nine Angels i Church of Satanic Liberation) od kojih su neke jako tajnovite i o njima se malo zna. Ipak, unutar suvremenih struja sotonizma sljedeće dvije suparničke skupine- Sotonina crkva i Setov hram-su nedvojbeno najvažnije.¹⁹¹ Ozlaglašeni magičar Aleistar Crowley (1875-1947) smatra se najvećim sotonistom dvadesetog stoljeća. Godine 1896. u Stockholmu je navodno imao viziju, koja mu je dala

¹⁸⁹ /Događaji u selu Salemu (kasnije Danvers), u Massachusset Bay koloniji, započeli su sa Betty Parris, kćerkom gradskog svećenika i njenom rođakom Abigal Wiliams. Ove dvije djevojčice. jedna od devet, a druga od jedanaest godina, provele su mnoge sate sa Titubom, robinjom iz Kariba Zapadne Indijane, koja je, očigledno, podučila djecu koječemu iz magijskih tradicija u koje je bila upućena. Magijska tradicija je privukla druge djevojčice u selu, od kojih su mnoge od njih bile tinejdžerke. Zatim, kada su Betty Parris i, kasnije, Abigal Wiliams, pale u zanos-vrišteći, plačući, lajući poput psa i hodajući četveronoške-jasno je ustanovljena dijagnoza da su vještice. Ni liječnici niti svećenici nisu mogli pomoći, tako su ovi događaji dospjeli pred mjesni sud. U postupnom toku istraga, sve viš i više vještica je prozvano od strane opsjednutih djevojčica. Bila je tu Tituba, zatim Sarah Good i Sarah Osborn. Prije završetka suđenja, devetnaest vještica je bilo obješeno, jedan vještac, muškarac, je natjeran u smrt.

Albanese, L. Catherine (2004): Amerika, religije i religija, N.d. str. 293- 294.

¹⁹⁰ Partidge Cristopher, Sotonizam, Enciklopedija novih religija, N.d. str. 340.

¹⁹¹ Ibid.

sigurnost da je on Antihrist. Otad sebe naziva „Velikom Zvjeri 666“, „Zvjeri Bezdana“ (otk 11,7) i vjeruje da ga okulte sile s nadljudskim znanjem i sposobnostima žele upotrebiti kao komunikacijski kanal s čovječanstvom. Crowley je tumačio da je cilj njegove misije: „...pokrenuti okultne sile koje će krajem ovog stoljeća kulminirati u prosvjetljenju svih ljudi“. Samoga sebe je vidio kao proroka koji će uvesti novo razdoblje, i zbrisati ostatke zastarjelog hrišćanstva koje više nije sposobno opstati. Alester Crowley napisao je mnogo pjesama, eseja i opisa svoje okultističke filozofije i iskustva. Veći dio tih spisa bio je pornografske prirode. Njegovim glavnim djelom smatra se *The Book of the Law* (Knjiga Zakona) koje mu je u aprilu diktirao njegov vođa, demon Aiwass. Radi se o *Antibibliji*, u kojoj je Crowley formulirao svoje sotonsko učenje i misao vodilju: *Do what thou wilt shall be the whole of the law* – Radi šta hoćeš-to je sav zakon! Prema toj zapovjedi i Crowleyevu uzoru, razvio se mračni svijet tajanstvenih rituala i tajnih okultnih loža, u kojima se prakticirala crna magija, klanjanja đavolu i čudna žrtvovanja koja su išla do žrtvovanja ljudi. Ovaj okultista vidio je Sotonu simbolično, njegov Sonet iz 1913. godine „Himna Luciferu“ pohvalio je Đavola kao dobavljača duše i neposlušnost svemiru. Novinar Horst Knaut piše u svojoj knjizi „*Testament zla*“ : „Ono što je Aleister Crowley u svom životu izmislio, naučavao, objavio i prakticirao postalo je za mnoge okultne grupe smjerodavno. U Crowleyevoj filozofiji našli su životni put, novi stav duha, novu religiju. Crowley nije doživio veliki procvat i nove plodove svoga učenja nakon Drugog svjetskog rata u Evropi, i osobito, Americi. Nakon svog avanturističkog života umro je, ovisan o drogi, pomućena uma i osamljen, u svojoj domovini Engleskoj 1947. Riječ „okultizam“ je latinskog porijekla; *occultus* znači „skriven, mračan, tajan“. Pojam okultizam znači nauku o skrivenom, tajnom (okultne znanosti) i općenito svako bavljenje mračnim, tajanstvenim. Znanstvenici prezaju pod pojmom okultizam, i radije za to koriste izraz parapsihologija (prema Drieschu „znanost o okultnim pojavama“). U sekularnom smislu mnogi pod okultinizmom misle vrlo općenito na „teoriju i praksu pojava u prirodi, čiji se uzroci ne mogu objasniti do tada poznatim prirodnim zakonima“. Pored psihičkih i fizičkih anomalija poremećaje svodimo na dvije kategorije:

1. Poremećaji u komunikaciji s Bogom-teškoće u molitvi i čitanju Objave, zastoje u duhovnom rastu, nestanak sigurnosti, bogohulne misli, nedostatak duhovnog razlučivanja, smanjena vjera i radost i sve veća vjerska nezainteresiranost.
2. Smetnja na moralnom i psihičkom području: depresija ili agresivnost, strahovi i prisilne radnje, seksualna zastranjenja, zarobljenost, i, osobito, nagnuće za samoubistvom. Ponekad su seksualne perverzije-čak i neprirodno prisilna

seksualnost-posljedica prelaženja okultnog. Alestar Crowley predložio je sljedeće djelotvorne metode, koje čovjeka dovode u ekstatično stanje ili stanje transa:

1. muzika koja se temelji na ponavljanju i ritmu
2. droga
3. poseban oblik seksualne magije

Godine 1966. oglaseno je vrijeme klanjanja đavolu i utemeljenje prve službene sotonske crkve u Sjedinjenim Američkim Državama „first Church of Satan“ u San Francisku. Prosveštenik je ćelavi Anton Szandor La Vey. Kako bilo da bilo, La Vey je primjer bezuspješnog i ružnog čovjeka koji je nenadano uspio.¹⁹² Postao je poznat kao Crni Papa, a njegova sotonska Biblija distribuirana je 1966. godine. Red devet uglova formiran je u Engleskoj tokom 1970-ih kako bi uvježbao satanizam usredsređen na okultizam i kasniju Sotoninu radost koja umotoava NVO povlastice i antisemitizam u njihov satanizam. Međutim sa rastom Sotonine crkve, stvorile su se i unutrašnje pukotine. Jedan zbačeni član crkve, Wayne West, osnovao je Prvu okultnu crkvu čovjeka 1971. godine. Setov hram nastao je negdje oko 1974. godine i on je hijerarhijski organiziran. Poslije su se pojavile novije grupe, poput novozelandske koja je spojila satanizam s Nietzschevom teorijom i Satanic Reds. Satanic Reds su uokvireni 1997. godine u Njujorku i konsolidovali su satanizam sa komunizmom i Lavkraftovskim idejama, podžanrom zastražujuće fikcije. Sotonska crkva u Bosni i Hercegovini ima tridesetogodišnju tradiciju. Za razliku od susjedne Hrvatske, gdje je i zvanično priznata, kod nas je to stroga ilegalna organizacija. Izuzev sitnijih kriminalnih i političkih ekcesa sotonisti nemaju većeg upliva u našem društvu. to su često asocijalni i depresivni ljudi koji izazivaju podsmijeh običnog naroda, a vjerski službenici ih ne uzimaju ozbiljno, smatrajući da je to resurs neuropsihijatrije. Međutim, sva Crowleyeva djela su prevedena na naš jezik, a djela nedavno preminulog Karlosa Kastanede, prvog doktora magije u svijetu, su i danas bestseleri u sarajevskim knjižarama. O vjerskim sektama je dosta kod nas pisano. Ti tekstovi su često slabog kvaliteta. Izuzetak svakako čini istraživanje pravoslavnog teologa protojereja Danila Crnogorca, koji zastupa negativno mišljenje SPC o tim vjerskim organizacijama.¹⁹³ Koliko god postojale razlike između sotonskih skupina i dalje mnogi sotonisti u većini slučajeva slijede Crowleyevu praksu i teoriju. Ipak sotonisti itekako znaju prave razlike između stvarnog svijeta i osobnog svijeta. Ovoj samoreligiji je itekako bitan

¹⁹² Baumer, U. (1998): Hoćemo samo tvoju dušu, Rock scena i okultizam, HKZ „MI“ Euroliber, Zagreb, str. 1, 12, 25-28, 49,73, 111.

¹⁹³ Crnogorac Danilo, Sekte u našim školama, časopis Dabar, br. 19, Bilten manastira Dobruna, Eparhija Dabrobosanska, Dabrov informator, str. .2-5

publicitet kojeg su stekli sebično u drugoj polovini 20. stoljeća, a njihovo postojanje njih i dalje određuje.

Izvor fotografije: <https://www.regionalexpress.hr/site/more/dan-udruga-uz-krug-prijatelja-brune-groeninga>

5. 3. SAMOSVOJAN POKRET DRUGE POLOVINE 20. STOLJEĆA- NEW AGE

Za sekularno doba veže se jedan od samosvjesnih pokreta druge polovine 20. stoljeća „New age“ koji je protkan idejama raznih filozofija, religija, misticizama i ezoterije. Po svom općem usmjerenju ovaj pokret predstavlja moderno proformuliranje gnosticizma, romantizma i teozofije. Vrlo je raznolik i znači mnogo različitih stvari različitim ljudima, zbog toga se i javljaju poteškoće u razumijevanju New Agea, jer je činjenica da se on ne uklapa u tradicionalno shvaćene oblike vjerske organizacije. Riječ nov (eng. *new*) u modernom dobu široko je prisutna i često se upotrebljava. Ono što ima atribut *novo* prihvata se sa znatiželjom i visokim interesom. Ta znatiželja naručito je naglašena u oblasti ekonomije, novinarstva, mode, filma, te drugih sfera života. No, u toj općoj potrazi za novim, drugačijim, ona se nije zadržala samo na materijalnom aspektu života, već se proširila i na domenu unutarnjeg čovjekova života, dakle na čovjekov duhovni habitus. Zbog urođene potrebe za religioznošću, te želje da istraži nova spiritualna iskustva, a uslijed razočarenja ne samo u materijalni svijet, već i određena iskustva unutar vlastite religije, čovjek se okreće ka novim pogledima na duhovnost. Međutim, većina novopristalih sljedbenika new agea dolaze iz ateističkog svjetonazora u nastojanju da se odrekne svoje tradicije i svojih korijena.¹⁹⁴ Za bosanskohercegovačkog čovjeka koji živi u okruženju institucionaliziranih i privilegovanih abrahamovskih religija New age je nova religija modernog doba. New age nije ni sekta, ni kult, ni crkva, niti denominacija, a nema ni institucionalnog mehanizma za određivanje članstva, ali jeste religijski sinkretizam. S pravom možemo postaviti pitanje zašto je ovaj pokret religijski sinkretizam? Zato što predstavlja konglomerat različitih ideja i učenja (astrologije, tehnike za proširenje svijesti, ekologije i vegeterijanstva, alternativne medicine, komuniciranje s rastjelovljenim bićima drugih svjetova, ovladavanje tijelom kroz borilačke vještine), a istovremeno je i paradigma jer predstavlja nov način posmatranja svih područja života, od politike, prehrane, zdravlja do umjetnosti, muzike i religije. New Age je i aspekt nove kulture, embrion, ali kao sinkretičko duhovno gibanje, on u sebi udružuje elemente židovsko-kršćanske tradicije, istočnih religija, gnoze, okultizma te modernih znanosti o prirodi koji su udruženi s astrologijom. Simbol mu je vodenjak, a s njegovim razdobljem dolazi i svjetlo. Prema Maharishi Mahesh Yogi (utemeljitelju transcendentalne meditacije), New Age očekuje da će duhovni razvoj dobrovoljnog broja pojedinaca dovesti do planetarnog sjedinjavanja mnoštva u kolektivnoj svijesti. New Age je još uvijek promjenljiva mješavina

¹⁹⁴ Islamčević Haris; New age: izazovi modernog vremena, Znakovi vremena, Sarajevo, Jesen-zima 2014. God. XVII, DVDBROJ 65/66, str. 43- 44.

različitih pokreta i religija. Nema liste vjerovanja niti popisa članova. Umjesto toga postoji niz slabo povezanih mreža između različitih grupa ili ćelija-sličnih ili čak istih, ali i radikalno suprotnih-dok se brojni glasnovornici, terapeuti i učitelji koji su u modi u određenom trenutku kreću unutar njegova raznolika miljea. Ljudi koji se identificiraju s New Ageom najvećim su dijelom antiinstitucionalno raspoloženi te drže da su 'duhovni' a ne religiozni. U stvari je ta neinstitucionalnost, kao i tržna opredjeljenost, ono što se čini temeljem privlačnosti New Agea. Ovaj pokret je nastao u sjevernoj Americi krajem 70-tih i početkom 80-tih prošloga stoljeća, međutim njegovi korijeni su nešto stariji, prepoznaju se i u humanističkoj psihologiji. Počeci tog novog doba vidljivi su sredinom sedamdesetih godina 20. vijeka u člancima i naslovnicama časopis Times, kada su se objavljivali tekstovi koji su govorili o neobičnom i čudnovatom koje se pojavilo na skoro svim područjima ljudskog života. Razvoj ovog pokreta povezuje se sa kontrakulturom 60-tih godina 20. stoljeća (eklektički misticizam, feminizam, seksualna permisivnost, proširivanje svijesti). Iako se kontrakultura izražavala preko medija rok-kulture, ona je itekako bila politizirana. Pokret se pojavio sredinom 60-tih na dva različita mjesta: u Kaliforniji i u Finhornu u Škotskoj. Kalifornija je mjesto kulturne revolucije, čiji predstavnici su bili hipiji. Taj pokret je imao snage da se suprostavi materijalističkim vrijednostima potrošačkog društva i da se zauzme za slobodu uprkos društvenoj kontroli. Jedan od vodećih pokretača bio je njemački Židov izbjeglica Fritz Perls, koji je u 1960-ima na institutu Esalen u Big Suru u Kaliforniji, uveo svoju grupnu Gestalt terapiju koja je stavljala naglasak na neposredno, izvorno iskustvo. Perl drži da um i tijelo tvore jedinstveni holistički organizam. Pokret za razvijanje ljudskog potencijala, koji se razvio iz rada Perlsa i njegovih kolega, stapajući se s američkim psihodeličnim naslijeđem brzo se proširio pokrenuvši brojne metode samopomoći i psihofizičke terapijske postupke. U izvjesnom smislu New Age predstavlja samosvjesno produhovljenje pokreta za razvijanje ljudskog potencijala. Vuče korjene iz tradicija spiritualizma, nove misli i teozofije 19-og stoljeća. Jedna od predstavnica Teozofskog društva–Alice Ann Bailey (1880.-1949.) zaslužna je upravo za širenje New Agea, zbog njenog djela 'Kristov povratak', koje je objavljeno 1948. godine. Pisala je oko trideset godina, a rezultat tog aktivnog pisanja bile su 24 objavljene knjige o drevnoj mudrosti, filozofiji, religiji, modernim događajima, nauci, psihologiji, nacijama, astrologiji i liječenju. Iako je sa suprugom izbačena iz Teozofskog društva to je nije spriječilo da bude aktivna. S pravom je neki autori smatraju osnivačicom ovog pokreta, zato što je ona u svojim knjigama koristila termin „New Age“, tj. izraz 'Novo doba'. Postoje i mišljenja drugih koji tvrde da je bila privržena paganizmu. Alice je zapravo objedinila učenja osnivača Teozofskog društva, ruske okultistice Helene Petrovne Blavatsky i pukovnika Henryja Steela Olcottoma. Glavna

ideja Teozofskog društva bila je da se iza svih svjetskih religija i vjera krije jedna univerzalna tajna mudrost koju je tek trebalo spoznati, a glavni moto Teozofskog društva je: „Nema religije iznad istine“. Teozofski lideri su zapravo navjestitelji Novog doba, među njima je i bila feministička aktivistica političkih radikala Annie Besant (koja je bila treća predsjednica Teozofskog društva), ona je bila ta koja je navještala dolazak jednog „Svjetskog Učitelja“ koji će inaugirati „Zlatno doba“. Pojam New Age više dolazi do izražaja nakon smrti Alice, jer su kasnije neovisni engleski teozofi osnovali New Age zajednicu pod nazivom Findhorn. Od kraja 19. vijeka brojni evropski i američki predstavnici iz različitih područja politike, psihologije, umjetnosti i ekologije bili su gosti na konferencijama koje su se održavale svake godine, još od 1933. godine. One su zvane Eranos konferencije na kojima su okupljani istaknuti pravci New Age. Objavljivali su se godišnjaci iz kojih možemo vidjeti jasnu nakanu stvaranja integrirane svjetske religije. A, čini se doista da je to Novo doba već došlo. Sveti Pavao Apostol u svojoj Drugoj poslanici Timoteju govori: „doći će vrijeme kada ljudi neće podnositi zdrava nauka nego će sebi po vlastitim požudama nagomilavati učitelje kako im godi ušima. Od istine će uho odvrćati, a bajkama će se priklanjanje“. ¹⁹⁵ U historiji New Age bitan je trenutak kada se oblikuje vrsta „eksplicitne samosvijesti“ pokreta, tzv. metamreža, jer od tada se može govoriti o ovom pokretu kao o „mreži mrežnih struktura“. U tom pogledu je važnu ulogu odigrao David Spangler, dio materijala koji je razvio sakupljen je u *The New Age Vision* 1973. godine, objavljeno u Škotskoj od strane zajednice Findhorn. Mjuzikl Hair (1968.) je u svijet mladih Amerikanaca uspio da unese ideologiju i vrijednosti New Age. Kultura je bila ta koja je pripremila put za nove metode ovog pokreta. New Age kao religijski sinkretizam je obuhvatio različite korijene iz već postojećih učenja, filozofija i religioznosti koje se pojavile još tokom historije, a njegova nova duhovnost je uspjela sabrati mnoštvo u cjelinu, pod novim okriljem. Od tih pojedinačnih pravaca New Age naslijeđuje praksu kanaliziranja duša i bića iz drugih dimenzija, uvjerenje da su i bolest i siromaštvo iluzija ili bolest uma i razumijevanje karme i reinkarnacije. Te plodonosne tradicije predstavljaju na ovaj ili onaj način alternativne duhovne i ezoterične ideje uvezene s Istoka i pomiješane sa zapadnim okultnim i poganskim predodžbama. U svojoj eklektičkoj mješavini temeljna duhovna pozicija New Age je gnostička ili transcendentna, te je u potrazi za božanskom istinom kao nečim što je zamaskirano svijetom fizičke pojavnosti. Iz te perspektive, priroda se na koncu smatra iluzijom, te nečim kroz šta se mora prodrijeti da bi se dobilo pristup 'višim oblicima razumijevanja'. Stav da naš sadašnji svijet nije naš pravi ili jedini uveliko vodi do

¹⁹⁵ <https://ofm.hr/juniorat/krscanska-mistika-i-mistika-new-agea/>

istočnjačke ideje o reinkarnaciji koju je New Age naslijedio od teozofije. On se temelji na bitno gnostičkom vjerovanju da je ciklus ponovnog rođenja nešto što je potrebno izbjeći i nadmašiti. U tom smislu New Age se snažno suprostavlja današnjim oblicima zapadnog paganstva koji prihvaćaju svijet kao poželjnu i dobrodošlu reinkarnaciju, kao sredstvo za povratak u zemaljski život. Zemaljski život za tipičnog predstavnika New Agea predstavlja mogućnost za učenje i duhovni napredak. Crpeći iz naslijeđa spiritizma, s druge strane, New Age prihvaća da možemo komunicirati s mrtvima. Spiritizam naglašava da možemo komunicirati s našim pokojnim članovima obitelji i voljenima kako bi dobili poduku, znanje i potvrdu. New Age je s tom idejom otišao dalje, naručito kroz svoje teozofske sklonosti, te je manje zainteresiran za pokojne, a više za kontakte s duhovnim vođama ili mahatmama, izvanzemaljcima ili braćom iz svemira ili s bestjelesnim bićima iz druge dimenzije. New Age vjeruje u bezgraničnu moć ljudskog uma i njegovu povezanost s prvobitnom energijom svijeta, mišljenje ovog pokreta je da se sami možemo izliječiti uz pomoć mnogih terapija (yoge, reikija, tai chia itd.), teži ka razvijanju ljudskog potencijala. Ako postoji jedno duhovno načelo po kojem se New Age razlikuje od glavnih svjetskih religija, onda je to vjerovatno ovo. Po 'suprostavljanju negativnom', on se vidi jednostavno kao pružanje 'prilika' za duhovno nepredovanje. Svojim potpunim uzdizanjem vlastitog iskustva, New Age posvjedočuje vjeru i u duhovno traganje i u vrednovanje osobnog iskustva. U tom smislu New Age nudi novi oblik misticizma-ne misticizam bijega, kakav nalazimo u hinduizmu i buddhizmu, niti baš jedinstva s Bogom u ezoteričnom kršćanstvu i sufizmu, nego misticizam *postojanja* Bogom. To je misticizam samoosnaženja.¹⁹⁶ Bog New Agea se drugačije percipira od onoga u abrahamovskim religijama. Alternativa Boga Oca jest „Geja“ Majka Zemlja. Predstavlja muškarčevu prevlast prema ženi, a to je već slika patrijarhalnog poimanja. Bog New Agea nije transcendentan niti osoban. On je svijetu „neosobna energija“, a koja predstavlja, čini kosmičko jedinstvo. I ne čudi što je ovaj religijski sinkretizam postao osobito popularan posljednjih nekoliko decenija jer predstavlja i sintezu terapije i religije koja odgovara individualnim potrebama savremenog čovjeka. A, medicina New Agea je primamljiva u svakodnevnici tog istog čovjeka. Newageovska medicina je „zdravstveni“ ogranak New age pokreta. Zasnovana je na primjeni iscjeliteljskih tehnika i praksa preuzetih iz ezoterije, okultizma ili istočnjačkih religija koje nastoji primijeniti na iscjeljenje uma i duha, dakle cijelog čovjeka, te se često naziva „holističkom medicinom“ (od grč. riječi holos što znači sav, potpun ili cjelovit). Zadatak ove medicine je da iscjeli čovjekovo tijelo, duh i dušu.

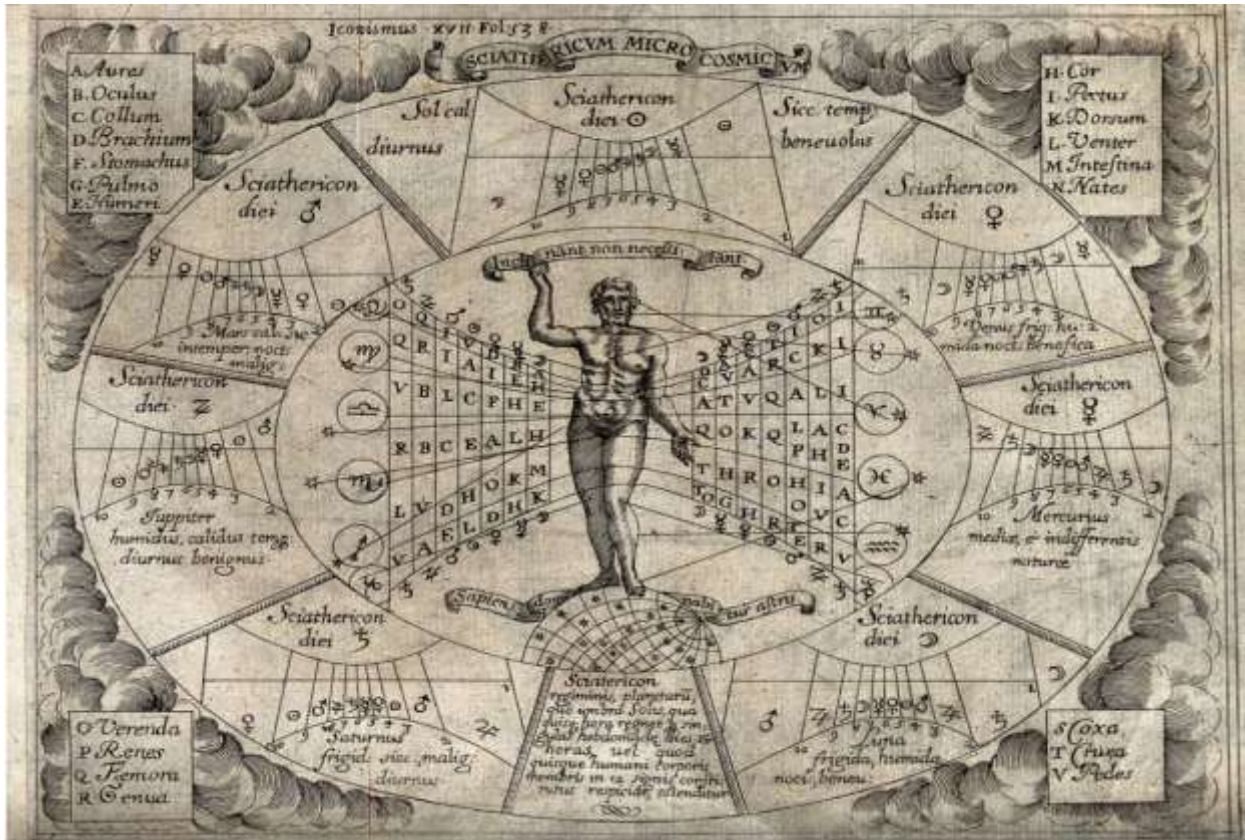
¹⁹⁶ Yourk Michael : Vjerovanja New Agea, Enciklopedija novih religija, str. 309-311.

Osnovni uzrok koji čovjeka čini ne-cjelovitim je smrt, jer okončava razvoj pojedinca, radi čega se holistička medicina bavi ontološkim, teološkim i eshatološkim problemima. Medicina New Age ima metafizička obilježja. Kako bi ponudila univerzalno rješenje na metafizičko pitanje uzroka smrti (griješ, kako uče monoteističke religije, ili neznanje, kako uče istočnjačke religije) holistička medicina oslanja se na sinkretističku duhovnost gnostičkih obilježja, stranu „institucionalnim religijama“, koju pokušava reacionalizirati pseudoznanstvenim terminologijom. Uglavnom se zasniva na mističnoj antropologiji i čovjeka promatra u interakciji s okolišom, naziva se još vibracijska ili ezoterijska, jer operira s mističnim energijama (chi, ki, prana..), obuhvaća veći dio alternativne medicine. Ova medicina zapravo ima vlastito objašnjenje zdravlja i bolesti, niti je po nečemu nova, jer je sabrana iz različitih izvora, preuzela je i tradicionalnu medicinu istočnih naroda (Indije, Kine i Tibeta), narodnu medicinu, terapije razvijene na religijskim i ezoterijskim principima, a nadasve na tlu psiholoških teorija kreiranih u New ageovom centru Esalen između 1960. i 1970. godine (pokret za razvoj ljudskih potencijala, samoostvaranje, samospoznaju, izmijenjena stanja svijesti, pozitivna misao). Placebo efekat je, preme riječima liječnika Ricka Ingrasci, tvorca networka u području Bostona, nediskutabilan dokaz da je svako iscjeljenje u biti samoiscjeljenje. Po ovoj medicini svaka je bolest izlječiva, jer naš mozak kao računalo organizma odgovoran je za procese u ljudskom tijelu, shodno tome psiha je programer, a naši organi hardver čovjekovog organizma. Ovakvo uporište New Age crpi iz Nove germanske medicine čiji je utemeljitelj Geerd Hamer. Milenarističke ideje povezane s New Ageom primjer su načina na koje eshatološka vjerovanja postoje kao oblik alternativne duhovnosti izdvojene od institucionalne religije. Eklektična priroda proročanskih vjerovanja New Agea sažeta je u konceptu Harmonic Congvergence, koji je izgrađen oko multikulturalne mješavine proročanskih tradicija, ciklusa kalendara Azteka i Maja i konfiguracija planeta u sunčevu sustavu. 16. i 17. kolovoza 1987. taj su događaj slavili deseci milioni ljudi širom svijeta, a ti su datumi protumačeni kao kritični trenutak uz pomoć kojega će biti moguće odrediti buduće uništenje ili spasenje planeta. Među nekim sljedbenicima New Agea javio se i katastrofični milenarizam, a takav je sljedbenik i vidovnjak J. Z. Knight (Ramthina škola prosvjetljenja) te Church Universal and Triumphant, koji predviđaju kataklizmičke katastrofe te su svojim sljedbenicima preporučivali ideju o potrebi preživljavanja katastrofe. Poput drugih New Age skupina, doktrine su tih pokreta sinteze različitih religijskih vjerovanja, uključujući kršćanstvo, istočnjačke religije i ezoterične tradicije, s naglaskom na apokaliptična upozorenja od Uskrsljih učitelja, za koje se smatra da pomažu čovječanstvu da ispuni svoju sudbinu duhovne evolucije na zemlji. Jedna od skupina koje su svoj naglasak premjestile s

progresivnog na katastrofični milenarizam je Sveti rod MANS, osnovan kasnih 60-tih godina 20. stoljeća. Skupina je isprva očekivala planetarnu i duhovnu preobrazbu koja će dovesti do novog milenarističkog kraljevstva, ali je kasnije jače naglašavala apokaliptički doživljaj svijeta, kao odgovor na kulturna i politička previranja ranih 70-tih godina 20. stoljeća, te posebice zbog negativnih događaja usmjerenih protiv skupine-prijetnji smrću vodi skupine Earlu W. Blightonu, bombaškog napada na Blightonov dom i negativnog prikazivanje skupine u medijima. Nakon njegove smrti skupina je ponovo promjenila svoj glavni pravac, da bi se na kraju transformisala u sektaški ogranak pravoslavne crkve.¹⁹⁷ Vrlo često su milenaristički pogledi promljenjivi i prilagodljivi. Ne postoji formalna organizacija kod ovog pokreta, jer se većina vjerskih rituala odvija privatno. New Age prakse se uveliko razlikuju od pojedinca do pojedinca. Običaji New Agea mogu se podijeliti u dvije kategorije: 1) okultne prakse 2) humanističke prakse. Okultne prakse uključuju kontaktiranje duhovnog svijeta i pristup duhovnoj dimenziji, često kroz izmijenjenu svijest, a to podrazumjeva kanaliziranje, čitanje tarot karata, astrologiju, rad s kristalima i druge razne oblike duhovnog iscijeljenja. Humanističke prakse su fokusirane na samodovoljnost, samousavršavanje i razvoj božjeg elementa u sebi. Neki primjeri su joga, strategije meditacije, proučavanje New Age tekstova, stvaranje pozitivnog okruženja i komunikacija s prirodom. Mnoge New Age grupe vjeruju u alternativne naučne sisteme i prirodne ili duhovne prakse iscjeljivanja. Uobičajne su i alternativne medicinske prakse poput akupunkture, prilagođavanja kiropraktike, prirodne hrane i biljnih lijekova. Nije ni čudno što posljednjih nekoliko decenija neke ideje New Agea je i usvojila mainstrim kultura. Joga i meditacija nisu isključivo New Age prakse, ali njihova popularnost i rasprostranjenost koreliraju s New Age utjecajem. Npr. bestseler Eckharta Tollea „Nova Zemlja: Osvješćivanje životne svrhe, koju su čitatelji upoznali preko online projekta kojeg je u sklopu svog knjiškog kluba organizirala Oprah Winfrey, je povećao opotrebu alternativne medicine posljednjih decenija. Očigledno su u zabludi oni koji misle da je New Age zamro posljednjih godina, jer neke njegove ideje i prakse u svakodnevnicu ipak ostaju. Privilegovane abrahamovske religije očigledno dovoljno dobro ne zapažaju da se u suvremenom svijetu događaju tihe promjene religioznosti kojima će više pažnje u budućnosti posvetiti religijski znanstvenici. Esencijalne kategorije „religije“ i različite vrste religija imaju sve manje smisla u globalnom svijetu. Elementi historijskog polja alternative religija sve se više miješaju s drugim elementima religija u popularnom načinu, postaju dio trenutnog mainstreama. A, za globalizirani svijet je karakteristika postojanost mnogih različitih

¹⁹⁷ Wojcak Daniel : Apokaliptizam i milenarizam, Enciklopedija novih religija, str. 393- 394.

vjerovanja i ideologija koje koegzistiraju jedne sa drugima, čak i kad se međusobno suprotstavljaju.

Izvor fotografije: <https://pesaagora.com/epat/new-age-spiritualism-mysticism-and-far-right-conspiracy/>

5. 4. NOVE RELIGIJE, ALTERNATIVNI DUHOVNI POKRETI U „SEKULARNOM DOBU“

U drugoj polovini 20. stoljeća u svijetu je došlo do laganog porasta novih alternativnih oblika duhovnosti koji su se adekvatno prilagodili suvremenoj zapadnoj kulturi. Vidljivo je primjetno opadanje autoriteta tradicionalnih religija, jer je društvo postalo više sekularno (ne-religijsko). Međutim ne može se reći da su sekularizam i religija opozicioni, više su konstruirani, jer odnosi moći su ti koji konstruišu religijsku ideologiju, njene tradicije i prakse, proizvodeći religijski definisano znanje. Razlozi za opadanje popularnosti tradicionalnih religija više su društveni, nego duhovni. Sekularizacija je usko povezana s modernizacijom, u smislu da moderna društva ograničavaju rast tradicionalne institucionalne religije. Male, čvrsto povezane zajednice utemeljene na obitelji, s crkvom u središtu, izbrisane su. Nadzor nad obrazovanjem, gospodarskom proizvodnjom, zdravstvom i nizom drugih aktivnosti postupno je prešao s crkve na sekularne institucije. Vjerski je utjecaj postupno slabio do točke na kojoj je gotovo neosjetan. Trend postmoderne duhovnosti razvijao se u mnogim zemljama tokom prošlog stoljeća. Značenje izraza 'postmoderno' predmet je mnogih rasprava, a ideja 'postmoderne duhovnosti' još je više sporna, te za neke i proturječna. Postmoderno se doba odnosi na zbivanja u razvijenom kapitalističkom društvu, poput masovne urbanizacije, arhitektonske raznolikosti, informacijske tehnologije, interneta, cyberspacea, masovnih medija i globalne ekonomije. Pojava postmoderne duhovnosti je zapravo vjerski odgovor na uključanje u postmoderno doba i postmodernizam. Postmoderna duhovnost je odraz kulturnih konteksta koja se mijenja i kritika modernih filozofskih pretpostavki. Takav izraz dovodi u pitanje granice između vjerske tradicije, prostora, zajednice i tijela. Pred-moderni i moderni red se ukida i nastaje kriza identiteta. Postmoderna duhovnost daje dva različita odgovora na takvo preispitivanje modernoga. Prvo, ponovnu afirmaciju pred-modernoga svijeta i tradicije, kao u akademskoj kršćanskoj teologiji radikalnog pravovjerja i oblicima vjerskog fundamentalizma; i drugo ponovnu evaluaciju tradicije, prostora, zajednice i tijela, kao u New Age skupinama i oblicima individualizirane ili privatne duhovnosti. Postmoderna duhovnost se može shvatiti kao konzervativna reakcija protiv modernizma ili kao radikalno oslobađanje od modernizma. Ona preobražava tradiciju u nešto što je važno za sadašnjost, umjesto da je shvaća kao nešto što je nametnula prošlost; takozvani 'New' Age je klasičan primjer te prerade i prilagodbe tradicija sadašnjim temama. Tradicija se doživljava kao bogat izvor, zapleten u politiku prenošenja i priznat kao nešto u službi rase, klase i spola. Postmoderna duhovnost dokida ideju 'čiste' tradicije i slavi

raznolikost tumačnja. Vjerski su prostori u postmodernoj duhovnosti radikalno preobraženi.¹⁹⁸ Istovremeno se zapaža da odanost tradicionalnim vjeroispovjestima na Zapadu slabi, dok obožavanje slavnih osoba jača i dobija na važnosti. Poznati pojedinci su postali predmetom takve vrste obožavanja poput Marilyn Monroe, Kennedija, Johna Lenona, Elvisa Prislej-a, Diane princeze od Walesa. Kult slavnih ličnosti nije karakterističan samo za suvremeno doba, postojao je i u dalekoj prošlosti. Poznate osobe su i tad svojim utjecajem i radom oblikovale politiku, filozofiju, znanost, religiju i ostala područja društva. Giles je rekao kako je povijest slave ništa drugo nego povijest zapadne civilizacije, te čovjeka kao individue. Naglasio je važnost moćnih vladara i plemića, političkih figura, revolucionara, znanstvenika i umjetnika.¹⁹⁹ Slava i značaj pojedinca nije ostajao u krugu određene male zajednice kojoj je osoba pripadala, već se proširila zahvaljujući angažmanu tadašnje javnosti. U početku su to bili trgovački putnici, stranci i pripovjedači koji su usmeno prenosili novosti i zanimljivosti. To se poboljšalo izumom pisane riječi koja je omogućila lakše i vjerodostojnije komuniciranje ideja među ljudima i crteži. Zoran Tomić se time pozabavio u svojoj knjizi *Odnosi s javnošću: teorija i praksa*: „Zanimljiv je detalj da su gotovo sve povijesne osobe koje su ostavile trajan dojam nakon njihove smrti imali propagandiste koji su širili pozitivne informacije (priče) o njima i koji su uzdizali šefa. Čak je i Isus imao 12 apostola (danas bi se oni možda zvali *spin* doktori ili publicisti) koji su govorili ljudima o njegovim idejama, djelima i radu. Dakle strategije koje uključuju personalizaciju, organiziranje ili pozicioniranje pojedinaca oduvijek su postojale i uvijek će postojati. Nastanak fenomena slavnih osoba povezan je s predajama. Prenosile su se vijesti *od usta do usta* o nekoj posebnoj osobi. Još u doba dok su ljudi živjeli u pećinama, vidljivi su crteži umjetnika, osoba koje su, pretpostavlja se, bile vrlo važne za tadašnju zajednicu. Izumom pisama, pojavom naprednih kultura, a kasnije i papira, svojstva posebnih osoba o kojima se govorilo i koje su ostavljale važan utjecaj na zajednicu opisivana su i s vremenom nadopunjavana. U doba razvoja naprednih kultura igrane su predstave o važnim osobama i povezane s događajima tog vremena. Kasnije se formiranjem akademija i škola o slavnim osobama učilo iz knjiga. Razvojem modernih komunikacija, novina, časopisa, radija, televizije i interneta o slavnim osobama doznajemo sve više iz njihovih sadržaja i programa. U najnovijem razdoblju modernih medija dolazi i do pojave *celebrity* osoba kao posebnog kulturološkog fenomena 20. stoljeća.²⁰⁰ Priče, mitovi u dalekoj prošlosti su zapravo bili sredstva razglašavanja slave. Zahvaljujući Homerovim

¹⁹⁸ Carrete R. Jeremy, Postmoderna duhovnost, Enciklopedija novih religija, str. 362-365.

¹⁹⁹ Giles David (2000): *Illusions Immortality: A Psychology of Fame and Celebrity*, Macmillan International Higher Education, London, str. 12.

²⁰⁰ Tomić Zoran (2016): *Odnosi s javnošću: Teorija i praksa*, Synopsis, Zagreb, str. 615-616.

epovima Ilijadi i Odiseji, besmrtni junaci su postali i Ahilej i Odisej. Slavnih osoba je bilo i tad, poput: Aleksandra Makedonskog, Marka Tulija Cicerona (kuma moderne politike), Gaja Julija Cezara Oktavijana koji je koristio kovanice sa svojim likom da bi sebe popularizirao. Svi oni su inspirisali buduće generacije. Slava je bila dio ljudske svakodnevnice kako u prošlosti, tako i danas. Suvremeni mediji, internet, društvene mreže još više su doprinjele pojavi celebrity kulture, ali veliki utjecaj imao je i postmodernizam. Nove tehnologije su transirale i put duhovnosti koji je usmjeren na slavne osobe. U tom je smislu važnu ulogu imala Diana, princeza od Walesa. Reakcija javnosti na njenu smrt bila je nikad prije viđeni globalni fenomen. Ne samo da su događaji i žalovanje oko njezinog pogreba bili izrazito vjerski obojeni, već se u kratkom vremenskom razdoblju Diana iz medijskog pretvorila u vjerski predmet obožavanja. Ljudi su joj se počeli moliti, osnovana je Crkva za Dianu, a izdana je knjiga za koju se tvrdilo da sadrži kanalizirane poruke nebeske *Diane: The Celestial Voice of Diana: Her Spiritual Guidance to Finding Love*. U konzumerizmu, tehnologiji, stvarima tijela i spola, napetosti između vjere i suvremenosti, ili izazovu postmodernizma i postmoderne kulture, razvili su poseban oblik duhovnosti koji, iako mogu sadržavati elemente iz svjetskih religija, korijene imaju u savremenom Zapadu.²⁰¹ Trend slave primjetan je i u teškim vremenima. Ako su ljudi medijavelnog doba bili opčinjeni svecima, ovi suvremenog doba su zalučeni kultom slavnih osoba. Srednjovjekovni sveci su imale otprilike istu ulogu kao danas poznate osobe. S jedne strane, to su bili obični ljudi koji su poznavali teškoće svakodnevnog života. No, s druge strane, oni su nadišli okolnosti vlastitih života, često iznenadnom smrću, te se, zbog njihove snage ili moralnih postignuća, vjerovalo da su bliže Bogu nego što ostali smrtnici mogu sanjati da će ikad biti. Ali se ovaj moderni fenomen može naći još u 19. stoljeću, kada su princa Alberta muža kraljice Viktorije, nakon njegove smrti obožavali hodočasnici koji su često posjećivali Albert Memorial u Londonu. Kada je 1898. umro britanski premijer W. E. Gladstone, njegova je smrt izazvala masovne izljuje žalosti na ulicama, uključujući pisanje poruka.²⁰² Vjerski prostor se u postmodernoj duhovnosti transformisao. Sveti prostor nije više ograničen samo institucionalnom moći, već ga se osporava prema ciljevima pojedinačnog iskustva. Postmodernu duhovnost možete naći u klupskim kulturama, glazbenoj industriji i kinima, kao i na vrhovima planina i u obiteljskim domovima. U postmodernoj duhovnosti priznaje se da je tijelo ključno mjesto (i prizor) vjerske spoznaje, nešto što je u modernizmu bilo poznato, ali ne otvoreno slavljeno. U postmodernoj duhovnosti stare se vjerske datosti razvezuju i ponovo otkrivaju u kinu,

²⁰¹ Patridge Christopher, Suvremeni Zapadni svijet, Enciklopedija novih religije, str. 360.

²⁰² Drane John, Duhovnost usmjerena na slavne osobe, Enciklopedija novih religija, str. 360.

trgovačkom centru ili u Madonninoj glazbi. To je roba koja se masovno proizvodi i materijalno zadobija važnu duhovnu vrijednost. Nije ni čudno što su poznati pojedinci postali predmetom obožavanja. Osobitu pažnju i dalje izazivaju Elvis Prisky i Diana princeza od Walesa, jer oni ne žive u kolektivnom sjećanju, već imaju i vlastita stalna mjesta hodočašća. Elvisov bivši dom, Graceland, u Memphisu u američkoj saveznoj državi Tennessee, privlači golem broj posjetitelja iz cijelog svijeta. Tamo pronalaze otprilike ono što su srednjovjekovni hodočasnici nalazili na grobovima svetaca i mučenika. Neprestano nagađanje o tome da li je Elvis zaista mrtav služi tek za učvršćivanje njegovog statusa. Za obožavaoce Elvis ima ulogu sličnoj onoj Ivana Krstitelja u Novom zavjetu, kada on ukazuje na to da je Isus važniji od njega samoga, ali ipak izaziva zagonetnu fascinaciju zbog načina na koji je živio i, pogotovo umro. Takav razvoj događaja oko Elvisa ne bi trebao biti iznenađenje, budući da je za života u svojoj glazbi neprestano postavljao duhovna pitanja, što je bez sumnje bio odraz njegovih korijena u protestanskoj crkvi Assemblies of God Pentecostal Church. Više iznenađuje što se sličan fenomen dogodio u vezi s Dianom, princezom od Walesa, pogotovo u doba kada je popularnost britanske kraljevske kuće (i aristokracije općenito) bila niža nego ikada. Bilo je neizbježno da se nakon njezine smrti prošire nagađanja o tome što se 'zaista' dogodilo, no to se nastavilo, djelomično potaknuto činjenicom da je i njezin grob, poput Elvisovog, postao trajnim mjestom hodočašća. Jedan od ključnih predmeta na tom mjestu je pločica s rečenicom iz jednog od njezinih govora: 'Kad god me pozovete, ja ću vam priskočiti u pomoć. U doba kada ju je izgovorila, teško da je ta rečenica trebala imati ikakve transcendentne implikacije- no u okružju doma njezinih predaka u Althropu, ona prirodno zaziva ideje besmrtnosti, ako ne božanstva.²⁰³ Iako obadvoje za života nisu bili savršeni, Elvis se borio sa alkoholom, Diana sa bolimijom i tako nesavršeni budili su pažnju. Obadvoje su bili duhovni uzori, smrt je samo pojačala njihovu privlačnost. Jer ove nesavršene zvijezde suvremenom čovjeku više nude realističnije duhovne izgleda, od Mahatme Gandija. Duhovni feminizam je također uticao na suvremenu preobrazbu vjerskih praksi. Različiti aspekti feminističke duhovnosti proširili su se svijetom u drugoj polovini 20. stoljeća, ali su se ta zbivanja događala uglavnom na rubovima izvan vjerskih institucija. Ona predstavljaju izum novih vjerskih tradicija ili radikalnu preobrazbu starih. Feministička duhovnost je osnovni religiozni pokret unutar i izvan uspostavljenih religija koji vraća moć, vrijednost i dostojanstvo žene. To je predanost stvaranju alternativne vizije pravde i jednakosti za sve u sebi i u svijetu. Fokusira se na žensko naslijeđe, žensko tijelo kao lokus božanskog i rad žena na zamjeni patrijarhalnih, kirijarhalnih

²⁰³ Carrete R. Jaremy, Posmoderna duhovnost, Enciklopedija novih religija, str. 364-365.

društava jednakošću za sve. Ova osnažujuća duhovna potraga počinje ženskom potragom za značenjem ukorijenjenim u ženskim iskustvima. Ona je usredsređena na Zemlju i oličena i orijentisana na globalnu pravdu. Stoji u srcu ljudske transformacije, izazivajući prihvaćene načine spoznavanja i postojanja. Uključuje feminističko znanje, obrede, vjerske prakse, molitve i vjerovanja. Feministička duhovnost u najširem smislu, može se shvatiti kao duhovna potraga i kreativnost suvremenih žena, izražena na različite tradicionalne i netradicionalne načine. U nešto užem smislu, feministička duhovnost se odnosi na novi duhovni pokret koje je nastao iz 'feminizma drugog vala', te postoji izvan tradicionalnih vjerskih institucija. Ona je način na koje žene ponovo preuzimaju stvarnost i moć koja označava 'duh', ali je također ponovo preuzimanje ženske snage, sudjelovanje žena u Božanskom, i njihova prava da sudjeluju u oblikovanje sfere duha kroz puno sudjelovanje u vjeri i kulturi.²⁰⁴ Termin „feministička duhovnost“ je nastao nakon Drugog svjetskog rata, pojavio se nakon drugog vala modernog feminističkog pokreta u Sjedinjenim Državama 1970-ih. Feministkinje su optužile da su judaizam i kršćanstvo seksističke religije s muškim Bogom i muškim vodstvom koje je legitimiralo superiornost muškarca u porodici, religiji i društvu. Počeli su da ispituju tradicionalne argumente za podređenost žena, neki su se okupili u grupe za podizanje svijesti kako bi iznijeli vlastito iskustvo, kritikovali patrijarhalnu kulturu i radili na njenoj transformaciji. Neki su povratili religiju usredsređenu na boginju koja je utemnjivala žene u svetom, otjelotvorenom ja. Pokret je bio izazvan i obogaćen raznolikošću glasova, sadržaja, metoda i perspektiva, uključujući one izvučene iz judaizma, kršćanstva, islama, budizma, hinduizma, tradicije američkih Indijanaca i afričkih kultura, kao i programa u dvanaest koraka,-programi pomoći i New Age pokret. Feministkinje s korijenima u uspostavljenim religijama tragale su za duhovnim izvorima u svojim svetim tekstovima i tradicijama. Tako su npr. Jevrejke pronašle ženske slike iz Tore, Talmuda i Kabale, dok su Kršćanke pronašle biblijske i apokrifne likove Sofije i Marije i radile na ženskom zaredenju. Indijanske feministkinje su obnovile uspomene na kulture usredsređene na ženu i kulture zasnovane na majčnim ritualima. Wiccan feministkinje su napustile uspostavljanje religije i revitizirale Boginju. Ponovno otkrivanje Božice također je povezano s ponovnim pravom žena na čarobnjaštvo i s praksom *wicca* (što znači i 'mudrost' i vještica). Religija *Wicca* nije tek samozatajna religija unutar teologije, već religija izgrađena oko Božice koja predstavlja zasebnu skupinu unutar šire zajednice štovateljica Božice. Organizirana je u kovene, koji se mogu sastojati od muškaraca i žena. Sljedbenici *Wicca* stvorili su vlastite obrede, plesove i

²⁰⁴ King Ursula, Feministička i eko-feministička duhovnost, Enciklopedija novih religija, str. 380.

napjeve, te stvaraju vlastiti sveti prostor u svetom krugu ili postavljajući oltar u svoje domove.²⁰⁵ Wiccanci se sastaju u malim skupinama ili 'vještičjem zboru' ljudi sličnih sklonosti i društvenih, religijskih i obrazovnih ciljeva. Ponekad na tim sastancima (ponekad i samostalno) prakticiraju magiju koja dolazi u dva oblika-'prirodna magija' i 'visoka magija'-obje su, naglašava se, usmjerene prema dobru i iscjeliteljskom završetku. Iako mnogi postaju pripadnici pokreta zbog duhovne zabrinutosti za okoliš ili tragaju za radikalnom feminističkim duhovnošću ili ih privlači nedogmatičnost vjere, mnoge vuče želja za prakticiranjem magije. To je iznimno privlačno, ne samo zbog osjećaja moći koji pruža, nego i stoga što, posebice u visokoj magiji, postoji i gnostički doživljaj upućivanja u tajnu tradiciju uz tajno znanje i tajne simbole. Iako postoji nekoliko Wicca staza, uglavnom se svi slažu da postoji pet glavnih: Gardnerova Wicca, Aleksandrijska Wicca, Hereditary Craft, Traditonal Craft i feministička Wicca (oblik gardnerianske Wicce). Treba spomenuti još jednu Wicca smjer čija je popularnost u porastu, naime Hedge čarobnjaštvo. 'Hedge čarobnjak' je izraz kojim se koriste oni koji radije rade samostalno, nego kao članovi zbora. I konačno, uveliko nadahnuti knjigom *The Spiritual Dance: A Rebirth of Ancient Religion of the Great goddess* (1979) kalifornijske čarobnice Starhawk (Miriam Simos), mnogi feministički i eko-feministički zborovi čarobnjaka su osnovani 1980-ih s posve jasnim duhovnim i političkim usmjerenjima: štovanje božica, štovanje zemlje /Gaia, mirovni pokret, predaja vlasti ženama i ekološka kriza.²⁰⁶ Iznimno veliki interes budi upravo ova najutjecajnija praktičarka i teoretičarka feminističkog čarobnjaštva, jer ona jeste velika svećenica suvremenog čarobnjačkog pokreta. Kao aktivna učiteljica Starhawk je osnovala radionice i kovene koji su stvorili zasebnu zajednicu, posebno u pokretu Reclaiming Collective u i oko San Francisca, čije svećenice, obrede i duhovnost vrlo detaljno proučava Jone Salamonsen u svojoj knjizi *Enchantd Feminism (Začarani feminizam-2002.)*.²⁰⁷ Grupe feminističke duhovnosti postoje u različitim okruženjima, od koveni do svetih krugova, zajednica ženskih crkava do zajednica koje se ponovo osmišljavaju, dnevnih soba do poljoprivrednih površina, centara gradova do seoskih kutaka. Većina ih je mala, ali nude duhovnu hranu koja nedostaje institucionalnim religijama, podižu feminističku svijest, pružaju zajednicu, olakšavaju duhovno traganje žena i pozivaju na akciju za socijalnu pravdu. Nadilaze vjerske i denominacijske granice, naglašavaju zajedničko vodstvo, lične priče, jednakost, afirmaciju i ritualno zdravlje. Stvorile su nove simbole, molitve, pjesme i

²⁰⁵ Ibid. 383.

²⁰⁶ Patridge Christopher, Wicca, Enciklopedija novih religija, str. 295, 297.

²⁰⁷ King Ursula, Feministička i eko-feministička duhovnost, Enciklopedija novih religija, str. 383.

svetkovine. Duhovne feministkinje su otkrile i povratile božanstva koja simboliziraju žensku svetu moć i ogledaju žene kao svete. One govore o velikoj Majci, Geji, Sofiji i Mariji. Tako su npr. feministkinje širom Sjeverne Amerike stvorile liturgije i rituale koji poštuju ženska iskustva, komuniciraju sa svetim i osnažuju žene za ličnu i društvenu afirmaciju. Teologijska rasprava o Božici ima široke etičke, ekološke i društvene implikacije, jer otvara nove vjerske i političke mogućnosti, te je srodna s gledištima eko-feminističke duhovnosti. Eko-feministička duhovnost dijeli mnoge slične teme s feminističkom duhovnosti, ali je isključivo usmjerena na ekološka pitanja i daleko više naglašava povezanost žena sa zemljom i svim oblicima života. Ekofeministička duhovnost izrasla je iz eko-feminizma. Taj je izraz skovan 1974. kako bi opisao novi pokret utemeljen na bliskoj vezi ekologije, posebno 'duboke ekologije' i feminizma. Duboka ekologija ispituje simboličke, psihološke i etičke obrasce destruktivnih odnosa ljudi i prirode, dok se jedan od glavnih eko-feminističkih uvida sastoji od uvjerenja da je ugnjetavanje i iskorištavanje žena i prirode usko povezano i podjednako destruktivno za cjelokupni život i mir na zemlji. Eko-feministička duhovnost također je oblik globalnog aktivizma. Uključuje zagovaranje i predanost globalnoj planetarnoj i društvenoj promjeni, do koje se ne može doći bez duhovne promjene niti bez prijeko potrebnog, ključnog doprinosa žena iz svih dijelova svijeta. Kako je rekla Rosemary Radford Ruether, 'žene liječe zemlju' sastavni je dio aktivizma mnogih ženskih skupina u takozvanom trećem svijetu. Žene i njihova duhovnost neophodne su u promicanju održivog razvoja, ekološke cjelovitosti, te pravednog i mirnog svijeta. To je potvrdila i *Povelja o Zemlji*, donesena u Haagu 2000. godine.²⁰⁸ Itekako je ekofeministički izazov religiji dubok, jer prožima sve religijske refleksije i prakse. Ekofeminističke religijske perspektive se razvijaju kako unutar klasičnih religija, tako i unutar novih pokreta kao što su Wicca, Boginja ili New Age, te u nekim autohtonim tradicijama. Drže u napetosti odnose između religije i kulture, etike prirode i historije, te teorije i prakse. Dok i dalje feministička duhovnost ima značaj i u kontekstu zdravstvene zaštite. Jer ženska iskustva i razmišljanja o njihovnom duhovnom životu itekako utiču na način na koji će se brinuti o sebi i drugima. Fenomen 20. stoljeća su NLO religije. Zadnjih decenija, čine legitiman dio popularne kulture, osobito posljednjih 50 godina. Za ufologiju se interesuju: prirodnjaci, društvene nauke, avanturisti, hobisti, religiozni pojedinci, sociolozi. Nije ni čudno što NLO fenomen budi i dalje interesovanja različitih struka, jer on jeste postao nezaobilazan dio modernog društva. Porast vjerovanja u NLO religije zanimljiv je i sa stanovišta religijskih studija i teologije. Međutim, sam izraz NLO religije se može

²⁰⁸ Ibid. 383-384.

primjeniti na one organizacije koje pokazuju mnoge od različitih dimenzija koje su se rutinski primjenjivale na druge etablirane vjerske zajednice. Još uvijek predmet debate istraživačima izaziva precizna definicija NLO religije, postoji određeno slaganje među njima oko onih ključnih karakteristika koje su centralne za svaki religijski sistem. Među njima su zajednički sistem vjerovanja ili pogled na svijet u kojem sveta ili transcendentna stvarnost zauzima istaknuto mjesto; vjerovanje da je ljudskoj rasi potrebna neka vrsta spasenja ili iskupljenja iz sadašnjeg stanja; etički sistem; iskustva kao što su predanost, ekstaza, ponovno rođenje i unutrašnji mir; središnji mitovi ili priče; posebno oni koji se bave stvaranjem ili budućnošću svijeta; i rituali. Mnoge od ovih osobina nalaze se i u religioznim grupama, iako nije svima pripisano centralno mjesto koje im je dato u većini svjetskih religija. Nekoliko NLO grupa poznato je po formiranju dobro povezanih zajednica sa misijom da propagiraju učenja svoje vjere. Druge opet naglašavaju individualni duhovni razvoj, pa iako imaju neke od karakteristika religije, su organizacije i nemaju zajedničke i ritualne aspekte tipične za neke NLO religije. A, i ne vole sve NLO grupe da se nazivaju religijom. Na web stranici Društva Aetherius izričito stoji; „ Ovo nije religija. To je duhovni put do prosvjetljenja i kosmičke evolucije čovječanstva“. Ufo diskurs se javlja i najveći zamah dobija u ambijentu masovnih naučnih, političkih, ideoloških i etičkih preispitivanja karakterističnih za godine poslije Drugog svjetskog rata, kada se stiču pogodnosti za umnožavanje suparničkih ideja i objašnjenja raznih fenomena, kao i za borbu za uspostavljanje novih načina mišljenja i tumačenja stvarnosti. Intelektualna stremljenja ufologije, politička i kulturna kritika koju ona proizvodi, aksiološki temelji, kao i duhovne pobude ufološkog diskursa, neodvojivi su od šireg socio-kulturnog konteksta nastanka ufologije i njene potonje transformacije. Šire nepoverenje u nauku i institucije vlasti, svojstvene ufološkoj kritici naučne epimestemologije, metodologije i sociologije naučne produkcije, neodvojivo je od konteksta UFO diskursa, kao i da novi religijski pokreti proizašli iz njega predstavljaju reakciju na probleme, pitanja i nedoumice socio-kulturnog konteksta „sveta koji se ubrzano menja“ nakon pedesetih godina XX veka.²⁰⁹ I zaista, događaji s polovine prošlog veka lansirali su NLO fenomen u žižu javnosti i značajno doprineli bogatstvu NLO mitologije i folkloru. Međutim, ispod svih vrhunskih naučno-tehnoloških resursa, moćnih letelica, egzotičnih bića, misterioznih i dramatičnih epizoda, nepoznatih simbola, i ostalih SF poštapalica koje NLO narativi podrazumevaju, pomaljuju se konture dobro poznatih motiva i učenja iz „tradicionalnih“ religijskih sistema. Kristofer Patridž smatra da se o prvim NLO religijama može govoriti tek

²⁰⁹ Kulenović Nina (2013): Izmišljanje ufologije: Konstrukcija nauke o vanzemaljcima, Beograd, str. 6, 8, 9. https://www.academia.edu/29122441/Izmišljanje_ufologije_konstrukcija_nauke_o_vanzemaljcima

od sredine XX veka, Arnoldovog izvještaja i incidenta u Rozvelu.²¹⁰ Nakon viđenja NLO-a koja su započela 1947. u Americi (posebno su poznati slučajevi poput iskustva Kennetha Arnolda i slučaja u Roswellu u američkoj državi New Mexico gdje se navodno srušio svemirski brod, te su pronađeni izvanzemaljci), nekoliko je ljudi počelo primati telepatske 'poruke' od duhovno i tehnološki naprednije 'zvjezdane braće', a neki su čak prijavili 'bliske susrete' s tim bićima i navodne letove u njihovim međuplanetarnim svemirskim letjelicama. Ubrzo su se počele pojavljivati knjige poput *Inside the Space* i *I Rode of Flaying Sancer*. Iako je ufologija, općenito govoreći, razmjerno nova pojava, bilo je nekoliko spomena vrijednih prethodnika. Primjerice, John Ballou Newbrough, liječnik i spiritualist (1828-91), govorio je o ezoteričnim otkrićima vezanim za duhovni svemir i njegove nebeske anđele (ashare), koji putuju nebom u eteričnim 'brodovima'. Slično njemu, knjiga Charlesa Forta *The Book of the Damned* (1919, uz još tri kasnija nastavka) opisivala je različite vrste čudnih 'viđenja' koje je suvremena znanost 'isključila' i 'proklela'. Fort je nadahnuo mnoge pisce i znanstvene fantastike i *fantasyja* (npr. H.P. Lovecraft), kao i popularne pisce poput Roberta Charrouxa, koji je utemeljio suvremene teorije 'drevnih astronauta' i slične pokušaje prikupljanja arheoloških i mitoloških dokaza uvjerenja da su, riječima von Danikena, 'drevni bogovi bili izvanzemaljski astronauti-ništa više'. Doista, što se tiče pojedinačnih vjerskih ideja, postoji snažan kontinuitet prema ezoteričnim i okultnim tradicijama 19. stoljeća. Strogo uzevši, međutim, osnivači moderne vjerske ufologije živjeli su bliže našem dobu. Posebno su važni Gerge Adamski, George Van Tassel, Orfeo Angelucci i Daniel Fray, koji su svi o svojim 'kontaktima' s izvanzemalcima govorili ranih 50-tih godina 20. stoljeća te time nadahnuli novu tradiciju i sve popularniji fenomen 'contacteeja'.²¹¹ Ufološka učenja s uprkos pojedinim različitostima zanimljivija i bliža suvremenom čovjeku. Pogled na svijet kojeg su usvojile NLO grupe mnogo je širi od onog kojeg predlažu tradicionalne religije. Jer ona indirektno uključuju moderna astronomska bića i uzimaju zdravo za gotovo postojanje inteligentnih stvorenja na drugim planetama u ogromnom kosmosu. Ova bića su intelektualno, naučno i duhovno superiornija od ljudske rase. Ali i unatoč ovom ekspanzivnom pogledu na svemir, glavna briga je i dalje planeta Zemlja, koja je zamišljena pomalo kao zaostala planeta na kojoj muškarcima i ženama treba pomoć izvana kako bi napredovala tokom evolucije. Dok NLO religije nude malo nagađanja o porijeklu svemira, one često imaju razrađene teorije o porijeklu rase i njenom stanju na Zemlji. Realijanci smatraju da su ljudski život na planeti

²¹⁰ Originalni naučni rad, UDK: 141. 332. 29, Etnoantropološki problemi, (n.s.) sv. 3 (2010), Danijel Sinani, Tehnologija. Teofozija. Teologija: religijski karakter NLO pokreta, 119,

²¹¹ Grunshhloss Andreas, Ufologija i pokreti povezani s NLO, Enciklopedija novih religija, str. 372-373.

Zemlji stvorila bića sa druge planete kroz njihovo znanje o DNK i njenoj upotrebi. Ovu NLO religiju je osnovao Claude Vorilhon, koji je svojim sljedbenicima poznatiji kao Rael. Godine 1973. u Clermont-Ferandu u Francuskoj on je ustvrdio da je vidio leteći tanjur i da je razgovarao s jednim izvanzemaljcem. Veliki dio Raelovih učenja, raspršenih po tekstovima počevši od 1974, navodno je biblijski, uz određene sklonosti ranom djelu Ericha von Danikena *Božanske kočije* (1968). Raelovi susreti s izvanzemaljcima skupljena su 1978. u jednu knjigu, nazvanu *Massage Given To Me by Extraterrestrials-They Took Me To their Planet*. Knjiga naočava da je biblijska povijest priča o interakciji ljudi i Elohima. Rael napominje da je riječ 'Elohim' obično prevedena kao Bog, imenica u množini, te da se stoga odnosi na više izvanzemaljskih bića, koja su bila odgovorna za stvaranje svijeta i ljudske vrste (koja je prvobitno stvorena kao umjetni život). Jedna skupina izvanzemaljskih stvoritelja, u Bibliji zvana Nefili (Post 9,1), imala je spolne odnose s pripadnicima ljudske rase, te su tako stvorili rasu ljudi nadmoćne inteligencije. Smatra se da je židovski narod ta rasa. Vjeruje se da je Isus Nazarećanin rođen kao rezultat spajanja njegove ljudske majke, Marije, i jednog od Elohima, a Rael je nadavno potvrdio kako je i on plod odnosa ljudskog i izvanzemaljskog bića. Rael se smatra novim Mesijom, čija je uloga pripremiti čovječanstvo za dolazak Elohima na zemlju. Elohimi će doći u miru, ali ih ljudska rasa mora primiti dobrovoljno. Njihov je cilj uspostaviti novi svjetski poredak, kojim će upravljati geniokracija: samo oni čija je inteligencija za 50 posto viša od ljudskog prosjeka moći se natjecati za mjesto u državnoj službi.²¹² Centralno za svaku NLO religiju je vjerovanje da je kontakt sa vanzemaljcima put do spasenja i poboljšanja. Tako npr. Centar Srebrene zvijezde Semjase u Kaliforniji ističe da oni dolaze sa misijom da pomognu ljudskoj rasi iz njenog sadašnjeg neznanja. Drugi, kao što je Solar Light Retreat, očekuju da vanzemaljci pomognu u rješavanju energetske i ekološke krize. A opet neke grupe koje su nastale 1950-ih, kao što su Aetherius Society, White Star, Ashtar Command i Cosmic Star Fellowship naaglašavaju potrebu za spašavanjem od opasnosti od nuklearnog doba koje može dovesti ljude do samouništenja. Duhovni razvoj, viša svijest, iscjeljenje od duhovnih, psihičkih i fizičkih bolesti, emancipacija od straha i haosa koji opsjedaju ljudska bića, te evolucija na viši nivo duhovne i samosvijesti su među prednostima za koje se mnoge NLO grupe nadaju da će steći dolaskom inteligentnih i naprednih bića sa drugih planeta. Ali nisu sve grupe čekale dolazak naprednijih bića ili neku izvanzemaljsku tehnologiju, članovi pokreta Nebeska vrata odlučili su se na čin samoubojstva, napustili su ovaj svijet očekujući bolju ufološku budućnost. Nebeska vrata su

²¹² Chyssidis D. George, Religija realijanaca, Enciklopedija novih religija, str. 304-305.

osnovali Marshall Herff Applewhite (1931.-97.) i Bonnie Lu Nettles (1955-97). Godine 1973. doživjeli su nešto što ih je uvjerilo da su upravo njih dvoje svjedoci koji se spominju u 11. poglavlju Otkrivenja. Propovjedajući neobičnu sintezu okultne duhovnosti i NLO soteriologije 1975. su započeli vrbovati ljude iz New Age krugova. Sljedbenici su napuštali prijatelje i obitelji, potpuno uključujući ljudske emocije, odvajajući se od materijalnih dobara, te su se usredotočavali jedino na vlastito usavršavanje kao pripremu za fizički prijelaz u sljedeće kraljevstvo (u obliku letećeg tanjura). Za sljedbenike je u svakodnevnom životu bilo najvažnije slijediti strogi režim koji se nazivao 'postupak nadilaženja' ili, jednostavno, 'postupak'. Cilj je ovog postupka bio nadjačati ljudske slabosti kao što je seksualna želja. Dolazak Hale-Bopp kometa protumačio se kao znak da će se konačno dogoditi dugo očekivano podizanje skupine od strane izvanzemaljaca. To je bilo poticaj za smoubojstvo svih 39 članova skupine čija su tijela pronađena u kući na rubnim dijelovima San Diega, 26. ožujka 1997. Tako da su članovi Nebeskih vrata otputovali duhovno, a ne fizički.²¹³ Nisu sve suvremene vrste ufologije po prirodi religiozne. Mnogo je veći broj onih koji gaje religiozan odnos prema NLO i vanzemalcima od onih koji uzimaju učešće u organizovanim NLO religijskim pokretima. Vrlo teško je i navesti istraživačima tačan broj NLO grupacija. Tako je npr. J. Gordon Melton (2003) naveo oko dvadeset tri grupe, dok Mikael Rotstein procjenjuje da su dvadeset pet grupa aktivne, ali ih ne navodi. Melton je izostavio neke grupe kao što su Heavn's Gate, Chen Tao, Nawaubians, Ground Crew i njenu odijeljenu grupu Planetary Action Organization. On je i indirektno ukazao na poteškoće oko proučavanja nekih grupa, jer nije mogao ući u trag njihovim adresama. Ipak su dosada po brojnosti najpoznatiji Realijanci koji broje oko 65000 hiljada članova širom svijeta. Neki autori razlikuju dvije grupe NLO religija:

- Prvu veliku grupaciju NLO religija čine oni pokreti koji su nastali pod snažnim uticajem Teozofije i Spiritualizma.
- Drugu veliku grupaciju NLO religija čine oni pokreti koji su, u suštini, hrišćanski orijentisani, odnosno, oni pokreti koji iskustva u vezi sa NLO fenomenom tumače kao prizmu hrišćanskog, odnosno biblijskog učenja.

Sistem vjerovanja NLO religija se često smatra dijelom New Age pokreta i teži da bude sinkretistički. Cheo Tao (Crkva Božijeg spasa), koja je 1997. migrirala iz Tajvana u Sjevernu Ameriku je primjer takvog spajanja, s budističkom, daističkim i narodnim vjerovanjima

²¹³ Lewis R. James, Nebeska vrata, Enciklopedija novih religija, str. 406.

isprepletenim i kasnije u kombinaciji s kršćanskim apokaliptičnim svijetom. Ipak nesumnjivo od svih grupacija najveću pažnju medija nakon terorističkih napada na New York i Washington (11. septembra 2001.) imaju Realijanci koji su predložili upotrebu kloniranja kako bi se žrtve te katastrofe vratile uz život, uz brisanje traumatskog sjećanja. Krajem 2002. dospjevaju na naslovne stranice, zbog organizacije Clonad, njihova biskupica dr. Brigitte Boisselier objavila je da je skupina uspješno klonirala prvo ljudsko dijete. Abrahamovske religije, kao i tradicionalne religije ne smiju podcjeniti alternativne duhovne pokrete 20. stoljeća jer oni itekako omogućavaju svojim konzumentima da usvoje komponente vjerovanja koje se najbolje uklapaju u njihove trenutne konceptualne sisteme u onoj mjeri u kojoj im to najviše odgovara. Alternativni duhovni pokreti su fenomen duhovnosti savremenog čovjeka.

6. INDIJANSKE RELIGIJE

Nije slučajno što je u kasnom dvadesetom stoljeću poraslo interesovanje za indijanske kulture i indijanske religije, jer svijet je postao svjestan i posljedica trke za profitom, ugroženosti eko sustava, te bezobzirnog kršenja prirodnih zakona. Štaviše baš u ovom stoljeću društvo ponovo otkriva religije Indijanaca, njihovu filozofiju, po kojoj svijet nije stvoren u slavu čovjeka, niti je čovjek iznad prirode. Postaje svijesniji univerzalnosti njihove filozofije, po kojoj je čovjek ravnopravan sa svim pojavnim oblicima u prirodi i mora ih poštovati, pokazivati zahvalnost i održavati sklad, ravnotežu i harmoniju. Jer, za Indijance svijet nije samo fizičko mjesto već i duhovni prostor, u kome čovjek svakodnevno hoda, oblikuje i usmjerava svoj život. Očigledno je važnosti ove religijske filozofije, postao više svjesniji suvremeni čovjek kada se počeo da suočava za nizom posljedica, kada je ozbiljno doveden u pitanje i njegov opstanak i organiziranih društvenih zajednica na planeti na kojoj živi. U ovom stoljeću sve se više traže radovi indijanskih umjetnika i zanatlija, a nesumnjivo su i indijanske religije imale koristi od ovog obnovljenog interesovanja. Kako je poznavanje običaja Indijanaca postalo široko poznato, tako je i raslo poštovanje prema njihovim religioznim tradicijama. Jer, ceremonije prosvjetljenja i iscjeljenja, slavljenja ciklusa prirode i obnove zemlje, privlače mase. Religije Indijanaca razlikuje se od „organizovanih“ religija na nekoliko načina. One nisu „sistematizovane“. Drugim rečima, one nemaju crkvena zdanja ni crkvenu hijerarhiju, ili organizovanu strukturu. Najveći broj indijanskih religija ne oslanja se na neku centralnu istorijsku figuru ili figure, poput Mojsija, Isusa, Alaha ili Bude i nisu povezane s određenim istorijskim događanjima, poput Hristovog raspeća ili Budinog prosvjetljenja. Ne postoji pisani akt s verovanjima, nikakav etički kod, nikakva „pravila“ koje „sledbenici“ moraju poštovati. Ne postoji sveta knjiga poput Biblije ili Kurana. Po mnogo čemu duhovnost Indijanaca podseća na druge religije koje imaju korene u narodu, poput šinto religije ili taoizma. Činjenica da ne postoji pisani kredo ne znači da ne postoje standardi ponašanja ili etika. Sve kulture starosedeoaca Amerike imaju stroga pravila vođenja pristojnog i etičkog života. Pripadnici plemena učili su ova pravila na primerima i nisu te principe učili napamet u formi lekcija, već su oni usađivani u njih tokom detinjstva i prirodno postojali deo njihovog života.²¹⁴ Iako Indijanske religije vode porijeklo iz davne prahistorije, ljudi su tek početkom 20. stoljeća počeli sa ispitivanjem sistema vjerovanja Indijanaca. A, ono što je još od prahistorije do danas stalno prožimalo Indijanske religije to je šamanizam, gdje šamani kao istaknute vjerske figure, djeluju kao iscjelitelji, proroci, gatači i čuvari vjerske mitologije i

²¹⁴ Harc, Paula R. (2002): Indijanske religije: Svetske religije, Čigoja štampa, Beograd, str.13, 14.

najstarije religije čovječanstva. Pored iscjeliteljstva, osobina šamanizma je i animizam, vjerovanje da sve stvari u sebi sadrže duh ili život. To je karakteristika isključivo indijanske religije. Reč šaman potiče od slične reči koju su sibirski plemena koristila kako bi opisala svoje svete ljude. Zapravo, sama riječ „šaman“ potječe iz tursko-tunguske grupe jezika, a u evropske jezike je zasigurno došla preko ruskog jezika, jer ruski istraživači prvi su i došli u dodir s prostorom istočnog Sibira, jer su ga osvojili u drugoj polovici 17. stoljeća. Ali, ista riječ može se povezati s kineskim ša-men, te sanskrtskim cramaṇa, kojim se označava niži rang budističkih svećenika, asketa. I u 20. stoljeću postojale su nejasnoće oko porijekla riječi šaman, i opet iznova u 21. stoljeću treba pojašnjavati pojmove poput šamana i šamanizma, zbog konfuzije interpretacije mnogobrojnih definicija od raznih autora, pa i nije ni čudno što dolazi do zabuna i pripisivanja šamanizma, nečemu što šamanizam nije. Jer, riječi šamanizam i šaman definirane su drugačije i u enciklopedijskim riječnicima i religijskim leksikonima. Nije ni čudno što i dolazi do zabuna i zašto je njegovo definiranje postalo problematično, šamanizam se može posmatrati u svom užem i širem značenju. U najužem značenju šamanizam predstavlja strogo određenu magijsku praksu i fenomen takvog vjerovanja koje je uvriježeno kod sibirskih i srednje azijskih plemena, a u širem značenju, osobito s gledišta zapadne znanosti, šamanizam ne predstavlja jedan sustav, već „ skup istovrsnih ili sličnih predodžbi raznih vjerskih sustava, čije se značenje može staviti pod zajednički nazivnik. U šamanizam pripada niz magijskih praksi u kojima pojedinac ulazi u ekstatičko stanje i vjeruje da može susresti duhove svojih predaka ili drugih osoba, te druge duhovne sile i biti u interakciji s njima. Mogu se uočiti i dvije tendencije, prva smatra šamanizam „društvenom činjenicom koja se tiče cjelokupnog društva i svih njegovih institucija, dok druga šamanskim naziva veliki broj različitih praksi i poklapa se sa sve neodređenijom upotrebom tog pojma, što postaje dezintegrirajućim predmetom u različitim društvima pod utjecajem Zapada i njegove globalizirajuće kulture“. Ali, pored mnogobrojnih definicija, ipak za jasnije definiranje pojma šamana i dalje je najbolje upotrebljiva Eliadeova definicija šamanizma kao tehnika ekstaze, a šamana kao osobu koja provodi takve radnje. Šamanizam je stricto sensu u pravom smislu riječi srednjoazijski i sibirski religiozni fenomen. Upravo zbog toga jer je sibirski šamanizam najbolje poznat, uzima se kao paralela za proučavanje šamanizma u drugim dijelovima svijeta. Zahvaljujući ovom Rumunu istraživanju šamanizma se danas pristupa drugačije, ne gleda se na šamanizam sa predrasudama. Eliade je prva osoba koja je istraživanju šamanizma pristupila na način koji ga definira kao društvenu i kulturnu pojavu, a ne kao psihičku bolest, s njim započinje istraživanje šamanizma u onom obliku kakav je danas poznat. Eliade je u svojoj knjizi „Šamanizam i arhajske tehnike ekstaze“ objavljenoj prvi put

u Francuskoj 1968. godine, definirao šamanizam, postavio metodologiju njegova istraživanja i prikazao prakse šamana diljem svijeta, u prapovjesnom, povijesnom i modernom vremenu, uključivši tu i prostor staroga Istoka. Zahvaljujući upravo njemu šamanizam počinje biti istraživani u okviru gotovo svih poznatih religija, ali i kao zasebna praksa. Moglo bi se s pravom reći da je moderno istraživanje šamanizma započelo u kulturno-povijesnim i etnološkim krugovima, no danas je istraživanje šamanizma dobilo puno veću dimenziju, te mu se obično pristupa na interdiscipliniran način, ovisno radi li se o povijesnom ili modernom šamanizmu, obično uključujući etnologiju, kulturnu povijest, arheologiju, antropologiju, sociologiju, pa čak i neuroznanosti i medicinu, te biologiju kada je riječ o ljekovitom i halucinogenom bilju. Riječ šaman se i dalje različito percipira. I sigurno svaki vječnik, iscjelitelj, čarobnjak i slično nije ujedno i šaman, jer šamana obilježava posebna tehnika provođenja magijskih radnji tj. ekstaza, vjerovanje šamana i drugih da njegova duša prilikom te ekstaze napušta tijelo i uzdiže se u nebo ili silazi u podzemni svijet, te se po svojoj volji vraća natrag. Jedno od obilježja šamana, naslijeđivanje je zvanja, sposobnost dana „pozivom duhova ili bogova, dok u drugim slučajevima, pojedinci svojom ili klanskom voljom postaju šamanima. Reč šaman danas se uglavnom koristi za opisivanje duhovnih vođa Indijanaca, ali su imena koje sami šamani koriste mnogo sadržajnije: doktor za snove, snevač, pevač, jasnovidac ili onaj koji je sposoban da jasno vidi budućnost, čovek-senka, glava puna pesama. Termin vječnik, koji se koristi kao sinonim za šamana, evropskog je porekla. Francuski istraživači nazivali su šamane medecin, što je francuska reč koja znači „lekar“. Indijanci su kasnije značenje te reči proširili s „duhovna moć“, jer su, po njihovom shvatanju, osobe koje su Francuzi nazivali medecinarima bile osobe koje su u dodiru sa višim moćima univerzuma i koje mogu da prizovu tu moć da reši neki problem. Po pravilu, mlade žene ne mogu biti šamani jer posjeduju moć plodnosti, ali u brojnim kulturama, za razliku od travara ili iscjelitelja uobičajnih bolesti, one mogu postati šamani nakon što izgube sposobnost rađanja dece. Šamani nekoliko plemena u severnoj Kaliforniji, poput Hupa, Šasta i Čilula, obično su žene. Kod drugih kalifornijskih plemena i muškarci i žene mogu biti šamani. Lakote iz zapadnih Ravnica ženskog šamana nazivaju vapije'vin, ili „žena koja zove duhove“, ona koja dobija informacije iz sveta duhova. Šamani se često specijalizuju za određeni aspekt duhovnog života. Neki su primarno proroci, ili vizionari koji predviđaju budućnost. Drugi su iscjelitelji: Treći mogu biti sveti ljudi koji izvode javne ceremonije ili predvode plemenske rituale.²¹⁵ Tako da u različitim kulturama, ljudi mogu postati šamanima na drugačije načine.

²¹⁵ Ibid. 29.

Šamani kod Apača, npr., uglavnom do te pozicije dolaze učenjem. Moraju ovladati velikom količinom informacija koje se usmeno prenose i naučiti da sprovode svete ceremonije svog plemena, što je proces koji podrazumeva primanje detalja o sprovođenju rituala kroz snove i vizije. Ali, čak i kada osoba ima izbor da postane šaman, mora postojati element „predodređenosti“. Ukoliko duhovi ne razgovaraju s osobom, ona ne može postati šaman. Sposobnosti primanja vizija, radi predviđanja budućnosti ili dijagnoze bolesti, predstavlja neophodnu sposobnost šamana, a najmoćniji šamani su oni koje duhovi pozivaju da služe svom plemenu, ponekad i protiv njihove volje. Kod Inuita, osoba koja će postati šaman napušta zajednicu i radi sa učiteljem. Budući šaman prolazi simboličku smrt i vaskrsenje, a tokom tog perioda dobija jednog ili više duhova-vodiča, ili duhova-pomoćnika koji će mu olakšati kontakt s višim silama. On uči kako da, putem vizija, putuje u svet duhova u moru ili iznad neba, kako bi pomogao drugima. Na primer, ukoliko lov ide loše, inuitski šaman može putovati u svet duhova kako bi otkrio razlog tome. Među Odžibivama u Kanadi i sjevernom delu Sjedinjenih država, mnogi članovi mogu biti upućeni u medicinu-to jest, oni se upoznaju s najvećim brojem osnovnih tajni plemenskog rituala. Te tajne mogu se ticati upotrebe bubnja u cilju isterivanja zlih duhova, pevanja magičnih pesama i upotrebe trava u svrhu lečenja, uz ritulane veštine i verovanja. Šamani koriste duhove-pomoćnike, ili duhove-vodiče, kako bi komunicirali sa svetom duhova. Šaman obično ima više njih, možda šest ili više, i svaki od njih može imati različite moći. Šaman sa njima kontaktira i od njih dobija pomoć tako što pada u trans. Tradicija posedovanja ličnog duha-vodiča koji osobu povezuje sa svetom duhova, široko je rasprostranjena među Indijancima u skoro svim delovima Severne Amerike. Kod jugozapadnih grupa poput Pueblo Indijanaca, duh-vodič dolazi do novorođenčeta prilikom rođenja i uz osobu ostaje do kraja života. U kulturama u kojima je uspešan lov bio neophodan za održanje života, dečaci i mladići su često išli u potragu za duhom-vodičem kako bi im pomogao u obavezama koje podrazumeva odraslo doba. Da bi našla duha-vodiča, osoba mora krenuti u potragu za vizijom. Ta potraga podrazumevala je izolaciju na nekom svetom mestu, post i molitvu. Kod Odžibvi, kad dečak sazri, plemenski starci ga odvede na usamljeno mesto na kome su napravili platformu na boru. Na njoj bi dečak postio i čekao da mu se ukaže vizija. Ukoliko duhovi to žele, on prima viziju sa informacijama na koji način može da preživi značajan život. Tada se može pojaviti duh-vodič koji će ga voditi i štititi ga. Duh-vodič je obično imao formu životinje, ali u nekim slučajevima i formu nekog prirodnog elementa, poput vetra ili vatre. Duh koga dečak vidi, donosi mu posebne moći, na primer, duh kornjače može označiti dug život, duh orla –čistoću i svirepost, duh leptira-sposobnost bega iz opasne situacije, ili duh medveda-snagu. Osobe koje dobiju duhove –vodiče mogu im se,

tokom života, obraćati za pomoć. Neke grupe dozvoljavaju devojkicama da, takođe, tragaju za vizijama. Druge, poput Algonkina na severoistoku i Inuita sa Aljaske i iz Kanade, očekuju da duha vodiča dobiju samo one osobe koje žele da postanu sveti ljudi, što će im pomoći prilikom lečenja i izvođenja drugih ceremonija. Ljudi vrlo često kada su bolesni odlaze kod ljekara, Indijanci za izliječenje, iscjeljenje pomoć traže od prirodnih sila zemlje do kojih se može doći molitvom ili se konsultuju sa šamanom, radi ceremonije iscjeljenja. U udaljenim područjima, poput Arktika i Subarktika, gdje je pristup modernoj medicini ograničen, ljudi i dalje konsultuju šamane i vračeve po pitanju mnogih zdravstvenih tegoba. Najveći broj plemena ima članove koji su proučavali tradicionalne indijanske metode liječenja i oni izvode ceremonije iscjeljenja. Šamani su se specijalizovali za izliječenje određenih bolesti. Osim liječenja teških oboljenja, šamani su bili stručnjaci i za prelome kostiju i zmijske ujede. Mnogi od njih su imali široko znanje o ljekovitim biljkama. Tradicionalno većinom su isjelitelji bili muškog pola, ali mnoga plemena imaju i žene isjelitelje. Lakote su imale mnogo isjeliteljki čiji je dar bio vidljiv još od djetinstva. Ali, žene ne postaju isjelitelji sve dok mogu da rađaju djecu, jer se smatra da menstrualna krv ima posebnu moć. Različita plemena imaju i različite iscjeljujuće rituale, a mnogi od njih su toliko sveti da nikada nisu bili fotografisani ili snimljeni. Moć medveda smatra se moćnom iscjeljujućom silom kod Lakota Anišinaba (Čipeva) i Pubelo Indijanaca i njihovi šamani često nose medvedu odeću i maske. Moć iscjeljenja, među Lakotama je dar koji dolazi kroz ličnu viziju od Velikog Duha. Za ceremoniju su neophodni predmeti koji imaju duhovnu moć: sveta lula, bubanj, zvečka i zviždaljaka kojom se pozivaju duhovi, voda koja je blagosiljana i trave. Isjelitelj peva pesme koje je primio kroz viziju, često pri tome dotičući povređeni deo pacijentovog tela. Kroz ceremoniju isjelitelj poziva duhove da izleče pacijenta i pojačava veru da će pacijent biti izlečen. Navaho Indijanci veruju da bolest i nesreća nastaju kao posledica gubitka ravnoteže i harmonije, što se najčešće dešava usled pogrešnog ponašanja ili razmišljanja. Zdravlje i dobrobit mogu se ponovo uspostaviti povratkom u stanje harmonije koja je postojala na početku Navaho sveta, kada su zemljom hodali sveti ljudi. Navaho rituali se izvode kako bi obnovili hozho ili harmoniju, u osobama koje pate od bolesti ili koje su skrenule sa puta lepote i ravnoteže. Duhovni vođa, koji se naziva haatali, ili pevač, sprovodi molitve sa dvanaest pomoćnika, a ta molitva može trajati jedan do devet dana. Osim „molitve blagostanja“, opšteg rituala za obnavljanje harmonije na zemlji, sve molitve se izvode u cilju izlečenja. Postoji preko pedeset molitvenih rituala, i svaki je toliko komplikovan da je jednom pevaču potrebno nekoliko godina da ovlada samo jednim, a samo nekolicina pevača u životu nauči više od dva. Posebne molitve koriste se za posebne bolesti. U Navaho tradiciji, prijatelji

i rođaci dolaze na ceremoniju ne samo kao posmatrači, već i kao učesnici. Pjevaju i mole se za pacijentov povratak zdravlju. Algonkinci sa Velikih Jezera imaju tradiciju „Medecinske kolibe“. Koliba, građevina u kojoj se sprovode rituali, sama po sebi poseduje svetu moć. Napravljena je tako da predstavlja univerzum: postavljena u smeru istok-zapad, sa šipkom koja predstavlja drvo sveta, oko koje se okreće univerzum. Pravilo je da svako može prići medecinskom društvu kako bi naučio njegove misterije. Medecinsko društvo ima četiri nivoa. Na prvom najosnovijem nivou, novalije proučavaju lekovito bilje, obrede isceljenja, svetu istoriju i isceljujuće moći. Uče medecinski ples koji ih dovodi u dodir sa isceljujućim silama i ojačava životnu silu. Da bi se došlo do četvrtog nivoa društva potrebno je mnogo godina učenja. Oni koji ovladaju najtežim isceljujućim umećima predstavljaju vrhunske šamane. Čiroki iscelitelji mogu upotrebiti više od četiri stotine različitih vrsta biljaka u medecinske svrhe. Da bi isceljenje bilo komplektno, iscelitelj uz biljke koristi i pesme i molitve. Isceljujući rituali ne sprovode se samo za isceljenje ljudi, već i za isceljenje zemlje. Ako su ljudi zloupotrebljavali zemlju ili zagadili vazduh i vodu, umrli su duhovi koji su im dali život i moć. Molitve zemlji pomažu njen povratak u prirodno duhovno stanje. Sveta osoba može pozvati duhove da vrate ravnotežu i harmoniju na to mjesto, da iscjele zemlju, očiste vodu i podstaknu rast zdrave vegetacije. Iako danas Indijanci koriste i zapadnjačku medicinu, vrlo često zatraže i pomoć šamana, a oni koji su se posvetili medecinskoj profesiji, vrlo često kombinuju ova dva metoda liječenja koji se međusobno nadopunjuju.²¹⁶ Određena mjesta na tlu predaka svakog plemena često imaju posebnu duhovnu moć koja se može pozvati u pomoć pri liječenju. Šošoni su se stoljećima vraćali u Rok Krik kanjon u Nevadi zbog njegovog isceljujućeg dejstva. Duhovna moć nalazi se u cijelom kanjonu. Naručito je moćni dio Orlova Stjena. Nakon ritualne molitve, pacijenti legnu na stijenu kako bi isceljujuća moć orla mogla da uđe u njih. I voda u kanjonu ima isceliteljsku moć. Zapravo svi indijanski isceljujući rituali oslanjaju se na uticaj uma na tijelo, što je područje koje zapadnjačka medicina tek sada počinje da istražuje. Čak i buduće majke sprovode rituale koji garantuju zdravu bebu. Ceremonijom imenovanja beba postaje punopravni član plemena. Kod plemena Teva, četiri dana nakon rođenja „žena koja je presekla pupčanu vrpču“, iznosi bebu napolje kako bi ona po prvi put videla zoru. Ona metlicom čisti prostor oko deteta, kako bi okupila duhove. Potom podiže dete u svih šest pravaca-na sever, jug, istok, zapad, ka nebu i ka zemlji- i moli se silama univerzuma. Potom izgovara bebino ime, čime postaje član plemena. Ovim ritualom dete otpočinje poeh, životni put koji su prešli Teva preci kada su se pojavili na zemlji. Zunji

²¹⁶ Ibid. 72, 73.

ritual imenovanja novorođenog deteta odigrava se osmog dana po rođenju, kada žene iz očeve rodbine peru bebinu glavu i iznose je napolje kako bi ona videla Izlazak Sunca na istoku. One posipaju kukuruzno brašno u povetarac i mole se za bebin dug život i dobrobit. Hopi imaju sličan ritual, koji se odigrava dvadesetog dana po rođenju deteta. Vrlo su raznolike ceremonije imenovanja, od plemena do plemena u indijanskim religijama. Pošto imena imaju moć da oblikuju budućnost osobe biraju se pažljivo, a tu ulogu često ima neka starija osoba u plemenu. U nekim plemenima postoji vjerovanje da se duše preminulih ponovo rađaju u plemenu, pa djeca mogu dobiti njihova imena, dok opet u drugim plemenima, imena mogu označavati socijalni status ili određivati neke karakteristike za koje se osoba koja dodjeljuje ime nada da će dijete imati. Djevojčice najčešće zadržavaju ime dobijeno na rođenju do kraja života, dok dječaci mogu dobiti nova imena u različitim trenucima tokom života. Djevojčice i dječaci obično imaju i engleska i indijanska imena. Navaho Indijanci proslavljaju i prvi bebin smjeh. Postoji običaj da se četiri dana nakon što se beba prvi put nasmije, porodica poziva rođake i prijatelje iz šire zajednice na obilniji obrok. Nakon prvog smijeha, Navaho bebe počinju da nose nakit (narukvicu ili ogrlicu) što opet simbolizuje znak njihovog statusa. Hopi vjeruju da su djeca stara šest do osam godina dovoljno stara da shvate vrijednosti njihove religije i počnu da u potpunosti učestvuju u religioznom životu zajednice. Ona se odvođe na *kivu*, ili sveto mesto, gde po prvi put saznaju da kačine, koje su vidali prilikom plesa, nisu duhovi, već članovi plemena koji nose kostime. Starci plemena objašnjavaju deci da plesači u kostimima imitiraju Hopi bogove i vrednosti koje oni predstavljaju. Ovom ceremonijom deca postaju spremna da se uključe u kačina društvo i učestvuju u ritualima i ceremonijama. Kod indijanskih plemena postoje i obredi puberteta, mlade djevojke se suočavaju s ograničenjima i tabuima. Tokom menstruacije, žene su često izolovane od drugih članova plemena, zabranjeno im je da rade s hranom ili dodiruju druge osobe. Danas najveći broj plemena više ne sprovodi obrede za svaku djevojčicu koja postaje žena. Navaho i Apači još uvek slave prvu devojčicinu menstruaciju četverodnevnom ceremonijom i gozbom. Među Apačima šaman, koji može biti i muškog i ženskog pola, sprovodi ceremoniju puberteta koji su Apači poprimili od belo Obojene žene, važnog bića u svetoj plemenskoj istoriji. Cermonija podrazumeva gozbu i plesače koji nose kostime *gana*, planinskih duhova Apača sličnih Hopa kačinima i Navaho jeima. Ceremonija je raskošna, mogu je činiti od četiri do šesnaest plesača, plus jedna do dve svete budalčine. Navaho imaju sličan obred puberteta koji se sprovodi prema obrascu rituala koje je po prvi put sprovela Promenljiva žena. Naziva se *kinaalda* i predstavlja deo „Molitve blagosiljanja“, molitve za harmoniju i ravnotežu. Navaho Indijanci veruju, ukoliko se ritual ne sprovede, djevojčica možda neće spoznati vrednosti svog života kao žene. Kinalda

traje četiri dana, što simbolizuje vremenski period za koji je Promenljiva žena postala žena. Ova Navaho proslava predstavlja seriju testova izdržljivosti za devojčicu. Ona trči, kako bi u životu bila energična i jaka, a pri tom ne sme pasti niti se osvrnati jer će joj to doneti nesreću. Između trčanja i plesa, ona radi, obično kruni kukuruz. Njeno ponašanje tokom ovog perioda smatra se indikacijom njene naravi nakon što odraste. Indijanci nisu imali posebnu ceremoniju koja obeležava prelazak dečaka u odraslo doba. Dečaci su sticali privilegije odraslog doba učeći, na primer ovladavanje lovom. U području Ravnice i Visoravni, dečaci koji se približavaju pubertetu mogu otići na prvu potragu za vizijom, postiti ili uraditi nešto drugo što se simbolički smatra ulaskom u odraslo doba.

Izvori fotografije: <https://www.britannica.com/topic/Native-American-religion/South-America>

Izvor fotografija: <https://www.copperarea.com/pages/gary-every-explores-apache-naichee-ceremony/>

Ceremonije vjenčanja se razlikuju među indijanskim plemenima, ali obično uključuju dijeljenje darova, gozbu i ples. Danas najveći broj Indijanaca brak sklapa na civilnim ili crkvenim ceremonijama kako bi odgovorili zahtevima zakona Sjedinjenih Država i Kanade. Parovi, međutim mogu sprovesti i tradicionalnu plemensku ceremoniju. Smrt je među najvećim brojem indijanskih grupa oduvijek bila prihvatana kao prirodni i neizbježni dio ciklusa života. Tako npr. danas u SAD ima više od 6, 5 miliona Indijanaca koji čine 574 plemenska naroda i sela. Svako pleme je drugačije i ima svoju bogatu istoriju i kulturu oko smrti. Sahrane i tugovanja se razlikuju od plemena do plemena. Ali, postoji jedna zajednička nit kod tih različitih plemena, smrt se smatra prirodnim dijelom života, a običaji za mrtve u zajednici Indijanaca pripremaju dušu za duhovno putovanje ili za duh kojim će „hodati“. Mnoga plemena porede smrt s putovanjem. Odžibve su svoje mrtve sahranjivali u sedećoj poziciji, glavom okrenutom prema zapadu i pravcu u kome osoba putuje. Stvari koje su osobi potrebne za putovanje sahranjivale su s njom-mokasine, čebe, kotao i materijal neophodan za paljenje vatre. Odžibve veruju da mrtvi putuju dubokom stazom četiri noći. Oni moraju preći most koji vodi preko nemirnih voda, kampovati u mraku i preći prerije pre nego što dođu u zemlju duhova koja predstavlja predivno mesto sa čistim jezerima i potocima, visokim šumama i travnatim livadama, gde bivaju dočekani pesmom i veseljem. Dok, su se Navaho Indijanci plašili smrti, osobito duhova pokojnika. Prema njihovom vjerovanju, dobri dijelovi duše osobe koja je preminula, postaju dio harmonije i ravnoteže univerzuma, ali loši dijelovi ostaju s njom. Zli uticaji hodaju zemljom poput duhova i vještica i imaju moć da ozlijede žive. Apači i Navaho Indijanci, plašili su se s razlogom duhova pokojnika za koje se verovalo da mrze žive. Apači brzo zakopavaju leševe i spaljuju pokojnikovu kuću i imovinu. Ožalošćena porodica se obično nakon ritualnog pročišćenja preseli na novo mjesto da utekne od duha svog mrtvog člana porodice. Navaho Indijanci takođe brzo sahranjuju svoje mrtve uz malu ceremoniju, ali i oni uništavaju odjeću i imovinu mrtve osobe i vode računa da nikada ne izgovaraju ime te osobe, jer smatraju da na taj način mogu prizvati njenog duha koji luta. Za Navaho je važno živjeti u **hohzou**, stanju reda sa univerzumom koji prepoznaje ljepotu svih živih bića. Navahos slijede rituale i sahranjuju mrtve na jedinstvene načine kako bi održali ovaj red:

- Navahos biraju članove porodice za žaljenje. Ožalošćeni kupaju i oblače telo u posebne odevne predmete.
- Ožalošćeni sahranjuju pokojnika daleko od stambenih prostorija, zajedno sa njihovm stvarima i alatima ua sahranjivanje tela.

- Ako je pokojnik umro u svom **hoganu**-domu drveće i kore- članovi porodice ga spaljuju zajedno sa svim preostalim stvarima.²¹⁷ Danas opet mnoge indijanske grupe mješaju tradicionalne i hrišćanske ceremonije. Nakon smrti osobe, može se organizovati bdijenje, okupljanje prijatelja i rođaka koji sjede uz tijelo prije sahrane, prema hrišćanskoj tradiciji. Ali se i slijede indijanski običaji. Ljudi donose hranu za obrok nakon sahrane. Predmeti koji imaju sveto značenje za Indijance (lule ili orlovo perje) mogu se staviti u kovčeg uz tijelo, a muzika može obuhvatiti hrišćanske himne i indijanske pjesme i sviranje na bubnjevima. Indijanci su praktično od rođenja do smrti svjesni svog mjesta u univerzumu i svoje veze sa Velikim Duhom i svetom duhova. A, njihovi rituali označavaju prelazne životne faze koje pomažu ljudima da ostanu na pravom putu.

Vintu pesma za mrtve

Mnoga plemena su verovala da mrtvi putuju na mesto koje se nalazi izvan Mlečnog puta, u zemlju predivnih cvetova, visokih šuma i bogatih pašnjaka. Ova pesma izražava Vintu verovanje.

Iznad toga ćemo ti i ja poći;

Duž Mlečnog puta ti i ja ćemo poći;

duž puta cveća ti i ja ćemo poći;

Braćemo cveće na putu kojim ćemo ti i ja poći.

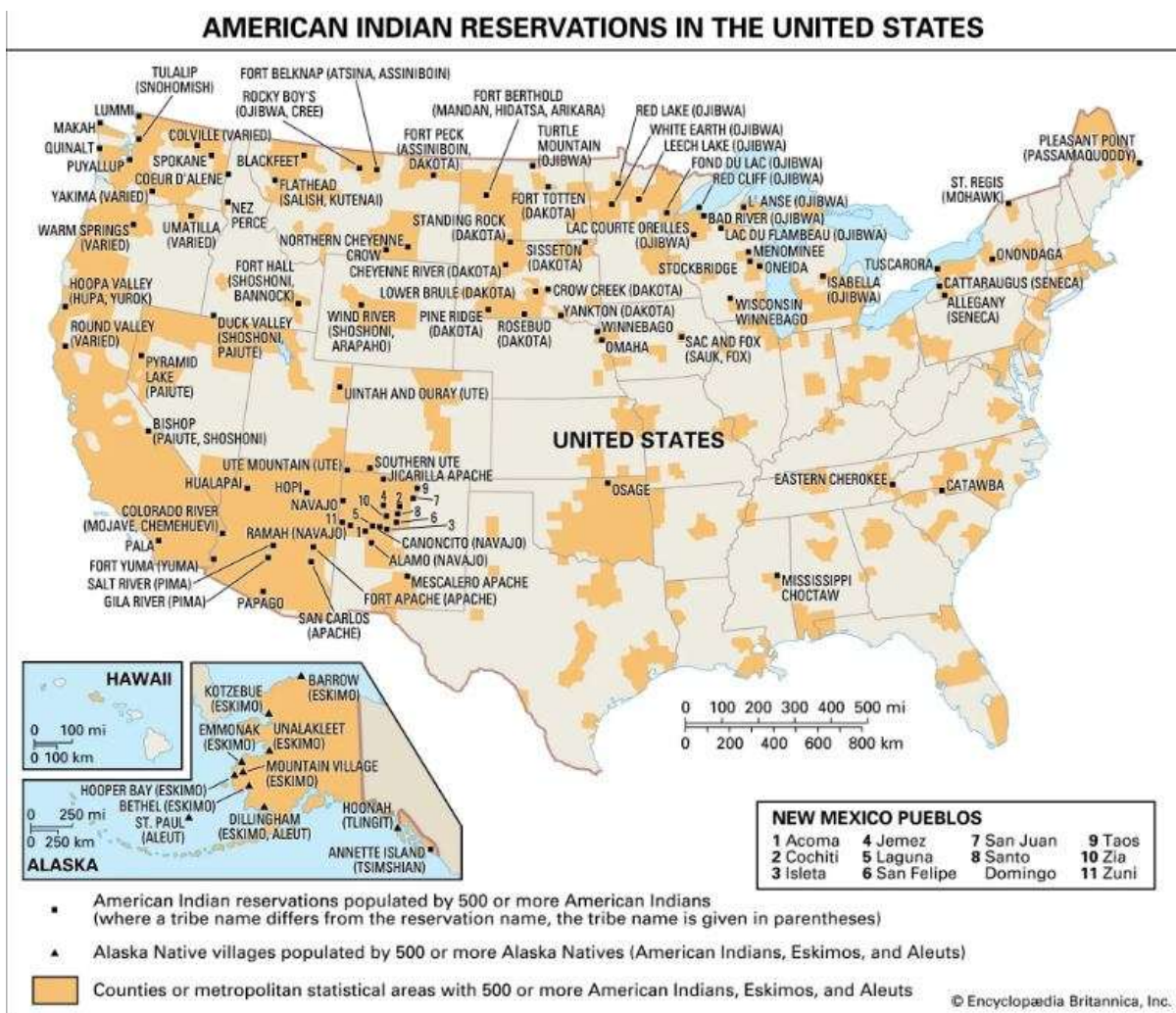
Iz knjige: Vintu pesme.

Drugačije se gledalo na religije preživjelih Indijanaca do 1950-ih, u odnosu kako na njih gleda moderno društvo. Nisu to više radoznali anahronizmi, odnos prema Indijanskim religijama se danas dramatično promjenio. Studenti ekoloških nauka i pojedinci posvećeni širenju i produbljanju vlastitog religioznog života su u njihovim tradicijama pronašli mnoge raznolike religijske svijetove koji su se borili za opstanak, ali koji su zadržali sposobnost

²¹⁷ <https://www.alivehospice.org/news-events/culture-and-death-native-american-heritage/>

Harc, Paula R. N.d., str.75- 86.

inspiracije. Tako da su religiozni obredi koji su skoro bili izumrli, u 20. stoljeću ponovo oživjeli. Na severozapadnoj kanadskoj obali, gde je zabrana praktikovanja religija ukinuta 1951. godine, ljudi se ponovo okupljaju na potlatče, iako su neki rituali izumrli. U Sjedinjenim Državama, ceremonije poput Plesa Sunca koje su nekada bile kulturni događaj, sad su povratile svoj religiozni karakter. U prošlosti, indijanske religije su preživjele zahvaljujući činjenici da su predstavljale produkt malih, čvrsto povezanih zajednica. Sa prelaskom Indijanaca u gradove, postalo je sve teže pridržavati se vrijednosti koje su postojale u zajednici, jer su ljudi u gradovima bili odsječeni od zemlje koja predstavlja osnovni dio njihove religije. Za mnoge njihove religije, ipak se sistem rezervata pokazao kao faktor spasenja, jer su uspjeli očuvati religiozne običaje i prenijeti ih na naredne generacije.

Izvor karte: <https://www.britannica.com/topic/reservation-land>

Mnogi Indijanci odrasli su kao hrišćani, jer su njihove porodice prihvatile hrišćanstvo u doba kada je bilo zabranjeno praktikovanje tradicionalnih religija. Iako su aktivni hrišćani, Indijanci mogu učestvovati u iscjeljujućim i drugim ceremonijama koje ih približavaju njihovoj drevnoj kulturi. Oni u tome ne vide kontradiktornost, jer, poput svojih predaka, vjeruju da hrišćanski Bog i veliki Duh predstavlja dva izraza iste moći. Tokom 1970-tih godina mnogi ljudi su postali svjesniji svojih ljudskih prava, Indijanci također. Tih godina u Sjedinjenim Državama i Kanadi dešavale su se političke promjene i protesti. Indijanci su se suprostavljali stereotipima koji su im nanosili štetu i zahtjevali vladine uredbe na koje su imali primjedbe. Osnivanje Pokreta američkih Indijanaca dovelo je do sukoba protestanata i vlade Sjedinjenih Država, prilikom koga je poginulo nekoliko ljudi. Ova ekstremna faza pokreta nije dugo trajala, ali je unijela novu svijest među Indijance. Indijanci u Sjedinjenim Državama i Kanadi počeli su da razmišljaju kako bi političkim sredstvima mogli poboljšati situaciju. Posljednjih godina, kako su plemenske vođe preuzele kontrolu u okviru rezervata, Indijanci su naučili da sistem rezervata upotrebe u svoju korist. Iskoristili su status nezavisne nacije kako bi ugovorili poslove povoljne po sebe. Samouprava Indijanaca predstavlja veliko pitanje i u Kanadi gde su političke i ekonomske prilike došle kasnije nego u Sjedinjenim Državama. Godine 1990, otpočela je studija o Indijancima u Kanadi. Izvještaj koji je usledio 1996. godine imao je više od četiristo preporuka za poboljšanje odnosa između države Kanade, Indijanaca i Inuita koji žive u njoj. Među njima je bila i preporuka priznavanja Indijanaca koji žive u 633 rezervata u Kanadi, kao suverene nacije koja je dobila pravo samouprave, bez mešanja kanadskih organa. Međutim, mnogi rezervati su veoma male površine, obično veličine sela, tako da Indijanci i dalje nemaju pravu političku moć. Pokret za zaštitu životne sredine 1970-tih, ističe indijansko vjerovanje da je životna sredina svetinja i to predstavljaju kao standard izgradnje modernog društva. Ovaj pokret naveo je i Amerikance da ozbiljnije razmotre način na koji su koristili, ili zloupotrebljavali prirodna bogatstva. S razlogom je danas filozofija Indijanaca o očuvanju zemlje poznatija i poštovanija nego što je bilo prije nekoliko decenija i mnogi koji nisu indijskog porijekla, usvojili su svoje stavove o prirodnom svijetu i ekologiji. Postizanje religiozne slobode za Indijance u SAD-u trajalo je jako dugo, skoro dvjesto godina. Iako je njihova religiozna sloboda sudski bila garantovana još 1934. godine, kada su ukinute zabrane plesova i drugih religioznih obreda, indijanske religije nisu bile zaštićene sve dok predsednik Džimi Karter nije, 1978. godine potpisao Akt o religioznoj slobodi američkih Indijanaca. Čak i tada problemi su ostali. Korištenje pejote u okviru Indijanske crkve doživelo je napad. Godine 1990, Vrhovni sud doneo je presudu po kojoj država Oregon ima pravo da zabrani upotrebu pejote u religiozne svrhe s obrazloženjem

da se radi o opasnoj drogi. Tek aktom o vraćanju religiozne slobode, iz 1993. godine i Amadmanom o religioznoj slobodi Indijanaca iz 1994. godine koji je potpisao predsjednik Bill Clinton, praktikovanje indijanskih religija je u potpunosti zaštićeno. Međutim, kulturološke razlike između vlada Sjedinjenih Država, Kanade i indijanskih plemena i danas stvaraju tenzije, jer ima problema koji u korijenu imaju religiozni karakter. Problemi se tiču mjesta za održavanje ceremonija, svetih predmeta i vjerovanja o životu i smrti. Ipak je zakon o zaštiti svetih mjesta, predmeta, grobova i obreda urodio rezultatima privremeno. Akt o repatrijaciji i zaštiti indijanskih grobalja iz 1990. godine dao je indijanskim plemenima kontrolu nad svim predmetima i ljudskim skeletima koji su se našli na federalnoj ili plemenskoj zemlji. Tim aktom naloženo je svim muzejima i drugim institucijama koji poseduju takve predmete u svojim kolekcijama, da ih vrate na zahtev plemena na čijoj su zemlji nađeni, kako bi ponovo bili pokopani. Danas mnoga plemena uspevaju da zakonski povrate svoje svete predmete. Primer je povratak fetiša Blizanaca Boga rata, koji su vraćeni plemenu Zunji. U međuvremenu, druga plemena uče na primeru Zunji plemena i traže načina da, uz pomoć federalnih zakona, povrate sopstvene svete predmete.²¹⁸ Indijanske religije predstavljaju fenomen, jer su još od prvog kontakta s Evropljanima, pa sve do danas uspjele uprkos spoljašnjim pritiscima da opstanu. Iako su njihove ceremonije bile zabranjivane, a sveta mjesta oduzimana, one su i danas još žive i jake. Dok je većina zapadnih kultura podijelila život na jasne odvojene političke, društvene i vjerske aspekte postojanja, indijanski tradicionalni život još uvijek je jedinstven na mnogo načina. Indijanske religije jesu jedinstvene, jer su posve drugačije, zbog toga i privlače mnoge ljude koji nisu indijanskog porijekla a koji tragaju za duhovnim značenjima.

²¹⁸ Ibid. 106-109.

IV DIO: INTERPRETACIJA REZULTATA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

7. INTERVJU

U sklopu terenskog dijela istraživanja, s ciljem da se dođe do što detaljnijeg stanja na terenu, obavljani su intervjui s pojedinim predstavnicama abrahamovskih religija, tj. s predstavnicima tradicionalnih vjerskih zajednica, ali i s nekim predstavnicima novijih religija u Bosni i Hercegovini. Intervjui su obavljani putem e-maila, jer je to praktično ekonomski najprihvatljivije rješenje. Naravno, da se intervjui mogu obaviti na više načina kao što su licem u licem, telefonskim putem, ali neki sugovornici često izbjegavaju ovakav način intervjuisanja. Većina njih je ostavila i u e-mailu kontakt telefon i sa većinom se obavio kratak telefonski razgovor. Razumljivo je zašto neki i izbjegavaju ovakav način intervjuisanja, jer i oni imaju ponekad loša iskustva s onima koji ih intervjuišu. Ovakav način intervjuisanja pokazao se produktivnijim, jer se sugovornicima daje vremena da odgovore na postavljena pitanja. Tokom terenskog dijela istraživanja nailazi se i na probleme, mijenjaju se telefonski brojevi, e-mail adrese. Ali, istrajnošću i dobrom voljom savladaju se i prepreke terenskog istraživanja. Veliki doprinos dali su sami sugovornici, jer su pokazali svoju ljudskost prema samom istraživaču. Intervju pitanja su bila ista za sve predstavnike. Pitanja su poslana na službene e-mail adrese i na njih su odgovorile ovlaštene osobe. Cilj intervjua je i bio prikupiti njihova različita mišljenja i njihove službene stavove prema neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima. U nastavku slijede intervjui, nakon čega je analiza istih.

1. Intervju sa predstavnicima Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini

Ispred Islamske zajednice Bosne i Hercegovine na intervju pitanja je odgovorio Savjetnik Reisu-l-uleme Mustafa Prljača.

1. Kakav je službeni stav predstavnika Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini prema novim religijskim pokretima i sinkretičkim učenjima?

Mustafa Prljača:

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je jedna od četiri tradicionalne vjerske zajednice u našoj zemlji, koje imaju duboke historijske korijene i kojima pripada najveći dio naše populacije. Novi religijski pokreti uglavnom dolaze sa strane i imaju mali broj pripadnika. Poštujemo njihova učenja. Bosna je, općenito, tolerantna prema vjerskim učenjima drugih sve

dok ona ne ugrožavaju sigurnost i ne unose mržnju i razdor među ljude. Koliko mi je poznato, do sada nismo imali slučajeva nakaradnih vjerskih učenja, te nismo ni reagirali na njih. Zloupotreba, pak, religije u neke političke i druge svrhe je već nešto drugo. Toga ponekad ima. Za sukobe u Bosni su odgovorne politike, a ne vjerske zajednice.

2. Imate li uopšte, i ako imate, kakav je dijalog sa predstavnicima novih religijskih pokreta u Bosni i Hercegovini?

Mustafa Prljača:

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini ima institucionalnu saradnju samo s tradicionalnim vjerskim zajednicama: Srpskom pravoslavnom crkvom, Katoličkom crkvom i Jevrejskom zajednicom. Ta saradnja se primarno odvija kroz Međureligijsko vijeće BiH, ali i na druge načine, formalne i neformalne. Što se tiče novih religijskih pokreta, s njima komuniciramo na nivou udruženja građana. U Upravi za vanjske poslove imamo i poseban odjel za saradnju s nevladinim organizacijama i udruženjima građana. U sklopu toga se odvija i saradnja s predstavnicima novih religijskih pokreta – kad se za tim ukaže potreba.

3. Šta Vi mislite o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini? Koji su nedostaci ovog Zakona i što biste mijenjali?

Mustafa Prljača:

Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica je, koliko ja razumijem, dosta dobar i garantira slobodu vjere i vjerskih uvjerenja, te izvršavanje vjerskih dužnosti. Ono što njime nije dovoljno razjašnjeno i što ponekad izaziva nesporazume jest razlučivanje vjerskog simbola i vjerskog propisa. Ženino pokrivanje kose maramom, naprimjer, nije vjerski simbol, već vjerska obaveza i moralo bi joj biti osigurano izvršavanje te obaveze. Eto, to bih promijenio u predmetnom zakonu.

4. Po Vašem mišljenju da li član 18. ovog zakona otežava registraciju novih religijskih pokreta, da li su zbog njega pravno diskriminisane neabrahamovske religije i sinkretička učenja u odnosu na privilegovani položaj tradicionalnih vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini?

Mustafa Prljača:

Mislim da je ovo pitanje dobro regulirano Zakonom o slobodi vjere, i nije mi poznato da je otežana registracija neke neabrahamovske religije. U Bosni su neabrahamovske religije strani

elemenat i možda se suočavaju s nedovoljnim brojem sljedbenika. Nije mi poznat slučaj da se nekom od takvih pokreta otežava registracija. Problem za njih može biti taj da zastupaju ista ili slična vjerovanja i obrede tradicionalnih crkava i vjerskih zajednica u BiH, budući da za njih već postoje institucije koje brinu o njima i koje su nadležne za njih.

5. Smatrate li da pripadnici abrahamovskih religija imaju ekskluzivitet u medijskom prostoru u odnosu na nove religijske pokrete u bosanskohercegovačkom društvu? Koji su po Vama glavni razlozi za takav odnos medija prema pripadnicima novih religijskih pokreta u bosanskohercegovačkom društvu?

Mustafa Prljača:

Ne mislim da imaju ikakav ekskluzivitet, već je njihov utjecaj u društvu snažan, za razliku od onih neabrahamovskih. Ako bismo stvar tako posmatrali, tada bi brojna građanska i nevladina udruženja također mogla kazati da su diskriminirana u medijskom prostoru, no ona to ne govore, premda su neka od njih u medijima znatno zastupljenija od drugih.

6. Da li preovladava stigmatizacija bosanskohercegovačkog društva prema novim religijskim pokretima u Bosni i Hercegovini?

Mustafa Prljača:

Ne mislim da postoji, mislim da su ti pokreti jednostavno strani našem čovjeku i da se on u njima ne prepoznaje.

7. Smatrate li da će bolje upoznavanje abrahamovskih religija sa drugim i drugačijim religijama biti korisna strategija bosanskohercegovačkog društva kod interreligijskih dijaloga?

Mustafa Prljača:

Mislim da treba poznavati i drugačije religije od ovih abrahamovskih, naročito one s velikim brojem pripadnika, jer to doprinosi boljem razumijevanju među ljudima i boljim odnosima među narodima i kulturama, što je u interesu svakog, pa i bosanskohercegovačkog društva,

8. Po Vašem mišljenju da li adekvatno razumijevanje neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja omogućava učinkovitiji kulturni i religijski pluralitet i povećava toleranciju i društvenu koheziju?

Mustafa Prljača:

Dakako da omogućava učinkovitiji kulturni i religijski pluralitet i da povećava toleranciju i društvenu koheziju. Kur'an nas uči da je Bog Dragi ljude i podijelio na narode i plemena da bi se oni međusobno upoznivali, razmjenjivali iskustva i međusobno se oplemenjivali, a ne da bi nasrtali jedni na druge, ubijali se i otimali jedni od drugih.

9. Po Vašem iskustvu koliko je religijski identitet bitan građanima Bosne i Hercegovine?

Mustafa Prljača:

Religijski identitet kod našeg čovjeka je veoma bitan, on je najsnažnije zastupljen u njegovom biću. Poznati su mi ljudi koji ne znaju skoro ništa o svojoj vjeri i ne izvršavaju vjerske obrede, no koji ne dozvoljavaju da ih smatrate nemuslimanima.

10. Smatrate li da su sve religijske zajednice u Bosni i Hercegovini ravnopravne?

Mustafa Prljača:

Formalno su ravnopravne, to im i zakon garantira, no u praksi je to nešto drukčije – nerijetko se preferira religija većinskog naroda, ističu se njena obilježja po javnim ustanovama, trgovima i sl. Volio bih kada bi se religijska obilježja svela u okvire religijskog prostora i religijskih ustanova, a da se javni prostor i javne ustanove prepuste svima, da ih svi dožive svojim, zajedničkim, kao što i jesu.

2. Intervju sa predstavnicima Katoličke zajednice u Bosni i Hercegovini

Ispred Katoličke zajednice Bosne i Hercegovine na intervju pitanja odgovorio je dr. Oliver Jurišić, prodekan za nastavu Katoličkog Bogoslovnog fakulteta u Sarajevu.

1. Kakav je službeni stav Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini prema novim religijskim pokretima i sinkretičkim učenjima?

Oliver Jurišić:

Rekao bih kako se stav Katoličke crkve u BiH bitno ne razlikuje od stava Opće Crkve glede odnosa prema novim religioznim pokretima i novim religioznim učenjima koji spajaju različite dijelove nekih specifičnih religioznih učenja. U zadnjih nekoliko desetljeća vidljivo je kako u Katoličkoj crkvi postoji više naglašena potreba dijaloga među religijama, ali to ne treba miješati s teološkim naukom svake specifične religije, pa i Katoličke crkve. Svaka organizirana religija zna tu razliku i dok se može govoriti o mogućnosti dijaloga, to ne treba shvaćati kao da je riječ o istim teološkim i doktrinarnim naucima i učenjima, koji će jednog dana postati identični jedni drugima. Takvu teološku simbiozu i doktrinarni sinkretizam ne treba očekivati niti u budućnosti. To ne mora biti razlog za odsutnost dijaloga tamo gdje je on moguć.

2. Imate li uopšte, i ako imate, kakav je dijalog sa predstavnicima novih religijskih pokreta u Bosni i Hercegovini?

Oliver Jurišić:

Na području BiH postoji Međureligijsko vijeće koje okuplja katolike, muslimane, pravoslavce i židove. Nije mi poznato jesu li u rad međureligijskog vijeća uključene i neke druge religiozne zajednice. Mislim da osim nekih simboličnih susreta prigodom nekih obljetnica i obilježavanja nekog ozbiljnijeg i čestog kontakta nema.

3. Šta Vi mislite o Zakonu o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini? Koji su nedostaci i šta bi mijenjali?

Oliver Jurišić:

Nisam upoznat s dotičnim Zakonom s obzirom kako to nije područje za koje sam stručan niti to izbliza pratim. O tome bi eventualno mogli pitati nekoga tko je s tim upoznat. U svakom slučaju bolje je imati određeni zakon, nego biti u području bez zakona ili u nekoj sivoj zoni gdje nemate nikakav pravni status niti pravnu i zakonsku zaštitu i prava, naravno i obveze.

4. Po Vašem mišljenju da li član 18. ovog zakona otežava registraciju novih religijskih pokreta, da li su zbog njega pravno diskriminirane neabrahamovske religije i sinkretička učenja u odnosu na privilegovani položaj tradicionalnih vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini?

Oliver Jurišić:

Ne bih znao o tome, pa se ne usuđujem komentirati ono što mi nije poznato.

5. Smatrate li da pripadnici abrahamovskih religija imaju ekskluzivitet u medijskom prostoru, u odnosu na nove religijske pokrete u bosanskohercegovačkom društvu? Koji su po Vama glavni razlozi za takav odnos medija prema pripadnicima novih religijskih pokreta u bosanskohercegovačkom društvu?

Oliver Jurišić:

Prisutnost „velikih“ religija u medijskom prostoru zadan je prvotno njihovom veličinom i brojem onih koje okupljaju kao i njihovom sposobnošću utjecaja na javnost i javno mijenje. Nije se jednom dogodilo da „velike“ religije odlučuju o nekim važnim političkim i društvenim pitanjima preko i putem medija. Kao što ni politički prostor nije nesvjestan političkog potencijala „velikih“ religija da okupljaju biračko tijelo i „osiguravaju“ glasove i izborne pobijede. Medijska prisutnost „velikih“ religija u javnosti zadana je načinom na koji sami mediji razumijevaju njihovu važnost za javni i društveni život zemlje. Rekao bih kako medijski u smislu utjecaja na politička događanja novi religiozni pokreti ili neke „manje“ religije u smislu broja članova nisu medijski zanimljive jer su politički „slabe“ i „nejake“ i tu treba tražiti jedan od razloga zašto ih nema u medijskom prostoru naše zemlje.

6. Smatrate li da pripadnici abrahamovskih religija imaju ekskluzivitet u medijskom prostoru, u odnosu na nove religijske pokrete u bosanskohercegovačkom društvu? Koji su po Vama glavni razlozi za takav odnos medija prema pripadnicima novih religijskih pokreta u bosanskohercegovačkom društvu?

Oliver Jurišić:

Prisutnost „velikih“ religija u medijskom prostoru zadan je prvotno njihovom veličinom i brojem onih koje okupljaju kao i njihovom sposobnošću utjecaja na javnost i javno mijenje. Nije se jednom dogodilo da „velike“ religije odlučuju o nekim važnim političkim i društvenim pitanjima preko i putem medija. Kao što ni politički prostor nije nesvjestan političkog potencijala „velikih“ religija da okupljaju biračko tijelo i „osiguravaju“ glasove i izborne

pobijede. Medijska prisutnost „velikih“ religija u javnosti zadana je načinom na koji sami mediji razumijevaju njihovu važnost za javni i društveni život zemlje. Rekao bih kako medijski u smislu utjecaja na politička događanja novi religiozni pokreti ili neke „manje“ religije u smislu broja članova nisu medijski zanimljive jer su politički „slabe“ i „nejake“ i tu treba tražiti jedan od razloga zašto ih nema u medijskom prostoru naše zemlje.

7. Smatrate li da će bolje upoznavanje abrahamovskih religija sa drugim i drugačijim religijama biti korisna strategija bosanskohercegovačkog društva kod interreligijskih dijaloga?

Oliver Jurišić:

U našoj zemlji međureligijski dijalog se ne treba promatrati kao nešto potpuno odvojeno i autonomno u odnosu na samo bh društvo, napose na politička i nacionalna kretanja. Nije nepoznanica da se međureligijski dijalog usklađuje s političkim kretanjima, napose u vrijeme izbornih razdoblja. Opet, ne treba zanemariti i neke pozitivne korake međureligijskog dijaloga u našoj zemlji, koji se opet ne odnosi toliko na same religije nego na njihova nastojanja da se ispravno i pošteno razumije i prihvati prošlost bh društva, a tu se misli na rat devedesetih godina i sve one posljedice koje su iz toga proizašle. Priključene neke religije i religioznog pokreta međureligijskom dijalogu bi trebalo pozdraviti i željeti, ali ne vjerujem kako bi se time poboljšao jedan drugi dijalog, a to je onaj međunacionalni između različitih nacionalnih ili etničkih skupina. Mi imamo viška međureligijskog dijaloga, a patimo od opasnog manjka međunacionalnog dijaloga.

8. Po Vašem mišljenju da li adekvatno razumijevanje neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja omogućava učinkovitiji kulturni i religijski pluralitet i povećava toleranciju i društvenu koheziju?

Oliver Jurišić:

Jedan od paradoksa bh društva u tome je što svi žele biti stručnjaci za religiju, ali se jako mali broj stručno i znanstveno interesira za religiju. Nama nedostaje kvalitetnih sociologa, antropologa, kulturologa koji bi proučavali religiju i tako je posredovali javnosti ili barem onima koje religija zanima. Nije najbolje rješenje da samo teolozi budu oni koji se bave religijom u bh društvu, jer ni oni ne znaju sve i neka područja su izvan domena njihovog interesa i istraživanja. S druge strane, imamo nepregledno mnoštvo „stručnjaka“ za religiju

posebno među političkim predstavnicima, među kojima ima ne tako mali broj potpuno nepismenih ljudi glede poznavanje kako vlastite religije, tako i religija drugih čija razina poznavanja religije i mjesta koje zauzimaju na području političke vlasti i moći zabrinjava i izaziva strah. Prije bilo kakvog konstruktivnog sudjelovanja religije u stvaranju društvene kohezije, potrebno je ozbiljno poznavanje i studiranje religije čak i onda kad se s njom ne slažete i ne dijelite njezina uvjerenja. Kao društvo patimo od „priučениh“ učitelja religije koji religiju koriste uglavnom kao instrument ili alat koristan za neke sasvim suprotne svrhe od njezinog poslanja, smisla i sadržaja.

9. Po Vašem iskustvu koliko je religijski identitet bitan građanima Bosne i Hercegovine?

Oliver Jurišić:

Upravo jer religiozni identitet igra presudnu ulogu još uvijek za većinu bh građana, nažalost on igra ulogu nekakvog tradicijskog alata za samorazumijevanje i samoodređenje, ali se tu staje i nema daljnjeg studiranja i proučavanja religije kojoj se pripada. Neobična situacija u kojoj toliko držimo do nečega što nas čini onim što jesmo, dok nas istovremeno ne zanima dublje što je to, nego se uglavnom usputno i površinski time bavimo. Tu i ima određene logike. Važno je pripadati identitetu, nevažno je znati sadržaj i značenje identiteta kojem se pripada. Vjerujem kako je to otprilike odnos većine prema religioznom identitetu. Važno je pripadati, ne treba o tome ništa znati. Nije potrebno ili nas ne zanima. A kad je tako mogućnost zloupotrebe religioznog identiteta je uvijek prilično velika i prisutna. Drugim riječima za nas je važan onaj stari princip cuius regio, ius religio (čiji teritorij, njegova religija), odnosno kod nas cuius natio, ius religio (čija nacija, njegova religija). Kod nas je važan i teritorij i nacija, oni su nositelji „znanja“ o vlastitoj religiji. Ponekad su u tome i korisni, a ponekad su kao što se od vremena do vremena osjeti izrazito štetni i opasni.

10. Da su sve religijske zajednice u Bosni i Hercegovini ravnopravne?

Oliver Jurišić:

Ne mislim kako su sve religiozne zajednice u BiH ravnopravne, ali tu odgovornost ne treba tražiti isključivo u njihovim međusobnim odnosima, povijesnim datostima i društvenim okolnostima. Dio te odgovornosti leži i na političkoj zajednici što seže i u prošlost, a ne tiče se samo sadašnjosti i njihove sadašnje neravnopravnosti. To se posebno odnosi na oduzetu imovinu kao i nepostojanje zakona o restituciji, kojim bi se ispravila nepravda prema religioznim zajednicama u BiH.

3. Intervju sa predstavnicima Jevrejske zajednice u Bosni i Hercegovini

Ispred Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine na intervju pitanja odgovorio je njen predsjednik Jakob Finci.

1. Kakav je službeni stav predstavnika Jevrejske zajednice u Bosni i Hercegovini prema novim religijskim pokretima i sinkretičkim učenjima?

Jakob Finci:

Jevrejska zajednica u BiH usko saraduje sa tri ostale religije u našoj zemlji, Islamskom zajednicom, Pravoslavnom crkvom i Katoličkom crkvom. Sa ostalim religijama imamo kurtoazne odnose, ali je teško reći da imamo neku institucionalnu saradnju.

2. Imate li uopšte, i ako imate, kakav je dijalog sa predstavnicima novih religijskih pokreta u Bosni i Hercegovini?

Jakob Finci:

U principu nemamo, kažem osim kurtoaznih odnosa koji se teško mogu kvalifikovati "saradnjom".

3. Šta Vi mislite o Zakonu o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini? Koji su nedostaci i šta bi mijenjali?

Jakob Finci:

Mislim da je Zakon jako dobar, uzet je i kao model OSCE-a za druge zemlje i mislim da je to veliki korak naprijed za međureligijske odnose u BiH, kao i odnose sa svim tradicionalnim vjerskim zajednicama i crkvama sa Državom. Teško je u ovom momentu vidjeti neke potrebe za izmjenama ovog zakona.

4. Po Vašem mišljenju da li član 18. ovog zakona otežava registraciju novih religijskih pokreta, da li su zbog njega pravno diskriminisane neabrahamovske religije i sinkretička učenja u odnosu na privilegovani položaj tradicionalnih vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini?

Jakob Finci:

Od 1997 godine, od etabliranja Međureligijskog vijeća u BiH, nijedna druga vjerska zajednica, niti je zatražila članstvo niti se angažovala u radu Vijeća. Naravno radi se o tradicionalnim vjerskim zajednicama i crkvama u Bosni i Hercegovini i ne vidim potrebu za širenjem na neke druge zajednice i crkve.

5. Smatrate li da pripadnici abrahamovskih religija imaju ekskluzivitet u medijskom prostoru, u odnosu na nove religijske pokrete u bosanskohercegovačkom društvu? Koji su po Vama glavni razlozi za takav odnos medija prema pripadnicima novih religijskih pokreta u bosanskohercegovačkom društvu?

Jakob Finci:

Uglavnom rekao bih da je "tržište" idejama popunjeno sa ove četiri religijske zajednice i crkve, a popis stanovništva kaže da su ovim obuhvaćeno čak 97% popisanih građana u BiH.

6. Da li preovladava stigmatizacija bosanskohercegovačkog društva prema novim religijskim pokretima u Bosni i Hercegovini?

Jakob Finci:

Nisam siguran, jer nemam podataka da je bilo koja religija ili vjerovanje po propisima BiH zabranjeno.

7. Smatrate li da će bolje upoznavanje abrahamovskih religija sa drugim i drugačijim religijama biti korisna strategija bosanskohercegovačkog društva kod interreligijskih dijaloga?

Jakob Finci:

Nisam siguran, jer postoji nekoliko stotina takvih vjerskih grupa i ne vjerujem da bi nam olakšalo ili poboljšalo odnose, kada bi se i one uključile u rad,

8. Po Vašem mišljenju da li adekvatno razumijevanje neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja omogućava učinkovitiji kulturni i religijski pluralitet i povećava toleranciju i društvenu koheziju?

Jakob Finci:

Mislim da ne i da sasvim dobro živimo i bez toga.

9. Po Vašem iskustvu koliko je religijski identitet bitan građanima Bosne i Hercegovine?

Jakob Finci:

U našoj zemlji je nacionalni i religijski identitet gotovo izjednačen, pa se svi koje se deklariraju Srbima smatraju pravoslavicima, svi Hrvati katolicima i svi Bošnjaci muslimanima, mada to nije tačno, jer ima i drugih pripadnosti drugim religijama u svim ti "konstitutivnim" narodima. Uglavnom se sva pitanja svode uvijek na nacionalni a ne religijski identitet, pa tako i dolazi do zabuna, pogotovo recimo kod Roma, koji su dijelom Muslimani a dijelom Pravoslavci.

10. Smatrate li da su sve religijske zajednice u Bosni i Hercegovini ravnopravne?

Jakob Finci:

Da, barem ove četiri su pred zakonom ravnopravne, a pošto u našoj zemlji imamo 14 Parlamenata, niti jedan nije donio propis protiv kojeg se neka od zajednica i crkava pobunila ili tražila drugačiji status.

4. Intervju sa predstavnicima udruženja Bahaista u Bosni i Hercegovini

Ispred udruženja Bahaista u Bosni i Hercegovini na intervju pitanja odgovorio je pr. dr. Laurent Mesbah.

1. Po Vašem mišljenju kakav službeni stav imaju predstavnici abrahamovskih religija prema novim religijskim pokretima i sinkretičkim učenjima u Bosni i Hercegovini?

Laurent Mesbah:

Koliko sam informiran, novi vjerski pokreti se ne suočavaju s diskriminacijom ili progonom u Bosni i Hercegovini kao što se to može dogoditi u drugim zemljama. Mala baha'i zajednica u Bosni i Hercegovini ne suočava se s problemima ili diskriminacijom. Ne znam za druge vjerske skupine. Baha'i vjera je relativno nova u povijesti religija, ona je zapravo najnovija monoteistička religija, ispunjenje prethodnih proročanstava abrahamskih monoteističkih religija. Utemeljitelj vjere Baha'i otkrio je da je došao obnoviti i ujediniti prethodna božanska otkrivenja, otvarajući novu eru u povijesti religije kako bi uspostavio sve napredniju svjetsku civilizaciju za cijelo čovječanstvo.

2. Imate li uopšte, a ako imate, kakav je dijalog Vašeg udruženja sa predstavnicima novih religijskih pokreta u Bosni i Hercegovini?

Laurent Mesbah:

Nemamo mnogo razmjene s drugim vjerskim grupama osim tokom godišnjih međureligijskih okupljanja koje organizira franjevačka crkva gdje dijelimo molitve i razgovore.

3. Šta Vi mislite o Zakonu o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini? Koji su nedostaci i šta bi mijenjali?

Laurent Mesbah:

Koliko znamo, čini se da je zakon u redu, on pruža potreban pravni okvir za slobodu vjerovanja i izražavanja vjere svih vjerskih grupa u BiH.

4. Po Vašem mišljenju da li član 18. ovog zakona otežava registraciju novih religijskih pokreta, da li su zbog njega pravno diskriminirane neabrahamovske religije i sinkretička učenja u odnosu na privilegovani položaj tradicionalnih vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini?

Laurent Mesbah:

Prvo, podsjećamo da je Baha'i vjera dio abrahamskih religija jer priznaje da sve prethodne monoteističke religije dolaze od istog Boga. U Bosni i Hercegovini se moraju registrirati sve vjerske zajednice koje prije Jugoslavije nisu postojale u BiH. Koliko ja znam, glavne etablirane religije su muslimani, židovi, pravoslavci, a katolički kršćani se ne moraju registrirati jer su dio ustava zemlje kao što je bio slučaj za vrijeme Jugoslavije. Moguće je prijaviti se kao religija za Baha'i vjeru, ali treba biti veći broj vjernika (nekoliko stotina, mislim da piše u zakonu). Sadašnji broj Baha'a u Bosni je premali da bi se mogli registrirati kao vjera. Baha je u Bosni i Hercegovini registrirana kao udruženje građana.

5. Smatrate li da pripadnici abrahamskih religija imaju ekskluzivitet u medijskom prostoru, u odnosu na nove religijske pokrete u bosanskohercegovačkom društvu? Koji su po Vama glavni razlozi za takav odnos medija prema pripadnicima novih religijskih pokreta u bosanskohercegovačkom društvu?

Laurent Mesbah:

Ono što je generalno prilično vidljivo jest da su glavne vjerske skupine (s najvećim brojem vjernika) u BiH već dugo (s izuzetkom vremena socijalističke nevjerske federacije Jugoslavije) i još uvijek uključene u politiku i političke stranake koje zaoštravaju nacionalne identitete, uz jaku medijsku pokrivenost u predizbornim i postizbornim procesima na nacionalnoj, entitetskoj i lokalnoj razini. No, zahvaljujući slobodi medija, glavne religije u BiH nemaju ekskluzivitet u medijskom izvještavanju. Bilo je nekoliko prilika u kojima su novinari inicirali TV emisije usmjerene na vjerske manjine u Bosni i Hercegovini u kojima je Baha'i zajednica bila pozvana da sudjeluje.

6. Da li preovladava stigmatizacija bosanskohercegovačkog društva prema novim religijskim pokretima u Bosni i Hercegovini?

Laurent Mesbah: Ne, ima slučajeva stigmatizacije, ali ona ne prevladava.

7. Smatrate li da će bolje upoznavanje abrahamskih religija sa drugim i drugačijim religijama biti korisna strategija bosanskohercegovačkog društva kod interreligijskih dijaloga?

Laurent Mesbah: Naravno, poznavanje drugih vjerskih spisa, učenja i tradicije je važno za poticanje međusobnog razumijevanja, ali isto tako poznavanje pojedinaca drugih vjerskih uvjerenja i prijateljstvo s njima najbolja je prevencija vjerskim i nacionalnim predrasudama. Imajmo na umu da riječ religija dolazi od latinske riječi religare, što znači povezati. Prema Baha'u'llahu, utemeljitelju vjere Baha'i: "religija je glavni instrument za uspostavu reda u svijetu i mira njegovih ljudi."

8. Po Vašem mišljenju da li adekvatno razumijevanje neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja omogućava učinkovitiji kulturni i religijski pluralitet i povećava toleranciju i društvenu koheziju?

Laurent Mesbah:

Naravno, razumijevanje je ključno za povećanje tolerancije i društvene kohezije, ali osim razumijevanja, potrebna je ljubav, pravda i bratstvo čovječanstva. Moramo se usredotočiti na ono što nam je zajedničko, a ne na razlike. Svi mi pripadamo istoj ljudskoj obitelji, sve religije dolaze od istog Boga. Postoje različita shvaćanja i pogledi, ali stvarnost je jedna, Bog je jedan i čovječanstvo je jedno, sa svojom prekrasnom raznolikošću.

9. Po Vašem iskustvu koliko je religijski identitet bitan građanima Bosne i Hercegovine?

Laurent Mesbah:

Religijski identitet je važan u Bosni i Hercegovini, stoljećima je korišten za izgradnju nacionalnih identiteta i rezultirao je zabunom u glavama mnogih ljudi između nacionalnog i vjerskog identiteta. Također ima mnogo ljudi koji više gledaju na kvalitete i karakter pojedinca nego na njegovu nacionalnu ili vjersku pripadnost. Mnogi iz starije generacije žale za jugoslavenskim vremenom u kojem su svi bili jednaki, a nacionalni identiteti stavljeni na stranu, ali moramo prepoznati razlike i graditi na njima za snažnije održivo jedinstvo s različitošću kao snagom.

10. Smatrate li da su sve religijske zajednice u Bosni i Hercegovini ravnopravne?

Laurent Mesbah:

Ovisi o tome kako definirate jednakost. Jednak po broju? Ne, jednak u povijesnoj prisutnosti? Ne, jednak u političkom i medijskom utjecaju? Ne. Jednaki u pravu pred zakonom? Vjerojatno više nego u mnogim zemljama i više nego u prošlosti. Jednaki u Božjim očima? Ne bih znao odgovoriti. Tvrdio bih da nije važna jednakost nego pravda i jedinstvo. Svi

trebamo raditi prema pravednijoj i ujedinjenoj zemlji, regiji i svijetu i prihvatiti ljepotu raznolikosti ljudske obitelji.²¹⁹

²¹⁹ **4. Interview with representatives of Baha'i associations in Bosnia and Herzegovina**

In front of the Association of Baha'is in Bosnia and Herzegovina, the interview questions were answered by pr. dr. Laurent Mesbah.

1. In your opinion, what is the official attitude of representatives of Abrahamic religions towards new religious movements and syncretic teachings in Bosnia and Herzegovina?

Laurent Mesbh:

As far as I am informed new religious movements do not face discrimination or persecution in Bosnia and Herzegovina as it can happen in other countries. The small Baha' i community in Bosnia and Herzegovina do not face problem or discrimination. I do not know about other faith groups. The Baha'i faith is relatively new in the history of religions, it is in fact the latest of monotheistic religion, the fulfillment of previous prophecies of Abrahamic monotheistic religions. The founder of the Baha' i faith revealed that he came to renew and unite previous divine revelations, opening a new era in the history of religion to establish an ever advancing world civilisation for the whole of mankind.

2. Do you have any, and if so, what kind of dialogue does your association have with representatives of new religious movements in Bosnia and Herzegovina?

Laurent Mesbh:

We do not have much exchange with other religious groups except during yearly interreligious gatherings organised by the franciscan church where we share prayers and conversations.

3. What do you think about the Law on Freedom of Religion and the Legal Status of Churches and Religious Communities in Bosnia and Herzegovina? What are the disadvantages and what would you change?

Laurent Mesbh:

As far as we know the law seems to be all right, it does provide a needed legal framework for the freedom of belief and expression of faith of all religious group in BiH.

4. In your opinion, does Article 18 of this law make it difficult to register new religious movements, or does it cause non-Abrahamic religions and syncretic teachings to be legally discriminated against in relation to the privileged position of traditional religious communities in Bosnia and Herzegovina?

Laurent Mesbh:

First, as a reminder the Baha' i faith is part of the Abrahamic religions because it recognises all previous monotheist religions as coming from the same God. In Bosnia and Herzegovina, all religious groups which were not present in BiH before Yugoslavia need to register. As far as I know, the main established religions are the Muslims, the Jews, the Orthodox Christians, and the Catholic Christians do not need to register as they are part of the constitution of the country as was the case during the time of Yugoslavia. It is possible to register as a religion for the Baha' i faith, but there needs to be a higher number of believers (a few hundreds, it is written in the law I think). The current number of Baha' is in Bosnia is too small to be able to register as a religion. The Baha' is in Bosnia and Herzegovina are registered as an association of citizen.

5. Do you think that members of Abrahamic religions have exclusivity in the media space, in relation to new religious movements in Bosnian society? In your opinion, what are the main reasons for the media's attitude towards members of new religious movements in Bosnian society?

Laurent Mesbh:

What is quite visible in general is that the major religious groups (with the largest number of believers) in BiH have been for long (with the exception of the time of the socialist non religious federation of Yugoslavia) and are still involved in politics and political parties exacerbating national identities, with a strong media coverage in pre and post election processes at the national, entity and local level. However, thanks to the freedom of media, the main religions in BiH do not have exclusivity in media coverage. There has been a number of occasions where journalists initiated TV programme focussing on religious minorities in Bosnia and Herzegovina where the Baha'i community was invited to take part.

6. Does the stigmatization of Bosnian society towards new religious movements in Bosnia and Herzegovina prevail?

Laurent Mesbh:

No, there are instances of stigmatization, but it does not prevail.

7. Do you think that better familiarization of the Abrahamic religions with other and different religions will be a useful strategy for the Bosnian society in interreligious dialogues?

Laurent Mesbh:

Of course, knowledge of other religious writings, teachings and tradition is important to foster mutual understanding, but also knowing individuals from other religious beliefs and becoming friends with them is the best prevention to religious and national prejudices. Let us keep in mind that the word religion comes from the latin religare, meaning to connect to link together. According to Baha'u'llah, the founder of the Baha'i faith: "religion is the chief instrument for the establishment of order in the world and tranquility of its people. "

8. In your opinion, does an adequate understanding of non-Abrahamic religions and syncretic teachings enable more effective cultural and religious plurality and increase tolerance and social cohesion?

Laurent Mesbh:

Of course, understanding is key for an increase in tolerance and social cohesion, but beyond understanding, love, justice and brotherhood of mankind is needed. We need to focus on what we have in common rather than differences. We all belong to the same human family, all religions come from the same God. There are different understandings and views but reality is one, God is one and Humanity is one, with its beautiful diversity.

9. In your experience, how important is religious identity to the citizens of Bosnia and Herzegovina?

Laurent Mesbh:

Religious identity is important in Bosnia and Herzegovina, it has been used for centuries to build national identities and resulted in a confusion in the mind of many people between national and religious identities. There are also many people who look more at the qualities and character of an individual rather than at his national or religious belonging. Many of the older generation regret the Yugoslavian time where all were equal and national identities were put on the side, but we need to recognise differences and build on them for a stronger sustainable unity with diversity as a strength.

10. Do you think that all religious communities in Bosnia and Herzegovina are equal?

7. 1. Analiza intervjua

Na samom početku bitno je objasniti zašto su intervjui obavljeni putem e-meila u kombinaciji sa kratkim telefonskim razgovorom. Odlazak na adrese sagovornicima je ponekad neprijatan a i sami imaju kako svoje poslovne tako i privatne obaveze. Za intervjuisanje je odabrano ekonomski i praktično prihvatljivije rješenje, a to je e-meil. Ovakav način intervjuisanja se pokazao korisnijim i produktivnijim. A, i lakše je odgovoriti samim sugovornicima na postavljena pitanja.

Iz priloženih intervjua da se zaključiti kako su stavovi tradicionalnih abrahamovskih religija u Bosni i Hercegovini uglavnom usaglašeni, sa pojedinim izuzecima, ovisno o samim pitanjima. Ovo ne čudi budući da su tradicionalne abrahamovske religije dale zapravo svoj doprinos prilikom izrade Zakona o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini. U odgovoru na prvo pitanje teba istaknuti da Islamska zajednica potvrđuje činjenično stanje da novi religijski pokreti u Bosni i Hercegovini imaju mali broj pripadnika, da oni poštuju njihova učenja, da je Bosna tolerantna prema vjerskim učenjima drugih sve dok ne ugrožavaju sigurnost i unose mržnju i razdor među ljude. Stav Katoličke crkve se ne razlikuje od stava Opće Crkve što se tiče odnosa prema novim religioznim pokretima i novim religioznim učenjima, ona je svjesna da novi religiozni pokreti spajaju različite dijelove nekih specifičnih učenja. Svjesni su postojanja sinkretičkih učenja. Jevrejska zajednica potvrđuje da usko surađuje sa Islamskom zajednicom, Pravoslavnom crkvom i Katoličkom crkvom, da sa ostalim religijama imaju kurtozne odnose, ali priznaju da sa njima nemaju neku institucionalnu saradnju. Udruženje Bahaista Bosne i Hercegovine smatra da se novi vjerski pokreti ne suočavaju s diskriminacijom ili progonom u našoj zemlji kao što se to

Laurent Mesbah:

It would depend on how you define equal. Equal in number ? No, equal in historical presence ?, No, equal in political and media influence ? No. Equal in right before the law ? probably more than in many countries and more that in the past. Equal in the eyes of God ? I would not be able to answer.

I would argue that the importance is not equality but justice and unity. We need all to work toward a more just and united country, region and world and embrace the beauty of the diversity of the human family.

zna dogoditi u drugim zemljama. I da sa mala bahai' zajednica u Bosni i Hercegovini ne součava sa problemom diskriminacije. Ali i ne znaju da li se druge vjerske skupine suočavaju sa tim problemima. Kada je u pitanju dijalog sa predstavnicima Novih religijskih pokreta Islamska zajednica potvrđuje da sa njima komunicira na nivou udruženja građana, kada se ukaže potreba. Indirektno na osnovu odgovara možemo zaključiti da su takvi dijalozi vrlo rijetki, jer Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini uglavnom ima institucionalnu saradnju samo sa tradicionalnim vjerskim zajednicama: Srpskom pravoslavnom crkvom, Katoličkom crkvom i Jevrejskom zajednicom i da se ta saradnja primarno odvija kroz Međureligijsko vijeće BiH. Katolička crkva BiH također potvrđuje da Međureligijsko vijeće okuplja muslimane, pravoslavce i židove i da njima nije poznato jesu li u rad Međureligijskog vijeća uključene i neke druge religiozne zajednice. Ali, da ima nekih simboličnih susreta sa novim religijama tokom nekih obljetnica, ali ne i čestog kontakta s njima. Jevrejska zajednica BiH potvrđuje također da i oni sa novim religijama održavaju kurtoazne odnose, ali da se oni nemogu kvalifikovati „saradnjom“. Udruženje Bahaista BiH potvrđuje da ni oni nemaju mnogo razmjene s drugim vjerskim grupama, osim tokom godišnjih međureligijskih okupljanja, koje organizira franjevačka crkva. Na osnovu toga se može zaključiti da Službenog dijaloga između predstavnika abrahamovskih religija i novih religijskih pokreta u BiH i nema, jer i oni koji djeluju u bosansko-hercegovačkom društvu su javnosti skoro nepoznati, jer su tajanstveno povučeni. Kad je u pitanju Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH, većina tradicionalnih religija smatra da je zakon dobar jer pravno garantira slobodu vjere i vjerskih uvjerenja. Većina njih i ne vidi potrebu za izmjenama ovog zakona, ni to nije začuđujuće, budući da su spomenute zajednice dale svoj doprinos prilikom izrade istoga. Zanimljivo je da predstavnik Islamske zajednice ističe da ono što tim Zakonom nije dovoljno razjašnjeno i što ponekad izaziva nesporazume jeste razlučivanje vjerskog simbola i vjerskog propisa i da bi to on promjenio u zakonu. Predstavnik Katoličke crkve opet ističe da on nije ni upoznat s dotičnim Zakonom, jer to nije područje njegove stručnosti. Smatra da je bolje imati određeni zakon, nego biti u području bez zakona. Predstavnik Jevrejske zajednice BiH ne vidi trenutno potrebe za izmjenama tog zakona, a i predstavnik bahaista smatra da je zakon u redu. U odgovoru na četvrto pitanje, Islamska zajednica BiH smatra da član 18. tog zakona ne otežava registraciju neke neabrahamovske religije, jer su one strani element i suočavaju se s nedovoljnim brojem sljedbenika. Predstavnik Katoličke zajednice BiH se diplomatski ogradio od davanja odgovora na ovo pitanje, ističući da se ne usuđuje komentirati ono što mu i nije poznato. Jevrejska zajednica BiH očigledno je zadovoljna 18. članom ovog zakona, a indirektno

smatraju da su neabrahamovske religije zaslužne za takav položaj, jer od 1997. godine od etabliranja Međureligijskog vijeća u BiH, nijedna druga vjerska zajednica nije zatražila članstvo niti se angažovala u radu Vijeća. Udruženje bahaista BiH odgovorom potvrđuju kako je činjenično stanje u našoj zemlji. U Bosni i Hercegovini se moraju registrirati sve vjerske zajednice koje prije Jugoslavije nisu postojale u BiH. Glavne etabrirane religije su muslimani, židovi, pravoslavci, a katolički kršćani se ne moraju registrirati jer su dio ustava zemlje kao što je bio slučaj za vrijeme Jugoslavije. Moguće je prijaviti se kao religija za Baha'i vjeru, ali treba biti veći broj vjernika (nekoliko stotina, mislim da piše u zakonu). Sadašnji broj Baha'a u Bosni je premali da bi se mogli registrirati kao vjera. Baha je u Bosni i Hercegovini registrirana kao udruženje građana. Na osnovu njihovog odgovora može se zaključiti da jesu na neki način diskrimisani predstavnici neabrahamovskih religija, budući da su tradicionalne zajednice u BiH etabrirane, navodeći da se katolički kršćani ne moraju registrirati. Bahaisti su u Bosni i Hercegovini registrirani kao Udruženje, a ne kao religija. Jer, u članu 18. ovog zakona doista stoji da novu vjersku zajednicu može osnovati 300 punoljetnih državljana Bosne i Hercegovine, bez obzira na njihovo entitetsko državljanstvo. Pravno taj član i otežava registraciju novih religijskih pokreta u našoj zemlji. Što se tiče petog pitanja, Islamska zajednica smatra da pripadnici abrahamovskih religija nemaju ekskluzivitet, već da je njihov utjecaj u društvu snažan, za razliku od neabrahamovskih. Dok katolička zajednica BiH ističe da je medijska prisutnost „velikih religija“ u javnosti zadana načinom na koji sami mediji rezumijevaju njihov važnos tza javni i društveni život zemlje. Medijski u smislu utjecaja na politička događanja novi religiozni pokreti nisu medijski zanimljivi jer su politički „slabi“ i „nejaki“. Jevrejska zajednica BiH ističe da je „tržište“ idejama popunjeno sa četiri religijske zajednice i crkve u BiH, dok Bahai BiH ističu da glavne vjerske skupine posjeduju jaku medijsku pokrivenost u predizbornim i postizbornim procesima, ali da zahvaljujući slobodi medija, one nemaju ekskluzivitet u medijskom prostoru. Većina tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH misli da ne prevladava stigmatizacija bosanskohercegovačkog društva prema novim religijskim pokretima. Bahaisti BiH ističu da ima slučajeva stigmatizacije, ali da ona ne prevladava. Što se tiče sedmog pitanja Islamska zajednica BiH smatra da je interreligijski dijalog sa drugačijim religijama od abrahamovskih u interesu svakog, pa i bosanskohercegovačkog društva. Zanimljiv i skren odgovor na ovo pitanje je dao predstavnik Katoličke zajednice BiH, ističući da priključenje neke religije i religioznog pokreta međureligijskom dijalogu treba pozdraviti, ali da ne vjeruje da bi se time poboljšao drugi dijalog i to onaj međunacionalni između različitih nacionalnih i etničkih skupina. Pri tome objektivno sagledava da mi imamo viška međureligijskog dijaloga, a da patimo od opasnog

manjka međunacionalnog dijaloga. Jevrejska zajednica BiH smatra da se interreligijskim dijalogom i uključenjem novih vjerskih grupa ništa ne bi poboljšalo. Najispravnije gledište ima Udruženje Bahaista BiH ističući da je poznavanje pojedinaca drugih vjerskih uvjerenja i prijateljstvo s njima najbolja prevencija vjerskim i nacionalnim predrasudama. Potvrđujući ono što se već zna da riječ religija dolazi od riječi religare, što znači povezivati. Prema Baha'u 'llahu: „religija je glavni instrument za uspostavu reda u svijetu i mira njegovih ljudi. Što se tiče odgovora na sedmo pitanje odgovori intervjuisanih predstavnika se razlikuju. Islamska zajednica smatra da adekvatno razumijevanje neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja omogućava učinkovitiji kulturni i religijski pluralitet i da povećava toleranciju i društvenu koheziju. Kur'an nas uči da je Bog Dragi ljude i podijelio na narode i plemena da bi se oni međusobno upoznavali, razmjenjivali iskustva i međusobno se oplemenjivali, a ne da bi nasrtali jedni na druge, ubijali se i otimali jedni od drugih. Činjeničan odgovor je opet dao predstavnik Katoličke zajednice BiH. Ističući kako je jedan od paradoksa bh društva u tome što svi žele biti stručnjaci za religiju, ali se jako mali broj stručno i znanstveno interesira za religiju. Nama nedostaje kvalitetnih sociologa, antropologa, kulturologa koji bi proučavali religiju i tako je posredovali javnosti ili barem onima koje religija zanima. Da i nije najbolje rješenje da samo teolozi budu oni koji se bave religijom u bh društvu, jer ni oni ne znaju sve i neka područja su izvan domena njihovog interesa i istraživanja. S druge strane, imamo nepregledno mnoštvo „stručnjaka“ za religiju posebno među političkim predstavnicima, među kojima ima ne tako mali broj potpuno nepismenih ljudi glede poznavanje kako vlastite religije, tako i religija drugih čija razina poznavanja religije i mjesta koje zauzimaju na području političke vlasti i moći zabrinjava i izaziva strah. Predstavnik Jevrejske zajednice BiH ima opet drugačije mišljenje. On misli da i bez učinkovitijeg kulturnog i religijskog pluraliteta, sasvim dobro živimo. Predstavnik Bahaista BiH misli da je razumijevanje ključno za povećanje tolerancije i društvene kohezije, ali osim njega, potrebna je ljubav, pravda i bratstvo čovječanstva. Moramo se usredotočiti na ono što nam je zajedničko, a ne na razlike. Svi mi pripadamo istoj ljudskoj obitelji, sve religije dolaze od istog Boga. Postoje različita shvaćanja i pogledi, ali stvarnost je jedna, Bog je jedan i čovječanstvo je jedno, sa svojom prekrasnom raznolikošću. Sugovornici se također slažu oko pitanja važnosti religijskog identiteta za naše građane. Predstavnik Katoličke zajednice ističe da religiozni identitet nažalost, igra ulogu nekakvog tradicijskog alata za samorazumijevanje i samoodređenje i da se tu staje. Ističe da je i mogućnost zloupotrebe religioznog identiteta je uvijek prilično velika i prisutna. Drugim riječima za nas je važan onaj stari princip cuius regio, ius religio (čiji teritorij, njegova religija), odnosno kod nas cuius natio, ius religio (čija nacija, njegova

religija). Kod nas je važan i teritorij i nacija, oni su nositelji „znanja“ o vlastitoj religiji. Ponekad su u tome i korisni, a ponekad su kao što se od vremena do vremena osjeti izrazito štetni i opasni. Jevrejska zajednica BiH ističe da su kod nas nacionalni i religijski identitet gotovo izjednačeni. Slično mišljenje imaju i bahaisti BiH. Što se tiče pitanja ravnopravnosti religijskih zajednica u Bosni i Hercegovini, intervjuirani predstavnici se slažu da su sve religijske zajednice zakonski i teoretski ravnopravne na prostoru cijele Bosne i Hercegovine, ali da se teorija i praksa baš i ne podudaraju. Imajući na umu kompleksnost našeg društva, to je logičan zaključak. Predstavnik Islamske zajednice BiH ističe da je u praksi drugačije – nerijetko se preferira religija većinskog naroda, ističu se njena obilježja po javnim ustanovama, trgovima i sl. Predstavnik Katoličke zajednice u BiH ne misli da su sve religiozne zajednice u BiH ravnopravne, ali tu odgovornost ne treba tražiti isključivo u njihovim međusobnim odnosima, povijesnim datostima i društvenim okolnostima. Dio te odgovornosti leži i na političkoj zajednici što seže i u prošlost, a ne tiče se samo sadašnjosti i njihove sadašnje neravnopravnosti. Jevrejska zajednica misli kako su uglavnom četiri religijske zajednice u BiH ravnopravne. Predstavnik bahaista BiH ističe da sve ovisi kako se definira jednakost. Tvrdi da nije važna jednakost, nego pravda i jedinstvo. Da svi mi trebamo raditi prema pravednijoj i ujedinjenijoj zemlji, regiji i svijetu i prihvatiti ljepotu raznolikosti ljudske obitelji.

7. 2. REZULTATI ANKETNOG ISTRAŽIVANJA

Kako bismo došli do što kvalitetnijih podataka i sveobuhvatnije slike građanstva o položaju neabrahamovskih religija i sinkretičkih pokreta u Bosni i Hercegovini, za primarno istraživanje, a za potrebe ovog rada odlučili smo se za sprovođenje online ankete putem Google Formsa. Anketa je otvorena 10. januara 2024. godine, a zatvorena je 26. januara 2024. godine, jer smo željeli putem nje da saznamo i njihovo mišljenje o položaju kako abrahamovskih, tako i neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u našoj zemlji, a i da dobijemo objektivan i relevantan uvid stanja na terenu. Učešće u online anketi uzelo je ukupno 100 građana. Anketni upitnik se sastojao od 24 pitanja, od kojih su se prva tri pitanja odnosila na socio-demografska obilježja ispitanika (dob, stepen stečenog obrazovanja, prebivalište). I nije ciljano anketni upitnik postavio pitanje što se tiče spola, jer ta pitanja znaju biti neugodna i često ispitanici i ne žele dati iskreno informaciju o spolu. Četvrto pitanje anketnog upitnika imalo je za cilj da ispita kako se građani samoidentificiraju što se tiče religioznosti, dok je peto pitanje ispitivalo njihovo vjerovanje. Šesto pitanje je propitivalo važnost religije u sociološkom pristupu kod ispitanika, kako se religija razumijeva kao grupni fenomen. Sedmo pitanje imalo je za cilj da ispita mišljenje građanstva o društveno-pravnom položaju tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH, dok je osmo pitanje ispitivalo njihovo mišljenje o društveno pravnom položaju pripadnika neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u BiH. A, u cilju dokazivanja pomoćne hipoteze istraživačkog rada, deveto pitanje je propitivalo koliko je građanstvo upoznato sa Zakonom o slobodi vjere i pravnog položaja crkava i vjerskih zajednica u BiH. Deseto pitanje je kao u većini drugih istraživačkih analiza ciljano dublje propitivalo koliko su građani upoznati sa sadržajem 18. člana ovog zakona, ali se s tim pitanjem prikupljalo i mišljenje ispitanika da li je s tim članom otežana registracija novih religijskih pokreta u BiH. Jedanaesto pitanje je ispitivalo mišljenje građanstva o ravnopravnosti svih religijskih zajednica u BiH, dok je dvanaesto pitanje propitivalo konkretnu samosvjest građanstva o njihovom povjerenju u postojeće tradicionalne vjerske zajednice u našoj zemlji. Trinaesto pitanje je prikupljalo različite subjektivne stavove građanstva o tome da li postojeće religijske institucije daju adekvatne odgovore na moralne probleme i potrebe pojedinaca, dok je četrnaesto pitanje također prikupljalo njihovo mišljenje da li alternativni duhovni pokreti daju bolje odgovore na duhovne potrebe pojedinaca u odnosu na tradicionalne vjere u BiH. Petnaesto pitanje je propitivalo konkretnu samosvjest ispitanika o slici bosanskohercegovačkog društva o neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima u našoj zemlji. Dok, je šesnaesto pitanje sociološki propitivalo kod

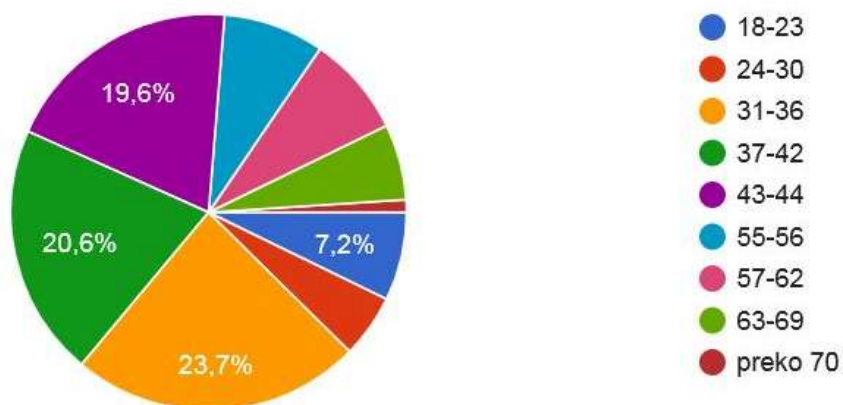
građanstva njihove mišljenje o razumljivosti abrahamovskih i sinkretičkih učenja na terenu u BiH. Dok su u sedamnaestom pitanju ispitanici upitani misle li da su sljedbenici neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja diskriminirani zbog svog drugačijeg religijskog identiteta u odnosu na sljedbenike abrahamovskih religija, u osamnaestom tražilo se njihovo mišljenje o neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima. U devetnaestom pitanju građani su upitani misle li da će bolje upoznavanje tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH s neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima omogućiti učinkovitiji interreligijski dijalog. Dvadeseto pitanje je propitivalo sferu konkretne samosvjesti građanstva o većem ekskluzivitetu tradicionalnih vjerskih zajednica u medijskom prostoru u odnosu na druge religije i nove religijske pokrete, dok je dvadeset prvo pitanje propitivalo da li su nedovoljno zastupljene u medijskom prostoru neabrahamovske religije i sinkretička učenja. Dvadeset drugo pitanje imalo je za cilj da u formi odgovora da, ne, ne znam, ne želim odgovoriti, prikupi njihovo mišljenje o svijesnosti postojanja stereotipa u bosansko-hercegovačkom društvu prema religijskim surogatima. U dvadeset trećem pitanju građani su upitani da li će bolje razumijevanje religijskih surogata otkloniti stereotipe prema drugačijima, dok se dvadeset četvrto pitanje odnosilo na njihovo mišljenje da li će učenje o drugim religijama povećati toleranciju, ciljano je ovim pitanjem propitivana njihova konkretna samosvjest u formi odgovora da i ne.

Rezultati ankete su sljedeći:

Što se tiče dobi ispitanika, najveći udio u uzorku činili su ispitanici koji pripadaju dobnoj skupini 31-36, slijede ih ispitanici dobne skupine 37-42, potom ispitanici od dobi 18 do 23. Na to prvo pitanje odgovore je dalo 97, od ukupno 100 anketiranih osoba. Ispitanici iz dobne skupine 31-36 činili su 23,7 %, iz dobne skupine 37-42 činili su 20,6 %, dok su ispitanici od dobi 18 do 23 činili 7,2%.

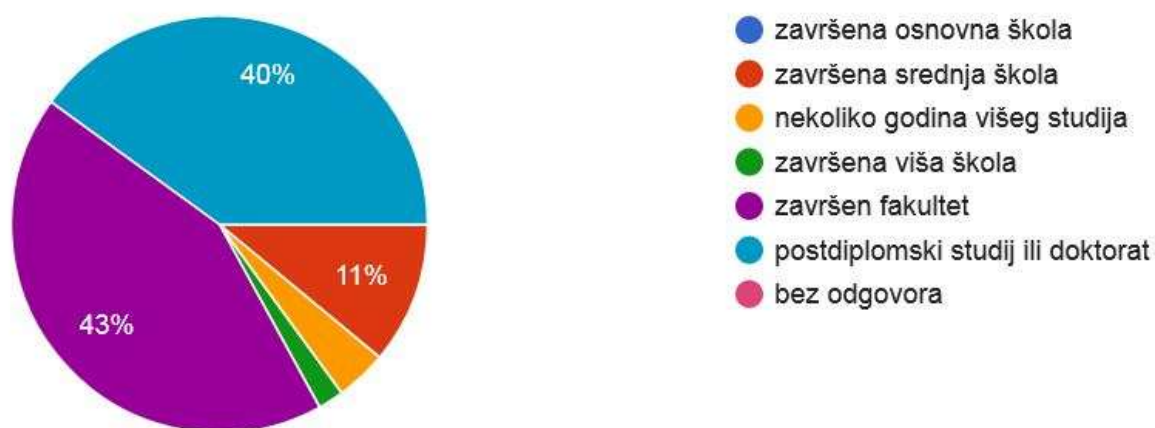
Grafikon 1. Starosna dob

97 odgovora

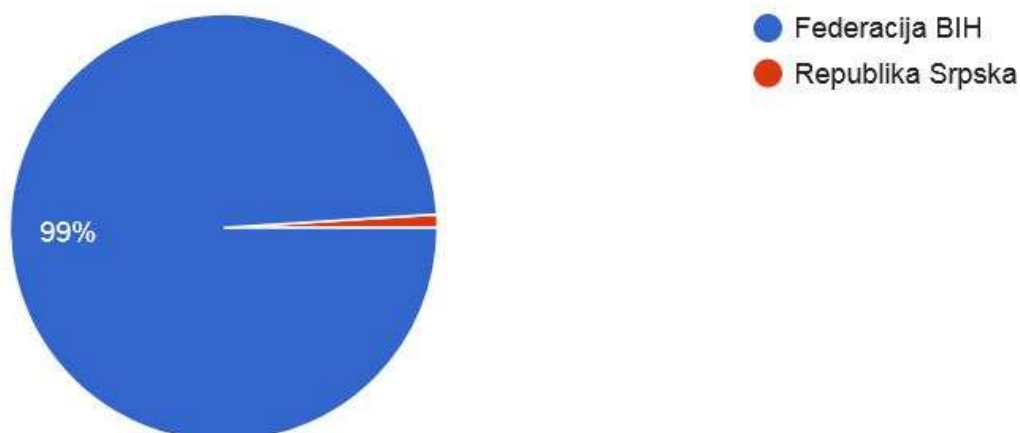
Kada je riječ o stepenu stečenog obrazovanja ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju, najveći udio u uzorku čine ispitanici sa završenim fakultetom, slijede ih ispitanici s postiplomskim studijem i doktoratom, potom ispitanici sa završenom srednjom školom. Najveći dio uzorka čine ispitanici sa završenim fakultetom (43%), slijede ih ispitanici s postiplomskim studijem i doktoratom (40%), potom ispitanici sa završenom srednjom školom (11%). Kao što se vidi iz grafikonskog prikaza, nije bilo ispitanika sa završenom osnovnom školom, završenom višom školom, niti ispitanika s nekoliko godina višeg studija, kao ni onih bez odgovora.

Grafikon 2. Stepen obrazovanja

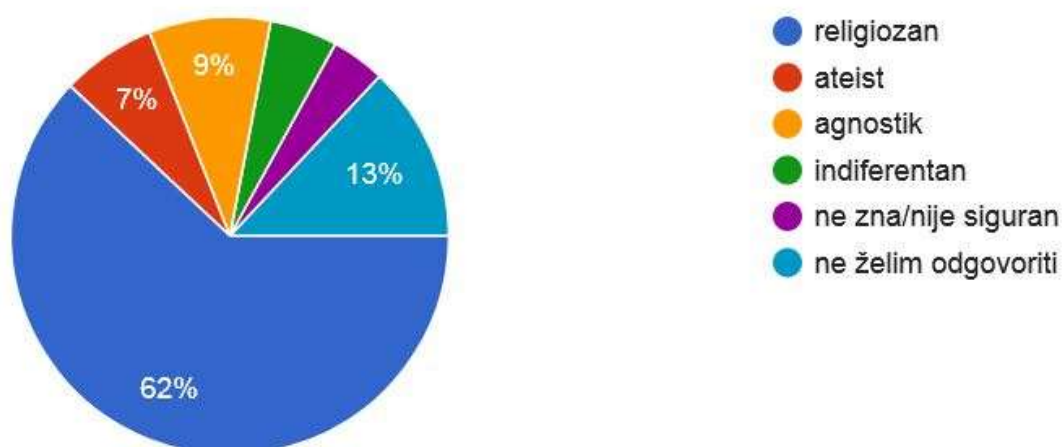
Posljednje pitanje socio-demografskog obilježja u anketnom upitniku se odnosilo na mjesto prebivališta. Većina ispitanika je kao mjesto prebivališta navelo Federaciju Bosne i Hercegovine, vrlo mali procenat ispitanika je naveo drugi entitet Republika Srpska. Najveći dio uzorka čini ispitanici koji su kao mjesto prebivališta naveli Federaciju Bosne i Hercegovine (99%), svega 1 % ispitanika su naveli kao mjesto prebivališta Republiku Srpsku.

Grafikon 3. Mjesto prebivališta

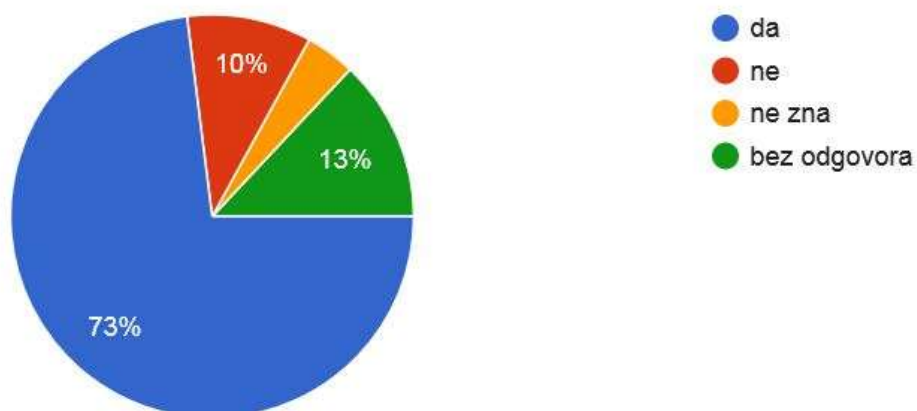
Četvrto pitanje anketnog upitnika imalo je za cilj da ispita kako se građani samoidentificiraju što se tiče religioznosti. Najveći udio u uzorku čine ispitanici koji se samoidentificiraju kao religiozni, slijede ih ispitanici koji nisu željeli odgovoriti, zatim ispitanici koji se samoidentificiraju kao agnostici, zatim ispitanici koji se samoidentificiraju kao ateisti, niko od anketiranih ispitanika nije bio indiferentan, niti se u ponuđenim odgovorima odlučio za opciju: ne zna/nije siguran. Najveći broj ispitanika se samoidentificirao kao religiozan (62%), slijede ih ispitanici koji nisu željeli odgovoriti (13%), ispitanici koji su se samoidentificirali kao agnostici (9%), i oni koji su se izjasnili kao ateisti (7%).

Grafikon 4. Samoidentificiranje što se tiče religioznosti

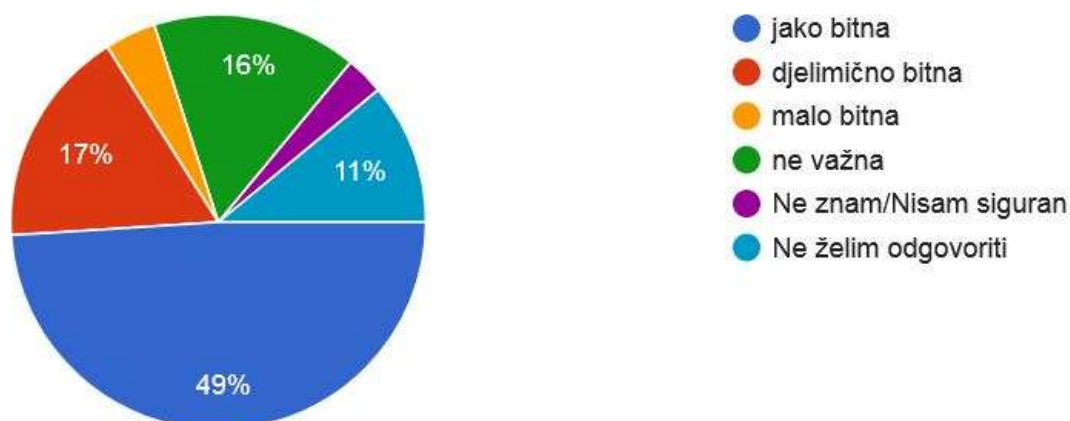
Peto pitanje anketnog upitnika je ispitavalo vjerovanje građanstva u postojanje Boga. Najveći udio u uzorku čine ispitanici koji vjeruju u Boga, slijede ih ispitanici koji su se odlučili za ponuđenu opciju bez odgovora, zatim ispitanici koji ne vjeruju u Boga. Najveći broj ispitanika vjeruje u postojanje Boga (73%), slijede ih ispitanici bez odgovora (13%), a 10% ispitanika su se izjasnili da ne vjeruju u Boga.

Grafikon 5. Vjerovanje u Boga

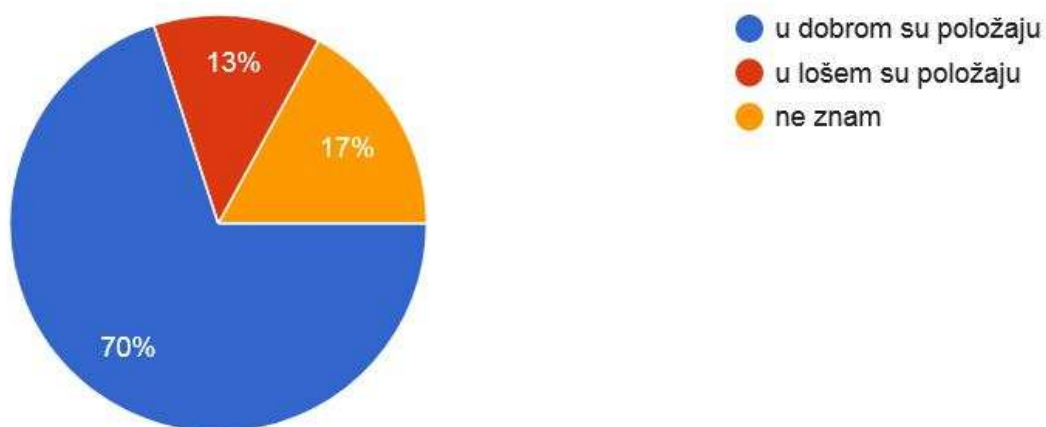
Šesto pitanje anketnog upitnika je ispitivalo važnost religije u svakodnevnom životu građanstva. Najveći udio u uzorku, čine ispitanici kojima je religija u životu jako bitna, slijede ih ispitanici kojima je religija u životu djelimično bitna, zatim ispitanici kojima je religija u životu ne važna i ispitanici koji nisu željeli odgovoriti. Najvećem broju ispitanika u životu religija je jako bitna (49%), slijede ih ispitanici kojima je religija djelimično bitna (17%), potom ispitanici kojima je religija u životu nevažna (16%), a broj ispitanika koji nisu željeli odgovoriti na ovo pitanje iznosio je 11%.

Grafikon 6. Važnost religije u životu

Sedmo pitanje anketnog upitnika imalo je za cilj da ispita mišljenje građanstva o društveno-pravnom položaju tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH. Najveći udio u uzorku čine ispitanici sa mišljenjem da su u dobrom položaju, slijede ih ispitanici koji su se izjasnili da ne znaju, potom oni ispitanici koji misle da su u lošem položaju. Najveći broj ispitanika misle da su tradicionalne vjerske zajednice u BiH u dobrom položaju (70%), slijede ih ispitanici koji ne znaju (17%), dok 13 % ispitanika misli da su tradicionalne vjerske zajednice u lošem položaju. Ovakvi odgovori procentima i u anketnom ispitivanju potvrđuju glavnu hipotezu da centre religiozne moći u Bosni i Hercegovini čine abrahamovske religije, jer jesu u povoljnijem položaju u odnosu na neabrahamovske religije i sinkretička učenja. A, građanstvo i nije upoznato sa položajem neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u našoj zemlji.

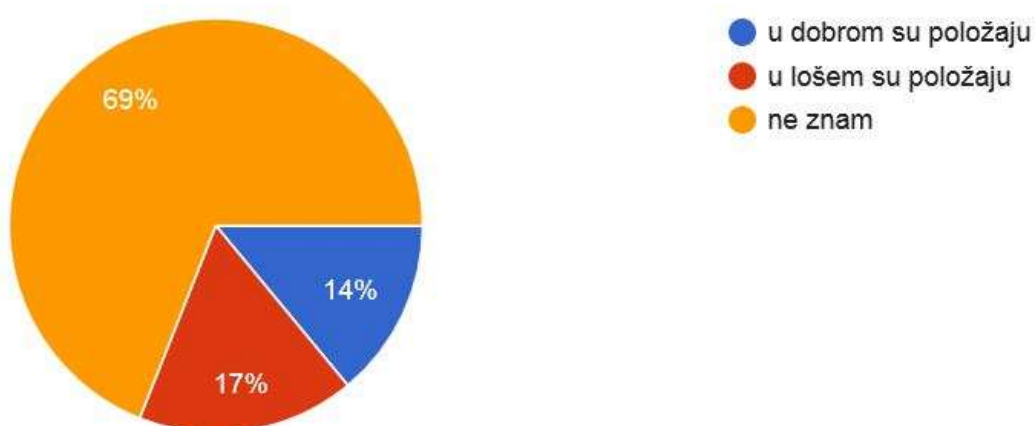
Grafikon 7. Društveno-pravni položaj tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH

Osmo pitanje anketnog upitnika imalo je za cilj da ispita mišljenje građanstva o društveno-pravnom položaju pripadnika neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u BiH. Najveći udio u uzorku čine ispitanici koji su se izjasnili da ne znaju u kakvom su položaju pripadnici neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja, slijede ih ispitanici koji misle da su oni u lošem položaju, zatim ispitanici koji su mišljenja da su oni u dobrom položaju. Najveći broj ispitanika i ne znaju u kakvom su položaju pripadnici neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja (69%), slijede ih ispitanici koji misle da su pripadnici neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u lošem položaju (17%), dok 14 % ispitanika misli da su pripadnici neabrahamovskih religija i sinkretička učenja u dobrom položaju u Bosni i Hercegovini. Ovo pitanje potvrđuje glavnu hipotezu da zbog većeg ekskluziviteta i trenda kojeg imaju

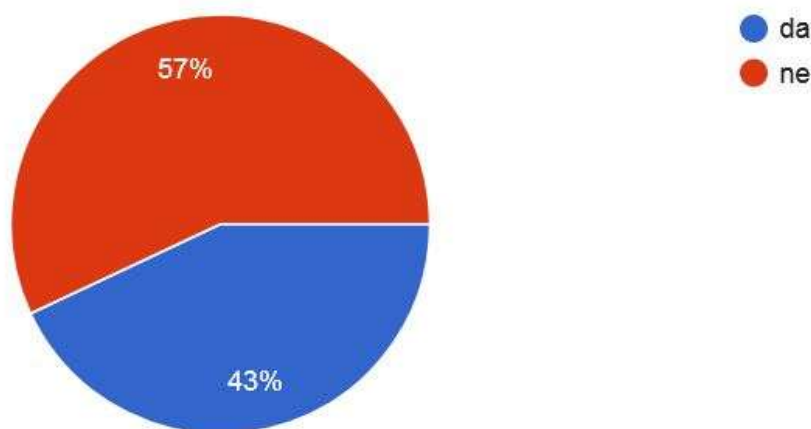
abrahamovske religije na nivou javnog i društvenog života Bosne i Hercegovine, građanstvo zapravo i nema pravu sliku o položaju neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u našoj zemlji, jer i ne znaju u kakvom su zapravo položaju, a 17 % ipak misli da su u lošem položaju, jer iskreno misle da se oni kao pripadnici drugih religija ipak suočavaju sa brojnim problemima i stereopima.

Grafikon 8. Društveno-pravni položaj neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u BiH

Deveto pitanje anketnog upitnika imalo je za cilj da propita koliko je građanstvo BiH upoznato sa Zakonom o slobodi vjere i pravnog položaja crkava i vjerskih zajednica. Najveći dio u uzorku čine ispitanici koji nisu upoznati sa navedenim zakonom, slijede ih ispitanici koji su potvrdili da su upoznati sa zakonom. Najveći broj ispitanika i nije upoznato sa Zakonom o slobodi vjere i pravnog položaja crkava i vjerskih zajednica (57%), slijede ih ispitanici koji su upoznati sa navedenim zakonom (43%). Ovog problemskog pitanja i religijskog monopola koji je upravo skrojen ovim zakonom, građanstvo Bosne i Hercegovine i nije svjesno, jer i samo sa Zakonom nije ni upoznato, što znači da nije još dovoljno samosvjesno ni osvješćeno. U izradi ovog Zakona učestvovala su upravo privilegovane abrahamovske religije, a zakon doista dovodi drugačije religije kao što su neabrahamovske i sinkretička učenja u krajnje nepovoljan položaj. Deveto pitanje potvrđuje i glavnu hipotezu jer građanstvo BiH nije ni svjesno kontinuranog monopola abrahamovskih religija ni nakon rata.

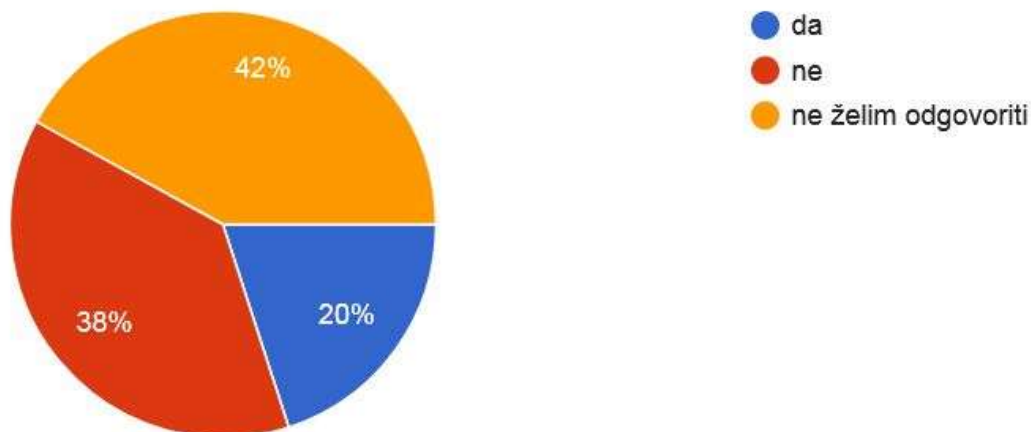
Grafikon 9. Koliko je građanstvo upoznato sa Zakonom o slobodi vjere i pravnog položaja crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini?

Deseto pitanje anketnog upitnika imalo je za cilj da dublje propita koliko su građani upoznati sa sadržajem 18. člana Zakona o slobodi vjere i vjerskih zajednica u BiH, ali se s ovim pitanjem prikupljalo mišljenje ispitanika da li je s tim članom otežana registracija novih religijskih pokreta. Najveći dio u uzorku čine ispitanici koji nisu željeli odgovoriti na ovo pitanje, slijede ih ispitanici koji ne misle da je s ovim članom Zakona otežana registracija novih religijskih zajednica, zatim ispitanici koji misle da je s ovim 18. članom pomenutog zakona ipak otežana registracija. Najveći broj ispitanika nije ni željelo odgovoriti na deseto pitanje (42%), slijede ih ispitanici koji misle da član 18. Zakona o slobodi vjere i vjerskih zajednica ne otežava registraciju novih religijskih pokreta (38%), dok 20 % ispitanika misli da je s ovim 18. članom Zakona o slobodi vjere i vjerskih zajednica otežana registracija novih religijskih pokreta. Nije ni čudno što najveći broj ispitanika i nije želio odgovoriti na ovo pitanje, jer bosansko-hercegovačko građanstvo je pasivno i uglavnom neupućeno u sadržaj pomenutog Zakona, budući da se ovo pitanje nadovezivalo na deveto pitanje, a većina ispitanika nije ni upoznata sa Zakonom, a kamoli s njegovim sadržajem. 20 % ispitanika, očigledno onih upućenih i koji kritički promišljaju ipak smatraju da je s ovim članom otežana registracija novih religijskih pokreta. Po ovom članu 18. svaku novu vjersku zajednicu i crkvu može osnovati 300 punoljetnih državljana, a dok novi religijski pokreti sakupe toliki broj, oni uglavnom odustanu od registracije. Ispitanici i nisu željeli odgovoriti na ovo pitanje, jer u većim procentima isti Zakon i ne poznaju. Ovo potvrđuje glavnu hipotezu da zbog trenda

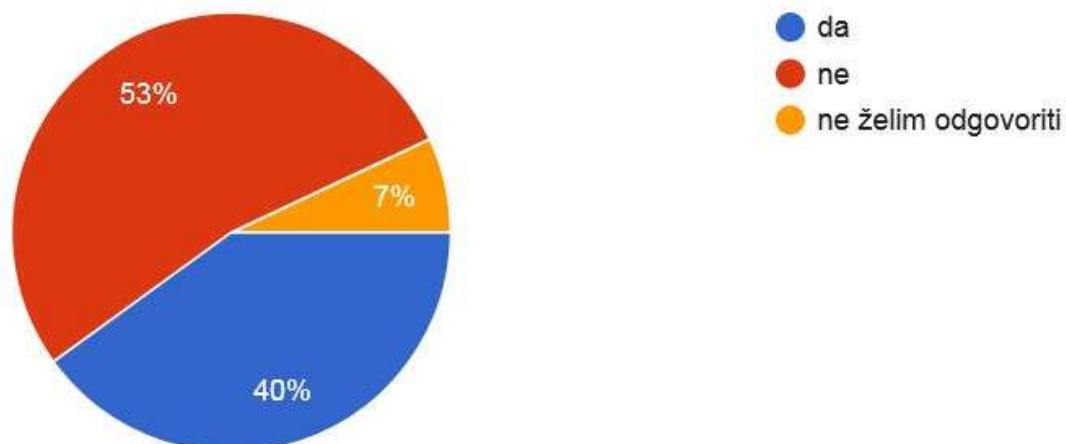
zastupljenosti centara religijske moći abrahamovskih religija u BiH, građanstvo i nije svjesno da se upravo članovi drugih religija (neabrahamovskih, i sinkretičkih učenja) dovode pravno ovim članom u krajnji nepovoljan položaj, sve zbog stereotipa bosansko hercegovačkog tradicionalnog društva prema drugačijima. Također potvrđuju i pomoćnu hipotezu što se novi religijski pokreti registruju kao Udruženja građana, odnosno nevladine organizacije. Sa ovim članom neabrahamovske religije i sinkretička učenja su diskriminirane u odnosu na privilegovane abrahamovske religije. Zakon odgovora onima koji su u samoj izradi sudjelovali, tradicionalnim vjerskim (tj. abrahamovskim religijama).

Grafikon 10. Misli li građanstvo da je članom 18. Zakona o slobodi vjere i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini otežana registracija novih religijskih pokreta?

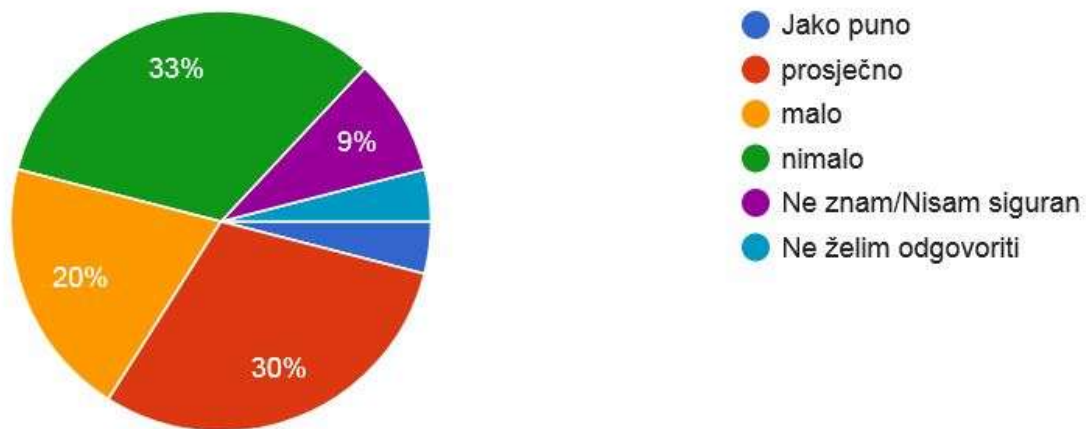
Jedanaesto pitanje anketnog upitnika je ispitivalo mišljenje građanstva o ravnopravnosti svih religijskih zajednica u BiH, Najveći dio uzorka čine ispitanici koji misle da sve religijske zajednice u BiH nisu ravnopravne, slijede ih ispitanici koji misle da su sve religijske zajednice u BiH ravnopravne, zatim oni ispitanici koji nisu željeli odgovoriti na ovo jedanaesto pitanje. Najveći broj ispitanika misli da sve religijske zajednice u BiH nisu ravnopravne (53%), slijede ih ispitanici koji misle da su sve religijske zajednice u BiH ravnopravne (40%), 7 % ispitanika nije željelo odgovoriti na ovo pitanje.

Grafikon 11. Smatraju li građani da su sve religijske zajednice u BiH ravnopravne?

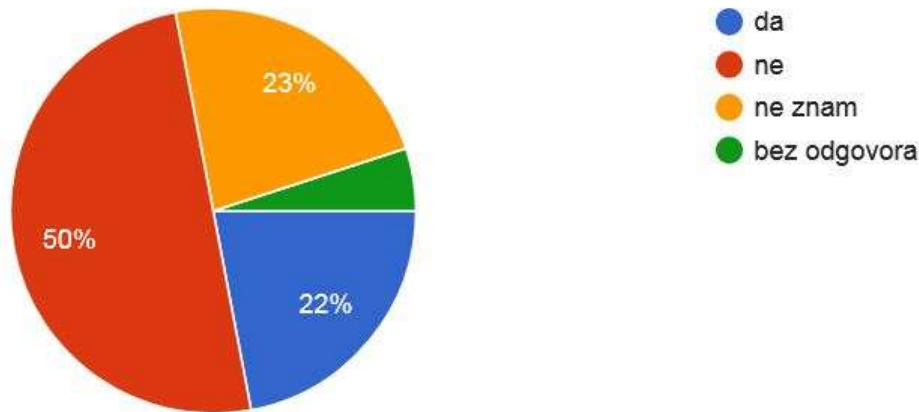
Dvanaesto pitanje anketnog upitnika je propitalo konkretnu samosvjest građanstva o njihovom povjerenju u postojeće tradicionalne vjerske zajednice u našoj zemlji. Najveći udio uzorka čine ispitanici koji nemaju nimalo povjerenja u postojeće tradicionalne zajednice u BiH, slijede potom ispitanici koji imaju prosječnog povjerenja, zatim oni koji imaju malo povjerenja, i oni ispitanici koji su se izjasnili da ne znaju/nisu sigurni, a nije bilo ispitanika koji nisu željeli odgovoriti, kao ni onih koji jako puno imaju povjerenja u postojeće tradicionalne zajednice. Najveći broj ispitanika nemaju nimalo povjerenja u postojeće tradicionalne zajednice u BiH (33%), slijede ih ispitanici koji imaju prosječnog povjerenja (30%), zatim ispitanici oni koji imaju malo povjerenja (20%). i oni ispitanici koji su se izjasnili da ne znaju/nisu sigurni (9%). 0% ispitanika nije željelo odgovoriti, niti iko od ispitanika jako puno vjeruje postojećim tradicionalnim vjerskim zajednicama u BiH (0%).

Grafikon 12. Koliko povjerenja imate u predstavnike tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH?

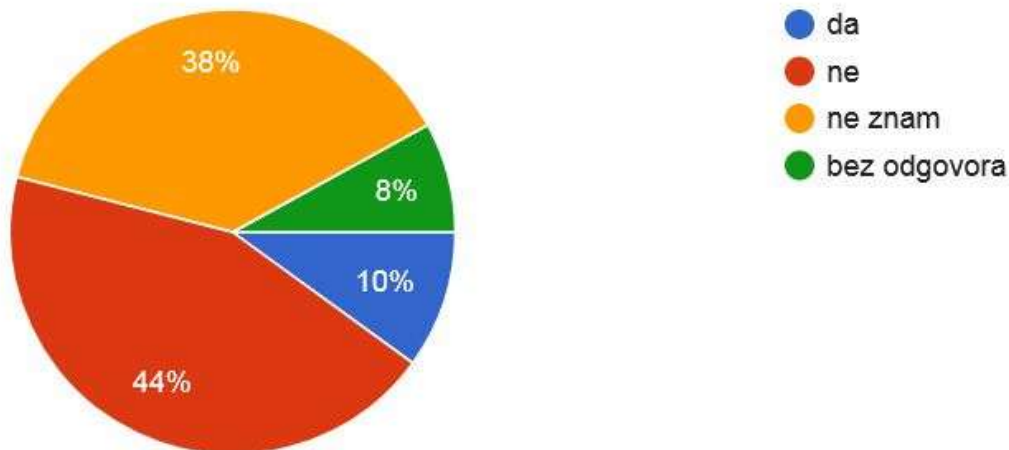
Trinaesto pitanje anketnog upitnika je prikupljalo različite subjektivne stavove građanstva o tome da li postojeće religijske institucije daju adekvatne odgovore na moralne probleme i potrebe pojedinaca. Najveći udio uzorka čine ispitanici koji misle da postojeće religijske institucije u BiH ne daju odgovore na moralne probleme i potrebe pojedinaca, slijede ih ispitanici koji i ne znaju da li postojeće religijske institucije u BiH daju odgovore na moralne probleme i potrebe pojedinaca, zatim ispitanici koji ipak misle da postojeće religijske institucije u BiH daju odgovore na moralne probleme i potrebe pojedinaca, nije bilo ispitanika bez odgovora. Najveći broj ispitanika misle da postojeće religijske institucije u BiH ne daju odgovore na moralne probleme i potrebe pojedinaca (50%), slijede ih ispitanici koji i ne znaju da li postojeće religijske institucije u BiH daju odgovore na moralne probleme i potrebe pojedinaca (23%), zatim ispitanici koji ipak misle da postojeće religijske institucije u BiH daju odgovore na moralne probleme i potrebe pojedinaca (22%), nije bilo ispitanika bez odgovora (0%). Anketni upitnik potvrđuje pad povjerenja u autoritet tradicionalnih religija, zbog nepovjerenja građanstva da one mogu dati odgovore na moralne probleme i potrebe pojedinaca.

Grafikon 13. Mislite li da postojeće religijske institucije u BiH daju odgovore na moralne probleme i potrebe pojedinaca?

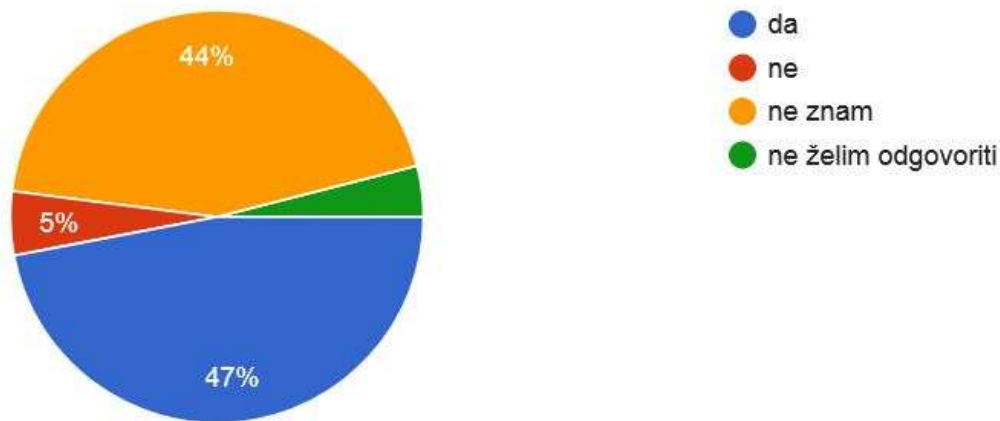
Četnaesto pitanje anketnog upitnika je prikupljalo različita mišljenja građanstva o tome da li alternativni duhovni pokreti daju bolje odgovore na duhovne potrebe pojedinaca u odnosu na tradicionalne vjere u BiH. Najveći udio uzorka čine ispitanici koji misle da alternativni duhovni pokreti ne daju bolje odgovore na duhovne potrebe pojedinaca u odnosu na tradicionalne vjere u BiH, slijede ih ispitanici koji ne znaju, zatim ispitanici koji misle da alternativni duhovni pokreti daju bolje odgovore na duhovne potrebe pojedinaca u odnosu na tradicionalne vjere u BiH, bilo je i ispitanika bez odgovora. Najveći broj ispitanika misle da alternativni duhovni pokreti ne daju bolje odgovore na duhovne potrebe pojedinaca u odnosu na tradicionalne vjere u BiH (44%), slijede ih ispitanici koji ne znaju odgovor na ovo pitanje (38%), zatim ispitanici koji misle da alternativni duhovni pokreti daju bolje odgovore na duhovne potrebe pojedinaca u odnosu na tradicionalne vjere u BiH (10%), 8 % ispitanika je bilo bez odgovora.

Grafikon 14. Mislite li da alternativni duhovni pokreti daju bolje odgovore na duhovne potrebe pojedinaca u odnosu na tradicionalne vjere u BiH?

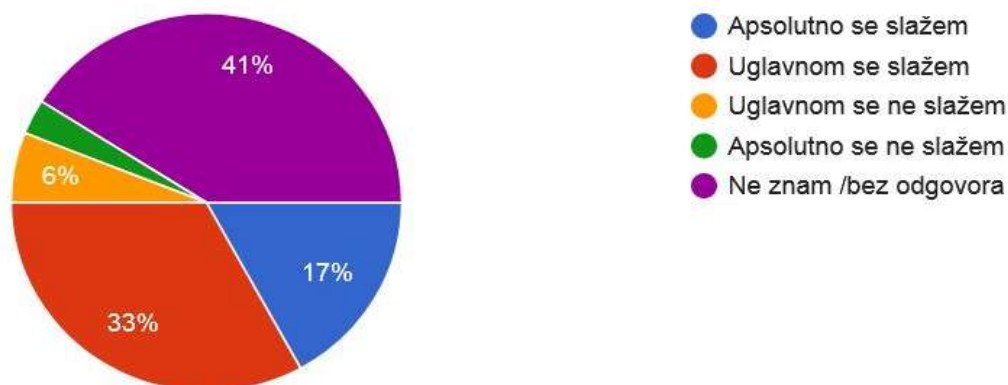
Petnaesto pitanje anketnog upitnika je propitivalo ispitanike o pravoj slici bosansko-hercegovačkog društva o neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima u našoj zemlji, tj. njihovo subjektivno mišljenje. Ponuđene su im četiri opcije odgovora. Dobijeni podaci prikazani su grafikonski. Najveći udio uzorka čine ispitanici koji smatraju da društvo BiH i nema pravu sliku o neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima u našoj zemlji, slijede ih ispitanici koji i ne znaju, zatim ispitanici koji su se odlučili za opciji ne. Najveći broj ispitanika smatraju da društvo BiH i nema pravu sliku o neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima (47%), slijedi ih ispitanici koji i ne znaju (44%), 5 % odlučili su se za opciju ne, ispitanika kojih nisu željeli odgovoriti i nije ni bilo. S obzirom na dobivene pokazatelje slike društva u BiH o neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima u našoj zemlji, ovakvi stavovi su i očekivani. Jer, naše društvo je vijekovima naklonjenije tradicionalnim religijama, zbog toga i nemaju pravo sliku o drugačijima religijama.

Grafikon 15. Smatrate li da društvo BiH nema pravu sliku o neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima u BiH?

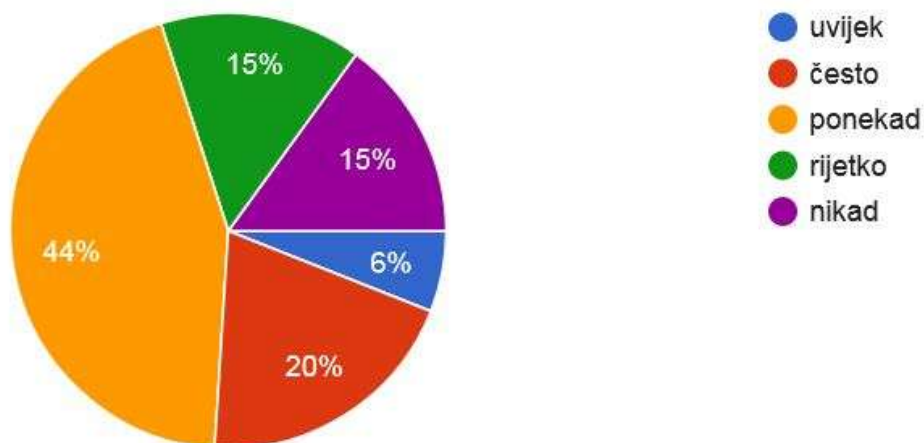
Šesnaesto pitanje anketnog upitnika je propitalo ispitanike o doživljavanju njihove percepcije razumljivosti neabrahamovskih i sinkretičkih učenja kod bosansko-hercegovačkog stanovništva. Ponuđeno im je pet opcija odgovora. Dobijeni podaci također su prikazani grafikonski. Najveći udio uzorka čine ispitanici koji i ne znaju/bez odgovora, slijede ih ispitanici koji se uglavnom slažu da neabrahamovske religije i sinkretička učenja i nisu dovoljno razumljiva u BiH, potom ispitanici koji su se odlučili za opciji apsolutnog slaganja sa postavljenim pitanjem, ispitanici koji se uglavnom i ne slažu, nije bilo ispitanika koji su se odlučili za opciju apsolutno se ne slažem. Najveći broj ispitanika i ne znaju/ bez odgovora su (41%), slijede ih ispitanici koje su uglavnom slažu da neabrahamovske religije i sinkretička učenja nisu dovoljno razumljiva u BiH (33%), zatim ispitanici koje se apsolutno slažu da neabrahamovske religije i sinkretička učenja nisu dovoljno razumljiva u BiH (17%), 6 % ispitanika uglavnom se ne slažu, nije bilo ispitanika koji su odabrali opciju apsolutno se ne slažu (0%). Ovakvi dobijeni podaci su donekle očekivani, jer naše društvo je tradicionalnije zatvorenije prema drugačijim religijama, pa i nije čudno što su radije u ponuđenim odgovorima odlučili se za opciju ne znam, jer većini njih su i strane neabrahamovske religije i sinkretička učenja.

Grafikon 16. Mislite li da neabrahamovske religije i sinkretička učenja nisu dovoljno razumljiva u BiH?

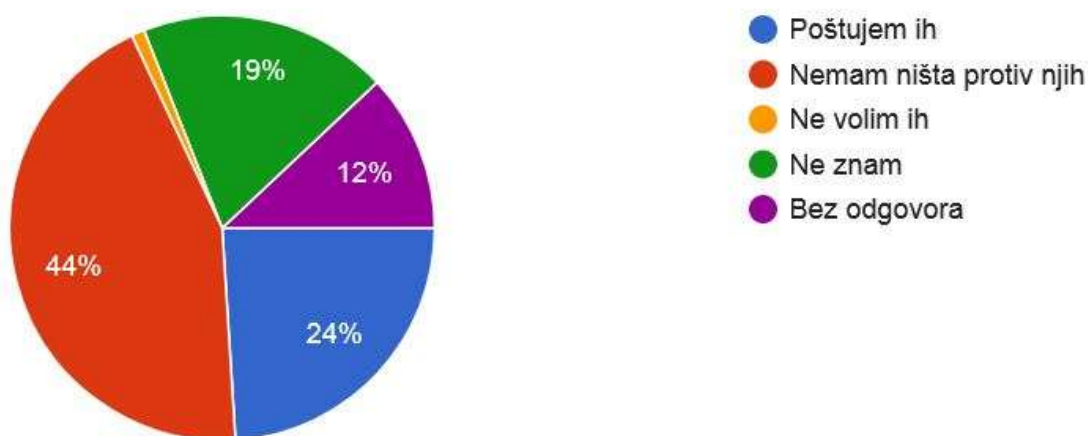
Sedamnaesto pitanje anketnog upitnika je propitalo mišljenje ispitanika o diskriminiranosti sljedbenika neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u BiH u odnosu na sljedbenike abrahamovskih religija. Ponuđeno im je pet opcija odgovora. Najveći udio uzorka čine ispitanici koji misle da su sljedbenici neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u BiH ponekad diskriminirani zbog svog drugačijeg religijskog identiteta u odnosu na sljedbenike abrahamovskih religija, zatim ispitanici koji misle da su često diskriminirani, slijede ih ispitanici koji misle da su rijetko diskriminirani i oni koji misle da nikad nisu diskriminirani, i oni koji misle da su sljedbenici neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u BiH diskriminirani uvijek u odnosu na sljedbenike abrahamovskih religija. Najveći broj ispitanika misle da su sljedbenici neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u BiH ponekad diskriminirani zbog svog drugačijeg religijskog identiteta u odnosu na sljedbenike abrahamovskih religija (44%), slijede ih ispitanici koji misle da su često diskriminirani (20%), u procentima su izjednačeni ispitanici koji misle da su rijetko diskriminirani (15%) i ispitanici koji misle da sljedbenici neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u BiH nisu nikad diskriminirani (15%), zatim ispitanici koji misle da su uvijek diskriminirani sljedbenici neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u BiH u odnosu na sljedbenike abrahamovskih religija (6%). Ovakvi dobijeni podaci ankete, potvrđuju pomoćnu hipotezu da su ipak sljedbenici neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja diskriminirani u odnosu na sljedbenike abrahamovskih religija.

Grafikon 17. Mislite li da su sljedbenici neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u BiH diskriminirani zbog svog drugačijeg religijskog identiteta u odnosu na sljedbenike abrahamovskih religija?

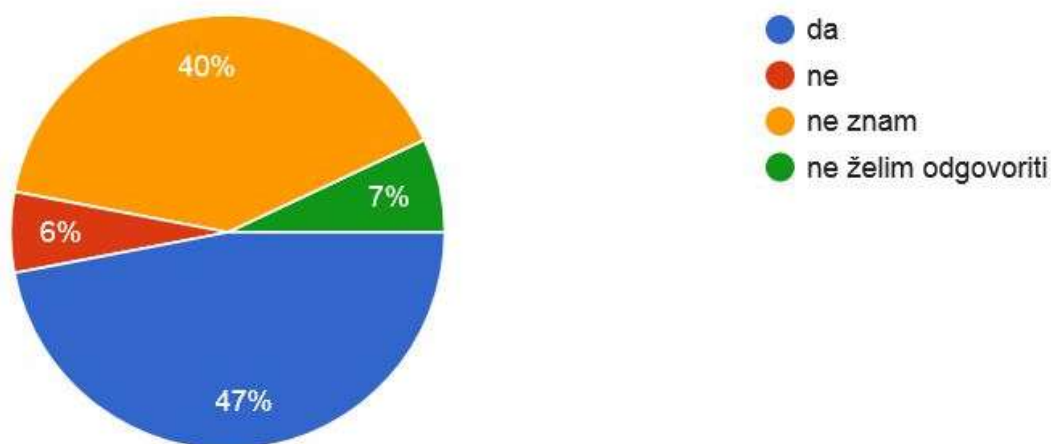
Osamnaesto pitanje anketnog upitnika propitivalo je subjektivno mišljenje o odnosu ispitanika prema neabrahamovskim religijama i sinkretičkom učenjima. Ponuđeno im je pet opcija odgovora. Najveći dio uzorka čine ispitanici koji nemaju ništa protiv pripadnika neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja, slijede ih ispitanici koji ih poštuju, zatim oni ispitanici koji ne znaju i oni ispitanici koji su bili bez odgovora. Najveći broj ispitanika nemaju ništa protiv pripadnika neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja (44%), slijede ih ispitanici koji poštuju pripadnike neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja (24%), zatim oni ispitanici s odgovorom ne znam (19%), 12 % ispitanika bilo je bez odgovora.

Grafikon 18. Mišljenje o neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima

Devetnaesto pitanje anketnog upitnika propitalo je mišljenje ispitanika o tome da li će bolje upoznavanje tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH s neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima omogućiti učinkovitiji interreligijski dijalog. Ponuđene su im četiri opcije odgovora. Dobijeni podaci također su prikazani grafikonski. Najveći dio uzorka čine ispitanici koji su mišljenja da će bolje upoznavanje tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH s neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima omogućiti učinkovitiji interreligijski dijalog, slijede ih ispitanici koji i ne znaju odgovor na ovo pitanje, zatim oni ispitanici koji nisu željeli odgovoriti na ovo pitanje, zatim oni koji misle da bolje upoznavanje tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH s neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima i neće omogućiti učinkovitiji interreligijski dijalog. Najveći broj ispitanika čine ispitanici koji su mišljenja da će bolje upoznavanje tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH s neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima omogućiti učinkovitiji interreligijski dijalog (47%), slijede ih ispitanici koji i ne znaju odgovor na ovo pitanje (40%), zatim oni ispitanici koji nisu željeli odgovoriti na ovo pitanje (7%), zatim oni koji misle da bolje upoznavanje tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH s neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima i neće omogućiti učinkovitiji interreligijski dijalog (6%). Ovakvi dobijeni podaci ankete govore da ispitanici jesu za opciju učinkovitijeg interreligijskog dijaloga među religijama, jer bolje upoznavanje tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH s neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima jedino ispravno može pomoći u boljem razumijevanju etičkih načela i drugih religijskih sistema.

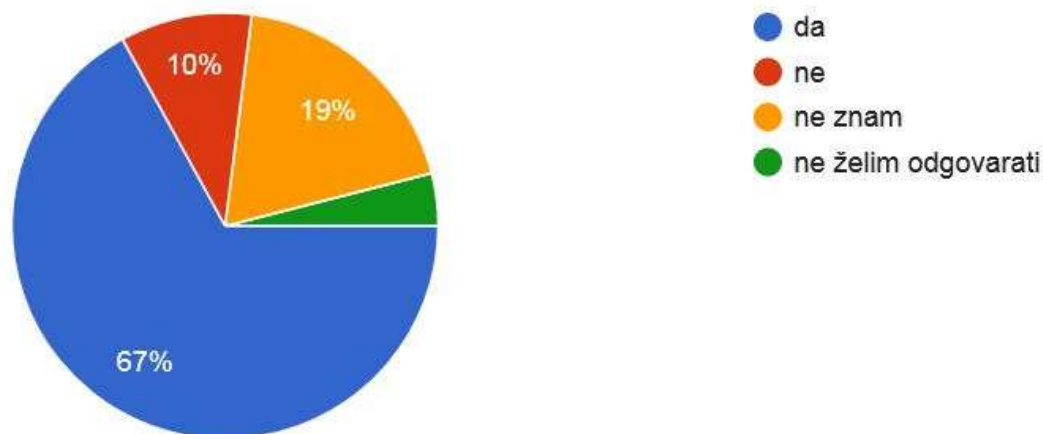
Grafikon 19. Mislite li da će bolje upoznavanje tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH s neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima omogućiti učinkovitiji interreligijski dijalog?

Dvadeseto pitanje anketnog upitnika propitalo je mišljenje ispitanika o ekskluzivitetu tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH u medijskom prostoru naspram drugih religija i novih religijskih pokreta. Ponuđene su im četiri opcije odgovora. Najveći dio uzorka čine ispitanici koji misle da tradicionalne vjerske zajednice u medijskom prostoru i imaju veći ekskluzivitet naspram drugih religija i novih religijskih pokreta, slijede ih ispitanici koji i ne znaju, zatim ispitanici koji ne misle da tradicionalne vjerske zajednice u BiH imaju veći ekskluzivitet u medijskom prostoru naspram drugih religija i novih religijskih pokreta, nije bilo ispitanika koji nisu željeli odgovoriti na ovo pitanje. Najveći broj ispitanika čine ispitanici koji su mišljenja da tradicionalne vjerske zajednice u medijskom prostoru i imaju veći ekskluzivitet naspram drugih religija i novih religijskih pokreta (67%), slijede ih ispitanici koji i ne znaju (19%), zatim ispitanici koji ne misle da tradicionalne vjerske zajednice u BiH imaju veći ekskluzivitet u medijskom prostoru naspram drugih religija i novih religijskih pokreta (10%), nije bilo ispitanika koji nisu željeli odgovoriti na ovo pitanje (0%). Ovakvi dobijeni podaci ankete govore da ispitanici ipak daju iskren, a objektivan sud o postojećem medijskom ekskluzivitetu tradicionalnih vjerskih zajednica u BiH naspram drugih religija i novih religijskih pokreta. Sociološki su i potvrdili veću naklonjenost medija koji su u svakodnevnicu bosanskohercegovačkog društva inače naklonjeniji centrima religijske moći abrahamovskih religija (tj. tradicionalnim vjerskim zajednicama u Bosni i Hercegovini). Time su ujedno potvrdili i anketama generalnu hipotezu istraživačkog rada, koja kaže da neabrahamovske religije i sinkretička učenja nemaju na nivou društvenog i javnog života trend kao tradicionalne religijske zajednice. Dakle reprizni trend i ekskluzivitet abrahamovskih religija u

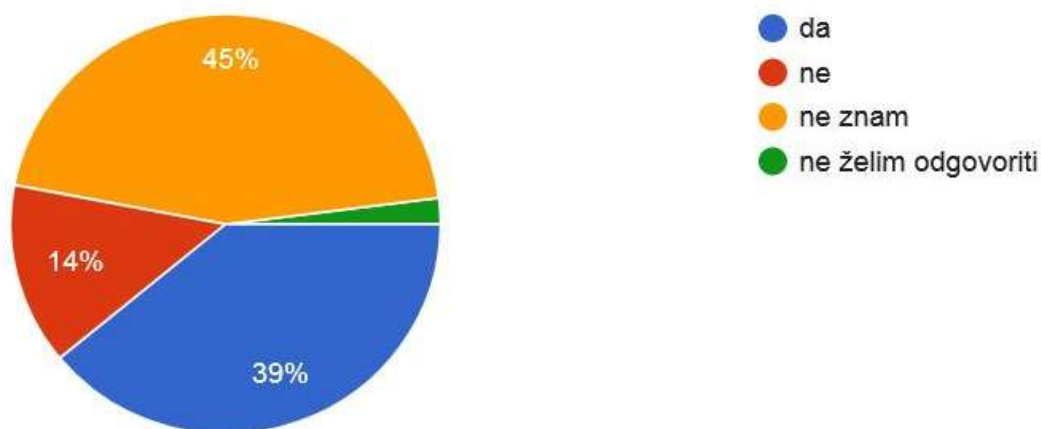
javnom životu Bosne i Hercegovine, nije karakteristika samo druge polovine 20. stoljeća, već i početka 21. stoljeća.

Grafikon 20. Smatrate li da tradicionalne vjerske zajednice u BIH imaju veći ekskluzivitet u medijskom prostoru?

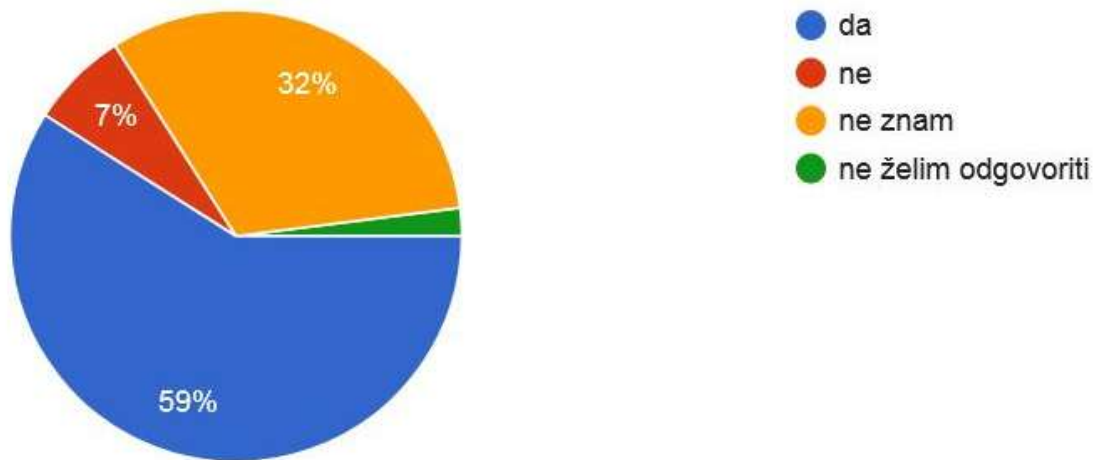
Dvadeset prvo pitanje anketnog upitnika je propitivalo dublje ispitanike o zastupljenosti neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u medijskom prostoru. Ponuđene su im kao i na prethodnom pitanju također četiri opcije. Najveći dio uzorka čine ispitanici koji i ne znaju odgovor na postavljeno pitanje, slijedi ih ispitanici koji misle da neabrahamovske religije i sinkretička učenja nisu dovoljno zastupljena u medijskom prostoru, i ispitanici koji se ne slažu s mišljenjem da neabrahamovske religije i sinkretička učenja nisu dovoljno zastupljena u medijskom prostoru. Nije bilo ispitanika koji nisu željeli odgovoriti na ovo pitanje. Najveći broj ispitanika čine ispitanici koji i ne znaju odgovor na ovo pitanje (45%), slijede ih ispitanici koji misle da neabrahamovske religije i sinkretička učenja nisu dovoljno zastupljena u medijskom prostoru (39%), i ispitanici koji se ne slažu s mišljenjem da neabrahamovske religije i sinkretička učenja nisu dovoljno zastupljena u medijskom prostoru (14 %), nije bilo ispitanika koji nisu željeli odgovoriti na ovo pitanje (0%). Ovakvi dobijeni podaci ankete pokazuju da ispitanici i ne znaju stvarnu sliku zastupljenosti neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u medijskom prostoru, što govori da ga još nedovoljno kritički propituju.

Grafikon 21. Smatrate li da su neabrahamovske religije i sinkretička učenja nedovoljno zastupljena u medijskom prostoru?

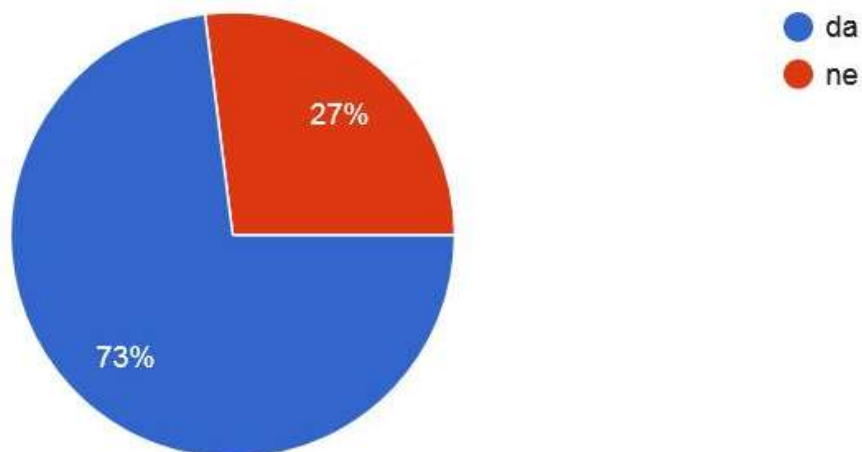
Dvadeset drugo pitanje anketnog upitnika je propitivalo svjesnost postojanja stereotipa prema religijskim surogatima. Ponuđene su im četiri opcije odgovora. Najveći dio uzorka čine ispitanici koji misle da postoje u bosansko-hercegovačkom društvu stereotipi prema religijskim surogatima, slijede ih ispitanici koji i ne znaju da li postoje u bosansko-hercegovačkom društvu stereotipi prema religijskim surogatima, potom ispitanici koji misle da i ne postoje u bosansko-hercegovačkom društvu stereotipi prema religijskim surogatima, nije bilo ispitanika koji nisu željeli odgovoriti na ovo pitanje. Najveći broj ispitanika čine ispitanici koji misle da postoje u bosansko-hercegovačkom društvu stereotipi prema religijskim surogatima (59%), slijede ih ispitanici koji i ne znaju odgovor da li postoje u bosansko-hercegovačkom društvu stereotipi prema religijskim surogatima (32%), potom ispitanici koji misle da i ne postoje u bosansko-hercegovačkom društvu stereotipi prema religijskim surogatima (7%), nije bilo ispitanika koji nisu željeli odgovoriti na ovo pitanje (0%). Dobiveni podaci anketom pokazuju da je bosansko-hercegovačko društvo svjesno postojanja stereotipa prema drugačijima. Ovim podacima je potvrđena generalna hipoteza istraživačkog rada, da je građanstvo ipak svjesno postojanja centara religijske moći abrahamovskih religija i problema sa kojima se suočavaju pripadnici drugih religija zbog postojanja stereotipa prema drugačijim religijama.

Grafikon 22. Da li postoje u bosansko-hercegovačkom društvu stereotipi prema religijskim surogatima?

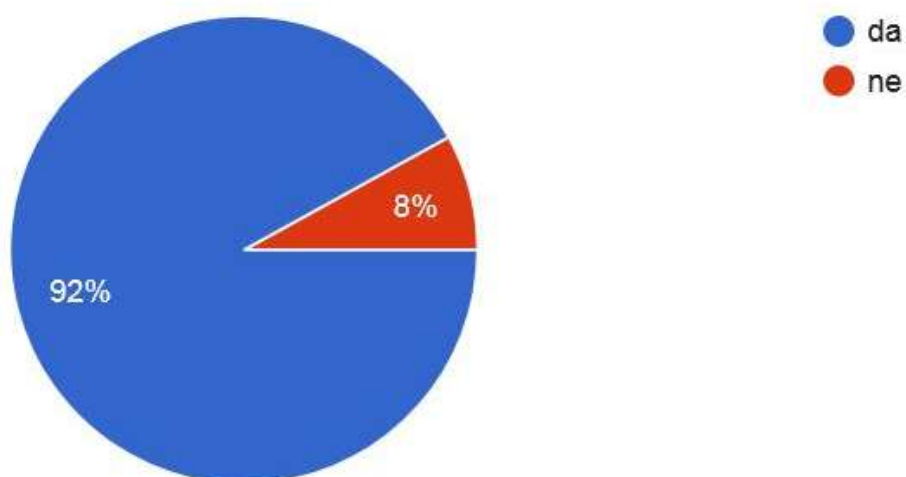
Dvadeset treće pitanje anketnog upitnika propituje mišljenja ispitanika da li će bolje razumijevanje religijskih surogata otkloniti stereotipe prema drugačijima. Ponuđene su im dvije opcije odgovora. Najveći dio uzorka čine ispitanici koji misle da će bolje razumijevanje religijskih surogata otkloniti stereotipe prema drugačijima, slijede ih ispitanici koji ne misle da će bolje razumijevanje religijskih surogata otkloniti stereotipe prema drugačijima. Najveći broj ispitanika čine ispitanici koji misle da će bolje razumijevanje religijskih surogata otkloniti stereotipe prema drugačijima (73%), manji je broj ispitanika koji ne misle da će bolje razumijevanje religijskih surogata otkloniti stereotipe prema drugačijima (27%). Dobiveni podaci ankete pokazuju da je itekako potrebno razumijevanje drugih religija i sinkretičkih učenja zbog omogućavanja učinkovitejega kulturnog i religijskog pluraliteta i u Bosni i Hercegovini. A, i potvrđuje generalnu hipotezu istraživačkog rada da su ispitanici svjesni postojanja kako ekskluziviteta abrahamovskih religija, tako i postojanja stereotipa prema drugačijim religijama. A, i ono malo komparativista što ima u Bosni i Hercegovini, nije sociološki propitivalo postojanost uvriježenih stereotipa. Što ujedno i potvrđuje također generalnu hipotezu da su u BiH nedovoljno istražene neabrahamovske religije i sinkretička učenja i od strane komparativistike, jer se u Bosni i Hercegovini nije uspjela kultivirati znanost komparativne religije. To opet pokazuje kako naše društvo gleda i prema istraživačima drugačijih struka, i to je odlika postojanja stereotipa. A, da bi se oni otklonili, potrebno je više razumjeti ono što je drugačije.

Grafikon 23. Smatrate li da će bolje razumijevanje religijskih surogata otkloniti stereotipe prema drugačijima?

Dvadeset četvrto pitanje anketnog upitnika propituje mišljenje ispitanika da li učenje o drugačijim religijama može povećati toleranciju. Ponuđene su im dvije opcije odgovora. Najveći dio uzorka čine ispitanici koji misle da će učenje o drugim religijama povećati toleranciju, slijede ih ispitanici koji se ne slažu s njihovim mišljenjem. Najveći broj ispitanika čine ispitanici koji misle da će učenje o drugim religijama povećati toleranciju (92%), slijede ih ispitanici koji ne misle da će učenje o drugim religijama povećati toleranciju (8%).

Grafikon 24. Po Vašem mišljenju da li učenje o drugim religijama može povećati toleranciju?

Sva anketna pitanja su postavljena u cilju provjere hipoteza ovog rada, kako bi se i od anketiranih ispitanika dobilo mišljenje o stanju na terenu o drugačijim religijama, tj. o neabrahamovskim i sinkretičkim učenjima. Link ankete nije dijeljen po društvenim mrežama.

8. Zaključak

Neabrahamovske religije, sinkretička učenja, alternativni duhovni pokreti su paradigma uskrsnusuća „ nove religioznosti“ druge polovine 20. stoljeća. One su dio globalizacijskog procesa i novih društvenih promjena, trend postmoderne duhovnosti među novim generacijama. Iako su još uvijek u procesu evolucije, one se brže adaptiraju novim društvenim promjenama i krizama, imaju svojih pristalica i među slavnim osobama, neke od njih čak i svoja vlastita mjesta hodočašća, osvajaju i „besprostornost“ interneta, postaju i dio svakodnevnice bosanskohercegovačkog čovjeka. One nemaju ekskluzivnost i monopol kao privilegovane abrahamovske religije, ali postaju religijska konkurencija u odnosu na prethodna stoljeća. I bez naklonjenosti medija, činjenica je da su se i u svakodnevnom životu bosanskohercegovačkog društva ipak legitimizovala određena sinkretička učenja. Zadatak sociologa je oduvijek bio da proučava religiju kao društvenu stvarnost onoliko koliko je ona dostupna empirijskim istraživanjima, ali i međusobne odnose različitih religija i njihov uticaj na različite društvene strukture kroz različita stoljeća. Šematizma i ne bi trebalo biti u istraživanju, niti predrasuda prema istraživačima, zbog njihovih različitih usmjerenja i struka. To ipak nije karakteristika svakog društva. U Bosni i Hercegovini i nema naučnih istraživanja koja se bave neabrahamovskim religijama i sinkretičkim učenjima u drugoj polovini 20. stoljeća, zbog činjenične dosadašnje veće naklonjenosti istraživača prema abrahamovskim religijama. Tema magistarske teze jeste pionirski poduhvat ali je i putokaz koji treba da potakne buduće istraživače koliko je važno baviti se drugačijim religijama, jer one su fenomeni nove duhovnosti suvremenog čovjeka. Sa stanovišta sociologije religije je važno baviti se i fenomenima novih religijskih pokreta i sinkretičkih učenja, jer sociolog i treba da produbi svoja saznanja i razumijevanje uloga i drugih religija.

U empirijskom dijelu istraživanja, potvrđena je generalna hipoteza da Neabrahamovske religije i sinkretička učenja u drugoj polovini 20. stoljeća nemaju na nivou društvenog i javnog života ekskluzivitet i trend kao abrahamovske religije, niti su dovoljno istražene od strane komparativistike, jer u Bosni i Hercegovini još uvijek se nije uspjela kultivirati znanost komparativne religije. Zbog centara religijske moći abrahamovskih religija, pripadnici drugih religija se suočavaju s brojnim problemima i stereotipima. Također, navedeni rezultati istraživanja pokazuju da je i pomoćna hipoteza potvrđena. Rezultati ankete su potvrdili odgovorom na deveto pitanje da većina ispitanika i nije upoznata sa Zakonom o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini (57%), a broj ispitanika koji su upoznati (43%), već u narednom desetom pitanju, pokazuju iskreno da sa samim

sadržajem člana 18. pomenutog zakona i nisu upoznati, jer i nisu željeli odgovoriti na to pitanje, što pokazuje da je bosanskohercegovačko građanstvo pasivno i uglavnom i neupućeno u sadržaj samoga zakona. 20 % ispitanika, očigledno onih upućenih i koji kritički promišljaju smatraju da je ovim članom otežana registracija novih religijskih pokreta. Ispitanici koji nisu željeli odgovoriti na deseto pitanje, a koje se nadovezivalo na prethodno pitanje, su takvim odgovorom zapravo i potvrdili generalnu hipotezu. Zbog te svoje pasivnosti i zasljepenosti oni nisu ni svjesni monopola zastupljenosti centara religijske moći abrahamovskih religija u Bosni i Hercegovini, niti da su tim istim 18. članom spomenutog zakona, upravo članovi drugih religija (neabrahamovskih i sinkretičkih učenja) dovedeni pravno u vrlo nepovoljan položaj, upravo zbog stereotipa bosanskohercegovačkog tradicionalnog društva prema drugačijima. Odgovorom su potvrdili i pomoćnu hipotezu da se zbog tog člana novi religijski pokreti registruju kao udruženja građana, odnosno nevladine organizacije. S ovim članom zakona neabrahamovske religije i sinkretička učenja su diskriminisana u odnosu na privilegovane abrahamovske religije. Zakon odgovara onima koji su u samoj izradi sudjelovali, tradicionalnim vjerskim (tj.abrahamovskim religijama). Jer, po ovom članu 18. Zakona o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini, svaku novu vjersku zajednicu i crkvu, može osnovati 300 punoljetnih državljana, a dok novi religijski pokreti sakupe toliki broj, oni uglavnom odustanu od registracije. Nije ni čudno što je i dalje praktično onemogućeno istraživačima da ne znaju tačan broj pripadnika novih religijskih pokreta u Bosni i Hercegovini. Jer, Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine i kada se pozovete kao građanin na član 14, stav 2. Zakona o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini ne udovoljavaju pristupu u cjelosti. Nalaze razne izgovore u riješenju, kao i obrazloženja. U 21. stoljeću oni ne vode Jedinostveni registar crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini u elektronskoj formi. Protiv riješenja uzalud se i žaliti. Oni ne daju odgovore svakome. Ponekad, nekim medijima. Na osnovu podataka koji su ustupljeni Dnevnom avazu mjeseca decembra 2018. godine saznajemo da su njima ustupili informaciju. U registru za nove crkve i vjerske zajednice, saveza crkava i vjerskih zajednica tad je upisano ukupno 47 subjekata. Nigdje se ne navodi koje su to nove religije. Evidentno je da svake godine raste broj novih vjerskih zajednica u BiH. Nije ni čudno što se zbog tog 18. člana nevedenog zakona, nove religije registriraju kao udruženja građana. Sve, ovo otežava rad istraživačima, stvarno i realno i dalje ne zna se stvaran broj novih religija u Bosni i Hercegovini, među kojima ima i prisutnih sinkretičkih učenja. Ne možemo a da se ne zapitamo do kada će postojati neistine koje će kočiti razvoj samoga društva i nauke u Bosni i Hercegovini? Upravo zbog ovakve situacije, u našem

društvu jako je teško provesti terensko istraživanje, vrlo često pojedini predstavnici novih religija i alternativnih duhovnih pokreta u početku pristanu na intervju, a na kraju odustanu. Iz straha, opreza, raznih iskustava i stereotipa sa kojima se susreću više od jedne decenije. Ipak i dalje postoje određeni animoziteti tradicionalnih vjerskih zajednica prema novim i drugačijim oblicima religioznosti, diplomatski oprez i prema samim istraživačima. Veliki je uspjeh kada se otvore i progovore, svojim mišljenjem daju uvid o slici položaja neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja u našoj zemlji. Omogućuju da se dobije objektivn i relevantan uvid o trenutnom stanju na terenu. Intervjuisani predstavnici se slažu da su sve religijske zajednice zakonski i teoretski ravnopravne na prostoru cijele Bosne i Hercegovine, ali da se teorija i praksa baš i ne podudaraju. Imajući na umu kompleksnost našeg društva, to je logičan zaključak. Institucionalnu suradnju imaju međusobno ponajviše upravo abrahamovske religije. Vrlo malo suradnje ima sa predstavnicima Novih religijskih pokreta. Većini njih Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini, odgovara takav kakav je, neki bi pojedine članove tog zakona i mijenjali. Neki od njih su iskreno priznali da sa pomenutim Zakonom i nisu upoznati, diplomatski ga zbog toga i nisu komentarisali, osobito član 18. Islamska zajednica potvrđuje činjenično stanje da novi religijski pokreti u Bosni i Hercegovini imaju mali broj pripadnika, da oni poštuju njihova učenja. Stav Katoličke crkve se ne razlikuje od stava Opće Crkve što se tiče odnosa prema novim religioznim učenjima, ona je svjesna da novi religiozni pokreti spajaju dijelove nekih specifičnih učenja, svjesni su postojanja sinkretičkih učenja. Jevrejska zajednica priznaje da sa njima nemaju neku institucionalnu saradnju, osim kurtuoznih odnosa. Udruženje Bahaista nema također mnogo razmjene s drugim vjerskim grupama izuzev godišnjih međureligijskih okupljanja koje organizira franjevačka crkva. Svojim odgovorom na četvrto pitanje intervjua jedino je pr. dr. Laurent Masbah ispred Bahaista Bosne i Hercegovine potvrdio da zna sadržaj tog člana, jer zbog broja traženih vjernika, Bahaisti su se registrirali kao udruženje građana, tim je odgovorom potvrdio pomoćnu hipotezu, dajući stvarnu sliku na terenu. Na osnovu njegovog odgovora može se zaključiti da jesu na neki način diskrimisani predstavnici neabrahamovskih religija, budući da su tradicionalne zajednice u BiH etablirane, navodeći da se katolički kršćani ne moraju registrirati. Činjeničnim odgovorom je i potvrdio generalnu hipotezu predstavnik Katoličke zajednice BiH, ističući kako je jedan od paradoksa bh društva u tome što svi žele biti stručnjaci za religiju. Nama nedostaje kvalitetnih sociologa, antropologa, kulturologa koji bi proučavali religiju.

Uzimajući u obzir da je cilj istraživanja bio da se prikupe empirijski podaci, da se teorijski obrade, te da ukažu na nedovoljnu upućenost u religijske sisteme neabrahamovskih religija i sinkretičkih učenja, ovim studioznim i temeljitim radom mi smo to i pokazali. Dali smo i potokaz budućim istraživačima da je bitno ovu temu izučavati, jer etablirane religije nisu konstantne pojave i možemo pretpostaviti da će upravo ti novi fenomeni duhovnosti savremenog čovjeka zaintrigirati ne samo sociologa, filozofa, kulturologa. Jer, neabrahamovske religije (konfucijanizam, taoizam, šintoizam, budizam, sikizam, bahaizam), religijski surogati i sinkretička učenja, alternativni duhovni pokreti će i dalje kao novi oblici religioznosti biti zahvalna područja za sociološka proučavanja. Jer će one baš zbog toga što su „drugačije“ i što su dio globalizacijskog procesa, transirati put daljem razvoju i komparativistike u Bosni i Hercegovini, a bit će interesantan zadatak za buduće istraživače.

Literatura:

A) Izvori:

- 1) Konfucije, (1984): Veliko učenje, BIGZ, Beograd
- 2) Kumranski rukopisi iz pećina kraj Mrtvog mora, priredio Eugen Veber (1982): BIGZ, Beograd
- 3) Swami Praphupada, Šri Šrimad A. C. Bhaktivedanta, (1982), Vaduz, Bhagavad-gita kakva jeste, potpuno prerađeno izdanje sa izvornim sanskritskim tekstovima, THE BHAKTIVEDANTA BOOK TRUST GARUDA
- 4) Tajna zlatnog cveta (1993) : Kineska knjiga života, Kodeks, Beograd

B) Literatura:

- 1) Abazović, Dino (2007): Za naciju i boga, Sociološko određenje religijskog nacionalizma, Sarajevo
- 2) Abazović, Dino (2005): Sociološko određenje religijskog nacionalizma u suvremenom svijetu. Magistarska radnja, Sarajevo
- 3) Abazović Dino: Radojković Jelena, Vukomanović Milan, (2007): Religije sveta: budizam, hrišćanstvo, islam, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd,
- 4) Albanese, L. Catherine (2004): Amerika, religije i religija, Embassy of the United States of America BiH, Sarajevo
- 5) Baumer, U. (1998): Hoćemo samo tvoju dušu , Rock scena i okultizam, HKZ „MI“ Euroliber, Zagreb
- 6) Bazaz Vangi Madi (2002): Budizam: Svetske religije, Čigoja štampa, Beograd
- Bizalion Brigitte (2005), Najveće kulture svijeta: Japan, Večernji list, EXTRADE, Zagreb-Rijeka,
- 7) Borhes, Luis (1991): Šta je budizam, PP „Bata“, Beograd
- 8) Chuang, Tzu (2011): Put, Babun, Beograd
- 9) Christie Anthony (1987): Kineska mitologija, „IKP „Otokar Keršovani“, Opatija
- 10) Cvitković, Ivan (2010): Religije suvremenog svijeta, DES, Sarajevo
- 11) Cvitković, Ivan (2007): Sociologija religije, DES, Sarajevo
- 12) Cvitković, Ivan (2005): Rječnik religijskih pojmova, DES, Sarajevo
- 13) Eich Tomas (2010): Bruno Groning i njegov Krug prijatelja, Izvještaji onog vremena i danas
- 14) Eliade Mirča: Cuoliano Ioan P. (1996): Vodič kroz svjetske religije, Beograd
- 15) Eliade Mirča (2003): Istorija vjerovanja i religijskih ideja I, Beograd

- 16) Eliade Mirča (2003): Istorija vjerovanja i religijskih ideja, knjiga 2, Od kamenog doba do Eleusinskih misterija, Beograd
- 17) Erman. V. G. i Temkin E. N. (1981): Mitovi stare Indije, „Izdavačka radna organizacija „Rad“, Beograd
- 18) Eslemont, J. E. (1933): Baha 'U' lah i novo doba, Beograd,
- 19) Fung, Ju-Lan (1983) Istorija kineske filozofije, Neolit, Beograd
- Giles David (2000): Illusions Immortality: A Psychology of Fame and Celebrity, Macmillan International Higher Education
- 20) Govinda, Anagarika, lama (1987): Tibetanska mistika, Grafos, Beograd
- 21) Grete Hausler (1999): Uvodni spis u učenje Brune Groninga, by Grete Hausler GmbH-Verlag,
- 22) Hausler Grete, (1999): Uvodni spis u učenje Brune Groninga, GmbH-Verlag, Hamburg
- 23) Harz, Paula R. (2002): Šinto: Svetske religije, Čigoja štampa, Beograd
- 24) Harz, Paula R. (2001): Taoizam: Svetske religije, Čigoja štampa, Beograd
- 25) Harz, Paula R. (2002): Indijske religije: Svetske religije, Čigoja štampa, Beograd
- 26) Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1986): Estetika I, BIGZ, Beograd
- 27) Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1986): Estetika II, BIGZ, Beograd
- 28) Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1986): Estetika III, BIGZ, Beograd
- 29) Hildebrand Joachim (2005.): Najveće kulture svijeta-Kina, Večernji list, EXSTRADE, Zagreb-Rijeka,
- 30) Ions Veronica (1985): Indijska mitologija, IKP „Otokar Keršovani, Opatija
- 31) Hubler, Dorothi; Hubler, Tomas (2002): Konfučijanizam, Svetske religije, Čigoja štampa, Beograd
- 32) Janković B. Miloš (1952): Škola i religija, Narodna knjiga, Beograd
- 33) Kitanović Branko (1985): Rat na Dalekom istoku, Saveznici protiv Japana, Istarska naklada, Pula
- 34) Knott Kim (1998:), Hinduizam, Šahinpašić, Sarajevo,
- 35) Kulenović Nina (2013): Izmišljanje ufologije: Konstrukcija nauke o vanzemaljcima, Beograd, e-book dostupno na linku:
https://www.academia.edu/29122441/Izmišljanje_ufologije_konstrukcija_nauke_o_vanzemaljcima
- 36) Kukić, Slavo (2004): Sociologija: teorija društvene strukture, Publisching, Sarajevo

- 37) Kuschel, Karl-Josef (2003): Od sporenja ka natjecanju religija, Lessing i izazov islama, Svjetlo riječi, Sarajevo
- 38) Kuschel, Karl-Josef (2001): Šta židove, kršćene i muslimane dijeli a šta ih sjedinjuje? Svjetlo riječi, Sarajevo
- 39) Latić, Džemaludin (1999): Svjetske religije, Priručnik za nastavnike i učenike 1.. Razred srednjih škola, BKC, Sarajevo
- 40) Latić, Džemaludin (1999): Svjetske religije, Priručnik za nastavnike i učenike 2. Razred srednjih škola, BKC, Sarajevo
- 41) Laozi (1963): Tao te ching, Penguin Books, London
- 42) Ling, Trevor (1992): Istorija religija i zapada, SKZ, Beograd
- 43) Mahmutćehajić Rusmir (2005): Preporučena čitanja, Uputa nastavnicima; Tolerancija i religijski principi, Međunarodni Forum Bosna, Sarajevo
- 44) Menj, Aleksandar (2005): Istorija religije, Beograd
- 45) Mekenzi, Normon (1989): Tajna društva, IRO „Nova knjiga“, Beograd
- 46) Mišković Branislav (1988): Tibetanska knjiga mrtvih: posmrtna iskustva u Bardo Ravni/ sakupio i izdao V. J. Evans Venc, Prosveta, Beograd
- 47) Njanađivako, Bikhu (1977): Budizam, „Vuk Karadžić“, Beograd
- 48) Redžić Enver (1952): Zašto se i kako kako marksizam bori protiv religije, Svjetlost, Sarajevo
- 49) Sarajlić Jugoslav (2011): Novi religijski pokreti u BIH, Magistarski rad, Sarajevo: Fakultet političkih nauka u Sarajevu
- 50) Stanić M., Dikić D., Vasiljević R. (1953): Borba protiv kaluđera i popova u osamnaestom veku, Narodna knjiga, Beograd
- 51) Suzuki Teitaro Daisetz (2001): Uvod u zen budizam, Biblioteka QUANTUM. Biovega, Zagreb,
- 52) Šiljak S. Zilka (2019): Sociologija roda-feministička kritika, TPO fondacija, Sarajevo
- 53) Tomić Zoran (2016): Odnosi s javnošću: Teorija i praksa, Synopsis, Zagreb,
- 54) Tuči Đuzepe, (1982): Istorija Indijske filozofije, Nolit, Beograd
- 55) Vasiljev, Sergejević Leonid (1987): Istorija religija istoka, prevod: Petar Antonović, Vera Kusicki, Momčilo Đerković, Novo delo, Beograd
- 56) Vasiljev, Spasoje (1986): Slavenska mitologija, Arion, Zemun
- 57) Velike civilizacije svijeta: Egipat-Grčka, Rim-Bizant, Islam-Kina, Japan-Stara Amerika, (2000): Extrade , d.o.o. Rijeka

58.) Veljačić, Čedomil (1958): Filozofija istočnih naroda, knjiga prva, Matica hrvatska, Zagreb

59) Veljačić, Čedomil (1958): Filozofija istočnih naroda, knjiga druga, Matica hrvatska, Zagreb

60) Zhongmin Han, Delehaye (1986.): Putovanje kroz drevnu Kinu, od neolita do minga: Jugoslovenska revija, Beograd

61) Živković, Tibor (1986): Skandinavski mitovi, Dereta, Beograd

C) Časopisi i zbornici radova:

1) Bakar, O. i Nai G. C. (2018): Islam i konfucijanstvo: Civilizacijski dijalog, el-kalem, Sarajevo

3) Islamčević, H., (2014): New Age: Izazovi modernog vremena, Znakovi vremena:časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu, God.XVII, br. 65/66,

Članci sa interneta:

1) Babones Salvatore (3. april 2017.). Kako je Konfučije zamijenio Maovu crvenu zvijezdu, preuzeto s linka: <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2017/4/3/kako-je-konfucije-zamijenio-maovu-crvenu-zvijezdu>

2) Zrakić Mario (14. srpanj 2016.). Kršćanska mistika i mistika New Agea, preuzeto s linka: <https://ofm.hr/juniorat/krscanska-mistika-i-mistika-new-agea/>

3) Kaur Minreet (15. mart 2019.). I' m divorced, so Sikh men dont't want me', preuzeto s interneta: <https://www.bbc.com/news/stories-47562252>

D) Enciklopedije i riječnici:

1) Browcker, John (1998): Religije svijeta, Zagreb

2) Cvitković, Ivan (2005): Riječnik religijskih pojmova, DES, Sarajevo

3) Enciklopedija živih religija (1990): Nolit, Beograd

4) Grupa autora (1995): Čovječanstvo u potrazi za Bogom, Watchower Bible and Pract Societi of New York, Brooklyn, New York,

5) Klaić Bratoljub (1972) :Veliki rječnik stranih riječi izraza i kratica, Zora, Zagreb

6) Ling, Trevor (1998): Rečnik budizma:vodič kroz misao i tradiciju, Geopoetika, Beograd

7) Opća Enciklopedija, (1977): Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, tom II

- 8) Opća Enciklopedija, (1977): Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, tom III,
- 9) Opća Enciklopedija, (1978): Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, tom IV
- 10) Opća Enciklopedija, (1979): Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, tom V
- 11) Opća Enciklopedija, (1981): Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb tom VII
- 12) Opća Enciklopedija, (1982): Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, tom VIII
- 13) Opći Religijski leksikon, (2002): Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb
- 14) Patridge, Cristopher (2005): Enciklopedija novih religija, Naklada Ljevak, Zagreb
- 15) Religijski leksikon (1999): Mosta, Zagreb
- 16) Religije svijeta (1987): Kršćanska sadašnjost, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb
- 17) Religije svijeta (2009): Mozaik knjiga, Zagreb
- 18) Velika verstva sveta (1991): Ognjišće, Zagreb
- 19) Žive svjetske religije (1433/2012), Fondacija „Mulla Sadra“, Sarajevo , preuzeto s linka:
<https://mullasadra.ba/wp-content/uploads/2014/11/zive-svjetske-religije.pdf>

Internet izvori:

<https://hr.ndu.ac/sikhism-calendar>

<https://www.helpinelaw.com/family-law/DIVOPS/divorce-procedure-for-sikhs.html>

<https://www.bl.uk/collection-items/kitab-i-iqan-book-of-certitude-a-major-bahai-work>

<http://www.religioustolerance.org/caodaism.htm>

<https://www.sikhnet.com/news/hola-mahalla> (pristupljeno 21. 8. 2024. 20: 40)

https://www.awid.org/sites/default/files/atoms/files/changing_their_world_dalit_womens_movement_in_india.pdf

<https://vc.bridgew.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2678&context=jiws> (pristupljeno 21. 8. 2024. 21: 24)

<https://jainworld.com/education/jain-education-material/jain-symbol/> (pristupljeno 21. 8. 2024. 21: 40)

<https://avaz.ba/vijesti/bih/440587/u-bih-upisano-47-novih-vjerskih-zajednica?amp=1>

Izvori fotografija:

1. <https://www.facsimiles.com/facsimiles/dead-sea-scrolls#&gid=1&pid=1> (pristupljeno 14. 8. 2024. 13: 58).
2. <https://hr.eferrit.com/10-najvaznijih-hinduskih-bogova/> (pristupljeno 14. 8. 2024. 14: 6).
3. <https://www.thenewsminute.com/article/how-stats-mask-realities-dalit-women-live-146-years-lesser-issue-deeper-76604> (pristupljeno 14. 8. 2024. 14:9)
4. <https://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2010/dec/21/india-hindu-dalit> (pristupljeno 14. 8. 2024. 14:11).
5. <https://balkandiskurs.com/2019/02/26/drustvo-za-svjesnost-krisne-religijske-manjine-u-bosni-i-hercegovini-dio-ii/> (pristupljeno 14.8. 2024. 14:13).
6. <https://vivitravels.com/en/guides/vientiane-what-to-see/> (pristupljeno 14. 8. 2024. 15:29).
7. [postureshttps://shimanovskadm.ru/hr/cruises/skulpturnoe-izobrazhenie-buddy-unikalnye-hramovye-kompleksy.html](https://shimanovskadm.ru/hr/cruises/skulpturnoe-izobrazhenie-buddy-unikalnye-hramovye-kompleksy.html) (pristupljeno 21. 8. 2024. 20:32)
8. <https://www.zanimacija.com/tema/3963/veliki-buda-na-ostrvu-lantau-hong-kong> (pristupljeno 21. 8. 2024. 20:34)
9. <https://factsanddetails.com/asian/cat64/sub415/entry-2819.html> (pristupljeno 14. 8. 2024. 14: 20).
10. <https://factsanddetails.com/asian/cat64/sub415/entry-2819.html> (pristupljeno 14. 8. 2024. 14: 22).
11. <https://www.worldatlas.com/articles/countries-with-the-largest-jain-populations.html> (pristupljeno 14. 8. 2024. 14: 26).
12. <https://www.britannica.com/topic/torii> (pristupljeno 14. 8. 2024. 14:28).
13. <https://www.tripzilla.com/temples-shrines-in-japan/133652> (pristupljeno 14. 8. 2024. 14:30).
14. <https://www.onmarkproductions.com/html/shinto-priesthood.html> (pristupljeno 14. 8. 2024. 14:32).
15. <https://news.bahai.org/story/1685/> (pristupljeno 14. 8. 2024. 14: 34).
16. <https://www.regionalexpress.hr/site/more/dan-udruga-uz-krug-prijatelja-brune-groeninga>

(pristupljeno 14. 8. 2024. 14:37).

17. <https://pesaagora.com/epat/new-age-spiritualism-mysticism-and-far-right-conspiracy/>

(pristupljeno 14. 8. 2024. 14:39).

18. <https://www.britannica.com/topic/Native-American-religion/South-America> (pristupljeno

14. 8. 2024. 14:41).

19. <https://www.copperarea.com/pages/gary-every-explores-apache-naichee-ceremony/>

(pristupljeno 14. 8. 2024. 14:42).

20. <https://www.britannica.com/topic/reservation-land> (pristupljeno 14. 8. 2024. 14:51).

Pravni propisi:

1. Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni I Hercegovini

<http://www.mpr.gov.ba/biblioteka/zakoni/bs/ZAKON%20o%20slobodi%20vjere.pdf>

Program:

1. Program Saveza komunista Jugoslavije, (1988): Za štampu pripremila Komisija za program VII Kongresa SKJ, Kultura, Beograd

Biografija

Hatidža Dedović rođena je 31. 8. 1976. godine u Sarajevu, gdje je stekla osnovno i srednje obrazovanje. Odsjek historije završila je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 2008. godine. Drugi ciklus studija na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu upisala je 2020. godine. Bavila se ranije i pisanjem poezije. Osvojila i treće mjesto na Književnom konkursu 18. Međunarodne pjesničke manifestacije „Rudnička vrela 2007“ u Gornjem Milanovcu. Pjesma joj je objavljena u „Garavom sokaku“, 2014. godine, tad je bila učesnica dvadeset petog međunarodnog susreta pjesnika u Indiji. Radovi su joj objavljeni u knjizi Feministička čitanja društvenih fenomena. Saradnica Feminističke škole Žarana Papić 2016. i 2017. godine u Sarajevu. Autorica je 118 objavljenih tekstova, različite tematike na AI jezeere balkans. Sticala je iskustvo, kao vanjska saradnica, radeći na blogovima. Prisustvovala je brojnim edukacijama permanentnog stručnog usavršavanja kao profesorica historije. Učesnica je i panelistkinja Konferencije „Nepovratna digitalizacija društva-Tehno kultura u periodu 13. do 14. maja 2024. godine na Fakultetu političkih nauka. Trenutno je zaposlena u Srednjoškolskom centru Vogošća.

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

Stranica 216 od
217

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

IZJAVA o autentičnosti radova

Naziv odsjeka i/ili katedre: Odsjek za sociologiju

Predmet: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Hatidža Dedović

Naslov rada: Neabrahamovske religije i sinkretička učenja u drugoj polovini 20. stoljeća

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: 216

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Sarajevo 18. 10. 2024. godine

Potpis